

საქართველოში რომის კათოლიკე ეკლესიასთან არსებული
კულტურისა და საეკლესიო ერთიანობის კომისია

Comission for Culture and Church Unity
at the Roman Catholic Church in Georgia

Catholic Heritage in Georgia

2

**The 2nd International Symposium
(June 5-7, 2018)**

Proceedings

**Tbilisi
Sulkhan-Saba Orbeliani University Press
2019**

კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში

2

მე-2 საერთაშორისო სიმპოზიუმი
(5-7 ივნისი, 2018)

მასალები

თბილისი
სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
2019

რედაქტორი
მერაბ ლალანიძე

Edited by
Merab Ghaghanidze

ყდაზე: წმიდა პეტრესა და წმიდა პავლეს კათოლიკური ტაძარი
თბილისში, 1877.

Cover: St. Peter and St. Paul's Catholic church in Tbilisi, 1877.

კრებულში დაბეჭდილი სტატიების შინაარსსა და სტილზე პასუხისმგებელი
არიან ავტორები.

The authors are responsible for the contents and the style of the articles
printed in the collection.

ISBN 978-9941-9562-7-0

© საქართველოში რომის კათოლიკე
ეკლესიასთან არსებული კულტურისა და
საეკლესიო ერთიანობის კომისია, 2019

სარჩევი

ნუგზარ პაპუაშვილი

საქართველოს ეკლესიის ორიენტაცია დიდი სქიზმის
პირველ ეტაპზე „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით 9

Nugzar Papuashvili

Orientation of the Georgian Church at the First Stage of
Great Schism According to “Conversion of Kartli” 14

კახაბერ სურგულაძე

ირაკლი ბარამიძე

ხათუნა დიასამიძე

ტატიანა კოპალეიშვილი

რომის ეკლესიასთან საქართველოს
ურთიერთობის ისტორიიდან 15

Kakhaber Surguladze

Irakli Baramidze

Khatuna Diasamidze

Tatiana Kopaleishvili

From the History of Relationship of Georgia
with the Roman Church 23

Gabriele Bragantini

La chiesa cattolica in Georgia dal XIII secolo? 24

გაბრიელე ბრაგანტინი

კათოლიკე ეკლესია საქართველოში
მე-13 საუკუნიდან არსებობს? 36

ჯორჯო ფედალტო

ლათინი მისიონერები აღმოსავლეთში
და პირველი საეპისკოპოსო საყდარი საქართველოში 37

Giorgio Fedalto

Missionari latini in Oriente e la prima
sede vescovile in Georgia 52

მანანა ჯავახიშვილი ირაკლი ფერაძე კათოლიკე მისიონერების ნარატივები „საკუთრისა“ და „უცხო“ შესახებ	70
Manana Javakhishvili Irakli Peradze Catholic missionaries' Narratives on “Ours” and “Others”	77
ანა ჭკუასელი პირველი ევროპელების მიერ ქართულის როგორც უცხო ენის შესწავლის მეთოდები და სტრატეგიები	78
Ana Chkuaseli Methods and Strategies of Learning the Georgian as the Foreign Language by the First Europeans	88
დავით მერკვილაძე არქანჯელო ლამბერტის „ნმინდა კოლხეთი“ და მისი ახალი ქართული თარგმანი	89
David Merkviladze “Colchide Sacra” by Archangelo Lamberti and It's New Translation in Georgian	96
მურმან პაპაშვილი ზურაბ გამეზარდაშვილი თბილისის კათოლიკენი ჯულიო და კრემონას ცნობების მიხედვით	97
Murman Papashvili Zurab Gamezardashvili Catholics of Tbilisi According to Giulio da Cremona	108
გულიკო მჭედლიძე პატრი ნიკოლა და საქართველო	110
Guliko Mchedlidze Pater Nicola and Georgia	122
გიორგი ჩუბინიძე ქართველი კათოლიკე მღვდელი ივანე გვარამაძე და ქართული სიძველეები	123
Giorgi Chubinidze Georgian Catholic Priest Ivane Gvaramadze and Georgian Antiquities	128

დავით თინიკაშვილი

მიხეილ თამარაშვილის ნაშრომზე კირიონ საძაგლიშვილის
კრიტიკული შენიშვნების ანალიზისათვის 129

David Tinikashvili

For an analysis of critical notes by Catholicos-Patriarch
Kirion Sadzaglishvili on a book by Mikheil Tamarashvili 153

თენგიზ პარმაქსიზიშვილი

ქართველ კათოლიკეთა წვლილი მე-19 საუკუნის
მეორე ნახევარსა და მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში 154

Tengiz Parmaksizishvili

On the Contribution of the Georgian Catholics in the Second
Half of the 19th century and the First Half of the 20th century 164

მერაბ ლალანიძე

კირიონ მეორის მიმართვა ბენედიქტე მეთხუთმეტეს:
წყაროები და უწყება 165

Merab Ghaghanidze

The Letter to Benedict XV by Kirion II:
Sources and Message 177

რინალდო მარმარა

ანჯელო რონკალის სამოციქულო ვიზიტი
უმანკო ჩასახების მსახურთა და მხეველთა
ქართულ დაწესებულებებში კონსტანტინოპოლში 178

Rinaldo Marmara

Visita apostolica di Mons. Angelo Roncalli agli istituti
Georgiani Dei servi e delle serve della Immacolata
Concezione in Constanopoli 183

ადა ნემსაძე

სინმინდევების მსხვერვის ეპოქაში:
ერთი ტრაგიკული ამბავი 1930-იანი წლებიდან 188

Ada Nemsadze

In the Epoch of Demolishing of the Sacred:
A Tragic Story from 1930s 201

ნუგზარ ბარდაველიძე

საქართველოს დამოუკიდებლობის 100 წელი
და კათოლიკე ეკლესია თვალის ერთი გადავლებით 202

Nugzar Bardavelidze Catholic Church and 100 Years of Declaring Independence of Georgia	211
ნათელა ხითარიშვილი წმინდა იოსების კათოლიკური ეკლესია სოფელ არალში Natela Khitarishvili St. Joseph's Catholic Church of in the village of Arali	214 217
მარიამ მარჯანიშვილი ქართველ კათოლიკეთა ცხოვრების ფურცლები Mariam Marjanishvili From the Life of Georgian Catholics	218 225
ჰენრიეტა იუსტინსკაია პოლონელი მხატვრები საქართველოში Henrietta Justinskaya The Polish Painters in Georgia	227 240
ქეთევან ახოზაძე ილუსტრირებული წიგნი „კათოლიკე ეკლესია საქართველოში“ Ketevan Akhobadze Illustrated Book “Catholic Church in Georgia”	241 247

საქართველოს ეკლესიის ორიენტაცია დიდი სქიზმის პირველ ეტაპზე „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით

დიდი სქიზმის პირველ ეტაპს ვუნოდებთ რომსა და კონსტანტინოპოლს შორის საეკლესიო და პოლიტიკურ დაპირისპირებათა ფართო მასშტაბში გადასვლას, რაც მე-9 საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა. ამ ფაქტის ძირითადი მიზეზი და საფუძველი გავლენის სფეროების გაფართოებისათვის ბრძოლაში უნდა მოვძებნოთ, თუმცა კანონიკურ, დოგმატურ და ეკლესიოლოგიური მოტივებსაც ვერ გამოვრიცხავთ. კონსტანტინოპოლი პრეტენზიას აცხადებდა ახლადმოქცეულ ბულგარეთზე და გმოზდა რომს, რომელიც ამ ტერიტორიის საკუთარ იურისდიქციაში მოქცევისათვის ზრუნავდა. რომი კი პრეტენზიას აცხადებდა იტალიის ბერძნულენოვან სამრევლოებზე, რომლებსაც კონსტანტინოპოლი, ნაციონალური მოტივით, ბერძნული ეკლესიის შემადგენელ ნაწილად განიხილავდა. რომი ბიზანტიონის მთავარეპისკოპოსს ანუ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ადანაშაულებდა „მსოფლიო პატრიარქის“ ტიტულის უზურპაციაში; უხუცესი და ჭეშმარიტად მოციქულებრივი კათედრების – ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის – დამორჩილებაში; უნოდებდა „უგვარტომოს“, რადგან მიიჩნევდა, რომ მისი აღზევება იმპერატორის ტახტმა განაპირობა და არა სამოციქულო მემკვიდრეობამ.

რომის პრიმატთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით, ბიზანტიის საეკლესიო სივრცეში იმხანად, მე-9 საუკუნის შუა წლებში, ორი მიმართულება ჩამოყალიბდა: პრორომაული და ანტირომაული. პირველს სათავეში ედგა ასკეტური იდეალებით განთქმული პატრიარქი ეგნატოსი ანუ ეგნატე, მეორეს კი ეროვნულ – პატრიოტული განწყობილებით გამორჩეული პატრიარქი ფოტიოსი ანუ ფოტი, რომელსაც ცხარე პოლემიკა ჰქონდა პაპ ნიკოლოზ I-თან და, შემდეგ, პაპ ადრიანესთან. შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული პერიოდის ბიზანტია რომის საყდართან დამოკიდებულებაში ორ მტრულ ბანაკად გაიყო¹.

ბუნებრივად დაისმის კითხვები: რომელ მიმართულებას ემხრობოდა მაშინ საქართველოს საეკლესიო იერარქია და სამეფო კარი?

1 М. Э. Поснов, История Христианской Церкви (до разделения Церквей 1054 г.), Брюссель, 1964 (Фототипическое переиздание 1988), с. 535-542.

ქართულ საზოგადოებაში ამ მხრივ ერთსულოვნება არსებობდა თუ აზრთა და პოზიციათა სხვადასხვაობა? გამოხატეს თუ იმდროინდელმა ქართველმა სწავლულებმა და მწერლებმა სიმპათია ან ერთი, ან მეორე მხარის მიმართ?

ამთავითვე თამამად შეგვიძლია ვთქვათ შემდეგი: დასმულ კითხვებზე იმდროინდელი ქართული მწერლობა მდიდარს არა, მაგრამ საყურადღებო მასალას გვთავაზობს და ეს პირველ რიგში ქართული ჰაგიოგრაფიული მწერლობის მისამართით ითქმის.

ჩვენ უკვე გვექონდა შესაძლებლობა, ამ თვალსაზრისით შეგვესწავლა მე-9 საუკუნის დიდი წმინდანის, საქართველოში, საბერძნეთსა და რომში მოღვაწე მამის, ილარიონ ქართველის (822-875), ცხოვრება და მოღვაწეობა². დასკვნა, რომელიც ჩვენ გამოვიტანეთ, ასეთია: წმ. ილარიონი არის პირველი ქართველი მოღვაწე (ჩვენს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით), რომელმაც დიდი სქიზმის საწყის ეტაპზე ბერძენთა საწინააღმდეგო თვალთახედვა წარმოაჩინა.

ილარიონ ქართველმა³ დიდი კვალი დატოვა როგორც სამშობლოში, ისე მის საზღვრებს გარეთ. ამ მამის სახელთან არის დაკავშირებული საქართველოში უძველესი მონასტრის, დავით გარეჯელის მიერ VI საუკუნის შუა წლებში დაარსებულის, განახლება, საზღვარგარეთ ქართული მონასტრების დაარსება და რომის სინმინდეთა მოლოცვა.

წინამდებარე თემასთან დაკავშირებით არსებითია შემდეგი: საზღვარგარეთ წმ. ილარიონი იმ დროს და იმ რეგიონშიც მოღვაწეობდა, როდესაც და სადაც სამეკდრო – სასიცოცხლო ბრძოლა მიმდინარეობდა პრორომაულ და ანტირომაულ საეკლესიო პარტიებს შორის. ეს რეგიონია ბიზანტიისა და მისი დედაქალაქი, სადაც მე-9 საუკუნის შუა წლებში წმინდანად შერაცხილი პატრიარქები – ეგნატიოსი და ფოტიოსი – ერთმანეთს ებრძოდნენ და სამღვდელმთავრო ტახტზე ერთმანეთს ცვლიდნენ.

ვის მხარეზე იდგა ეს ლეთივგანბრძნობილი და სასწაულთმოქმედი ასკეტი?

2 ნ. პაპუაშვილი, ილარიონ ქართველი. II საეკლესიო და პოლიტიკური ორიენტაცია. „საბა“, 2001, 6, გვ. 4-6; ნ. პაპუაშვილი, მართლმადიდებლები და კათოლიკეები საქართველოში. „სოლიდარობა“, 2009, 4, გვ. 102-103; ნ. პაპუაშვილი, საქართველოსა და რომის სარწმუნოებრივი ურთიერთობები: მითოსი და რეალობა. აღმოსავლურ-დასავლური ქრისტიანობა (სტატიათა კრებული), თბ., 2009, გვ. 210-212.

3 მისი „ცხოვრება“ გამოცემულია რამდენიმეჯერ. თარგმნილია ლათინურად: P. Peeters, *Vita et mores saneti beatique patris nostri Hilarionis Hiberi*. *Analecta Bollandiana*, t. XXXII, Bruxelles 1913, p. 243-369.

ნმ. ილარიონის ცხოვრება, რომლის ავტორად მიჩნეულია ნმ. ექვთიმე მთაწმინდელი, დასმულ კითხვაზე პასუხისათვის პირველხარისხოვან ინფორმაციას შეიცავს. რომისა და კონსტანტინოპოლის იმდროინდელი საეკლესიო ურთიერთობის ისტორიისა და ნმ. ილარიონის ბიოგრაფიის ერთმანეთთან შეჯვრება შემდეგი დასკვნის გამოტანის საშუალებას გვაძლევს: ნმ. ილარიონი კონსტანტინოპოლში სწორედ პრორომაელი ეგნატეს მწყემსმთავრობის დროს შედის (870 წლის ახლო ხანს) და იქ მანამდე რჩება, სანამ კათედრას ეს მწყემსმთავარი, ნმ. ეგნატე, განაგებს. მისი დამხობის შემდეგ, 870-872 წლებში, ის რომში იმყოფება და უკან მხოლოდ ამ მწყემსმთავრის რეაბილიტაციის შემდეგ ბრუნდება. განა ეს ფაქტი ამ სარწმუნოებრივ – პოლიტიკურ ორომტრიალში მის პრორომაულ ორიენტაციასა და თვალთახედვაზე არ მეტყველებს? შეუძლებელია, ანგარიში არ გავუწიოთ საეკლესიო ისტორიისა და სასულიერო მწერლობის უბადლო მცოდნის, ნმ. ილარიონის ბიოგრაფიის მკვლევრის, კორნელი კეკელიძის სიტყვებს: „ის ადგილი ცხოვრებისა, სადაც ლაპარაკია ილარიონის რომში ყოფნის შესახებ, გამსჭვალულია სიმპათიებით რომაელთა ქრისტიანობისადმი. ავტორი კრძალულებით მოიხსენებს რომაელთა ღვთისნიერებას და მათ სათნოიან ცხოვრებას. ჩვენ ვიცით, რომ მეცხრე საუკუნეში ატყდა სასტიკი ცილობა – კამათი და ბრძოლა რომისა და კონსტანტინოპოლის სამღვდელთა შორის, რომელიც 1054 წელს დასრულდა საბერძნეთის და რომის ეკლესიათა ერთმანეთისაგან განშორებით. ეს ცილობა დაიწყო და ინტენსიურად წარმოებდა პატრიარქის ფოტისა და რომის პაპების ნიკოლოზისა და ადრიანეს დროს, ესე იგი, სწორედ მაშინ, როდესაც ილარიონი კონსტანტინოპოლსა და რომში ცხოვრობდა. ამიერიდან ბერძნები რომაელებს ისე აღარ იხსენიებენ, თუ არა ურწმუნოებად, უკეთურებად და მწვალბეღელ-სქიზმატიკებად. მაშასადამე, მეცხრე საუკუნის ბერძნისათვის შეუძლებელია ასეთი ატესტაცია რომაელთა ქრისტიანობისა“⁴.

დავძენთ: ცხადია და უეჭველი, რომ ნმ. ილარიონს მშობლიურ საეკლესიო იერარქიაშიც ბევრი თანამოაზრე და მომხრე ჰყავდა.

რომის საყდართან დამოკიდებულება საკმაოდ ცხადად არის წარმოჩენილი ქართული ორიგინალური სასულიერო მწერლობის სწორუპოვარ ძეგლში „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, რომელიც არის

4 კ. კეკელიძე, ნაწყვეტები ქართული აგიოგრაფიის ისტორიიდან (ცხოვრება ილარიონ ქართველისა). მისივე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბ., 1957, გვ. 139.

სხვადასხვა ისტორიული და ჰაგიოგრაფიული მოთხრობების კრებული⁵.

ამ ძეგლში მოკლედ, მაგრამ მკაფიოდ არის აღნიშნული შემდეგი: ქრისტეს მცნებებზე საქართველოს მოქცევის ისტორიაში რომს გამორჩეული ადგილი უჭირავს. ამ ქვეყნის განმანათლებლისა და მოციქულთა სწორის, წმინდა ნინოს, მამამ ზაბილონმა სარნ-მუნობრივი ღვანლი სწორედ რომში და რომის ეკლესიის ნიაღში აღასრულა. იგი, კაბადუკიელი ქრისტიანი მხედარი, ჩავიდა რომში, სადაც მხედართმთავრის პატივი მიიღო. ამ დროს რომს წარმართი ფრანკები („ბრანჯნი“) აუჯანყდნენ და ამბოხების ჩანშობა ზაბილონს დაევალა. მან წარმატებით გაართვა თავი მოვალეობას და დამარცხებულთა მიმართ ისეთი დიდსულოვნება გამოიჩინა, რომ მათ გულში ქრისტესადმი სასოება აღინთო; ისინი გაქრისტიანდნენ და, ამდენად, ზაბილონი „ბრანჯთა მამად და ემბაზად“ იქცა. ზაბილონის სულიერი გზა განავრცო მისმა ქალიშვილმა, ოლონდ არა რომში, არამედ საქართველოში, თუმცა იმავე სათნოებით და შთაგონებით, როგორც ამას მამამისი რომში იქმოდა. წმ. ნინო დიდი კონსტანტინეს დედამ, დედოფალმა ელენემ, დალოცა და საქართველოში გამოგზავნა. მან განანათლა ქართლის სამეფო კარი და ერის დიდი ნაწილი, რის თაობაზე ცნობამ დიდ მეტრაპოლიამდე, რომამდე, მიაღწია. ამის გამო, ვკითხულობთ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში, „მოიწია წიგნები ჰრომით წმიდისა პატრეაქისაჲ ნეტარისა ნინოსა და მირეან მეფისა და ყოვლისა ერისა ქართველისა. და მოევლინა ბრანჯი მთავარდიაკონი ქებისა შესხმად და კურთხევისა მოცემად, და წმიდისა და ნეტარისა ნინოს ლოცვისა წარღებად და მადლისა ზიარებად. და ჰქონდა წიგნი ბრანჯთა მეფისაჲ ნეტარისა ნინოსა, რამეთუ მოენათლნეს იგინი მამასა მისსა ზაბილოვნს (...) (მთავარდიაკონი) განკურვებით ადიდებდა ღმერთსა. და წარიღო წიგნები და წარვიდა“⁶.

ცხადია მისიონერული თანამშრომლობის შთამბეჭდავი ფაქტი: კაბადუკიელი მხედარი ქრისტეს მოძღვრებას ფრანგთა შორის ავრცელებს, მისი ასული კი – ქართველთა შორის. ერთსაც და მეორესაც აკურთხებს რომის ეპისკოპოსი (პაპი), რომლის მეშვეობით ერთმანე-

5 ეს თხზულება გამოცემულია რამდენიმეჯერ და თარგმნილია უცხო ენებზე, მათ შორის, ინგლისურსა და გერმანულზე: M. Wardrop and O. Wardrop, *Life of st. Nino*. *Studia Biblica and Ecclesiastica*, v. V, p. 1, Oxford 1900, p. 1-88; G. Pätsch, *Die Bekehrung Georgiens*, in: *Bedi Kartlisa. Revue de kartvelologie*, v. XXXIII, Paris 1975, S. 288-337.

6 შატბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979, გვ. 347-348.

თისაგან შორს მცხოვრები ერები – ქართველები და ფრანკები – ერთმანეთს უკავშირდებიან და, როგორც ჩანს, ერთმანეთს ევანგელიზაციის გზაზე შეძენილ გამოცდილებას უზიარებენ. ხაზგასმა, რომ საქართველოს ახალნერგი ეკლესია რომის ეპისკოპოსმა აკურთხა, სხვა არაფერია, თუ არა ამ ეკლესიის დედაეკლესიად რომის ეკლესიის აღიარება.

ამ შემთხვევაში არსებითი მნიშვნელობა აქვს კითხვას, თუ როდის და რა გარემოში შეიქმნა „მოქცევა ქართლისა“ როგორც ლიტერატურული ძეგლი. ქართულ ფილოლოგიურ მეცნიერებაში დადგენილია, რომ ამ ძეგლის, ამ კრებულის, ჩვენთვის ცნობილი რედაქცია, მისი ქვედა პლასტის სიძველის მიუხედავად, მეცხრე საუკუნეზე ადრინდელი ვერ იქნება. მთავარ მიზეზად დასახელებულია ამ კრებულში შემავალი ქრონიკა, – მეფეთა და კათალიკოსთა სია, რომელიც სწორედ მეცხრე საუკუნის შუა წლებამდე მოდის. აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის არგუმენტაციით, „მოქცევა ქართლისა“ შედგენილია მეცხრე საუკუნის ბოლო მეოთხედში⁷.

ბუნებრივად დაისმის კითხვა, თუ ვის მხარეზე იდგა მაშინ, დიდი სქიზმის ისტორიის პირველ ეტაპზე, ქრისტიანი ქართველების ელიტარული ნაწილი, რომლის შემოქმედებითი სულის ნაყოფად პირველ რიგში „მოქცევა ქართლისა“ წარმოგვიდგება? დიდი ალბათობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს ნაწილი, თუ მთელი ეკლესია არა, პრორომაული პარტიის მხარეზე იდგა. სხვა შემთხვევაში ძნელი წარმოსადგენია, რომ აღნიშნული წიგნის იმდროინდელ რედაქტორს რომის ეკლესიის დედაეკლესიად მიჩნევის ეპიზოდი, – ცხადია, ძველი წყაროდან მომდინარე, – შესაბამისი კომენტარის გარეშე დაეტოვებინოს და არ ეთქვას, რომის საყდარი ადრე იყო მადლაღესილი, ახლა კი მისი მადლმოსილება ეჭვის ქვეშ დგასო.

რა პოზიციაზე იდგა იმავე ეპოქის ქართული პოლიტიკური ელიტა ამ მხრივ? ისტორიიდან კარგად არის ცნობილი, რომ საქართველოს აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილების გაერთიანების პროცესი სწორედ მე-9 საუკუნიდან დაიწყო და იგი ბიზანტიასთან დაპირისპირების, ზოგჯერ კი ომის ფონზე მიმდინარეობდა (ბიზანტია პრეტენზიას მთელ დასავლეთ საქართველოზე, აფხაზეთსა და ეგრისზე ანუ კოლხეთზე, აცხადებდა). ბიზანტიის პოლიტიკურ სპექტრს საქართველოს სუვერენიტეტთან დამოკიდებულების საკითხში ზურგს ამ ქვეყნის ეკლესია უმაგრებდა. ამ ეკლესიის წარმომადგენლები უკიდურესად ავინროვებდნენ და სდევნიდნენ

7 კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია (ძველი მწერლობა), I, თბილისი, 1941, გვ. 491.

ქართველთა ეკლესია – მონასტრებს ათონის მთაზეც, კონსტანტინოპოლშიც, იერუსალიმშიც და სხვაგანაც. ისინი სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდნენ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას, რომლის სრულყოფა სწორედ დიდი სქიზმის პარალელურად მიმდინარეობდა (მე-9-მე-11 საუკუნეები).

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ აპრიორულადაც სავარაუდოა, რომ ქართველებს ამ შემთხვევაში უფრო მეტად რომის მხარე დაეჭირათ და მათი პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური ვექტორი რომაელთა (ლათინთა) მხარეს გადახრილიყო. ამ დაშვებას ზურგს უმაგრებს და ადასტურებს კიდევ ცნობა, რომლის თანახმად აფხაზთა მეფემ დემეტრე II-მ 856 წელს ელჩობა გაგზავნა რომში და საჩუქრები გაუგზავნა პაპ ბენედიქტე III-ს მისი „ღვთისმოსაობის გამო“ (*Annales Ecclesiastici*, t. VIII, p. 868)⁸. გავითვალისწინოთ, რომ ამ პერიოდის, IX საუკუნის შუა წლების, ბიზანტიაში ანტირომაული და ანტიპაპისტური ისტერია მწვერვალს უახლოვდებოდა. ვხედავთ, რომ ხსენებული მეფე საქართველოში ამ ისტერიას უპირისპირდებოდა.

ამდენად, გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ დიდი სქიზმის დროს საქართველოს მეტწილად პრორომაული პოზიცია ეჭირა.

Nugzar Papuashvili

Orientation of the Georgian Church at the First Stage of Great Schism According to “Conversion of Kartli”

Article shows the pro-Roman orientation of the Georgian clerical and political circles during the 9th century, when occurred the schism between Roman Catholic and Constantinopolitan Byzantine Churches. The studies are based on the “Life of St. Ilarion the Georgian” and “Conversion of Kartli”. Both of these texts are written in Georgian in the 9th century.

⁸ ეს დოკუმენტი ჩვენთვის ცნობილია წიგნიდან: ილია ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), თბილისი, 1984, გვ. 70.

კახაბერ სურგულაძე
ირაკლი ბარამიძე
ხათუნა დიასამიძე
ტატიანა კოპალეიშვილი

რომის ეკლესიასთან საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან¹

კათოლიკურ სამყაროსთან საქართველოს ურთიერთობები სათავეს საუკუნეების სიღრმეში იღებს. ქართულის ეკლესიის პირველი სასულიერო იერარქიის წარმომადგენლების რომიდან გამოგზავნა, დოგმატური ხასიათის საკითხებზე პაპთან მიმონერა, ანდა მისთვის საჩუქრების გაგზავნა ამ კავშირის დასტურია [თამარაშვილი, 1902:24-26; პაპაშვილი, 1995:62; ტაბალუა, 1984: 70]. თუმცა, ამ ფაქტების წარმოჩენას რომზე პირდაპირი დამოკიდებულების კონტექსტში, ვფიქრობთ, დამაჯერებლობა აკლია.

ეკლესიათა გათოვის შემდეგ (1054 წ.), ბიზანტიისაგან განსხვავებით, ქართველი საერო და სასულიერო პირები რომთან გარკვეულ კავშირს კვლავაც ინარჩუნებენ. მიხეილ თამარაშვილი, გასული საუკუნის დასაწყისში, ეჭვს გამოთქვამდა „ქართველებიც ბერძნებთან ერთად გაჰყროდნენ რომის ეკლესიას და ცალკეული წერილობითი წყაროს მოშველიებით ამტკიცებდა, რომ „მეცამეტე საუკუნეში ისევ ყოფილა ერთობა ლათინთა და ქართველთა შორის“ [თამარაშვილი, 1902:2].

მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ ქართველი ეკლესიის მსახურნი რომს უპირატეს ადგილს აკუთვნებდნენ მაშინდელ ქრისტიანულ სამყაროში. ამის დასადასტურებლად მათ მოჰყავთ 1065 თუ 1066 წელს, ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე X დუკას წინაშე, გიორგი მთაწმინდელის მიერ გაკეთებული განმარტება, თუ რატომ ვწირავთ „ჩვენ და თქვენ“ ერთნაირად, ხოლო „ჰრომნი“ განსხვავებულად. გიორგი მთაწმინდელის მარტივი, მაგრამ გენიალური და, რაც მთავარია, არაკონფრონტაციული განმარტებით, ბერძნულ ეკლესიაში ხშირი მწვალებლობის გამო წმინდა კრებებზე დანვრილებით გამოიძიეს ქრისტიანობის საწყისები და დაადგინეს შესაბამისი წესებიც. ხოლო რომაელები, რომელთაც ერესი არ შეეხებიათ, ძირი-

1 წინამდებარე კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (FR17_416).

თადად უფლის მიერ სერობისას მიცემული მაგალითისა და პეტრე დიდის წირვის მიხედვით აღასრულებენ რიტუალებს. „და არარაჲ არს ამას შინა განყოფილებაჲ, ოდენ სარწმუნოებაჲ მართალ იყოს“ [გიორგი მცირე, 2011: 60].

მკვლევარ ლ. პატარიძის აზრით, „კონტექსტი ნათელყოფს არა მხოლოდ იმას, რომ საქართველოს ეკლესია იმხანად სრულიად ლოიალური იყო რომის ეკლესიის მიმართ, არამედ იმასაც, რომ რომის ეკლესიას და მის ავტორიტეტს საქართველოსთვის იდეოლოგიური ფარის ფუნქცია ეკისრებოდა“ [პატარიძე, 2005: 28-36].

მართალია, ზემოაღნიშნული სიტყვებით გიორგი მთანმინდელი ეკლესიათა ერთიანობის დამცველად გვევლინება, მაგრამ ვფიქრობთ, გადაჭარბებული უნდა იყოს შეფასება რომის უპირატესი როლის შესახებ და რომ თითქოს რომის ეკლესიის დაცვით, გიორგი ათონელს სურდა, „ქართული ეკლესია უშუალოდ შესულიყო რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მოღვაწეობის სფეროში“ [პაპაშვილი, 1995: 69]. უფრო მართებულად მიგვაჩნია ის პოზიცია, რომ „1054 წლიდან 1230-იან წლებამდე საქართველოს ეკლესიას ვერც რომის ეკლესიის ნაწილად ანუ მისადმი დაქვემდებარებულად და ვერც მისგან გამიჯნულად ანუ განხეთქილებაში მყოფად მივიჩნევთ“ [თინიკაშვილი, 2015: 56].

ისტორიოგრაფიაში შენიშნულია, რომ საქართველოს ეკლესიის გამოცხადება კათოლიციზმის მხარდამჭერად იმის გამო, რომ წმიდა გიორგი მთანმინდელმა ერთგვარი იკონომიური გამონათქვამები იხმარა რომის ოფიციალური ეკლესიის მიმართ და თავი შეიკავა ექარისტიის პრაქტიკასთან დაკავშირებით დასავლეთში გავრცელებული შეხედულებების დაგმობისაგან, საკითხის უბრალო გაუგებრობის შედეგია [მაჭარაშვილი, 2007: 18 – 19].

სარწმუნოებრივი ერთობის გათიშვის ახლო ხანებში, ანუ აღნიშნულ შემთხვევამდე რამდენიმე წლით ადრე, ბერძნებმა ანტიოქიის ახალ პატრიარქთან დააბეზლეს შავ მთაზე მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირები და მათ მონოფიზიტობა დასწამეს. ამ თემაზე პატრიარქმა თეოდოსიოსმა გამოძიება დანიშნა და ბერძნული ენისა და მწერლობის მცოდნე გიორგი მთანმინდელი თავისთან დაიბარა. მასთან საუბრის შემდეგ აღტაცებულმა პატრიარქმა განაცხადა: „აჰა ესერა გხედავ მოწყალებითა ღმრთისაჲთა, დაღაცათუ ნათესავით ქართველი ხარ, სხვთა კულა ყოვლითა სწავლულებითა სრულიად ბერძენი ხარ...² კურთხეულ არს ღმერთი! ვიეთნიმე ნაკლულევანე-

2 ასევე ხედავდა მას ბიზანტიის იმპერატორიც: „რამეთუ დაღაცათუ ნათესავით ქართველი არს, ხოლო ყოვლითურთ წესი ჩვენი ჰმოსიეს“ [გიორგი მცირე, 2011: 58].

ბასა სწამებდეს ქართველთა და, აჰა ესერა, მრავლითა სახითა უზემ-
თაეს იპოვნეს ჩვენსა და უფროჲს ხოლო ქალწულებითა, რომელი-
იგი მაღლად უპყრიეს მათ“ [გიორგი მცირე, 2011: 36].

მცირე ხნის შემდეგ ბერძენ სასულიერო პირთა ნაწილმა იმავე
ანტიოქიის პატრიარქის წინაშე ეჭვქვეშ დააყენეს საქართველოს
ეკლესიის ავტოკეფალია, „რამეთუ ათორმეტთა მოციქულთაგანი
არავინ მისრულ არს ქვეყანასა მათსა... და ჯერ არს, რათა ხელმ-
წიფებასა ქვეშე ანტიოქელის პატრიარქისასა იმწყსებოდინ. და აქა
იკურთხეოდის კათალიკოზი მათი“ [გიორგი მცირე, 2011:38]. ამ თე-
მაზე გიორგი მთანმინდელთან საუბრისას პატრიარქმა ასე მიმართა:
„შენ, ჰოი ნეტარო მამაო, დაღაცათუ ნათესავით ქართველი ხარ,
ხოლო სწავლულებითა დამეცნიერებითა ჩვენივე სწორი ხარ...“ და
მოუწოდა მას „ხელმწიფებასა ჩვენსა“ დამორჩილება. გიორგი მთან-
მინდელის პასუხმაც არ დააყოვნა, დოკუმენტურად დაუსაბუთა რა
მას, რომ საქართველო ანდრია პირველწოდებულისა და სიმონ კანა-
ნელის მოქცეული ქვეყანაა და პეტრეს საყდარზე მჯდომ პატრიარქს
აქეთ დამორჩილებისაკენ მოუწოდა. „ამას საფუძველსა ზედა მარ-
თლმადიდებლობისასა და მცნებათა და ქადაგებათა ზედა წმიდათა
მათ მოციქულთაჲსა მტკიცე ვართ“ [გიორგი მცირე, 2011:38-39].
ამის შემდეგ ანტიოქიის პატრიარქი ისეთი სიყვარულითა და პატი-
ვისცემით განიმსჭვალა ქართველი ბერის მიმართ, რომ დროდადრო
მას აზრსა და რჩევასაც ეკითხებოდა.

აქედან გამომდინარე, არ უნდა იყოს საეჭვო გიორგი მონაზვნის
სარწმუნოებრივი პოზიცია. აღნიშნულიდან არ ჩანს, რომ ქართული
ეკლესია რომის ეკლესიისადმი მორჩილებას და პაპის უპირატესო-
ბას აღიარებდა [მამისთვალშილი, 2011: 88]. მკვლევარ გიორგი მა-
ჭარაშვილის ერთგვარად რიტორიკული შეკითხვაც სწორედ ამაზე
მიანიშნებს: „რანაირად შეძლებდა იგი ამას (ავტოკეფალიისა და მარ-
თლმადიდებლობის დაცვას – ავტ.), თუკი თავად მოიკოჭლებდა მარ-
თლმადიდებლობაში და ლათინთაკენ იყო მიდრეკილი?“ [მაჭარაშვი-
ლი, 2007: 12]. ფაქტია, რომ ბიზანტიის იმპერატორი და ანტიოქიის
პატრიარქი გიორგი მთანმინდელისადმი მიმართვაში – „...ყოვლი-
თურთ წესი ჩვენი ჰმოსიეს“, „...ყოვლითა სწავლულებითა სრულიად
ბერძენი ხარ“, „...სწავლულებითა და მეცნიერებითა ჩვენივე სწორი
ხარ...“ სწორედ სარწმუნოებრივ და არა ეთნიკურ ან ტრადიციების
ერთობას უსვამს ხაზს.

ვფიქრობთ, გიორგი მთანმინდელის მაგალითით შეიძლება ვიმ-
სჯელოთ და მისი პოზიცია განვაზოგადოთ ქართველებისა და
მთლიანად ჩვენი ქვეყნის სარწმუნოებრივ მდგომარეობაზე, რადგან
საქართველოში მეფე ბაგრატ IV-ის მონვევით ყოფნის პერიოდში,

ხუთი წლის მანძილზე სწორედ ის აძლევდა ტონსა და მიმართულებას ქართულ ეკლესიას. გიორგი საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფლების საერთო აზრის გამომხატველი იყო [მამისთვალიშვილი, 2011: 87]. ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება ვთქვათ, რომ „სქიზმის“ შემდეგ ქართველთათვის ეკლესიის ერთიანობის შენარჩუნება მნიშვნელოვანია, რამაც გამოხატულება ჰპოვა გიორგი მთაწმინდელის სიტყვებში: „არარაჲ არს ამას შინა განყოფილებაჲ, ოდენ სარწმუნოებაჲ მართალ იყოს“, თუმცა, დოგმატური ერთობა ბერძნულ-მართლმადიდებელ ეკლესიასთან იმთავითვე აშკარაა. სწორედ ეკლესიათა ერთიანობის შენარჩუნებისა და კეთილგანწყობილების გამოხატვის სურვილით უნდა ყოფილიყო ნაკარნახევი ის ფაქტი, რომ მე-13 საუკუნემდე საქართველოში არ წყდება ხუთი პატრიარქის (მათ შორის რომის) მოხსენიება, განსხვავებით ბერძენებისაგან, რომლებმაც გაყრისთანავე ამოშალეს სასულიერო ლიტურგურაში პაპისა და მეხუთე პატრიარქის სახელი და მის შემდეგ იწყეს მხოლოდ ოთხი პატრიარქის ხსენება.

XI საუკუნის შუა ხანებიდან თურქ-სელჩუკებმა დიდი საფრთხე შეუქმნეს ბიზანტიის იმპერიას. მათ დაიპყრეს მთელი მცირე აზია, სირია, პალესტინა იერუსალიმით, სადაც იყო ქრისტიანთა მთავარი სალოცავები. 1096 წელს, რომის პაპის ურბან II-ის (1088-1099) მოწოდებით დაიწყო „ჯვაროსნული ომები“, რასაც საუკუნის მიწურულს მოჰყვა ახლო აღმოსავლეთში წმინდა ადგილების გათავისუფლება. პარალელურად, დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125) დიდი რეფორმატორული და სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის წყალობით, საქართველო აღმოსავლეთში ქრისტიანობის ბურჯად აქცია. დავითს უშუალო კონტაქტი ჰქონდა ჯვაროსნებთან, მეგობრული ურთიერთობა იერუსალიმის მეფე ბალდუინთან, რაც ერთმანეთისადმი საჩუქრების გაგზავნაში გამოიხატებოდა [ავალიშვილი, 1989:48; ბადრიძე, 1984:121]. უტყუარი ფაქტია ჯვაროსნების მონაწილეობა დიდგორის ბრძოლაში [მეტრეველი, 1990:296].

დავით აღმაშენებლის გარდაცვალების შემდეგ საქმეს მეტ-ნაკლები წარმატებით განაგრძობდნენ მისი მემკვიდრეები. მაგალითად, ლაშა-გიორგისგან (1213-1222) თავად ჯვაროსნები ელოდნენ ხსნას. ამ პერიოდში ბეზანსონის არქივებისკოპოსისადმი ერთ-ერთ რაინდის წერილში აღფრთოვანებული მოლოდინია იმისა, რომ ქართველები მათი აღექსანდრეს ბადალი ძალის მქონე 16 წლის მეფის სარდლობით „წმინდა იერუსალიმის მიწის სახსენლად მოვლენ და ურჯულოებს დაიმორჩილებენ“ [ავალიშვილი, 1989:97].

ლაშა-გიორგის პოლიტიკური კურსის მხარდამჭერია მეფე რუსუდანი (1222-1245). პაპისადმი გაგზავნილ წერილში იგი გამოთქვამ-

და მზაობას ქართული ჯარის წმიდა საფლავის გასათავისუფლებლად გადაგზავნად.

რა განაპირობებდა ჯვაროსნებთან ქართველთა ასეთ მჭიდრო კავშირს? სწორი პოლიტიკური გათვლა – საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის ნადილი თუ, ამავე დროს, სარწმუნოებრივი ერთობაც? როგორც ირკვევა, ამ დროის მწერლები ქართველებს კათოლიკეებად მოიხსენიებენ. არსებობს მოსაზრება, რომ ქართველთა და რომაელთა ეკლესიების ერთობა XIII საუკუნის I ნახევრამდე მაინც ეჭვს არ უნდა იწვევდეს [თამარაშვილი, 1902:7]. ამის საბუთად მოჰყავთ მეფე რუსუდანის და პაპ ონორიო მესამის წერილები. რუსუდანის წერილი იწყება ასე:

„უწმინდეს პაპს, მამას და ყველა ქრისტიანების მთავარს, წმიდა პეტრეს საყდარზე მჯდომარეს. ჩვენ მდაბალი რუსუდან აფხაზთა დედოფალი, თქვენი ერთგული მხევალი და სული უმდაბლესად თავს გიკრავთ და მოგესალმებით“. ამის შემდეგ რუსუდანი აუწყებს პაპს, რომ მისი ძმა, ქართველთა მეფე ლაშა-გიორგი მიიცვალა და სამეფო მას ერგო; რომ მისი სინმინდის რჩევისა და ბრძანების შესაბამისად ლაშას განზრახული ჰქონდა ქრისტიანების შესაწევნელად წასვლა, მაგრამ მონღოლთა გამოჩენის გამო ეს განზრახვა ვერ აისრულა; რომ ახლა თავად არის მზად ქართული მხედრობა გაგზავნოს იქ, სადაც პაპი ინებებდა. „ეგრეთვე გაუწყებთ, რომ ამ ჩვენმა მხედართმთავარმა (ივანემ – ი.ბ.) და ჩვენის სამეფოს სხვა მთავრებმა მიიღეს ჯვაროსნობა და წასვლას ელიან. ამისთვის ვევედრებით და ვთხოვთ თქვენს უწმინდესობას, რათა მოგვწეროთ და გვიბოძოთ თვენი კურთხევა ჩვენ, აღმოსავლეთში მყოფ ქრისტიანებს“ [თამარაშვილი, 1902:7-8]. წერილი დანერვილია ლაშას გარდაცვალების შემდეგ 1223-1224 წლებში. ამავე პერიოდში დაინერა და რომში გაიგზავნა ამირსპასალარ ივანე მხარგრძელის დაახლოებით მსგავსი შინაარსის წერილი.

წერილში პაპი მამად და ყველა ქრისტიანების მთავრად მოიხსენიება. მიქელ თამარაშვილის დასკვნით, „ამ დროს საქართველოს ეკლესია რომისაგან გაყრილი რომ ყოფილიყო, მაშინ რუსუდან სრულიადაც არ მისწერდა პაპს ასეთის შინაარსის წერილს და არც ისე ერთიანად მოემზადებოდა საქართველოს ერი და მეფე პაპის ელჩის მოწოდებით პალესტინაში საომრად წასასვლელად [თამარაშვილი, 1902:8].

საპასუხო წერილში, იმავე 1224 წელს, პაპი უწონებს ქართველებს ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღების გადაწყვეტილებას, ქრისტიანობის ერთგულებას და მოუწოდებს რა ჭეშმარიტი რწმენის კვლავაც მტკიცედ დაცვისაკენ, ურწმუნოთა წინააღმდეგ

ბრძოლაში ნებისმიერი ფორმით მონაწილეებს ცოდვების მიტევებას ჰპირდება. ისტორიოგრაფიაში შენიშნულია, რომ „ჰონორიუს III-ს, როდესაც საქართველოს დედოფალს 1224 წელს წერილს წერს, ქართული ეკლესია გამოყოფილად არ მიაჩნია, რადგან მას და მის ქვეშევრდომებს სამოციქულო ინდულგენციებს სთავაზობს, რომლებსაც ეკლესია, ჩვეულებრივ, მხოლოდ თავის უნიონიტებს აძლევს“ [თამარაშვილი, 1995:483].

ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ დავით თინიკაშვილის პოზიციას, რომელიც მიიჩნევს, რომ „1054 წლიდან 1230-იან წლებამდე საქართველოს ეკლესიას ვერც რომის ეკლესიის ნაწილად ანუ მისადმი დაქვემდებარებულად და ვერც მისგან გამიჯნულად ანუ განხეთქილებაში მყოფად მივიჩნევთ. XIII საუკუნის პირველ ნახევარში უბრალოდ ისტორიულმა გარემოებებმა განაპირობა რომთან შეერთება- არშეერთების საკითხის წამოჭრა, რაც სრულებით არ ნიშნავს არც რომის ეკლესიის წიაღში არსებობას და არც მისგან გამიჯნულობას რაიმე შეგნებული დაპირისპირებით“ [თინიკაშვილი, 2015:51 – 56].

ვფიქრობთ, რუსუდან მეფისა და ივანე მხარგრძელის წერილები და მათზე პაპის პასუხი არ იძლევა იმის კატეგორიული მტკიცების საშუალებას, რომ 1230 წლამდე ქართული ეკლესია რომის წიაღშია და არაა მისგან გამოყოფილი. ქართველი მეფისა და ამირსპასალარის წერილების პათოსი შეიძლება, უბრალოდ, დიპლომატიური ეტიკეტის ნაწილად, მონივნებისა და პატივისცემის ნიშნად ჩავთვალოთ. ეს აზრი უფრო საგულისხმო გახდება, თუ გადავავლებთ თვალს ქართველ მეფე-მთავართა მიერ დასავლეთის მონარქებისა თუ პაპებისადმი საუკუნეების მანძილზე გაგზავნილ წერილებს. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ XVI საუკუნის 80-90-იან წლებში პაპისადმი ქართლის მეფე სიმონის (1556-1569, 1578-1600) მიერ გაგზავნილი წერილის პათოსი: „სიმონ, წყალობით ღვთისათა, ქართველთა მეფე სრულიად ივერიისა და აღმოსავლეთისა. ყოვლად მაღალს, დიდად ბედნიერს, ყოვლად წმინდა და ნეტარს ჩვენს ბატონს, ჩვენს წმიდა მამას პაპსა, რომელიც ხართ ოქროს ნალარა დიდის რომისა, ღვთის მიერ ჩაგონებულ ორღანო, პეტრეო მსაჯულო და ზეცის სუფევის კლიტეთა მქონებელო, პავლეო ნათესავთა მოძღვარო, რომელიც ამაღლდა მესამე ცამდე და მოისმინა კაცთაგან გამოუთქმელი სიტყვანი; მქადაგო ყოვლისა ქვეყნისა, მნათობო ეკლესიათა, საცა იპოებიან საფლავნი და წმიდა ნაწილნი მოციქულთანი; მფლობელო კათოლიკე ეკლესიისა, მმართველო დიდისა და განთქმულის რომისა, მზეო მთელის დასავლეთის მანათობელო, უდიდესო მთავარო, რომის პაპო, ვითარცა სილიბისტრე წინასწარმეტყველო მეფეთა,

ბატონო მფლობელო, სულიერო მამაო, უწმინდესო პაპო...“ [თამარაშვილი, 1902:76; 1995:524].

რაც შეეხება ამ კონტექსტში პაპის საპასუხო წერილს, რომისადმი ერთგულების შექებასა და ინდულგენციების ბოძებას, ვფიქრობთ, მხოლოდ ამაზე დაყრდნობით შორს მიმავალი დასკვნების კეთება რეალობის შეუსაბამო იქნება. რომის პაპებს ყოველთვის ჰქონდათ სურვილი მათ ნიაღში შესულიყო საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესია [იველაშვილი, 2009:14] და ამ მიმართულებით ხელისუფლების ნახალისება არ უნდა იყოს აღქმული ქართულ-რომაული ეკლესიების ერთობის ნიშნად. თუ ამ მსჯელობას გავყვებით, მარტივად ასახსნელი იქნება 30-იანი წლების მიწურულს რუსუდანის თხოვნა პაპისადმი რომის ეკლესიის ნიაღში მიღების თაობაზე, რაც შემოინახა 1240 წელს პაპ გრიგოლ IX-ის საპასუხო წერილმა [თამარაშვილი, 1902:14 – 17]. წინააღმდეგ შემთხვევაში (ანუ თუ ჩავთვლით, რომ 30-იან წლებამდე ქართული ეკლესია რომთან ერთობას ინარჩუნებდა), გამოდის, რომ საქართველოსთვის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ პერიოდში (XIII საუკუნის 20-30-იანი წლები), ხვარაზმელთა ხუთწლიანი თარეშისა და მონღოლთაგან მომდინარე საფრთხის პირობებში ქვეყანაში მოიცალეს რომის ეკლესიასთან კავშირის გასაწყვეტად და მალევე ითხოვეს ამ კავშირის აღდგენა. თანაც, რომის პაპს, გრიგოლ IX-ს თავის ვრცელ წერილში, რატომღაც არ უჩნდება სურვილი ეს მცირე დროით გაყრა თავის სასარგებლო, რომის ეკლესიის პოზიციის გასამყარებელ არგუმენტად მოიყვანოს და რუსუდანისადმი წერილში ქართული ეკლესიის რომის ნიაღში დაბრუნება და არა შეერთება ახსენოს. „ხოლო რაც შეეხება იმას, რომ თხოულობთ ჩვენთან შეერთებას, ამაზედ დიდად ვაქებთ თქვენს დიდებულებას; უკეთუ აქამდე თქვენი ცხონების სისრულეს რამე აკლდა, ან ეს თქვენი შეერთება სრულ ჰყოფს მას“... [თამარაშვილი, 1902:15-16]. შემდეგ პაპი კათოლიკური რწმენისა და ეკლესიის ჭეშმარიტებაზე საკმაოდ ვრცლად საუბრობს (ასეთი საუბარი მიზანშეწონილი იქნებოდა სწორედამაც ამ ჭეშმარიტებაში გაურკვეველი და არა რამდენიმე წლით მოკვეთილი მრევლისათვის) და წერს: „ამიტომ საყვარელნო შვილნო, საჭიროა ქრისტეს მონაცვლე და წმიდა პეტრეს მოსაყდრე, რომის პაპი სცნოთ თქვენ და ყველა თქვენთა ქვეშევრდომთა, როგორც მამა და ჩვენი სარწმუნოების მწყემსი. შეუერთდით მას და რომის ეკლესიას და სწუხდეთ, რომ აქამდე დაგიგვიანდათ“ [თამარაშვილი, 1902:16].

მართალია, პაპის ჩივილი „დაგვიანებაზე“ არ გულისხმობს მაინცდამაინც იმას, რომ ქართული ეკლესია 1054 წელსვე გაეთიშა რომს, როგორც ისტორიკოსთა ნაწილი მიიჩნევს [ჯავახიშვილი, 1997:101-

102], მაგრამ ფაქტია, რომ 1054 წლის შემდგომი ერთობის (თუკი ასეთი რამ არსებობდა) კვალი რომის ეკლესიის სსოვნაში წაშლილია და ამიტომაც პაპი გრიგოლ IX „აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შეერთებისათვის“ სასუფევლის გვირგვინის ორკეცად დამკვიდრებას ალუთქვამს რუსუდანს.

შეჯამების სახით შეიძლება თქვას, რომ ქართული ეკლესია, სხვათაგან (კონსტანტინეპოლი, ანტიოქია...) განსხვავებით, არ დაპირისპირებია რომის ეკლესიას მიუხედავად იმისა, რომ პრაქტიკულად 1054 წლიდან მჭიდრო დოგმატურ-სარწმუნოებრივ კავშირშია ბერძნულ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან და საუკუნეთა მანძილზე იგი გამოდიოდა ეკლესიათა ერთიანობის შენარჩუნების მომხრედ.

ლიტერატურა:

1. ავალიშვილი, 1989 – ავალიშვილი ზ., ჯვაროსანთა დროიდან, თბ.;
2. ბადრიძე, 1984 – ბადრიძე შ., საქართველოს ურთიერთობა ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან, თბ.;
3. გიორგი მცირე, 2011 – გიორგი მთანმინდელის ცხოვრება, თბ.;
4. თამარაშვილი, 1902 – თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფ.;
5. თამარაშვილი, 1995 – თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასამამიდან დღემდე, თბ.;
6. თინიკაშვილი, 2015 – თინიკაშვილი დ., ქართველებისა და დასავლეთ ევროპელთა რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთობა XI – XIII საუკუნეებში, სადოქტორო დისერტაცია, თბ.;
7. მამისთვალისხილი, 2011 – მამისთვალისხილი ე., საქართველო-რომის ეკლესიების ურთიერთობა დიდ განხეთქილებამდე (1054 წ.), ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, №10-11.
8. მეტრეველი, 1990 – მეტრეველი რ., დავით IV აღმაშენებელი, თბ.;
9. პაპაშვილი, 1995 – პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს., თბ.;
10. იველაშვილი, 2009 – იველაშვილი თ., კათოლიკობა საქართველოში, თბ.;
11. მაჭარაშვილი, 2007 – მაჭარაშვილი გ., წმიდა გიორგი ათონელი და კათოლიციზმი, თბ.;
12. პატარიძე, 2005 – პატარიძე ლ., 1054 წლის განხეთქილება და საქართველო, დიალოგი: აღმოსავლურ – დასავლური ქრისტიანული ჟურნალი, №1(2), თბ.;

13. ტაბალუა, 1984 – ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნსაცავებში (XIII – XVI სს.), თბ.
14. ჯავახიშვილი, 1997 – ჯავახიშვილი, მ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა რომის კათოლიკურ ეკლესიასთან XI-XIV საუკუნეებში. სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ.

**Kakhaber Surguladze
Irakli Baramidze
Khatuna Diasamidze
Tatiana Kopaleishvili**

From the History of Relationship of Georgia with the Roman Church³

Presented work deals with the dynamics of development of the Georgian – Roman Church relations. Whereas the position of the Georgian Church to Rome has been shown in general, George the Hagiorite's attitude to Rome has been presented particularly. It also deals with the letters of King Rusudan addressed to the Popes of Rome in 1223 – 1224 and the 30 – s and the responses of Honoris III (1224) and Gregory IX (1240).

Based on the analysis of relevant sources and scientific literature, it has been concluded that the Georgian Church did not confront the Roman Church unlike the other churches (Constantinople, Antioch...) despite the fact that practically since 1054 (after the Schism) it had a close dogmatical relation with the Greek Orthodox Church and for centuries it has been a supporter of maintaining the unity of the Christian Church.

3 This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG)[FR17_416].

La chiesa cattolica in Georgia dal XIII secolo?

Quando inizia la presenza della chiesa cattolica in Georgia?

E' una domanda che spesso ritorna, e trova varie risposte; c'è chi dice dal XX secolo, chi dal XVIII secolo... e chi arriva a dire dal XIII secolo e chi non sa cosa rispondere e chi da' da intendere che non gli interessa...

Per lo storico M.Tamarashvili, e altri storici georgiani, la risposta è dal XIII secolo; e questa risposta era per coloro che in quel secolo per motivi politici, polemici..., negavano questa presenza; nonostante le ricerche storiche del Tamarashvili, e tutti sanno quanto forte sia la sua autorità di storico, non solo per la storia della chiesa cattolica in Georgia, ma in generale per la storia del cristianesimo in Georgia, ci sono ancora di quelli che affermano: la chiesa cattolica non è stata presente né dal XIII secolo né dal XVIII o XX secolo... come se non esistesse, con l'intento unico di indebolire la presenza dei cattolici sia di rito latino, armeno, assiro..., di presentarla come una realtà straniera e di cancellarla totalmente dalla terra di Georgia (pensiamo al rifacimento delle chiese cattoliche da parte della chiesa ortodossa o alla non restituzione di esse ai legittimi proprietari); infatuati probabilmente dalla ideologia nazionalista... o dalla loro madornale ignoranza, chi pensa così, sta, in realtà, tagliando le proprie radici; sta togliendosi la terra da sotto i piedi; sta strappando pagine molto importanti dalla sua storia (e il simposio di questi giorni penso che mostrerà la bellezza di alcune di queste pagine e la solidità di queste radici...). Certamente il Tamarashvili oggi dovrebbe riscrivere per costoro una nuova 'risposta...'

Penso però che la risposta affermativa del Tamarashvili, per quanto importante, possa essere insufficiente; io vorrei dire, e per questo chiedo il vostro aiuto come storici appassionati di questa presenza in Georgia, che **la Chiesa cattolica inizia la sua presenza non dal XIII secolo ma dal primo secolo con la predicazione del Cristianesimo!**

Se le conoscenze storiche in merito alla presenza della chiesa cattolica in Georgia possono sostanzialmente essere restate ferme a quelle di Tamarashvili, e con questo non voglio sminuire il lavoro di ricerca fatto in questi anni, anzi (basti ricordare il lavoro

di Murman Papashvili, sakartvelo-romis urtiertoba, Tbilisi 1995), (e la vostra presenza ne è una testimonianza eloquente), ma permettetemi di dire che spesso il lavoro storico è di ripetizione (solo alcuni esempi: il simposio di alcuni anni fa su Tamarashvili o su Guaramadze...o la storia sul monastero cattolico di Istanbul) o di approfondimento di qualche parola...; se l'interesse verso la storia sulla chiesa cattolica in Georgia permane, c'è però bisogno grande di una rilettura della storia in toto della Georgia, di una rivisitazione di certi miti, simboli, definizioni... in modo che quando si parla della presenza della chiesa cattolica in Georgia non sia come aprire una parentesi per poi richiuderla in fretta, come un discorso di circostanza con tanti però e attenzioni a non disgustare qualcuno, o parlare di qualcosa di cui si è costretti ma che si farebbe volentieri a meno... e poi si parla sempre meno di quello che nel primo millennio le due tradizioni ecclesiali hanno vissuto insieme per mille anni e per la Georgia ancora di più; non si può dimenticare facilmente tutto questo!

Nel parlare di storia ci sono poi dei termini che sono sì storici, ma anche teologici, dogmatici, confessionali... come chiesa, papa, vescovo, diocesi... e l'ecclesiologia, per esempio, almeno in occidente, quando usa questi termini, lo fa con un significato più ampliato di alcuni secoli fa'; se l'ecclesiologia tende a unire le chiese, a parlare del primato del papato in un recuperato contesto di comunione, della diocesi come vera porzione della chiesa di Cristo in quel territorio, tra quella gente... perché la storia della chiesa deve dimenticare questo cammino? Un esempio concreto: perché continuare a parlare del papa come del sovrano assoluto, della persona infallibile... come se nella chiesa cattolica non ci fosse stato nessun progresso... questo non vuol dire negare i fatti storici o manipolarli ma aiutare a camminare in avanti... per non ripetere gli errori del passato.

Per iniziare o meglio continuare a parlare della presenza della Chiesa cattolica in Georgia, e capire come rispondere a queste e altre domande, penso che occorra dapprima chiarire cosa si intenda per "cattolico"; do per scontato cosa significhi 'chiesa'. Penso che sia necessario perché molte volte si ha vergogna di usare questo termine sia tra i cattolici e no; basti pensare che si preferisce usare universaluri, sayoveltao... invece di catolike...; si usa ortodosso, vero ortodosso in contrapposizione a cattolico...; questo è indizio di qualcosa...; riflettere su questo termine sarebbe importante... si

ha quasi timore a dire che tutti i cristiani siano cattolici...; eppure lo siamo...; chi si dice cattolico non può dirsi ortodosso e chi si dice ortodosso non può dirsi cattolico; non è strano?

Solo alcuni accenni di quanto sia essenziale ritornare alla storia con i suoi fatti, personaggi, cause e conseguenze, documenti e ricerche riproposti non in modo ripetitivo, meccanico... ma per aiutare non solo la ricerca storica ma soprattutto la società, la cultura, le chiese a superare quell'empasse in cui si trovano oggi: divise senza sapere il quando è avvenuto e quando si parla dei motivi della divisione se ne parla come se non fosse più possibile uscirne; il lavoro storico non è facile da incanalare in modo nuovo; la risposta non è così facile da trovare e probabilmente anche difficile da accettare da parte di molti.

Storia del termine cattolico

Tre sono i significati principali del termine "cattolico": etimologico, teologico, confessionale.

Etimologicamente, il termine "cattolico" viene dal greco καθολικός, che significa propriamente "completo", "tutto insieme". Il termine compare per la prima volta con Ignazio di Antiochia (I sec.) che si rivolge alla comunità di Smirne: „Là dove c'è Gesù Cristo ivi è la Chiesa cattolica“ (*Ad Smyrnaeos*, 8).

Teologicamente, questo è il significato primo del termine, così come viene esplicitato nel Credo niceno: "Credo la Chiesa una, santa, **cattolica**, apostolica...". Con ciò, tutti i cristiani credono che la chiesa sia "*universale*", ossia chiamata dal suo Fondatore alla diffusione universale del messaggio; il suo messaggio è per tutti e non solo per un popolo, una nazione...; Se 'cattolica' potrebbe essere legato alla realtà dell'impero romano che si diceva universale' cattolico, come sarà più tardi da Costantino in poi interpretato soprattutto dopo la nascita di Bisanzio, lo era perché il suo messaggio era universale e poteva arrivare ai confini di questo impero.

nel simbolo apostolico si parla di: „Io credo... nello Spirito Santo, la santa Chiesa cattolica, la comunione dei santi, la remissione dei peccati", non si parla di una e apostolica. Il **Simbolo degli Apostoli** o **Simbolo Apostolico** (in latino *Symbolum apostolorum*) è una dei più antichi e venerandi Simboli di fede.

Il Simbolo degli Apostoli [è] così chiamato perché a buon diritto è ritenuto il riassunto fedele della fede degli Apostoli. È l'antico Simbolo battesimale della Chiesa di Roma. La sua grande autorità gli deriva da questo fatto. “ (Catechismo della Chiesa Cattolica, 194)

È tuttora usato nella liturgia domenicale come alternativa al Simbolo niceno-costantinopolitano per la professione di fede; in forma di domande e risposte viene usato poi nel Rito del Battesimo e nella rinnovazione delle promesse battesimali della Veglia Pasquale.

Ciò non toglie che molte confessioni cristiane utilizzano il termine “cattolico” in riferimento a sé stesse in rapporto alla Chiesa universale, dando tuttavia al termine significati teologici differenti. Oggi, in verità, tutte le Chiese cristiane che riconoscono il simbolo niceno-costantinopolitano si professano parte dell'*una, santa, cattolica ed apostolica chiesa*, non intendendo con questo la chiesa cattolica come confessione. In conseguenza del significato odierno del termine *cattolico* alcune chiese protestanti preferiscono la dizione *Chiesa universale* e aggiungono l'attributo *romana* alla dizione della Chiesa cattolica.

Confessionale: con le separazioni in seno alla Chiesa cristiana originaria, separazioni avvenute già nei primi secoli, (concilio di Calcedonia...) ma poi inaspritesi con la separazione dall'Oriente cristiano (1054) e con la Riforma protestante del XVI secolo, il termine “cattolico” ha assunto un significato “confessionale”, a indicare quella parte della Chiesa cristiana, fedele al Vescovo e Papa di Roma, e che riconosce in lui l'autorità suprema della Chiesa. Anticamente per *Chiesa cattolica* si intendevano tutti i cristiani la cui dottrina era considerata ortodossa, come abbiamo visto sopra cosicché Agostino d'Ipbona scriveva nel 397 riguardo ad alcune Chiese che considerava eretiche:

„ [...] lo *stesso* nome di Cattolica, che, non senza un motivo, solo questa Chiesa ha ottenuto in mezzo a numerosissime eresie, per cui, benché tutti gli eretici vogliano dirsi cattolici, tuttavia se uno domanda a qualche straniero dove si riunisca la Cattolica, nessuno degli eretici ha l'ardire di mostrare la sua basilica o la sua casa. “

(Agostino d'Ipbona, *Contro la lettera di Mani*, verso 4)

In questo contesto di separazione, soprattutto alla fine del primo millennio, prende sempre più consistenza il termine 'ortodosso' in contrapposizione al termine 'cattolico', non tanto per designare una eresia, quanto uno scisma. In questo contesto di opposizione i due termini, cattolico e ortodosso, prendono una nuova connotazione quasi che 'cattolico' non sia 'ortodosso' e ortodosso non sia 'cattolico' e spesso non solo di contrapposizione ma anche di sostituzione.

In base a queste delucidazioni si può direttamente affermare:

1. Secondo questo significato non si può non pensare alla presenza della chiesa in Georgia, fin dalla predicazione degli apostoli, vuoi sant'Andrea o altri, vuoi santa Nino... o i padri Assiri, come chiesa cattolica; la vera chiesa è la chiesa cattolica; la verità, l'ortodossia della chiesa è la sua cattolicità; la chiesa non è stata confessata 'ortodossa' se non in quanto cattolica. Per questo la chiesa cattolica esiste in Georgia fin dal primo momento in cui il vangelo è stato predicato ed è stato accolto dal primo gruppo di battezzati; era la stessa chiesa confessata a Nicea come 'una, santa, cattolica e apostolica'; in quanto apostolica indica la predicazione e le tradizioni apostoliche fondate e conservate nelle chiese fondate dagli apostoli e dalle chiese in comunione con loro. Se la chiesa in Georgia è stata fin dal primo momento della sua nascita chiesa cattolica significa che era in comunione con tutte le chiese apostoliche confessate a Nicea tra cui la chiesa di Roma. Quando una chiesa vantava di essere in comunione con una chiesa apostolica significava essere in comunione con le altre chiese apostoliche, tra cui e soprattutto con quella di Roma, riconosciuta dai padri della chiesa 'colei che presiede alla Carità' (Ignazio di Antiochia), 'quella con cui tutte devono concordare' (Ireneo di Lione)... La chiesa cattolica in Georgia fin dalla sua fondazione è cattolica, apostolica e anche 'romana' in quanto professa lo stesso credo che è professato in tutto il mondo (Ireneo di Lione). Tutto questo indica che quanto nel primo millennio appartiene alla storia del popolo georgiano in quanto cristiano è parte della storia e vita a tutti gli effetti delle comunità cattoliche e dei cattolici presenti in Georgia oggi: santa Nino è la protettrice della nostra chiesa; i santi di questa terra del primo millennio sono nostri in pienezza... rimane da

chiederci ma noi come sentiamo tutto questo? conosciamo la storia del primo millennio? le chiese, i monasteri del primo millennio sono anche nostri... Se si pensasse di più al primo millennio che non al secondo, probabilmente il cammino del reciproco riconoscimento e del cammino verso la riunificazione sarebbe meno difficile...

2. Le comunità cristiane che oggi sono chiamate cattoliche, di rito latino o di rito armeno o di rito assiro-caldeo, in Georgia rappresentano quei cristiani o quelle comunità che hanno conservato la comunione con la chiesa cattolica romana, assumendo il rito latino (ma ci sono documenti che attestano da quando si inizia ad usare il rito latino, cioè il rito della chiesa di Roma, in Georgia?) o continuando con il rito armeno o con il rito assiro-caldeo. Una conseguenza immediata di tutto ciò porta a dire che la chiesa cattolica quella che oggi si presenta attraverso i tre riti, e che viene presentata in opposizione alla chiesa ortodossa georgiana, non è qualcosa di estraneo alla storia georgiana ma fa parte integrante della sua storia, anzi a maggior ragione si può e si deve dire che le comunità cristiane in Georgia in comunione con la chiesa di Roma sono coloro che conservano la vera tradizione dei primi secoli del cristianesimo in Georgia; infatti se la chiesa ortodossa autocefala dice di non essere in comunione con la chiesa di Roma, è chiaro che ha perso qualcosa di quel periodo... anche se la chiesa di Roma fosse diventata eretica... Secondo questo logico ragionamento la chiesa cattolica, quella confessionale, quella dei tre riti, non è nata nel XIII secolo ma è la stessa nata nel I secolo con la predicazione degli apostoli in Georgia e che ha continuato ad esistere anche dopo il XIII secolo; sono queste comunità in comunione col Vescovo di Roma che possono affermare di continuare la vera tradizione cattolica e ortodossa allo stesso tempo. Solo del rito, e solo per il rito latino si potrà dire che è iniziato dal XIII secolo o dal XVII o nel XX secolo. Senza voler riaprire un contenzioso doloroso tra i cattolici di rito latino e i cattolici di rito armeno, perché i georgiani cattolici abbiano assunto il rito latino è una domanda a cui bisognerebbe rispondere dal momento che ai popoli orientali era concesso, anzi era obbligo conservare il rito del proprio paese, come è avvenuto per gli armeni, gli assiri... Probabilmente la risposta sta nel fatto che i georgiani con l'assunzione del rito latino e quindi l'abbandono del rito bizantino (il rito antiocheno,

quello originario della chiesa in Georgia ormai non esisteva più), potevano testimoniare meglio la loro comunione col Vescovo di Roma.

3. Se la chiesa cattolica iniziasse la sua presenza nel XIII secolo, e secondo certe affermazioni che si sentono non di rado in Georgia affermare che la chiesa cattolica è presente dal XIII secolo sarebbe già una affermazione molto positiva, chi sarebbe il suo fondatore? quale missionario vanta questo titolo di fondatore della chiesa cattolica in Georgia? da quanto mi risulta nessuno tra i tanti missionari mandati tra queste genti ha mai pensato per sé una cosa del genere e nessun papa ha mai mandato un missionario o suo rappresentante per fondare la chiesa cattolica in Georgia ma solo per rafforzare la fede presente, in crisi o attaccata da vari 'nemici' e per rafforzare i legami col Vescovo di Roma o per rispondere ad alcune richieste dei re, principi, patriarchi georgiani.
4. E le altre comunità cristiane non in comunione con la sede apostolica di Roma? Sarebbe importante sapere se esiste una data precisa, un fatto preciso in base a cui si può parlare della spaccatura tra la Chiesa di Mzheta e di Roma e quindi dell'inizio della chiesa cattolica in Georgia in modo distinto dalla chiesa autocefala ortodossa. Se tra la chiesa di Roma e la chiesa di Bisanzio si pone come data classica il 1054 per parlare di divisione tra le due chiese, quale sarebbe la data di divisione o il fatto che ha portato alla divisione tra la chiesa di Roma e la chiesa autocefala di Georgia? La risposta ancora oggi è molto incerta; si dice che fino al 1230 le due chiese erano unite e dal 1240 in poi divise: ma anche dopo il 1240 non esiste un atto preciso che parli di questo ed elenchi i motivi che portarono alla divisione (lettera della regina Rusudan che chiede a papa Gregorio IX aiuto contro i Mongoli, promettendo di perorare la causa dell'unione delle due chiese; sarebbe da chiedersi cosa significhi questo? significa che le due chiese sono realmente canonicamente divise o solamente che i rapporti si sono allentati, o che insieme devono pensare all'unità delle chiese?); basti pensare che nella dichiarazione fatta dal Patriarcato in occasione della visita del papa Francesco nel 2017, non si fa riferimento a nessuna data precisa; se lo si sapesse, non si sarebbe detto chiaramente tante volte? si potrebbe dire che le due chiese, Roma e Mzheta, si trovano divise senza sapere il quando e il perché; cosa molto strana.,

solo per maggiore attrazione o più forte influenza? prima per influenza bizantina e poi per influenza 'persiana' (antiochiana) e poi per influenza russa e oggi per influenza... quale?

XIII-XIV secolo

E dopo queste precisazioni e conseguenze ritorniamo al XIII-XIV secolo per parlare di una di quelle tappe significative della chiesa cattolica in Georgia nel secondo millennio, legate alla venuta dei missionari in modo particolare. Secondo il Tamarashvili, come ho già ricordato sopra, la presenza della chiesa cattolica in Georgia inizia nel XIII secolo con l'invio dei domenicani e francescani; certamente è un momento importante, per quanto travagliato sul piano della storia in generale. Sono stati secoli di grandi paure: la paura mongola... di grandi lotte tra papato e impero (Federico II) ma anche di grandi desideri e progetti tra cui la riunificazione delle chiese orientali e della chiesa occidentale dopo lo scisma del 1054, che sfocia nel secondo concilio di Lione (1274).

I papi di questo secolo:

Onorio III	18 luglio 1216	18 marzo 1227	Cencio Savelli	177
Gregorio IX	19 marzo 1227	22 agosto 1241	Ugolino dei conti di Segni	178
Celestino IV	25 ottobre 1241	10 novembre 1241	Goffredo Castiglioni	179
Innocenzo IV	25 giugno 1243	7 dicembre 1254	Sinibaldo Fieschi	180
Alessandro IV	12 dicembre 1254	25 maggio 1261	Rinaldo di Jenne	181
Urbano IV	29 agosto 1261	2 ottobre 1264	Jacques Pantaleon	182
Clemente IV	5 febbraio 1265	29 novembre 1268	Guy Foucois	183
Beato Gregorio X	1° settembre 1271	10 gennaio 1276	Tedaldo Visconti	184
Beato Innocenzo V	21 gennaio 1276	22 giugno 1276	Pierre de Tarentaise	185
Adriano V	11 luglio 1276	18 agosto 1276	Ottobono Fieschi	186

Giovanni XXI	16 settembre 1276	20 maggio 1277	Pietro di Giuliano	187
Niccolò III	25 novembre 1277	22 agosto 1280	Giovanni Gaetano Orsini	188
Martino IV	22 febbraio 1281	29 marzo 1285	Simon de Brion	189
Onorio IV	2 aprile 1285	3 aprile 1287	Giacomo Savelli	190
Niccolò IV	15 febbraio 1288	4 aprile 1292	Girolamo Masci	191

Fin dalla prima metà del XIII secolo il papato, grazie alla mediazione dei Francescani e dei Domenicani, dopo lunghi secoli aveva ripreso il contatto con l'Oriente cristiano. Interessante notare l'invio di questi membri di nuovi ordini in tutto l'Oriente; non sono soldati ma religiosi che costruiscono la storia attraverso contatti, relazioni, predicazioni...; vanno ai confini dell'Oriente... anche per questo, si può affermare che le missioni latine in queste terre furono favorite dai re Mongoli, i quali dominavano tutto il Medio Oriente dall'Anatolia alla Persia (Ilkhanato), e dalla loro tradizionale tolleranza nei confronti della religione cristiana.

Papa Gregorio IX (1227-1241) nel 1233 e forse anche prima aveva inviato i francescani guidati da fra Giacomo da Russano (1233) in Georgia. Nel 1245 arrivano otto domenicani; seguirono scambi epistolari di vario genere tra il papato ed i regnanti georgiani documentando quanto importanti siano stati i legami tra la Georgia e la Santa Sede. La venuta dei missionari in Georgia si colloca all'interno di un vasto piano di evangelizzazione o di ristrutturazione nell'Oriente da parte del Papa (il suo centro era in Cina da cui dipendevano...). (Nel 1265 veniva aperto un convento di Domenicani in Cilicia).

L'afflato missionario continuò con Giovanni XXII grazie ancora all'opera di evangelizzazione di Francescani e Domenicani. Incoraggiò in particolare le missioni domenicane fra i Mongoli a nord del mar Nero e di Persia, Kerç in Crimea (1° agosto 1333).

In questo vasto programma, con la bolla *Redemptor noster* del 1° aprile 1318, papa Giovanni XXII eresse l'arcidiocesi di Soltania (corrispondente alla città di Soltaniyeh nel nord dell'odierno Iran), capitale dell'Ilkhanato, a cui il papa affiancò sei vescovi suffraganei.. Con questa bolla si venne a creare una seconda provincia ecclesi-

astica nel vasto Impero mongolo, dopo quella di Khanbaliq (la „città del khan“, la futura Pechino, eretta nel 1307), da cui, fino a quel momento, dipendevano tutte le diocesi latine erette in quegli anni in Asia. Fu designato come primo arcivescovo di Soltania il domenicano Francesco da Perugia, a cui il papa affiancò sei vescovi suffraganei, tutti domenicani. Sebbene siano noti i nomi dei suffraganei, sono tuttavia incerti i nomi delle sedi di cui presero possesso. Le *Provinciali* dell'epoca menzionano le sedi di Naxivan, Tabriz, Tiflis, Maragheh (Maragha), collocabili in Armenia o nel nord della Persia; alla provincia ecclesiastica appartenevano anche tre diocesi situate oltre i confini dell'Ilkhanato, ossia Quilon in India, Samarcanda nel Khanato Chagatai (oggi Uzbekistan), Sebastopoli nel Chersoneso Pontico (oggi Abcasia); ed altre due sedi: *Argionensis* (di difficile collocazione geografica) e *Diargorganensis* (corrispondente a Dehikerkan, l'odierna Azar Shahr in Azerbaigian). L'arcidiocesi di Soltania scomparve con le invasioni di Tamerlano alla fine del XIV secolo. Delle sedi domenicane sopravvisse solo quella di Naxivan fino a metà del XVIII secolo. Il titolo *Soltaniensis* continuò tuttavia ad essere attribuito in alcune occasioni, fino al 1926, quando fu soppresso.

Il medesimo papa Giovanni XXII eresse la **diocesi di Tiflis** nel 1328 (9 agosto) (chiamata *Tefelicensis* o *Tephelicensis*), suffraganea di Soltaniyeh e con lettera del 19 agosto 1329 vi nominò come primo vescovo Giovanni da Firenze, che era uno dei compagni di Bartolomeo il piccolo, vescovo di Maragheh e fondatore dell'ordine dei Domenicani armeni uniti. La sede vi rimase per 180 anni. È presumibile che questa diocesi, come le altre contestualmente erette da Giovanni XXII nel Caucaso, fu spazzata via dalle incursioni e distruzioni apportate da Tamerlano alla fine del XIV secolo.

Nella seconda metà del XVIII secolo il titolo ricompare negli atti pontifici, dopo oltre due secoli di sede vacante, come *Tephლისენსის* *seu Tiphilitana* ed è considerato come arcidiocesi metropolitana. Il titolo di Tiflis, che appare ancora nell'Annuario Pontificio del 1862, è stato in seguito soppresso.

Il 30 dicembre 1993 con il decreto *Quo aptius* della Congregazione per i Vescovi, viene eretta l'amministrazione apostolica del Caucaso, ricavandone il territorio dalla diocesi di Tiraspol. In origine comprendeva gli Stati di Georgia, Armenia ed Azerbaigian. L'11 ottobre 2000 ha ceduto la porzione azera del suo territorio a vantaggio dell'erezione della missione sui iuris di Baku (oggi prefettura apostolica dell'Azerbaigian).

- Giovanni da Firenze, O.P. † (7 febbraio 1330 – ? deceduto), molto amato dai georgiani sia perché parlava la loro lingua, sia perché con il suo aiuto i Missionari fondarono scuole dove si insegnavano le lingue e le scienze europee
- Bertrando Coletti, O.P. † (28 gennaio 1349 – 8 giugno 1356 nominato vescovo di Ampurias), nominato vescovo da Clemente VI; a Tbilisi esiste il capitolo della cattedrale.
- Bernardo Paghesi O.P. † (12 aprile 1356 – 21 gennaio 1387 deceduto) (Di certo il terzo vescovo noto, Bertramo, è menzionato come vescovo ausiliare di Worms nel 1365, ed i suoi successori risultano essere vescovi *in partibus*. Tra questi vi sono quattro vescovi ausiliari di Paderborn: Vuyst, Yumminck, Engel e Schneider).
- Enrico Ratz, O.F.M. † (30 marzo 1382 – dopo il 28 gennaio 1406), nominato dall'antipapa Clemente VII (Grande scisma)
- Leonardo da Villaco, O.P. † (15 marzo 1391 – ? deceduto), nominato da Bonifacio IX
- Eberardo, O.P. † (4 ottobre 1413 – ?) (Papashvili p.98 non ne parla)
- Giovanni † (? – 1424/25 deceduto)
- Giovanni di San Michele, O.P. † (19 dicembre 1425 – ?), nominato da Martino V
- Alessandro, O.P. † (circa 1450 – ?), nominato da papa Nicolò V; il papa Callisto III loda i fedeli e promette di eleggere il vescovo che essi presenteranno
- Enrico † (? – circa 1462 deceduto), nominato da Pio II; (Pio II nel 1460 nomina Ludovico da Bologna patriarca dell'oriente, vescovo di Tiflis???)
- Heinrich Vuyst (Monst), O.F.M. † (31 dicembre 1462 – 1468 deceduto)
- Johannes Yumminck (Immink), O.E.S.A. (agostiniano), † (10 luglio 1469 – 18 aprile 1493 deceduto), nominato da papa Paolo II
- Albert Engel, O.F.M. † (18 aprile 1493 – 18 novembre 1500 deceduto), nominato da papa Alessandro VI
- Johannes Schneider, O.F.M. † (19 aprile 1507 – 27 marzo 1551 deceduto), nominato da papa Giulio II alla città di Tremonia (Dortmund La città appare in documenti dell'899 con il nome di *Throtmannia*; ebbe origine da una *curtis regia* sulla strada che conduce dal Reno a Paderborn già nei tempi della conquista sassone di Carlomagno. Fu fiorente nel commercio sino dal 12°

sec. (durante il quale è indicata come *Tremonia. tre mura*); nel 1220 ebbe da Federico II i primi privilegi cittadini; nel 1298 si unì alla Lega anseatica; già nel 1257 la sua legislazione municipale e i suoi organi giudiziari avevano autorità su altre città della Vestfalia.) vescovo di Tiflis

- Stefano Autandil † (24 maggio 1785 – 6 dicembre 1794 deceduto) XVIII secolo, forse armeno?

Per quali motivi il papa Giovanni XXII, eresse la sede episcopale a Tiflis?

Si dice per sostituire Smirne occupata nel frattempo dai Turchi; altri parlano per onorare il martirio di fra Demetre di Tbilisi, morto martire nel 1319 a Tana in India. Penso che sia da tenere presente che nel 1314 Giorgi V libera la Georgia dai Mongoli (era stata presa nel 1242).

E' chiaro che la gerarchia di quella parte di chiesa che non riconosceva più l'autorità del vescovo di Roma, non poteva essere accettata da quella parte di chiesa che invece voleva conservare la comunione col vescovo di Roma; da qui la necessità di una nuova gerarchia, di una nuova sede... e questo avvenne nel 1328/9... ma fino ad ora non c'era gerarchia diversa? Quali furono le reazioni in Georgia di questa decisione? ci furono proteste da parte del patriarcato georgiano? Erano patriarchi in quegli anni Michael V (1325-1330) e Basil V (1330-1350). Dalle lettere rimaste di questo periodo non sembra (Tabagua, pp.37-48).

La presenza di una doppia gerarchia (ortodossa e cattolica di rito latino), per quanto si parli di Amministrazione apostolica e non di sede episcopale, proprio per voler rispettare almeno giuridicamente la gerarchia già presente, in un paese cristiano sta a indicare una non piena comunione ma anche la possibilità di un dialogo più vicino, più concreto e quotidiano, usando quegli strumenti già a disposizione per indicare sia il rispetto verso la chiesa autocefala ortodossa sia la necessaria cura pastorale verso i fedeli in comunione col papa di Roma secondo i vari riti.

Conclusione

Da quando è presente la chiesa cattolica, come professata nel credo niceno-costantinopolitano, in Georgia? Possiamo dire unanimemente dagli inizi del cristianesimo, sia teologicamente che storicamente; confessionalmente la risposta si fa più delicata e diver-

sificata sia a livello storico che dottrinale; la doppia gerarchia e la presenza di un rito, quale quello latino soprattutto, sono segni di una divisione avvenuta tra i fedeli che porta a dire che solamente dal XIV secolo si può parlare di chiesa cattolica in comunione col vescovo di Roma e di una chiesa cattolica non in piena comunione col vescovo di Roma. Quale sia la solidità e la consistenza di questa conclusione, anche i secoli successivi della storia della Georgia l'hanno talvolta confermata e altre volte sconfessata.

E' certo che la chiesa di Roma nei suoi legami con il Patriarcato di Georgia ha sempre cercato di rafforzare questi legami e di non creare ostacoli alla piena riunificazione. Certo che l'unità deve essere voluta e cercata da tutte e due le parti per realizzarsi...!

Vorrei concludere ricordando le parole di papa Francesco durante la visita in Patriarcato a Elia II il 30 settembre 2016: 'Santità, Ella inaugurò una pagina nuova nelle relazioni tra la Chiesa Ortodossa di Georgia e la Chiesa Cattolica, compiendo la prima storica visita in Vaticano di un Patriarca georgiano. In quell'occasione scambiò con il Vescovo di Roma il bacio della pace e la promessa di pregare l'uno per l'altro. Così si sono potuti rinforzare i significativi legami, presenti tra noi fin dai primi secoli del cristianesimo. Essi si sono sviluppati e si mantengono rispettosi e cordiali, come manifestano anche la calorosa accoglienza qui riservata ai miei inviati e rappresentanti, le attività di studio e ricerca presso gli Archivi Vaticani e le Università Pontificie da parte di fedeli ortodossi georgiani, la presenza a Roma di una vostra comunità, ospitata in una chiesa della mia diocesi, e la collaborazione con la locale comunità cattolica, soprattutto di carattere culturale'.

გაბრიელე ბრაგანტინი

კათოლიკე ეკლესია საქართველოში მე-13 საუკუნიდან არსებობს?

ტექსტის ქართული ვერსია გამოქვეყნებულია კრებულში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, 1, თბ.: სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2018, გვ. 19-31; ინგლისური რეზიუმე: იქვე, გვ. 32.

ლათინი მისიონერები აღმოსავლეთში და პირველი საეპისკოპოსო საყდარი საქართველოში

ეკუმენური კლიმატი, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, გვიბიძგებს, რომ თავიდან გავიაზროთ ქრისტიანულ ეკლესიებს შორის მომხდარ გაყოფათა ისტორია, რათა აღმოვაჩინოთ და უკეთ გავიგოთ საკუთარი ერთობის მიზეზები. ამ გაყოფებში, რომლებსაც სხვადასხვა მიზეზები ჰქონდა, თავი რომ დავანებოთ უტყუარ მოძღვრებას, არსებობდა პოლიტიკური ჩარევები და სირთულეებიც, რომლებსაც განსხვავებული ენები, მნიშვნელობები, კულტურული განვითარება ქმნიდა, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში მუდამ დადებით როლს არ ასრულებდნენ.

აქ უნდა განვიხილოთ, თუ როგორ განვითარდა ლათინური მისიები აზიაში, სადაც ლათინური ეპარქიებიც დაფუძნდა, როგორც საქართველოში. არ უნდა დაგვაინცყდეს, რომ აღმოსავლეთ რომის იმპერიის საზღვრებს მიღმა, გარკვეულ ტერიტორიებზე უკვე არსებობდა ქრისტიანული რელიგია, რომელთა ენა და ლიტურგიაც განსხვავდებოდა მოგვიანებით არსებული ლათინური მისიების ენისგან და ლიტურგიისგან.

პირველი საუკუნეების მისიონერთა საქმიანობაზე ჩვენ მცირე ცნობები მოგვეპოვება. ამის მიზეზი ისიცაა, რომ, ისტორიული თვალსაზრისით, ახალწარმოქმნილი და დაცული ეკლესიების ცოდნა პრივილეგირებული იყო აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში. მაშინ როდესაც ქრისტიანობას, მსოფლიო კრებებზე მიღებულს და დამტკიცებულს, ოფიციალურად იცავდა იმპერიის პოლიტიკა, მის საზღვრებს გარეთ ის უცხო იყო ორთოდოქსულობისთვის და, ამიტომაც, უგულვებელყოფდნენ ან რთულად აღიარებდნენ. ამჟამად, ეკუმენური მოძრაობა ისწრაფვის, რომ ხელახლა აღმოაჩინოს ადრეული ეკლესიის ფესვები და შესაძლებლობას იძლევა, რომ ხელახლა იქნას გააზრებული ის მნიშვნელოვანი ასპექტები, იმ ეკლესიებშიც რომ არსებობს, რომლებიც განსხვავდებიან ბერძნულ-ბიზანტიური წარმოშობის ეკლესიებისგან ან ლათინური წარმოშობის ეკლესიებისგან, რომლებიც პეტრემ დააფუძნა, არსებობა განაგრძო რომის საყდარში და გავრცელება პოვა საყოველთაო ქრისტიანობაში.

გავიხსენოთ იმ ქრისტიან მისიონერთა მაგალითი, რომლებიც ოფიციალურად ნესტორიანელობას მისდევდნენ (მაგალითად, რომლებიც ეფესოს კრებამ დაგმო, ვინაიდან მარიამს არ აღიარებდნენ ღმრთისმშობლად) და რომლებიც მე-7 საუკუნიდან ჩინეთის იმპერიის გულში მოიხსენიებოდნენ, სხვათა შორის, ცნობილ სტელაში, რომელიც ახლა უკეთაა წაკითხული და განმარტებული [1]. ჩინეთში ნესტორიანელთა ყოფნის ამგვარი საინტერესო ასპექტი განსაკუთრებით შემონახულია ტანის დედაქალაქში, ქსიან-ფუში, სადაც არსებობდა მე-7 საუკუნის პირველ ათწლეულებში, სპარსეთის ასირიული ენის ქრისტიანთა მოსვლის შემდეგ დაარსებული მონასტერი. ხსენებულ სტელაზე (შავი კირქვის, სიმაღლე 2,80 მეტრი სიგანე 1მ), ზედა ნაწილში გამოსახულია ნესტორიანული ტიპის შემკობილი ჯვარი და “სხივმფენი რელიგიის” [2] საკრებულოს ქრისტიანობას შეახსენებს. ამოკვეთილი ჩინური სიმბოლოების დიდი რაოდენობა (დაახლოებით 1756), 75 წარწერითა და ასირიული საკუთარი სახელით, საეკლესიო ტიტულებით, გვაფიქრებინებს არამეულ-ასირიული ენის ბერებზე ან ერისკაც ქრისტიანებზე, ნესტორიანელებზე, რომლებიც სპარსეთიდან მივიდნენ იქ. ახალი აღთქმის მონაცემები გვაფიქრებინებს ბუდისტი ან ტაოისტი მთარგმნელების საქმიანობაზე, ბიბლიური წარმოშობის ასირიული ენის სიტყვებს რომ იყენებდნენ. ამგვარი შრომის საფუძველზე, არსებობდა საღმრთისმეტყველო ხასიათის საქმიანობა, რომელიც ხელს უწყობდა შორეული რელიგიის ინკულტურაციას და, ამდენად, ნესტორიანული ქრისტიანობა საკუთარ მრწამსს ავითარებდა ახალ აზიურ იდენტობაში, იყენებდა რა იქ არსებული რელიგიების იდიომასა და აზროვნებას. მე-9 საუკუნეში, ნესტორიანულ-ჩინური ქრისტიანობა თანდათანობით ქრება [3]. მაგრამ როდესაც მარკო პოლომ იმოგზაურა აზიაში, 1271-1295 წლებში, სამხრეთ ჩინეთში, ფუჟოუში, მან აღმოაჩინა ქრისტიანული რელიგიის ერთგულები, რომელთაც დავითნიდან (ფსალმუნებიდან) თარგმნილი ტერმინების წიგნები ჰქონდათ [4].

1. ეს იყო ჩინეთში ნესტორიანელთა შორის ყოფნის მაგალითი, რომელსაც მისიონერული ხასიათი და განსაკუთრებული მახასიათებლები ჰქონდა. რაც შეეხება საქართველოს, აქ ლათინური ქრისტიანობა სულ სხვა ისტორიულ კონტექსტში შემოდის. უნდა დავუბრუნდეთ შუა საუკუნეებს, როდესაც დასავლეთი თანდათანობით იძენდა ღრმა ჰომოგენურობას. მრავალგვარი ერთობა ახასიათებდა სოლიდარობას, რომელიც არაერთი სახელით მოიხსენიებოდა, მაგრამ მათ შორის უპირველესი იყო **christianitas**. ორი – რელიგიური და სამოქალაქო – ძალაუფლება თანამშრომლობდა მიწიერ ქალაქში ზეციური ქალაქის ხედვით, ხოლო ეკლესია, რომელსაც პაპი ხელმ-

ძღვანელობდა, სამყაროში არა მარტო წმინდად სულიერი, არამედ სოციალური და დროებითი ერთობის წყაროდ და საფუძვლად ითვლებოდა [5].

ცალკეული პრობლემები რეალურად მაშინ წარმოიშვა, როდესაც ევროპულმა ქრისტიანობამ პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობა წამოიწყო იერუსალიმის წმინდა საფლავის (სამარხის) გასათავისუფლებლად და ხმელთაშუა ზღვაში მუსლიმთა ექსპანსიონიზმის შესაკავებლად. ეს იყო სხვადასხვაგვარად განსჯილი მოვლენები, რომელთა შედეგებიც არ იყო პროგნოზირებადი, ვინაიდან მომდევნო საუკუნეებში გაჭიანურდა [6]. ისტორიულად ჯვაროსნული ლაშქრობების სხვადასხვაგვარ შეფასებათა გარდა, საინტერესოა, რომ განსაკუთრებით პირველმა მათგანმა შეძლო მთელი ევროპული ქრისტიანობის გაერთიანება ერთობლივ ფრონტზე. ქრისტიანობის რელიგიური მოტივაცია ვლინდებოდა საეკლესიო სტრუქტურაში, ხოლო ტერიტორიული ექსპანსია განუყოფელი იყო ეკლესიისგან, როგორც ორგანიზებული გაერთიანებისგან. ამგვარად, არსებობდა წანამძღვრები, რომლებიც ლათინურ ეკლესიას წარმოაჩენდა ახლო აღოსავლეთში იმ განზრახვით, რომ აღმოსავლეთის ადგილობრივი ეკლესიები მის მორჩილებაში უნდა შესულიყვნენ. პალესტინისა და ანტიოქიის ტერიტორიულ საყდრებში ლათინური იერარქიის შექმნა ჯვაროსანთა ლათინურ ეკლესიებს და აღმოსავლეთის ეკლესიებს შორის განყოფას მოასწავებდა, ვინაიდან ამ უკანასკნელთ არ სურდათ დამორჩილება. საუკუნეების შემდეგ, ევროპელთა შეგნებაში მომნიშვნელოვანი ხედვები სრულიად განსხვავებული იყო.

ჯვაროსნულ-ლათინური საეკლესიო ყოფნის მნიშვნელოვანი ასპექტი ის იყო, რომ აღმოსავლეთის ეკლესიები გაუცხოებულნი რჩებოდნენ მის მიმართ. პაპობა-იმპერიის ორმაგ ცნებაში, ქრისტიანული დასავლეთი მოიაზრებდა ძლიერ და ცენტრალიზებულ ეკლესიას, და ცდილობდა მუსლიმთა ექსპანსიის შეკავებას. უპირველეს ყოვლისა, პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობით, დასავლური ქრისტიანობის გავრცელება საკუთარი საზღვრების მიღმა უზიძვებდა ევროპის მონარქებს, რომის პონტიფიქსთა უწინარესადაც კი, რომ შეექმნათ სამეფო და საგრაფოები ლათინური ეკლესიებით აღმოსავლეთის საპატრიარქოთა ტერიტორიებზე (განსაკუთრებით, ანტიოქიისა და იერუსალიმის), სადაც აღმოსავლეთის უძველესი ეკლესიები ვერ გაუთანაბრდებოდნენ ლათინურ ეკლესიას. პრინციპი ის იყო, რომ ასეთი ეკლესიები არ იღებდნენ პეტრესეულ მორჩილებას და ემიჯნებოდნენ: ახლა კი ვრცელდებოდა ერთადერთი ქრისტიანობა, რომელიც ლათინური იყო. ამიტომ, აღმოსავლეთში შესაძლებელი იყო ლათინური ეკლესიის დაფუძნება საპატრიარქოებით და

საეპისკოპოსო საყდრებით, და ეს ყველაფერი შეიძლებოდა იქამდე გაგრძელებულიყო, ვიდრე პატრიარქებს და ეპისკოპოსებს ევროპის სამხედრო ძალები არ დაიცავდნენ [7].

მსგავსადვე, უნდა გვახსოვდეს, რომ დასავლეთში ცოდნა, რომელიც პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობამდელ პერიოდში ჰქონდათ ლათინურისგან განსხვავებულ აღმოსავლეთის ქრისტიანობის შესახებ, შეზღუდული იყო. ქრისტიანობის რთული სინამდვილის გამოცდილება, რომელიც ანტიოქიის, იერუსალიმის, ალექსანდრიის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოებს მოიცავდა, მწირი იყო. ბიზანტიის შემთხვევაში სინამდვილე შეიძლებოდა განსხვავებული ყოფილიყო, იმ ფართო ურთიერთობათა გათვალისწინებით, რომლებიც მას ჰქონდა დასავლეთთან, ასევე საზღვაო ქალაქების საქმიანობით, რომლებიც სავაჭრო კავშირებისკენ ისწრაფვოდნენ [8]. საეკლესიო გამოხატულების ერთადერთი ტიპი, რომლის განხორციელებაც შესაძლებელი იქნებოდა, იყო ის, რაც ყოველ ქრისტიანს ჰქონდა საკუთარ გამოცდილებაში, რომლითაც, ჯვაროსნულ ლაშქრობასა და კუთვნილი პოლიტიკური სტრუქტურების შექმნასთან ერთად, აგრეთვე, იქმნებოდა ლათინური ეკლესიები აღმოსავლეთის საპატრიარქოებისათვის უკვე კუთვნილ ტერიტორიებზე [9].

ფიქრობდნენ, რომ იმ დროისთვის საკმარისი იქნებოდა იერარქიული სტრუქტურების გაჯანსაღება, რათა უფრო ერთიანი ეკლესიის სახე ეჩვენებინათ. შემდგომში, განსაკუთრებით ვენეციელთა პოლიტიკური მოქმედებებით, რომლებმაც 1204 წელს მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო და მართლმადიდებელი ეპისკოპოსები ვენეციელი პრელატებით შეცვალეს (მოგვიანებით ამგვარი მანიპულაცია პაპობამაც აითვისა), დასავლეთის თვალში მნიშვნელობა შეიძინა ადგილობრივ საეკლესიო ხელისუფალთა კარზე ამგვარი საყდრების მუდმივი არსებობის იურიდიულმა უფლებამ. დასავლეთში, სადაც რომის პაპობა ყოველგვარი შესაძლო ქრისტიანობის ცენტრი იყო, ვინც მას არ აღიარებდა პოსტ-გრიგორიანულ ქრისტიანულ ევროპაში ერთადერთ კანონიკურ ფორმად, მორჩილებისა და ერთგულების ფიცით, იმავეთი კარგავდა იურიდიულ უფლებას, რომ ეკლესია დაეკავებინა შესაბამისი საკუთრებითა და იურისდიქციით, ამიტომ უფლება ავტომატურად გადადიოდა ლათინ პრელატებზე, რომლებიც აკმაყოფილებდნენ ამგვარ მოთხოვნებს [10].

მოგვიანებით, 1324 წელს, მარინ სანუდო ტორსელო წერდა, რომ შეიძლებოდა იმპერიის მიწების დიდ ნაწილს დაპატრონებოდნენ, მაგრამ ვერ დაეპატრონებოდნენ “ხალხის გულს რომის ეკლესიისადმი მორჩილებით”. უკვე დიდი დრო იყო განვლილი და ჯვაროსნუ-

ლი ლაშქრობის თავდაპირველ ნამდვილ იდეას სხვა ელემენტებიც დაემატა, როგორც იყო ახალი ტერიტორიების დაპყრობა ან მათი დაცვა სარწმუნოების მტრებისგან, მუსლიმებისგან მომდინარე დიდი საფრთხისგან [11].

როგორც ვთქვით, ლათინური ეკლესიის ყოფნა მანამდე იყო შესაძლებელი, სანამ ეს ტერიტორიები ევროპის სახელმწიფოთა ხელში რჩებოდა. ამის შემდეგ, ეპისკოპოსებს უნდა დაეტოვებინათ ის ტერიტორიები, ფრანგთა ან ვენეციელთა მფარველობის ქვეშ ყოფილიყვნენ, ანდა ევროპაში გამხდარიყვნენ *episcopi in partibus infidelium*, როგორც დამხმარეები ეპარქიებში ან აღმოსავლეთის საყდრებიდან ტრანსპორტირებულ საქონელზე პასუხისმგებელნი. ამ ეპარქიებში აღდგებოდა აღმოსავლეთის ეკლესიათა იერარქიები, მაგრამ იმავე დროს გაქრებოდა ერთი მწყემსის ქვეშ გაერთიანებული დიდი ქრისტიანობის იმედი.

აქ ვერ მოვყვებით მთელ ისტორიას ლათინური იერარქიისა სირიისა და პალესტინის მიწებზე, სადაც უკვე მე-11 საუკუნის დასასრულს იერუსალიმისა და ანტიოქიის ორი ლათინი პატრიარქის გარდა, არჩეული იყო ექვსი ეპისკოპოსი იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც უკვე ქრისტიანებს ეკავათ, როგორც ჯვაროსნულ ლაშქრობათა საჭიროებების გამო, ასევე იმიტომ, რომ საქმე ეხებოდა ცალკეული ინტერესის ეკლესიებს ან იმიტომ, რომ აღმოსავლეთის საყდრები ვაკანტური იყო. იმ რიტებისა და ლიტურგიების გვერდით, რომლებიც იერუსალიმში არსებობდა სხვადასხვა პროცესიებით, წესებითა და ჩვეულებებით, უნდა გავიხსენოთ ცისტერციანელთა და პრემონსტრანტთა ლათინური მონასტრები და ბენედიქტელთა სააბატოეები. არ უნდა დაგვავიწყდეს სამხედრო ორდენები ან ჯვაროსანთა პერიოდში პალესტინაში აგებული მრავალი ეკლესია. აქ ყველაზე საინტერესოა გლახაკი ძმები.

2. ამ რეალისტურ ვითარებას, რომელიც ველარ გაგრძელდებოდა, შეიძლება განსხვავებული სურათი მიესადაგოს. მე-13 საუკუნის პირველ ათწლეულებში, გლახაკი ძმების მოძრაობაში აღმოჩნდნენ ფრანცისკელები და დომინიკელები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში გაიშალნენ, ევროპის საზღვრების მიღმაც, რათა ექადაგათ სახარება, რომლის მიმართაც მგრძნობიარე იყო შუა საუკუნეების საზოგადოება. იმ დროს, ქრისტიანულ ევროპაში, ეკლესიის პოზიცია განახლებული იყო სტრუქტურებში, ადამიანებში, ორგანიზებული იყო მათ ხელისუფლებაში ისე, რომ სულ მეტად განეხორციელებინა ქრისტიანობა თავისი სულისკვეთებით. ახლო აღმოსავლეთში ქრისტიანობის უწყვეტობა და განვითარება ახლა დაკავშირებული იყო გლახაკი ძმების საქმიანობასთან, რომლებმაც აგრეთვე შეცვალეს

წმინდა მინაზე არსებული ძველი სამონასტრო ტრადიციები.

ინოკენტი III-ს, პონტიფექსს, რომელმაც ლათინური პოლიტიკა მიიღო კონსტანტინოპოლისთვის იმ რწმენით, რომ ეკლესიათა ერთობის საკითხსაც გადანყვეტდა, რამდენიმე წლის შუალედით ურთიერთობა მოუხდა ევანგელიზაციის ძლიერი სულისკვეთების მქონე ორ ბერთან: დომინიკე გუზმანთან და ფრანცისკე ასიზელთან [12]. 1205 წლის ზაფხულში, დომინიკემ (1175-1221) პაპს შესთავაზა ყვიჩალთა ევანგელიზაციის შესაძლებლობა: იმ ინტერესით, რომ იმ დროს ალბიგოელები გამოდიოდნენ, პაპმა უარყო ეს ინიციატივა და მისიონერული საქმიანობა, პირველ რიგში, მათკენ მიმართა. მეორე მხრივ, 1210 წელს, ფრანცისკემ (1182-1226) მხოლოდ ზეპირი თანხმობა მიიღო თავის წესზე, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია: თუმცა, უდავოა, რომ გარკვეულ ცნობებს შეიცავდა იმ “ძმებზე, რომლებიც ღმერთის შთაგონებით მოისურვებენ წასვლას სარკინოზთა და სხვა ურწუნოთა შორის”, როგორც მოგვიანებით დამონმბულ ტექსტში ვკითხულობთ. ორდენის პირველ გენერალურ საზემო თავში (პორციუნკოლა, 14 მაისი, 1217) მოცემულია “პროვინციები” შესაფერისი “მსახურებით”, ამიტომ ფრანცისკეს მცირე ძმები მივლენილნი იქნენ მსოფლიოს “თითქმის ყველა” რეგიონში. ძმა ელია, პროვინციის მსახური *ultra mare*, სხვა ძმებთან ერთად წავიდა იმ პროვინციაში, რომელიც, სირიისა და ეგვიპტის ტერიტორიების გარდა მოიცავდა აღმოსავლეთის მთელ ლათინურ იმპერიას, ასე ვთქვათ, ყოფილ ბიზანტიის იმპერიას. სწორედ ამგვარი დიდი მასშტაბის გამო, 1263 წელს, პროვინცია ორად გაიყო: პირველი – სირიისა და წმინდა მინის, ხოლო მეორე – რუმინეთის და საბერძნეთის, თავისი შესაბამისი ტერიტორიებით.

აქ ისევ საქართველოს ვუბრუნდებით, ვინაიდან ფრანცისკელა მისია სწორედ ძმა ელიას მიენდო, რომელიც 1226 წელს ფრანცისკეს სიკვდილის შემდეგ ორდენს ხელმძღვანელობდა [13]. 1233 წელს, მან იაკობ როსანელის და ძმების მისია წარგზავნა საქართველოში, აგრეთვე დამასკოს სულთანთან და ბაღდადის ხალიფასთან [14]. უკვე ორდენის მეორე საერთო ეტაპზე (26 მაისი, 1219), ფრანცისკე 12 ძმასთან ერთად გაეშურა წმინდა მინაზე, იქიდან კი – ეგვიპტეში; 1220 წლის მარტიდან მომდევნო წლამდე, იგი საზღვარგარეთ დარჩა და იერუსალიმსაც კი მიაღწია. როდესაც იტალიაში გამოიძახეს, აკრიდან გამოემგზავრა სავარაუდოდ 1221 წლის გაზაფხულზე, მოგვიანებით კი 1226 წლის 3/4 ოქტომბერს გარდაიცვალა.

1233 წელს, რომის კურიაში რამდენიმე ბულა გამოსცა ფრანცისკელთა ოთხი თუ ხუთი მისიისთვის, რამდენიმე თვის დაშორებით, “მესოპოტამიაში, მცირე აზიაში, სირიაში, ეგვიპტეში, საქართვე-

ლოსა და მაროკოში”. მათში, როგორც სხვა მომდევნო ტექსტებში, სხვადასხვა მოვალეობები ჰქონდათ ამ ტერიტორიებზე წარგზავნილ მცირე ძმებს: მოესმინათ იქ მცხოვრებ ქრისტიანთ ალსარებები, აგრეთვე გაეთავისუფლებინათ ისინი ეკლესიიდან მოკვეთის სასჯელთაგან, და ამგვარი უფლებები მიეცათ სხვა ლათინი ძმებისთვისაც იმ პირობით, თუ სამოციქულო საყდარს დაემორჩილებოდნენ. ეს გვაფიქრებინებს, რომ მცირე ძმები უკვე მისულან საქართველოსა და კავკასიის სხვა მეზობელ ქვეყნებში. სხვა ფუნქციები ეხებოდა აპოსტაზიას, სქიზმას, ერესს [15].

საქართველოდან დაბრუნებული ძმა იაკობ როსანელი ატყობინებდა პაპს, რომ იქაური მეფე პატივისცემით ეპურობოდა მცირე ძმებს, და მათ მიერ შესრულებულ რელიგიურ საქმეებს შეახსენებდა. 1233 წლის 11 აპრილს, პაპმა გრიგოლ IX-მ ხელახლა გაგზავნა ძმა იაკობი თავის თანმხლებებთან ერთად სახარების საქადაგებლად, ხოლო მეფეს ამცნობდა, რომ მიელო ისინი და კეთილად მოჰყრობოდა მათ.

თამარ მეფის შემდეგ ტახტი დაიკავა მისმა ვაჟმა გიორგი IV-მ (1212-1223), ამ უკანასკნელის სიკვდილის შემდეგ კი – მისმა დამ, რუსუდანმა (1223-1247), რომლის მმართველობის დროსაც პირველი ურთიერთობები (1224) შედგა საქართველოს და წმინდა საყდარს შორის. წერილები ეხებოდა სარკინოზებთან და თათრებთან დაკავშირებულ პრობლემებს, და ქრისტიანი ხალხების გადარჩენას და კეთილდღეობას. სავარაუდოდ უნდა ვიფიქროთ, რომ ვინაიდან კონსტანტინოპოლიდან ძალზე დაშორებული და გამიჯნული ტერიტორია იყო, იმ დროს მტრობა არ უნდა არსებულებოდა თბილისის და რომის ეკლესიებს შორის, და არც ურთიერთობები უნდა განწყვეტილებულიყო [16]. მართლაც, 1224 წელს მეფე რუსუდანისთვის გაგზავნილ წერილებში, პაპი ჰონორიუს III არ მიიჩნევდა, რომ ის მოწყვეტილი იყო ლათინური ეკლესიისგან, და მას და მის ხალხს ინდულგენციებს უწყალობებდა. 1240 წელს, რვა დომინიკელი ძმის მეშვეობით, პაპი გრიგოლ IX იმავე რუსუდანსა და მის ვაჟს, დავითს, იმავე სახის წერილებით მიმართავდა. ამ შემთხვევაში აგრეთვე ჩანს დომინიკელი ძმების ჯგუფი, ფრანცისკელებთან ერთად, როგორც მომდევნო ათწლეულებშიც მოხდა იმავე მისიონერული საქმიანობისათვის.

1245 წელს, მოიხსენიებოდა მისიონერული ტერიტორიები, რომლებიც პრაქტიკულად მთელი ცნობილი აღმოსავლეთის მცხოვრებთ მოიცავდა, ქართველთა ჩათვლით [17]. მე-13 და მე-14 საუკუნეებში, საქართველოში (ცნობილი როგორც ივერია, იბერია) ნახსენებია ფრანცისკელთა ორი მონასტერი, რომელთაგან ერთ-ერთი, 1320 წლის კატალოგებში მოხსენიებული, უნდა ყოფილიყო სამეფოს დედა-

ქალაქში, თბილისში. 1390 წელს, ივერიის სამეფოში მოიხსენიებოდა ორი "loca fratrum immobilia et quinque mobilia": განსხვავება აიხსნება გადაადგილების სირთულით თათრების და, განსაკუთრებით, სარკინოზების გამო [18].

3. უნდა გვახსოვდეს, რა ხდებოდა აღმოსავლეთ და ცენტრალურ აზიაში. აზიის უკიდურეს მხარეში, მონღოლეთში ძლიერი მეომარი იყო თემუჩინი, რომელიც უკეთაა ცნობილი როგორც ჩინგიზ ყაენი (1160-1227), რომელმაც მრავალი ტომი დაიმორჩილა, მათ შორის თათრებიც. ისინი ცნობილი იყვნენ ევროპაში როგორც თათრები (ანუ, მონღოლები): მონღოლეთი, ოცდაათიოდე მომთაბარე ტომით, 1,5-დან 3 მილიონამდე მცხოვრებს აღწევდა, რომელთა ნახევარიც თურქულად ლაპარაკობდა. თანმიმდევრული დაპყრობებით, 1235 წლის შემდეგ მათი ახალი დედაქალაქი გახდა ყარაყორუმი, და ჩრდილოეთის სტეპებიდან ისინი მთელ ჩინეთს მოედნენ, რომლის დროსაც საკუთარ მმართველობით სტრუქტურებს იყენებდნენ. დასავლეთს აწუხებდა ჩინგიზ ყაენის დასავლეთით ექსპანსია ხვარაზმის სამეფოს თურქთა მიმართულებით, როდესაც დაიპყრეს ისეთი ქალაქები, როგორებიც იყო ბუხარა, სამარყანდი, მერვი და შეაღნიეს ჩრდილოეთ ირანში, აზერბაიჯანში, აღმოსავლეთ კავკასიაში, აღმოსავლეთ რუსეთამდე (1223). ჩინგიზის სიკვდილის შემდეგ, მისმა პირველმა ვაჟმა ახალი სამხედრო ესპედიცია მოამზადა აღმოსავლეთ ევროპის მიმართულებით.

როდესაც მონღოლებმა ააოხრეს რუსეთის სამთავროები, დაიპყრეს კიევი, და დაიძრნენ პოლონეთისკენ, ტრანსილვანიისკენ, უნგრეთისკენ, მიაღნიეს რა სილეზიას და მორავიას, ევროპა მხოლოდ მაშინ ჩააგდო საგონებელში ამ პრობლემამ. საგონებელში იყვნენ როგორც დედოფალი რუსუდანი და მისი ვაჟი დავითი, ისე რომის პონტიფიქსები. ფიქრობდნენ ჯვაროსნულ ლაშქრობაზე, მაგრამ პაპ ინოკენტი IV-ს (1243) სურდა, რომ დიპლომატიური და შერიგების გზა ეცადა, რისთვისაც ახალ რელიგიურ ორდენებს იყენებდა. 1245 წელს, ლიონის კრებაზე, პაპი შეახსენებდა ხუთ ტკივილს, რომლებიც ეკლესიას ვნებდა, რომელთაგან მეოთხე იყო "saevitia Tartarorum", და იმავე წელს, ხანგრძლივი მოგზაურობისთვის თათართა დედაქალაქამდე წარგზავნა დიპლომატიური და რელიგიური მისია, რომელშიც ორი ფრანცისკელი შედიოდა – იოანე პლანო კარპინი და სტეფანე ბოჰემიელი, რათა გაეგოთ მათი განზრახვები [19].

მისია ძალზე მნიშვნელოვანი გამოდგა, როგორც შეგროვილი ინფორმაციით, ისე იმ თვალსაზრისით, რომ კარი გაუხსნა ფრანცისკელთა და დომინიკელთა შემდგომ მისიებს. დაბრუნებისას, ძმა იოანემ საინტერესო რელაცია შეადგინა – *Ystoria Mongolorum quos*

nos Tartaros appellamus – რომელიც საუბრობდა თათრებს შორის ნესტორიანელ ქრისტიანებზე, იმ სიღრმისეულ კამათზე, მათ რომ ჰქონდათ ბუდისტ ბერებთან რელიგიურ თემებზე. გარდა ამისა, დიდ ყაენს სურდა ლოცვები და რელიგიური ნესები ნესტორიანელი მღვდლებისგან, მუსლიმებისგან, ბუდისტებისგან, თუმც კი სომეხი ბერი ირწმუნებოდა, რომ მას არც ერთი მათგანის არ სწამდა [20].

ამ მიზნებით, მეტ-ნაკლებად ხელსაყრელი მომენტების გარდა, იმ დროისთვის მისია ითვლებოდა გაქრისტიანების და *societas christiana*-ს გაფართოების ფუნდამენტურ საქმედ. მეორე მხრივ, ამგვარი მისიონერული ინიციატივების მიღმა რთულად წარმოსადგენი იყო დასავლეთსგან სხვაგვარი მოქმედებები. 1258 წელს, პაპ ალექსანდრე IV-ის დროს ძლიერდება ფრანცისკელი ძმების ყოფნა საქართველოს, სომხეთის, სპარსეთის რეგიონებში, იმ დროს როცა სხვა ტერიტორიებზე ფრანცისკელთა მისია არსებობას წყვეტს [21].

ნამსვლელ მისიონერთათვის პაპის მიერ გადაცემულ წერილებში საქართველო თითქმის ყოველთვის სომხეთთან იყო გაიგივებული. 1247 წელს, პაპმა ინოკენტი IV-მ სხვა ბერებთან ერთად წარგზავნა ძმა ანდრია, რათა მათი კავშირი შეეკრა რომის ეკლესიასთან, ხოლო კათოლიკოსი კეთილად მოეპყრო მათ. 1258 წელს, ხელახლა გამოჩნდნენ ფრანცისკელი მისიონერები საქართველოში, როდესაც პაპმა ალექსანდრე IV-მ ნება დართო მათ, რომ ჩვეული უფლებამოსილებით ექადაგათ [22].

ამასობაში, 1291 წელს, წმ. იოანე აკრელთან ერთად სირიის სანაპიროზე ფრანკთა უკანასკნელი კოლონიები დაეცა. მაგრამ მიუხედავად თურქთა დაპყრობებისა, წმინდა მიწაზე და სირიის პრინციპში ისევ არსებობდა ფრანცისკელთა მონასტრები [23]. მას შემდეგ ფრანცისკელები იმყოფებოდნენ იერუსალიმში და, ამდენად, ანტიოქიისა და ალექსანდრიის საპატრიარქოთა ტერიტორიებზე. მათი ყოფნა დაკავშირებული იყო ადგილობრივ ქრისტიანთა, მომლოცველთა სასიკეთოდ სამოციქულო საქმიანობასთან, ყველა წმინდა ადგილას, რომელიც ხდებოდა რომის პონტიფექსთა ნებართვით, ოფიციალური დოკუმენტებით და საკუთარი ძალებით, რაც დროში გრძელდებოდა. მათი ცხოვრება ყოველთვის არ იყო ადვილი და არცთუ იშვიათად ხდებოდა სასტიკი მკვლევლობები.

ფრანცისკელთა გვერდით უნდა გავისხენოთ დომინიკელებიც. უკვე 1220 წელს ყივჩაღებში გაგზავნეს მქადაგებელი ძმების მისია, რომელიც წარუმატებელი გამოდგა. მომდევნო წლებში სხვა დომინიკელები წარგზავნეს უნგრეთსა და პოლონეთში, აგრეთვე მისიონერული საყდარი დააარსეს კიევში. თუმცა, თათართა შემოსევის გამო, რომელთაც ევროპის საზღვრებს მიაღწიეს, დომინიკელთა პირველი საფუძვლები (ნაკვალევი) გაქრა [24].

მეორე მხრივ, წმინდა მინაზე გრძელდებოდა მომლოცველთა ჩასვლა. წმინდა მინაზე წამსვლელთა შორის მოხსენიებულნი არიან ქართველებიც იმ ცნობებში, რომლებიც მომლოცველებს და ქრისტიან ბერებს ეხება. 1320 წელს, დომონიკელი ფრანცისკე პიპინე ეწვია წმინდა ადგილებს და წირვებიც აღასრულა სხენებულ საკურთხევლებზე, მიუხედავად იმისა, რომ რამდენიმე წლით ადრე სხვა დომონიკელი, გვილელმო ადამი, იძლეოდა რჩევას, რომ აეკრძალათ მომლოცველობა იერუსალიმში, ვინაიდან ბაბილონის სულთნის მიერ მოთხოვნილი გადასახადები უსაზღვროდ ამდიდრებდა მას. ვერონის საგანყოფილებო ბიბლიოთეკის შერეულ კრებულში, რომელიც მე-13 საუკუნის დასაწყისშია დამონმებული, დაცულია მარშრუტი (გზა) საინტერესო ადგილებით მომლოცველობისათვის იერუსალიმსა და წმინდა მინაზე. მასში აგრეთვე მოცემულია იქ მცხოვრები სხვადასხვა ხალხების ჩამონათვალი, და ფრანკებთან, ლათინებთან, ბერძნებთან, სირიელებთან, სომხებთან და მათ განსხვავებულ თვისებებთან ერთად მოხსენიებულნი არიან ქართველებიც. მოიხსენიებიან ქართველები, რომლებიც საზეიმოდ ეთაყვანებიან წმ. გიორგის, მეტად განაფულნი არიან იარაღის ხმარებაში და ხშირ წვერსა და თმას ატარებენ: ისინი, საერო თუ სასულიერო პირები, სამღვდელოთა მსგავსად ატარებენ გვირგვინებს (სამღვდელოთა გვირგვინები მრგვალია, ხოლო საეროთა – კვადრატული), მსხვერპლმწიროვას აღასრულებენ გაფუებული პურიით, ყველაფერში ბერძნებს ბაძავენ, და საკუთარი დამწერლობა აქვთ [25].

პაპების წერილებში, თათართა მნიშვნელოვანი თემის გარდა, ხშირადაა მოცემული პასუხები ან უფლებამოსილებანი იმ ძმებისთვის, რომლებიც მიემგზავრებიან ნესტორიანულ ან იაკობიტურ საპატრიარქოებში, სომხეთის პატრიარქთან, მარონიტთა პატრიარქთან, არალათინური სარწმუნოების ქრისტიანებთან, მუდამ იმ რწმენით, რომ მისიონერული საქმე გაგრძელდეს.

4. მნიშვნელოვანია 1253 წლის 20 თებერვლის ბულა (*Athleta Christi*), რომელშიც პირველად ჩანს, რომ საფრანგეთის მეფეს, ლუი IX-ს, ლათინი ეპისკოპოსები სთხოვენ მესოპოტამიის რეგიონებს, რომლებსაც ბაღდადის ხალიფა განაგებს [26]. თათრებთან წარგზავნილი ელჩები მეფეს აცნობებდნენ ამ ხალხში წარმატებული საქმიანობის შესახებ (ზოგიერთი მონათლა, სხვები კი მოიქცნენ): იგი ითხოვდა, რომ მაშინ როცა ადგილობრივ ქრისტიანებს ძალზე მცირე რაოდენობის ეპისკოპოსები ჰყავდათ, ბაღდადის ხალიფის დახმარებით შეიძლებოდა დახმარებოდნენ გლახაკი ძმები ცარიელ ეკლესიებში. მეფის მოთხოვნით, პაპმაც ამ საქმეზე დაიწყო ზრუნვა. ამგვარად გამოჩნდა, თუ როგორ წარმოადგენდა დასავლეთის

ხედვაში მისია, ეპისკოპოსთა დანიშვნით, ქრისტიანული *societas*-ის ყველაზე ნამდვილ გამოხატულებას.

შეუძლებელია ყველა იმ მოვლენის დახასიათება, რომლებიც პაპობას და აზიის პოლიტიკურ ხელისუფალთა შორის გლახაკი ძმების მისიების მეშვეობით მიმდინარეობდა, თუმცა 1284 წელს აღმოსავლეთიდან დაბრუნებული მცირე და მქადაგებელი ძმები ყვებოდნენ, რომ მეფე არლუნის მეშვეობით მეგობრობა ყალიბდებოდა თათრებსა და ქრისტიანებს შორის. რომში აგრეთვე მივიდნენ ნესტორიანული პრელატები სხვა დადებითი ცნობებით ქრისტიანული მისიების გავრცელების შესახებ.

პაპი ნიკოლოზ IV, უკვე მცირე ძმა და ორდენის ხელმძღვანელი, ძლიერ იყო დაინტერესებული აღმოსავლეთის საკითხით, იმავე დროს კი ფრანცისკელთა იდეალების ერთგული რჩებოდა, უარს ამბობდა იმ ინიციატივებზე (რომლებიც აგრეთვე ძალზე რთული იყო ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის), რომლებიც მონღოლთა ყაენს და სომხეთის მეფეს ჰქონდათ გულში; მათ მუდმივად ეშუქებოდნენ მტრები. იმ ეპოქაში მქადაგებელი ძმები მისიონერული მოგზაურობით წავიდნენ საქართველოში, სომხეთში, და შავი ზღვის ხალხებში, მაშინ როცა მეტად რთული იყო მიდმივი საცხოვრებლის შოვნა როგორც, მაგალითად, თბილისში. სტაბილურობა, რომელიც მე-13 საუკუნის პირველ ნახევარში არსებობდა თბილისში, გაქრა მე-14 საუკუნის დასაწყისამდე. ისეთი მნიშვნელოვანი ტექსტის ავტორი, როგორიცაა *De locis Fratrum Minorum et Fratrum Praedicatorum in Tartaria*, არ იცნობდა დომინიკელთა მისიებს [27].

ამ თვალსაწიერში ჩნდება ფრანცისკელი იოანე მონტეკორვინელის პიროვნება, სომხეთში არსებულ სირთულეთა ჟამს. პაპმა სრულფასოვნად იცოდა იმ ადგილებში მისიათა მდგომარეობის შესახებ. 1288 წლის 3 სექტემბრის ბულაში (*Cum hora undecimal*), მისიონერი ძმების მიმართ, საუბრობდა იმ ხალხების რაოდენობასა და მასშტაბზე, რომლებსაც უკვე მიაღწიეს გლახაკმა ძმებმა. ამგვარად, თავს იჩენდა ეკლესიის ახალი გაზაფხული დასავლეთ ქრისტიანობის საზღვრებს მიღმა, მიუხედავად იმისა, რომ საჭირო იყო ახალი ძალები აზიის გზებზე. ძმა იოანე მონტეკორვინელში პაპი ხედავდა შესაფერის პიროვნებას დაწყებული საქმის გასაგრძელებლად და, ამდენად, დიპლომატიური საქმიანობის კოორდინირებისთვის, რომელსაც მხარს უჭერდა სომხეთის მეფე მუსლიმური საფრთხის გამო.

ჯვაროსანთა ყოფნა უკვე დასასრულს უახლოვდებოდა სირიის სანაპიროზე და, ამ საგანგებო ვითარებაში, გასაგები ხდება ფრანცისკელი ძმებისთვის მინდობილი წერილების რელიგიური ხასიათის ტონი, რომ ახალ მისიაში შეხვედროდნენ სხვა ქრისტიანული ეკლესიების

წარმომადგენლებს, არამართლმადიდებელი ეკლესიების პატრიარქების (საქართველოსიც), მთავარეპისკოპოსების და ეპისკოპოსების ჩათვლით. დანარჩენი წერილები უნდა გადაეცათ მონღოლი მმართველებისთვის, თხოვნით, რომ თავისუფლება მიეცათ და კეთილი დამოკიდებულება გამოეჩინათ იმპერიაში მისიონერული საქმიანობისადმი.

არაერთი მისიის შემდეგ, იოანე მონტეკორვინელი პეკინში ჩავიდა, მაგრამ მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ, 1307 წელს, მიუვიდა მისი წერილები პაპს. მათი განსაკუთრებული ინტერესი შესაძლებლობას იძლევა, რომ გავიგოთ მოვლენები, რომლებიც წინ უძღოდა მონღოლეთის იმპერიის მიწებზე პირველი ლათინური ეპარქიის დაარსებას. ძმა იოანე საუბრობა იმ საშინელ სირთულეებზე, რომლებსაც პირველ წლებში წააწყდა ნესტორიანელთა გამო, თუმცა შეძლო ეკლესიის დასრულება; ეს იყო პირველი ლათინური ქრისტიანული ნაგებობა პეკინში, სამრეკლოთი და სამი ზარით, მან მონათლა დაახლოებით ექვსი ათასი ადამიანი, მაგრამ კიდევ ოცდაათი ათასის მონათვლა შეძლო ნესტორიანელთა ცილისწამებების გარეშე. ძმა იოანე წერდა სხვა ძმებს, სთხოვდა მათ, რომ პაპისთვის ეთხოვათ, სხვა ძმების გაეგზავნა მის დასახმარებლად: აჩვენებდა ყველაზე უსაფრთხო გზას, ითხოვდა ლიტურგიულ წიგნებს და ამტკიცებდა, რომ თათართა ენაზე თარგმნა ახალი აღთქმა და ფსალმუნები.

პაპმა კლემენტე V-მ, რომელმაც ეს ცნობები მიიღო და რომელიც უკვე გადასულიყო ავინიონში, ძალიან გაიხარა და ახალ მიზნად დაადგინა იერუსალიმში ქრისტიანული სამეფოს აღდგენა, გლახაკი ძმების საქმიანობის მეშვეობით მისიონერული საქმის წარმართვასთან ერთად [28].

5. ყველა ეს მოვლენა, რომლებიც შორეულად მოჩანს საქართველოს ქრისტიანიზაციისაგან, სინამდვილეში მასთანაა დაკავშირებული. მართლაც, ჟესტით, რომელიც პარადოქსულია, იგივე პაპი ამცნობდა ფრანცისკელთა ხელმძღვანელს, რომ ამოეჩინა შვიდი ბერი, რომლებსაც ეპისკოპოსებად აკურთხებდა, და გაეგზავნა ისინი თათრებთან, რათა მათ, თავიანთ მხრივ, ეკურთხებინათ ძმა იოანე მონტეკორვინელი, პეკინის არქიეპისკოპოსი, სამწყსო მზრუნველობით მთელ იმპერიაში. შესაბამისი ბულა (**Rex regum**) გამოიცა 1307 წლის 23 ივლისს და, ამგვარად, დაიწყო ლათინური ეკლესიების ოფიციალურად დაფუძნება მონღოლთა უზარმაზარ იმპერიაში. მაშინ როცა დუნაის მიღმა არსებულ რეგიონებში, ეკლესიები კვლავაც კონსტანტინოპოლის ბერძნულ მართლმადიდებლურ საპატრიარქოში შედიოდნენ, შავი ზღვის მახლობლად ახალი ლათინური საეპისკოპოსო საყდრები იქმნებოდა, ხსენებულ მისიონერულ ფენომენთან კავშირში [29].

იმავე დროს, ავინიონში მზადდებოდა კიდევ ერთი დიდი პირდაპირი საქმე, რომ შექმნილიყო ახალი საეკლესიო პროვინცია. მაშინ როცა ხატაეთის და ჩრდილოეთ მონღოლეთის პროვინციები ფრანცისკელებს ჰქონდათ მინდობილი, ახლა იქმნებოდა ახალი საეკლესიო პროვინცია, სამიტროპოლიტო საყდრით სულთანნიეში, სპარსეთში. ის დომინიკელებისთვის იყო და მოიცავდა იმ ლათინურ საყდრებს, რომლებიც დაფუძნებული იყო ან რომლებიც დაფუძნდებოდა სპარსეთის იმპერიაში, თურქისტანსა და ინდოეთში, მაშინ როცა ფრანცისკელებს რჩებოდათ აზიის დანარჩენი რეგიონები, რომლებიც 1307 წლიდან ჰქონდათ განკუთვნილი [30].

ამ დროს ჩნდება თბილისის საეპისკოპოსო. თურქებმა დაიკავეს ქალაქი სმირნა, რის გამოც ქრისტიანები ველარ დარჩებოდნენ იქ და ველარც თავიანთ რელიგიურ პრაქტიკას ალასრულებდნენ, ამიტომ პაპმა იოანე XXII-მ საყდარი თბილისში, საქართველოში, გადაიტანა, სადაც იმ დროიდან დომინიკელი ძმები ასრულებდნენ თავიანთ მისიას. 1329 წლის 9 აგვისტოს პაპის ბულა დრამატულია. თავისი პონტიფიკალური ავტორიტეტის ძალით, სარწმუნო ინფორმაციის მიღების შემდეგ, იგი ამტკიცებდა, რომ “ვერაგმა თურქებმა, საძაგელი სექტის მიმდევრებმა” დაიპყრეს ქალაქი სმირნა; ისინი იყვნენ “ჯვრის მტრები”, ისხდნენ მუჰამედის ჭურჭყში, რომლებსაც არ ჰქონდათ ცივილური გონიერება, და დაიჭირეს ქალაქი სმირნა, ნებას აღარ აძლევდნენ ქრისტიანებს, რომ ამ გამორჩეულ ქალაქში ეცხოვრათ. ამ მიზეზით, პაპმა ეს საეპისკოპოსო საყდარი თბილისში გადაიტანა. მქადაგებელმა ძმებმაც ასეთი რჩევა მისცეს, რაც პაპმა მთელი თავისი სამოციქულო ძალმოსილებით გამოიყენა და, გარდა ამისა, ადგილი მონახა ქალაქში, სადაც კათედრალური ეკლესია აშენდებოდა, საეპისკოპოსო ტიტულით შეამკო ის და წარგზავნა ისეთი განსწავლული და მარჯვე პიროვნება, როგორც უნდა იყოს მწყემსი [31].

1330 წლის 7 თებერვალს, ეპისკოპოსად არჩეული იქნა დომინიკელი იოანე ფლორენციელი, საქართველოში მყოფი მისიონერი და მისიის სამსახურში სხვადასხვა საქმეებითა და სირთულეებით ცნობილი. ეს პიროვნება, რომლის ნეკროლოგიც ფლორენციაში წმ. მარიამ ნოველას კონვენტში ინახება და რომელიც უბრალო მენაღე იყო კონვენტში, გახდა მოქცეული ძმა, მისიონერი საქართველოში, სადაც, ენების კარგი მცოდნე, მღვდლად აკურთხეს. 1318 წელს, დასავლეთში დაბრუნდა, მაშინ როცა მისი მსახურება აღმოსავლეთის მისიებისთვის სხვადასხვა ფორმით გაგრძელდა, როგორც 1333 წელს, როდესაც სომხეთის მისიაში ჩაება და თავის განკარგულებაში პირველი უნიტორი ძმების პროფესიაც მიიღო. 1343-1345 წლებ-

ში, სხვადასხვა დავალებებით იმყოფებოდა ევროპაში, ხოლო 1343 წლის 14 ოქტომბრამდე, სხვა ეპისკოპოსთან ერთად, პაპმა კლემენტ V-მ იგი გაათვისუფლა ad limina ვიზიტის მოვალეობისგან, რათა ზიანი არ მიეყენებინა დიდი ხნის განმავლობაში არარსებული ეკლესიებისთვის [32].

რა ხდებოდა თბილისში? ეპისკოპოს იოანეს სიკვდილის შემდეგ (1348), 1349 წლის იანვრიდან დანიშნა სხვა დომინიკელი ეპისკოპოსი, ბერტრანდო კოლეტი, 1355 წლის 8 ივნისამდე, როდესაც იგი სხვაგან გადაიყვანეს. იმ დროს პრობლემა კიდევ უფრო გაართულა პაპ ურბან VI-ის (1378 წლის 8 აპრილი) და ავინიონის ანტიპაპ კლემენტ VII-ის (1378 წლის 20 სექტემბერი) არჩევამ. დასავლეთის ქრისტიანობა რღვევას განიცდიდა დასავლეთის დიდი სქიზმის გამო. ქრისტიანული ევროპა მორჩილების ორ სფეროდ (იმპერია, ინგლისი, იტალია პაპ ურბანის მიმართ, ხოლო საფრანგეთი კლემენტ VII-ის მიმართ) და, შესაბამისად, ორ რელიგიურ წყობად იყოფოდა.

1356 წლის 12 აპრილს, თბილისში კვლავ იმყოფებოდა დომინიკელი, ბერტრამო, რომელიც 1378 წელს ურბან VI-ის რომაულ მორჩილების ქვეშ იმყოფებოდა, მაშინ როცა ავინიონის პაპმა კლემენტ VII-მ საკუთარი მორჩილების ქვეშ დანიშნა მცირე ძმა ჰენრი რაცი, რომელსაც მისცა უფლებამოსილება, რომ საეპისკოპოსო ავტორიტეტი გამოეყენებინა პადერბონის ეკლესიაში, გერმანიაში. ეს ნიშნავდა, რომ ვერ დარჩებოდა თბილისში. იმავე დროს, განკარგულებას აძლევდა კარდინალ ლეგატს, რომელსაც არჩევის უფლებამოსილება ჰქონდა, რომ გაეთავისუფლებინა დომინიკელი ბერტრამო, ვინაიდან ურბან VI-ის პარტიის მომხრე იყო [33]. 1382 წლის თებერვალში, პაპი კლემენტ VII ხელახლა ჩაერია და ნება დართო დომინიკელთა გენერალურ მაგისტრს, რომ თბილისში დარჩენილიყო.

რომის მორჩილების ქვეშ გამოჩნდა კიდევ ერთი დომინიკელი, ლეონარდო ვილაკელი, მაგრამ მისი სიკვდილის შემდეგ (1413 წლის 4 ოქტომბერი), მეტად უცნაურად ავინიონის პაპმა იოანე XXIII-მ მხარი დაუჭირა დომინიკელ ებერარდოს. სქიზმის დასრულების შემდეგ მოწესრიგდა ეპისკოპოსთა დანიშვნებიც. 1425 წლის 19 დეკემბერს, უნიტორი ძმა იოანე წმ. მიქაელისა თბილისში დანიშნა პაპმა მარტინ V-მ, მაშინ როცა მისი მოძმე ბერი სულთანეიმი აირჩიეს. თუმცა, საეჭვო იყო, დარჩებოდა თუ არა ეპისკოპოსი თბილისში, ვინაიდან ეპისკოპოსთა სია დანიშნული პრელატებით გრძელდებოდა. მართლაც, მე-16 საუკუნის შუა ხანებში, ეპისკოპოსთა ჩამონათვალში გამოჩნდნენ თბილისის ეპისკოპოსები, მაგრამ როგორც ტიტულარული და დამხმარე ეპისკოპოსები პადერბონსა და ოსნაბრიუკში [34].

5. ფაქტი, რომ თბილისში არ იმყოფებოდნენ ეპისკოპოსები, სავარაუდოდ შეიძლება უკავშირდებოდეს თემურლენგის მიერ თავსდატეხილ უბედურებებს, რომელმაც გაანადგურა საქართველოს და სომხეთის ეკლესიები. ეს მხედართმთავარი არ იყო მონღოლი, არამედ თურქი, ხოლო მონღოლების აოხრების შემდეგ (1363), იგი სწრაფად აღზევდა და ტრანსოქსიანას (მავერანაპრი, 'მდინარეთშორისი') მეფე გახდა (1370), შემდეგ განაგრძო დაპყრობები ვოლგიდან სირიამდე, სმირნიდან ინდოეთამდე. წერენ, რომ მისი იმპერია სპარსულ-თურქული იყო კულტურით, თურქულ-ჩინგიზყაენური – იურიდიული ფორმაციით, ხოლო მონღოლურ-არაბული – პოლიტიკურ-რელიგიური დისციპლინით. მისმა ტრიუმფალურმა და, იმავე დროს, გამანადგურებელმა კამპანიებმა, "მონღოლური ბარბაროსობისა და მუსლიმური ფანატიზმის სინთეზმა", განადგურება მოიტანა დაპყრობილ ტერიტორიებსა და ქრისტიანულ ეკლესიებში [35]. უკვე 1386 წელს, მან შეტევით აიღო თბილისი და მეფე დაატყვევა: რადგანაც ქართველები ქრისტიანები იყვნენ, მათ წინააღმდეგ ბრძოლა შესაძლებლობას აძლევდა მას, რომ კამპანიისთვის წმინდა ომის დატვირთვა მიეცა. დასავლეთ დიდი სომხეთის დაპყრობის და სხვა საქმეების შემდეგ, კვლავაც გამოჩნდა კავკასიაში. აქედან გამომდინარე, გასაგები ხდება, თუ რატომ წარგზავნა 1398 წელს პაპმა ბონიფაციუს IX-მ გლახაკი ბერები ამ რეგიონებში, რომლებიც ომისგან იყო განადგურებული. ვინაიდან მისი ვაჟი ქართველებმა დაამარცხეს, 1399 წელს გადაწყვიტა, რომ აღმოსავლეთ საქართველო გაენადგურებინა. 1400 წლის გაზაფხულზე, მან ხელახლა გაილაშქრა თბილისზე, გარნიზონი ჩააყენა ქალაქში და თითქმის მთლიანად გაანადგურა ქვეყანა; 1403 წელს, იგი ხელახლა შეიჭრა და 700 სოფელი გაანადგურა, ამოჟლიტა მოსახლეობა და დაანგრია თბილისის ქრისტიანული ეკლესიები [36].

იმ დროიდან, ანატოლიის ნახევარკუნძულზე ოტომან თურქთა ბატონობის გაფართოებასთან ერთად, სომხეთის ტერიტორიების ჩათვლით, ლათინური მისიები სულ მეტად იშვიათი ხდება საქართველოში, ბოლოს კი საერთოდ ქრება. სხვა მისიები არაა ნახსენები მე-17 საუკუნის დასაწყისამდე, როდესაც 1624 წელს Propaganda Fide-ს რომის კონგრეგაციამ ოთხი დომინიკელი მამა გაგზავნა ვითარების შესასწავლად. 1628 წელს და კვლავაც 1630 წელს საქართველოში ჩავიდნენ თეატინელი მისიონერები. 1633 წელს, როდესაც ქვეყანა სპარსელთა ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდა, Propaganda-მ მისია ისპაჰანის ლათინი ეპისკოპოსის იურისდიქციის ქვეშ მოაქცია; 1661 წლიდან 1845 წლამდე, მისია კაპუცინელ ბერებს ჰქონდათ მინდობილი. აღსანიშნავია დაპირისპირებები სომეხ კათოლიკეებთან,

მიუხედავად იმისა, რომ 40 000 კათოლიკედან მხოლოდ დაახლოებით 8 000 იყო სომხურ წესზე [37]. 1921 წელს, ქვეყნის მასშტაბით 40 000 კათოლიკესთვის (რომელთაგან 32 000 ლათინურ რიტზე იყო), წმინდა საყდარმა თბილისში დააფუძნა სამოციქულო ადმინისტრაცია, რომელმაც ცოტა ხანს იარსება [38].

Giorgio Fedalto

Missionari latini in Oriente e la prima sede vescovile in Georgia

Il clima ecumenico nel quale stiamo vivendo induce a ripensare alla storia delle divisioni intervenute tra le Chiese cristiane, per ritrovare e comprendere meglio le ragioni della propria unità. In quelle divisioni, sorte per ragioni diverse, con lo scostarsi dalla dottrina autentica v'erano pure interferenze politiche e difficoltà create da lingue differenti, da significati, da sviluppo di culture, che lungo i secoli sono intervenuti non sempre in senso positivo.

Si tratta qui di individuare come le missioni latine si siano sviluppate in Asia, dove sorsero anche delle diocesi latine, come in Georgia. Non va dimenticato che in taluni territori, oltre i confini dell'impero romano d'Oriente, era già presente la religione cristiana, con lingua e liturgia diverse da quelle che più tardi avrebbero avute le missioni latine.

Siamo scarsamente informati sull'attività dei missionari dei primi secoli, anche perché dal punto di vista storico, è stata privilegiata la conoscenza delle Chiese erette e protette nell'impero romano d'Oriente. Mentre il cristianesimo, approvato e confermato in concili ecumenici, era ufficialmente protetto dalla politica imperiale, oltre i suoi confini era ritenuto estraneo all'ortodossia, e pertanto pressoché ignorato e più difficile da conoscere. Attualmente, il movimento ecumenico tende a riscoprire le radici della Chiesa delle origini ed offre l'occasione per rimeditare sugli aspetti qualificanti, presenti pure in Chiese diverse da quelle di matrice greco-bizantina o da quella latina, fondata da Pietro, continuata nella sede romana ed estesa nella cristianità universale.

Si può ricordare l'esempio di missionari cristiani, ufficialmente di obbedienza nestoriana (come tali condannati dal concilio di Efeso, non credendo in Maria come Madre di Dio), i quali arrivati fin dal

secolo VII nel cuore dell'impero cinese sono citati fra l'altro in una famosa stele, ora meglio letta e interpretata (1). L'aspetto interessante di tale presenza nestoriana in Cina è documentato in particolare a Xian-fu, capitale dei Tang, dove esisteva un monastero, fondato nei primi decenni del secolo VII, dopo l'arrivo di cristiani di Persia, di lingua siriana. La stele citata (di calcare nero, alta m. 2, 80, larga 1 m.), nella parte superiore ha una Croce gemmata di tipo nestoriano e ricorda il cristianesimo di una comunità della "religione radiosa" (2). La grande quantità di caratteri cinesi incisi (ben 1756), con 75 iscrizioni e nomi propri siriani, con titoli ecclesiastici, fa pensare a monaci o laici cristiani di lingua aramaico-siriana, quindi nestoriani, là giunti dalla Persia. I dati riportati del Nuovo Testamento fanno pensare all'impegno di traduttori buddisti o taoisti con vocaboli della lingua siriana di provenienza biblica. Alla base di tale lavoro, v'era stato dunque un impegno di carattere teologico per inculturare una religione lontana, e pertanto il cristianesimo nestoriano sviluppava il proprio credo entro una nuova identità asiatica, utilizzando idioma e pensiero delle religioni là presenti. Nel secolo IX il cristianesimo nestoriano-cinese sembrò poi scomparire (3). Quando però Marco Polo compì il suo noto viaggio in Asia, negli anni 1271-1295, nella Cina meridionale a Fuzhou trovò fedeli di religione cristiana, che possedevano libri contenenti termini tradotti dal Salterio (4).

1. Era il caso di citare la lontana presenza nestoriana in Cina, essendo di carattere missionario e con caratteristiche particolari. La presenza cristiana latina in Georgia rientra invece in un altro contesto storico. Occorre infatti risalire ai secoli medievali, quando l'Occidente andava progressivamente assumendo una profonda omogeneità. Un'unità multiforme caratterizzava una solidarietà chiamata con più nomi, ma soprattutto come *christianitas*. I due poteri religioso e civile collaboravano nella città terrena in vista di quella celeste e la Chiesa diretta dal papato era considerata matrice e fondamento di un'unità non solo puramente spirituale, ma pure con un carattere sociale e temporale inserito nel mondo (5).

Problemi particolari nacquero infatti quando la cristianità europea si mosse con la prima crociata per liberare il S. Sepolcro di Gerusalemme e contenere l'espansione musulmana nel Mediterraneo. Si trattava di eventi variamente giudicati, che ebbero delle conseguenze non del tutto prevedibili, protrattesi nei secoli successivi (6). Al di là delle diverse valutazioni avutesi storicamente sulle crociate, è interessante che, soprattutto la prima, poté unire tutta la cristianità

europea in un fronte unico. La spinta religiosa del cristianesimo si manifestava nella sua struttura ecclesiastica e l'espansione territoriale non si disgiungeva dalla Chiesa concepita come una entità organizzata. Allora vi furono le premesse che fecero sorgere una Chiesa latina nel Medio Oriente, con l'intento che le Chiese orientali locali dovessero essere incluse nella propria obbedienza. La creazione di una gerarchia latina nelle sedi del territorio palestinese e antiocheno segnarono una cesura tra le Chiese latine dei crociati e quelle orientali che non vi si vollero sottoporre. Le prospettive maturate nella coscienza europea secoli più tardi sarebbero state diverse.

Aspetto significativo della presenza ecclesiastica crociata-latina fu che le Chiese orientali ne rimasero estranee. Nel binomio papato-impero invece, l'Occidente cristiano generava una Chiesa forte e centralizzata, e che cercava il contenimento dell'espansione islamica. Soprattutto con la prima crociata, l'estensione della cristianità occidentale anche oltre i propri confini, induceva i sovrani europei, ancor prima dei pontefici romani, a creare regno e contee con Chiese latine nei territori dei patriarcati orientali (in particolare di Antiochia e Gerusalemme), dove le Chiese orientali originarie non si fossero allineate con quella latina. Il principio era che tali Chiese non avevano accettato l'obbedienza petrina e vi si erano allontanate: ora si stava estendendo l'unica cristianità che era quella latina. Per questo, in Oriente, poteva allora instaurarsi una Chiesa latina con patriarcati e sedi vescovili e tutto ciò poté continuare fino a quando patriarchi e vescovi non furono protetti dalle presenze militari europee (7).

Va ugualmente ricordato che, in Occidente, la conoscenza che, nel periodo precedente la prima crociata, si aveva delle cristianità orientali diverse da quella latina, era limitata. L'esperienza della composita realtà del cristianesimo, che popolava i patriarcati di Antiochia, Gerusalemme, Alessandria, Costantinopoli era scarsa. Per Bisanzio il caso poteva essere diverso, dato il maggior numero di rapporti che vi erano stati con l'Occidente, anche ad opera delle città marinare, inclini ai contatti commerciali (8). L'unico tipo di espressione ecclesiale che si sarebbe potuto realizzare era quello che ogni cristiano aveva nella propria esperienza, per cui con la crociata e la costituzione di proprie strutture politiche, vi fu pure la costituzione di Chiese latine in territori già appartenenti ai patriarcati di Oriente (9).

Si pensava che allora bastasse ricostituire le strutture gerarchiche per ripresentare il volto di una Chiesa non più divisa. Soprattutto

tutto in seguito, specialmente alle operazioni politiche dei Veneziani, che con la quarta crociata del 1204 avevano sostituito a Costantinopoli patriarcato e vescovi ortodossi con prelati veneti (l'operazione più tardi venne accettata anche dal papato) cadeva agli occhi occidentali il titolo giuridico per la permanenza di quelle sedi alle autorità ecclesiastiche locali. In Occidente, essendo il papato romano centro di ogni possibile cristianità, chi non l'avesse riconosciuto come unica forma canonica nell'Europa cristiana post-gregoriana, con giuramento di obbedienza e di fedeltà, con ciò stesso perdeva il titolo giuridico ad occupare la Chiesa con i relativi beni e le pertinenze, cosicché il titolo passava automaticamente nei prelati latini disposti a garantire tali requisiti (10).

Più tardi, nel 1324, Marin Sanudo Torsello avrebbe scritto che, pur potendo avere la terra dell'impero in gran parte, tuttavia non si poteva avere "il cuore del popolo per ubbidire alla Chiesa di Roma". Ormai era passato molto tempo e alla genuina idea primitiva della crociata si erano riuniti altri elementi come quello della conquista di nuovi territori o della loro difesa di fronte al maggiore pericolo rappresentato dai nemici della fede, cioè i musulmani (11).

Come si è ricordato, la presenza di una Chiesa latina fu possibile fintantoché le forze europee tenevano nelle loro mani quei territori. Dopo di allora i vescovi dovettero emigrare, riparando sotto protezione franca o veneziana, o diventando in Europa "*episcopi in partibus infidelium*", come coadiutori in qualche diocesi o responsabili di beni portati dalle sedi orientali. In quelle diocesi sarebbero ritornate le gerarchie delle Chiese orientali, ma nel contempo finiva la speranza di una grande cristianità unita sotto un unico pastore.

Non è il caso di riprendere tutta la storia della gerarchia latina nelle terre di Siria e di Palestina, dove già alla fine del secolo XI, oltre ai due patriarchi latini di Gerusalemme e di Antiochia, erano stati eletti sei vescovi in località già occupate dai cristiani, sia per i bisogni dei crociati, sia perché si trattava di Chiese di particolare interesse, o perché le sedi orientali erano vacanti. Accanto ai riti e alle liturgie segnalate a Gerusalemme con processioni, riti e presenze diverse, vanno ricordati i monasteri latini di cistercensi e premostratensi e le abbazie benedettine. Va considerata pure la presenza di ordini militari o delle numerose chiese costruite in Palestina durante il periodo crociato. Quanto qui interessa maggiormente è la presenza di frati mendicanti.

2. A tale situazione realistica, non destinata a continuare, può essere giustapposto un quadro diverso. Nei primi decenni del secolo XIII il movimento dei frati mendicanti, trovò Francescani e Domenicani in cammino per le strade del mondo, anche oltre i confini dell'Europa, a predicare un Vangelo al quale la società medievale era sensibile. Allora, nell'Europa cristiana, la Chiesa trovava una propria collocazione, rinnovata nelle strutture, negli uomini, centralizzata nei suoi organitale da incarnare sempre di più nel suo spirito una cristianità. La continuità e lo sviluppo del cristianesimo nel Medio Oriente erano ora congiunti con l'opera dei frati mendicanti, che avevano sostituito anche le vecchie tradizioni monastiche stanziate in Terrasanta.

Innocenzo III, il pontefice che aveva accettato la politica latina per Costantinopoli nella convinzione che risolvesse pure la questione dell'unità delle Chiese, a pochi anni di distanza fu a contatto di due religiosi animati da un forte spirito di evangelizzazione: Domenico di Guzman e Francesco d'Assisi (12). Nell'estate del 1205, Domenico (1175-1221) aveva prospettato al papa la possibilità di evangelizzare i Cumani: per la preoccupazione che in quel momento suscitavano gli Albigesi, il papa scartò l'iniziativa, indirizzando l'azione missionaria piuttosto verso di loro. Invece, nel 1210, Francesco (1182-1226) aveva ricevuto solamente una approvazione orale alla sua regola, che non ci è pervenuta: tuttavia non è improbabile che contenesse una qualche indicazione su "i fratelli che sotto l'ispirazione di Dio, vorranno andare tra i Saraceni e gli altri infedeli", come si legge nel testo approvato successivamente. Nel primo solenne capitolo generale dell'ordine (Porziuncola, 14 maggio 1217), si organizzarono le "province" coi rispettivi "ministri", cosicchè i frati minori di Francesco furono inviati "in quasi tutte" le regioni del mondo. Fra Elia, istituito ministro provinciale *ultra mare*, andò con altri frati, in una provincia che, oltre ai territori della Siria e dell'Egitto, comprendeva anche tutto l'impero latino d'Oriente, vale a dire l'ex-impero bizantino. Fu appunto per tale vastità che, nel 1263, la provincia fu divisa in due altre: la prima di Siria o di Terrasanta, la seconda di Romania o di Grecia coi rispettivi territori.

Qui ritorna pure la Georgia, in quanto una missione francescana viene fatta risalire appunto a frate Elia, che fu alla direzione dell'ordine dopo la morte di Francesco nel 1226 (13). Nel 1233 egli inviò la missione di fra Giacomo da Rossano e compagni in Georgia, oltre che al sultano di Damasco e al califfo di Bagdad (14). Già nel

secondo capitolo generale dell'ordine (26 maggio 1219), Francesco con 12 compagni era partito per la Terrasanta, proseguendo per l'Egitto; dal marzo 1220 fino all'anno successivo, egli era rimasto oltremare, giungendo anche a Gerusalemme. Richiamato in Italia, salpò da Acri probabilmente nella primavera del 1221, morendo poi il 3/4 ottobre 1226.

Nel 1233, la Curia romana emanò una serie di bolle per le quattro o cinque missioni francescane, in partenza a distanza di pochi mesi, per "Mesopotamia, Asia Minore, Siria, Egitto, Georgia e Marocco". In queste, come in altri testi successivi, si davano diverse facoltà ai frati minori presbiteri destinati a tali località: quella di ascoltare le confessioni dei cristiani là residenti, con la possibilità anche di assolverli da sentenze di scomunica, e così di estendere tali facoltà ad altri frati latini presbiteri purché obbedienti alla Sede apostolica. Ciò induce a pensare che i frati minori fossero già giunti in Georgia e nei paesi adiacenti del Caucaso. Altre facoltà riguardavano casi di apostasia, scisma, eresia (15).

Tornato dalla Georgia, fra Giacomo da Rossano riferiva al papa che quel re venerava i frati minori, ricordando le opere religiose operate per mezzo di loro. L'11 aprile 1233, papa Gregorio IX rispediva il frate con altri suoi compagni per evangelizzare ed ingiungeva al re di accoglierli e trattarli bene.

Alla regina Tamar era succeduto sul trono il figlio Giorgio IV (1212-1223) e alla morte sua sorella Russuda (1223-1247), sotto il cui regno sono datate le prime relazioni (1224) tra Georgia e Santa Sede. Le lettere vertevano sui problemi riguardanti Saraceni e Tartari e concernevano vitalità e prosperità dei popoli cristiani. E' pure verosimile pensare che, essendo il territorio troppo lontano e distaccato da Costantinopoli, non vi fosse allora acrimonia tra le Chiese di Tiflis e di Roma, né rottura di relazioni (16). Infatti, nelle lettere inviate alla regina Russuda, nel 1224 papa Onorio III non la considerava come separata dalla Chiesa latina, concedendo a lei e al suo popolo delle indulgenze. Nel 1240, attraverso otto frati domenicani, papa Gregorio IX indirizzava alla stessa regina e a suo figlio re David lettere dello stesso tipo. In tale occasione compare appunto anche una schiera di frati domenicani, uniti ai Francescani, come si sarebbe ripetuto nei decenni successivi per la stessa opera missionaria.

Nel 1245, si citavano territori missionari che comprendevano praticamente abitanti di tutto l'Oriente conosciuto, compresi i Georgiani (17). Nella Georgia (conosciuta come Iveria, Iberia, Viera), nei

secoli XIII e XIV erano segnalati due conventi di Francescani, uno dei quali, ricordato nei cataloghi del 1320, doveva essere a Tiflis, la capitale del regno,. Nel 1390, nel regno di Iveria erano ricordati due “loca fratrum immobilia et quinque mobilia”: la distinzione viene spiegata a motivo della difficoltà di spostarsi a causa dei Tartari e soprattutto dei Saraceni (18).

3. Occorre ricordare quanto stava accadendo nell'Asia orientale e centrale. Nell'estremo lembo dell'Asia, in Mongolia, Temujin, meglio conosciuto come Gengis Khan (1160 c. – 1227), era il potente guerriero che aveva sottomesso diverse tribù, in particolare quella dei Tatars. Essi erano conosciuti in Europa come Tartari (cioè Mongoli): la Mongolia con una trentina di tribù nomadi raggiungeva da 1,5 a 3 milioni di abitanti, metà dei quali parlava turco. Con progressive conquiste, dopo il 1235 la loro nuova capitale era Karakorum, e dalle steppe settentrionali si potevano imporre sul mondo cinese, utilizzando le loro strutture amministrative. Quanto preoccupava l'Occidente era l'espansione militare di Gengis Khan alle prese con i Turchi del regno di Khowarezm, occupando città come Bukhara, Samarcanda, Merv, penetrando nel nord dell'Iran, nell'Azerbaigian, nel Caucaso orientale, fino alla Russia orientale (1223). Alla morte di Gengis, il figlio primogenito preparava una nuova incursione militare verso l'Europa orientale.

Quando i Mongoli saccheggiarono i principati russi, occupando Kiev, avanzando verso Polonia, Transilvania, Ungheria, fino in Slesia e Moravia, l'Europa cominciava a porsi il problema. La regina Russada e il figlio David erano preoccupati e così i pontefici romani. Si era pensato ad una crociata, ma papa Innocenzo IV (1243) volle tentare la via diplomatica e conciliativa, impiegando i nuovi ordini religiosi. Nel 1245, al concilio di Lione, il papa ricordava i cinque dolori che affliggevano la Chiesa, il quarto dei quali era la “*saevitia Tartarorum*”, e lo stesso anno, per il lungo viaggio fino alla capitale dei Tartari, inviava una missione diplomatica e religiosa composta di due francescani, Giovanni da Pian del Carpine e Stefano di Boemia, al fine di intendere le loro intenzioni (19).

La missione risultò quanto mai importante, sia per le informazioni raccolte, sia perché apriva le porte a successivi invii di Francescani e Domenicani. Di ritorno, infatti, fra Giovanni lasciava una relazione interessante, la *Ystoria Mongolorum quos nos Tartaros appellamus*, che segnalava la presenza di cristiani nestoriani tra i Tartari, con le approfondite discussioni che essi avevano con i

monaci buddisti su argomenti religiosi. Inoltre il gran khan voleva preghiere e riti religiosi dai sacerdoti nestoriani, dai musulmani, dai buddisti, anche se un monaco armeno assicurava che egli non credeva a nessuno di loro (20).

A parte i momenti più o meno favorevoli per tali mete, ormai si intendeva la missione come opera fondamentale di cristianizzazione e di allargamento della *societas christiana*. D'altra parte al di fuori di tali iniziative missionarie era difficile pensare ad azioni diverse da quella occidentale. Nel 1258, con papa Alessandro IV ricompare un nuovo rilancio di frati francescani nelle regioni di Georgia, Armenia, Persia con l'inclusione di altri territori per la missione francescana (21)

Nelle lettere consegnate dai papi ai missionari in partenza, la Georgia era quasi sempre associata all'Armenia. Nel 1247, papa Innocenzo IV inviava frate Andrea con altri confratelli per procurare l'unione con la Chiesa di Roma e il *katholikos* manifestava buona stima per loro. Nel 1258 ricompaiono i missionari francescani in Georgia, quando papa Alessandro IV concedeva i permessi per la predicazione con le consuete facoltà (22).

Intanto, nel 1291, con S. Giovanni d'Acri cadevano gli ultimi insediamenti franchi nella costa siriana. Ma nonostante la riconquista turca continuava la presenza dei conventi francescani in Terrasanta e nella provincia di Siria (23). Da allora in poi poteva continuare la presenza dei Francescani a Gerusalemme e così nei territori dei patriarcati di Antiochia e di Alessandria. Tali presenze erano legate all'attività apostolica a favore di cristiani indigeni, di pellegrini, in tutti i luoghi santi con l'approvazione caldeggiata dai pontefici romani, con documenti ufficiali e con una propria organizzazione che si prolungherà nel tempo. Non sempre la loro vita era facile e non raramente si segnalano uccisioni cruento.

Accanto ai Francescani vanno ricordati i Domenicani. Già nel 1220 era stata inviata tra i Cumani una missione di frati predicatori, che peraltro fu priva di successo. Altri Domenicani vennero inviati negli anni successivi in Ungheria e in Polonia, fondando pure una sede missionaria a Kiev. Tuttavia, di fronte alla valanga dei Tartari giunti fino ai confini europei erano scomparse le prime fondazioni domenicane (24).

D'altra parte continuavano i pellegrinaggi in Terra Santa. Anche i Georgiani vengono ricordati negli itinerari per i luoghi santi con notizie relative ai pellegrini, e così ai religiosi cristiani presenti. Nel

1320, il domenicano Francesco Pipino poteva visitare i luoghi santi e celebrare su altari indicati, anche se pochi anni prima un altro domenicano, Guglielmo Adam, consigliava di proibire i pellegrinaggi a Gerusalemme, perché le tasse richieste dal sultano di Babilonia lo arricchivano enormemente. In un codice miscelaneo della Biblioteca capitolare di Verona, ritenuto degli inizi del secolo XIII, è inserito un itinerario con località interessanti il pellegrinaggio a Gerusalemme e in Terrasanta. Esso include anche una lista delle diverse genti che vi abitavano, e con Franchi, Latini, Greci, Siriani, Armeni, e le diverse loro caratteristiche sono segnalati pure i Georgiani. Vengono menzionati Georgiani, che onorano solennemente s. Giorgio, sono molto esercitati nelle armi e portano una folta barba e chioma: essi, laici o ecclesiastici hanno delle corone come i chierici (i chierici le hanno rotonde mentre i laici quadrate), fanno sacrificio col pane fermentato, imitando in tutto i Greci, e hanno un proprio alfabeto (25).

Nelle lettere pontificie, oltre al tema prevalente dei Tartari, compaiono spesso risposte o facoltà inviate per i frati in partenza per i patriarcati nestoriani o giacobiti, per il *katholikos* di Armenia, per il patriarca maronita, per cristiani di fede non latina, sempre con la convinzione che il lavoro missionario andasse proseguito.

4. E' importante una bolla (*Athleta Christi*) del 20 febbraio 1253, dove da parte del re di Francia, Luigi IX compare la prima menzione di una richiesta di vescovi latini per le regioni di Mesopotamia sottoposte al califfo di Bagdad (26). Il re infatti era stato informato da suoi inviati presso i Tartari del bene operato tra quelle genti (alcuni avevano ricevuto il battesimo ed altri si erano convertiti): egli chiedeva che dal momento che i cristiani residenti in quei luoghi avevano pochissimi vescovi, con l'aiuto del califfo di Bagdad, potessero esserne promossi dei frati mendicanti in Chiese vacanti. Sollecitato dal re, il papa provvide in tal senso. In questo modo appare dunque come, nella prospettiva occidentale, con nomine vescovili la missione costituisse l'espressione più genuina dell'allargamento della *societas* cristiana.

Non si possono seguire tutte le vicende intercorse attraverso le missioni dei frati mendicanti tra il papato e le autorità politiche dell'Asia, tuttavia nel 1284 frati minori e predicatori, tornati dall'Oriente, raccontavano che, con il re Argun, riprendeva l'amicizia tra Tartari e cristiani. A Roma giungevano addirittura prelati nestoriani con altre notizie positive per la diffusione delle missioni cristiane.

Papa Niccolò IV, già frate minore e generale dell'ordine, si interessò a fondo della questione d'Oriente, restando fedele agli ideali francescani, escludendo iniziative, peraltro ben difficili sul piano della crociata, che invece stavano più a cuore al re mongolo e a quello armeno, minacciati in continuità dai loro nemici. In quest'epoca i frati predicatori erano presenti nei loro viaggi missionari in Georgia, in Armenia, e fra le popolazioni del Mar Nero, mentre è più difficile stabilire dei punti fissi di residenza, come per esempio a Tiflis. Infatti quella stabilita a Tiflis già risalente alla prima metà del secolo XIII, era scomparsa prima del 1300. L'autore di un importante testo, il *De locis Fratrum Minorum et Fratrum Praedicatorum in Tartaria*, infatti non vi conosceva missioni domenicane (27).

Emerge in questo scenario la figura del francescano Giovanni da Montecorvino, al corrente delle difficoltà in cui si dibatteva l'Armenia. Il papa conosceva perfettamente quanto concerneva le missioni in quei luoghi, e nella bolla (*Cum hora undecima*) del 3 settembre 1288, indirizzata ai frati in missione, indicava l'estensione dei popoli che ormai già i Mendicanti avevano raggiunto. Si profilava allora una nuova primavera della Chiesa oltre i confini della cristianità occidentale, anche se occorre nuove forze da lanciare nelle vie dell'Asia. In fra Giovanni da Montecorvino il papa vide la persona adatta per continuare l'opera intrapresa, e così per coordinare l'azione diplomatica promossa dal re di Armenia in seguito alla minaccia musulmana.

Stava allora terminando la presenza crociata sulle coste della Siria, e in tale emergenza si capisce il tono di carattere religioso delle lettere affidate al frate francescano, per incontrare in una sua nuova missione, esponenti di altre Chiese cristiane, compresi patriarchi (anche di Georgia), arcivescovi e vescovi di Chiese non ortodosse. Altre lettere dovevano essere consegnate ai regnanti mongoli, con la richiesta di avere libertà e benevolenza per l'azione missionaria nell'impero.

Dopo le varie missioni, Giovanni da Montecorvino era giunto a Pechino, ma solamente, dopo alcuni anni, nel 1307, sue missive potevano essere recapitate al papa. Il loro eccezionale interesse consente di conoscere gli eventi precedenti la fondazione della prima diocesi latina nelle terre dell'impero mongolo. Fra Giovanni raccontava le terribili difficoltà incontrate nei primi anni a causa dei nestoriani, tuttavia aveva potuto ultimare una chiesa, primo edificio cristiano latino a Pechino con campanile e tre campane, aveva

battezzato circa seimila persone, ma ne avrebbe potuto battezzare altre trentamila senza le calunnie dei nestoriani. Fra Giovanni scrisse ad altri frati, pregandoli di chiedere al papa se altri confratelli si fossero recati ad aiutarlo: indicava la via più sicura da seguire, domandava libri liturgici asserendo di aver tradotto nella lingua dei Tartari il Nuovo Testamento e il Salterio.

Papa Clemente V che ricevette tali notizie, già passato come sede ad Avignone, se ne rallegrò profondamente e si proponeva come obiettivo la ricostruzione del regno cristiano di Gerusalemme col proseguimento dell'azione missionaria mediante l'opera dei Mendicanti (28).

5. Tutti questi eventi che sembrano lontani dalla cristianizzazione georgiana ne sono in realtà collegati. Infatti, con un gesto che sembra paradossale, lo stesso papa ordinava al generale dei Francescani di scegliere sette frati da consacrare vescovi e mandarli in *Tartaria*, perché a loro volta consacrassero fra Giovanni da Montecorvino, arcivescovo di Pekino, con la cura pastorale in tutto il dominio tartaro. La bolla relativa (*Rex regum*) è datata 23 luglio 1307, ed iniziava così la fondazione ufficiale di Chiese latine nell'immenso impero dei Mongoli. Mentre nelle regioni oltre il Danubio, le Chiese rientravano ancora nel patriarcato greco ortodosso di Costantinopoli, attorno al Mar Nero si cominciavano ora a trovare nuove sedi vescovili latine, in connessione con il fenomeno missionario ricordato (29).

Ad Avignone intanto si stava preparando un'altra grossa operazione diretta a creare una nuova provincia ecclesiastica. Mentre quelle della Tartaria o Cataio, e della Tartaria Aquilonare erano state assegnate ai Francescani, ora veniva creata una nuova provincia ecclesiastica con sede metropolitana a Sultanieh in Persia. Essa era per i Domenicani e comprendeva le sedi latine fondate o da fondare nell'impero di Persia, nel Turchestan e nell'India, mentre ai Francescani rimanevano le rimanenti regioni dell'Asia, secondo quanto era stabilito fin dal 1307 (30).

A questo punto compare un vescovo per Tiflis. I Turchi avevano occupato la città di Smirne non permettendo ai cristiani di abitarvi, né che vi fosse praticato il culto, per questo papa Giovanni XXII ne aveva trasferito allora la sede a Tiflis in Georgia, dove frati domenicani da tempo esercitavano la loro missione. La bolla papale del 9 agosto 1329 è drammatica. In forza della sua autorità pontificia, in seguito ad informazioni degne di fede sosteneva che

“ i perfidi Turchi, seguaci di una orrida setta” avevano conquistato la città di Smirne; essi erano “nemici della croce”, sedevano nella sporcizia di Maometto privi di un intelletto civile, ed occupata la città di Smirne, non avevano permesso e non permettevano ai cristiani di abitare nell'insigne città. Per tale ragione il papa trasferiva quella sede vescovile a Tiflis. Gli stessi frati predicatori avevano dato tale consiglio, che il papa applicava con la pienezza della sua potestà apostolica, ed inoltre erigeva la località in città, disponendo che si costruisse una chiesa cattedrale, decorandola col titolo vescovile e preponendovi persona matura e capace come pastore (31).

Il 7 febbraio 1330, vi veniva eletto vescovo il domenicano Giovanni da Firenze, già missionario in Georgia e noto per diverse attività e difficoltà a servizio della missione. Il personaggio, di cui rimane il necrologio nel convento di S. Maria Novella a Firenze, da semplice ciabattino in servizio del convento, era diventato frate converso, quindi missionario in Georgia, dove buon conoscitore delle lingue era ordinato sacerdote. Nel 1318 rientrava in Occidente, mentre il suo servizio per le missioni d'Oriente continuava in diversi modi, come nel 1333, quando interveniva per la missione di Armenia, accettando pure nell'ordine la professione dei primi Frati Unitori. Tra 1343 e 1345 era ancora in Europa con diverse incombenze e, prima del 14 ottobre 1343, assieme ad un altro vescovo, il papa Clemente VI lo dispensava dall'obbligo della visita *ad limina* per non recare danno alle rispettive Chiese con una prolungata assenza (32).

Cosa succedeva a Tiflis? Alla morte del vescovo Giovanni (1348), era seguito dal gennaio 1349 un altro vescovo domenicano, Bertrando Coletti, fino all'8 giugno 1355, quando veniva trasferito. Il problema allora si stava complicando in quanto, con l'elezione di papa Urbano VI (8 aprile 1378) e dell'antipapa avignonese Clemente VII (eletto il 20 settembre 1378), la cristianità occidentale si stava frammentando a motivo del grande scisma d'Occidente. L'Europa cristiana si stava dividendo in due obbedienze (Impero, Inghilterra, Italia per papa Urbano; Francia per Clemente VII), e così gli ordini religiosi.

Il 12 aprile 1356, a Tiflis si trova ancora un domenicano, Bertramo, il quale nel 1378 aveva seguito l'obbedienza romana di Urbano VI, mentre da Avignone papa Clemente VII vi nominava un titolare della propria obbedienza, il frate minore Enrico Ratz, concedendogli peraltro di esercitare gli uffici vescovili nella chiesa di Paderbon in Germania. Ciò significa che non poteva risiedere a Tiflis. Al tempo

stesso ordinava al cardinale legato, incaricato dell'elezione, di deporre il domenicano Bertramo, perché aderiva al partito di Urbano VI (33). Nel febbraio 1382, papa Clemente VII interveniva nuovamente autorizzando il maestro generale dei Domenicani a stabilire una residenza a Tiflis.

Nell'obbedienza romana compare un altro domenicano, Leonardo da Villaco, ma alla sua morte (4 ottobre 1413), stranamente il papa avignonese Giovanni XXIII vi promuoveva il domenicano Eberardo. Con la fine dello scisma sembra riprendere la normalità per le nomine vescovili. Il 19 dicembre 1425, il frate Unitore Giovanni di S. Michele, veniva promosso a Tiflis da papa Martino V, mentre un suo confratello era eletto a Sultanieh. Si dubita peraltro che il vescovo potesse risiedere a Tiflis, in quanto la lista vescovile continua con prelati titolari. Infatti, fino a metà Cinquecento, nelle liste vescovili compaiono vescovi di Tiflis, però come titolari e suffraganei a Padernon e Osnabrück (34).

6. Il fatto di non trovare vescovi residenti a Tiflis, verosimilmente si può collegarlo anche con i disastri provocati da Tamerlano, che aveva distrutto le chiese di Georgia e di Armenia. Il condottiero non era mongolo, ma turco, e dopo aver cacciato i Mongoli (1363), la sua rapida ascesa lo aveva portato a diventare re della Transoxiana (1370), in continua attività conquistatrice dal Volga alla Siria, da Smirne all'India. È stato scritto che il suo impero era turco-persiano per cultura, turco-gengiscanide per formazione giuridica, mongolo-arabo per disciplina politico-religiosa. Le sue campagne vittoriose e sterminatrici al tempo stesso, definite "sintesi di barbaria mongola e di fanatismo musulmano", avevano portato distruzione nei territori conquistati e nelle chiese cristiane (35). Già nel 1386 aveva preso d'assalto Tiflis, facendo prigioniero il re: essendo i Georgiani cristiani, la lotta contro di loro gli permetteva di dare alla campagna la versione di una guerra santa. Dopo la conquista della grande Armenia occidentale e altre imprese era nuovamente nel Caucaso. Di qui si può comprendere come, nel 1398, papa Bonifacio IX inviasse religiosi mendicanti in quelle regioni, distrutte dal guerriero. Essendo stato un suo figlio sconfitto dai Georgiani, nel 1399 si vendicava devastando la Georgia orientale. Nella primavera del 1400 marciava nuovamente su Tiflis, installando una guarnigione nella città, devastando totalmente il paese; nel 1403 ritornava nuovamente, distruggendo 700 borghi, massacrando la popolazione, abbattendo le chiese cristiane di Tiflis (36).

Dopo di allora, con l'estensione del dominio dei Turchi ottomani sull'Anatolia, compresi i territori armeni, le missioni latine sembrano farsi più rare in Georgia, fino a scomparire. Non ve ne sono segnalate altre, fino all'inizio del secolo XVII, quando nel 1624 la congregazione romana di *Propaganda Fide* inviava quattro padri domenicani per studiare la situazione. Nel 1628 e ancora nel 1630 giungevano in Georgia i missionari teatini. Nel 1633, quando il paese cadeva sotto la dominazione persiana, *Propaganda* poneva la missione sotto la giurisdizione del vescovo latino di Ispahan; dal 1661 al 1845 la missione era affidata ai religiosi cappuccini. Vengono segnalati contrasti con gli Armeni cattolici, anche se dei circa 40.000 cattolici, solamente circa 8.000 erano di rito armeno (37). Nel 1921, per i circa 40.000 cattolici sparsi nel paese (di cui 32.000 di rito latino), la S. Sede erigeva a Tiflis una amministrazione apostolica che ebbe breve durata (38).

Note

1. M. Nicolini-Zani, *La via radiosa per l'oriente. I testi e la storia del primo incontro del cristianesimo con il mondo culturale e religioso cinese (secoli VII-IX)*, Magnano (Bi) 2006.
2. Nella stele vengono menzionati il katholikos Hehaniso II (+781), residente a Seleucia/Ctesifonte, il vescovo Mar Yohannan, anziani, arcidiaconi, capi della comunità, sacristi, laici. I monaci cinesi credevano nella rivelazione di un Dio creatore dell'universo, nel Messia, nello Spirito Santo, nella redenzione, nella vita eterna. Nel 781, dentro il monastero veniva eretta la stele ricordata: la presenza nestoriana in Cina è segnalata fino all'845, quando un editto dell'imperatore ordinava la chiusura dei monasteri cristiani e il cristianesimo sembrò allora scomparire. Nel 980 non si segnalavano ricordi cristiani nel territorio, mentre nei secoli successivi ricomparivano segnalazioni documentate da Marco Polo.
3. Cfr. W. Baum-D. W. Winkler, *The Church of the East. A concise history*, London-New York 2000, pp. 46, 84ss. Sulla scomparsa del cristianesimo si formulano ipotesi diverse, come il fatto che la conquista musulmana della Persia interrompeva i legami con l'Asia orientale, o che la gerarchia nestoriana in Cina era ritenuta

straniera, o ancora che l'uso di termini buddisti o taoisti creava un sincretismo tale da far perdere l'identità delle comunità.

4. Nicolini-Zani, *La via radiosa*, pp. 11-12. Interrogati da chi li avesse ricevuti, quei fedeli risposero: "dai nostri antenati". Inoltre in un loro tempio avevano tre immagini dipinte di apostoli, ed essi affermavano che "i loro antenati erano stati anticamente istruiti in quella legge e conservavano quella fede già da settecento anni, ma erano stati per molto tempo senza insegnamento, per cui ne ignoravano le cose principali". La fede cristiana di quel gruppo risaliva dunque indietro nel tempo, nel VII od VIII secolo, e contribuiva ad accertare una continuità della presenza cristiana tra la fine della dinastia Tang (618-907) e l'inizio della dinastia Yuan (1279-1368). Non si tratta qui di valutare la responsabilità di Nestorio circa la sua condanna al concilio di Efeso, ma di constatare lo sviluppo del suo pensiero lungo le strade dell'Asia: cfr. A. Grillmeier, *Gesù Cristo nella fede della Chiesa*, I, II. *Dall'età apostolica al concilio di Calcedonia (451)*, Brescia 1982, pp. 902ss., 924; G. Fedalto, *Il concilio di Efeso*, in R. Aubert-G. Fedalto-D. Quagliani, *Storia dei concili*, Cinisello Balsamo (Milano) 1995, pp. 39-49
5. Allora il territorio cristiano dell'Occidente coincideva con l'estensione dell'impero carolingio e quindi trovava un momento di favore pure nello spirito del tempo. Per di più nell'epoca gregoriana, si riconduceva nella mani del pontefice romano la direzione suprema e unica della cristianità. Se l'idea di impero riuniva l'Occidente cristiano in un'unità politico-religiosa, la Chiesa diventava la base di tale impero. In questo periodo, nell'ambito della teologia e della canonistica, parallelo al concetto di cristianità maturava pure quello di scisma., Nel *Dictatus papae* (c. 26) si diceva *quod catholicos non habeatur, qui non concordat Romanae Ecclesiae*.
6. Sono state formulate diverse ipotesi sulla crociata: movimento di difesa e contenimento dell'islamismo dal secolo XI, espansione coloniale e commerciale europea, e altro.
7. Cfr. G. Fedalto, *La chiesa latina in Oriente*, 3 voll., (2° ed.), Verona 1978-1981.
8. Tra 1160 e 1170, Giovanni di Würzburg esprimeva tale convinzione per Gerusalemme; solamente dopo decenni di esperienza oltremare, negli scrittori del tempo nasceva una coscienza esplicita della realtà articolata del cristianesimo orientale.
9. In una parola, l'idea di cristianità, diffusa comunemente negli ambienti popolari o militari che si mossero per la crociata, aveva

riunito ogni forma ed espressione di cristianesimo a quello occidentale, apparendo desueto che potessero esserci comunità cristiane separate da quei pilastri che erano la forza e lo spirito dell'Europa cristiana.

10. Non ci si accorse subito che si trattava di una diversa idea di cristianità: Giacomo di Vitry (1217-1222) scriveva di una "*reparatio Orientalis ecclesiae*"; Burcardo del Monte Sion (1283) ricordava che in Terra Santa abitava gente di ogni nazione e ciascuno viveva secondo il proprio rito. Nel 1301 Ricoldo da Montecroce avvertiva che la controversia principale tra latini e greci non riguardava la fede, ma il dominio temporale e l'impero costantinopolitano, che i Greci non volevano cedere ai latini.
11. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 87 con riferimento alle fonti.
12. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 194ss.
13. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*, 5 voll., Quaracchi (Firenze) 1906-1927: I, p. 113. A parte i problemi suscitati dalla sua fama, a frate Elia viene riconosciuto il merito di essere stato primo missionario e provinciale in Siria, vicario e generale dell'ordine, ed aver dato grande sviluppo alle missioni francescane in quasi tutto l'Oriente: Inviò pure a Nicea frati per promuovere l'unione con le chiese ortodosse.
14. Golubovich, *Biblioteca*, I, pp. 162-163, 137.
15. Golubovich, *Biblioteca*, II, p. 301.
16. Golubovich, *Biblioteca*, II, p. 299
17. Golubovich, *Biblioteca*, II, pp. 316-317
18. Golubovich, *Biblioteca*, II, pp. 272, 355, 405ss.
19. Golubovich, *Biblioteca*, II, pp. 318-319; Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 493ss.; Baum-Winkler, *The Church*, p. 89
20. Lungo il viaggio vennero segnalati anche Georgiani cristiani, cfr. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 499. Vanno ricordati alcuni mercanti che ebbero relazioni e amicizia con i Mongoli, nell'estremo e nel vicino Oriente. I fratelli Polo, Niccolò e Matteo, erano partiti nel 1255 da Venezia per Costantinopoli e, nel 1260, per Pechino ovviamente per ragioni commerciali. Ritornati a Venezia nel 1270, prepararono il viaggio del figlio di Niccolò, Marco, nel 1271, che rimase in Cina con lo zio Matteo fino al 1295.
21. Nel 1244 Gerusalemme era stata definitivamente tolta ai Franchi dai Turchi, e l'isola di Cipro diventava il rifugio anche per gli ecclesiastici fuggiaschi dai residui territori franchi di Siria.

22. Golubovich, *Biblioteca*, I, pp. 216, 235; II, p. 392. Si allora qui lontani dal Cinque e Seicento, quando i missionari gesuiti intraprendevano un dialogo interreligioso di carattere interculturale, cercando una via per farsi accettare e dare origine a comunità acculturate dell'ambiente cinese.
23. Fedalto, *La chiesa latina*, I, pp. 134, 200. Tra il 1263 e il 1270 erano segnalati 19 conventi francescani nella provincia di Siria; circa nel 1300 si contavano 23 conventi di frati minori e 2 di clarisse, anche se tali numeri erano soggetti a variare. Circa nel 1334, in Terrasanta erano rimasti 6 conventi e, nel 1385, 12 maschili e 2 monasteri di clarisse; nel 1400, erano 9. Nel 1333, i frati minori ottenevano dal sultano di Egitto un insediamento nel Cenacolo a Gerusalemme con la possibilità di fondarvi un convento e di stabilirsi nel S. Sepolcro.
24. Nel 1277, i Domenicani possedevano in Terrasanta 3 conventi, potendovi rimanere fintantoché fosse assicurata la presenza crociata. In seguito, fondarono nuovi conventi a Cipro.
25. Golubovich, *Biblioteca*, I, pp. 405ss., 408
26. Cfr. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 513
27. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 521; R. Loenertz, *La Société des Frères Pérégrinants. Étude sur l'Orient Dominicain* I, Roma 1937, p. 173
28. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 522ss.
29. Fedalto, *La chiesa latina*, I, pp. 531-532: Si sono già ricordate le sedi francescane in Iveria, mentre i frati predicatori sono menzionati in due località: a Caffa, dove avevano lasciato 2 frati sacerdoti, 2 chierici e 2 conversi, e a Tana con 3 frati. Nella Tartaria orientale, corrispondente al canato di Persia, i Francescani conservavano 12 monasteri mentre i Domenicani 3.
30. Fedalto, *La chiesa latina*, I, p. 549
31. Fedalto, *La chiesa latina*, I, pp. 575, 579; *Acta Ioannis XXII (1317-1334)*, ed. A. L. Tăutu (Pontificia Commissio ad redigendum codicem Iuris Canonici Orientalis. Vol. VII, II), Città del Vaticano 1952 pp. 207-210, n. 111.
32. Loenertz, *La Société*, pp. 172-175.
33. G. Fedalto, *La chiesa latina in Oriente*, II. *Hierarchia Latina Orientis* (sec. ed.), Verona 2006, pp. 243-244; Golubovich, *Biblioteca*, V, Quaracchi 1927, p. 242.
34. Fedalto, *La chiesa latina*, II, p. 243; Loenertz, *La Société*, p. 175; C. Eubel – G. Van Gulik, *Hierarchia Catholica medii et recentio-*

- ris aevi*, II, Monasterii 1914, p. 249; III, 1923, p. 310. Nei volumi successivi non compare il titolo "Tefelicensis".
35. Fedalto, *La chiesa latina*, I, pp. 529-530; R. Grousset, *L'empire des steppes. Attila. Gengis-Khan. Tamerlan*, (4 ed.), Paris 1969, pp. 486ss.
36. Grousset, *L'empire*, pp. 508, 513.
37. Nel 1545, papa Paolo III inviava in Georgia, come un nunzio, l'arcivescovo armeno Stefano di Natchitchevan: Dopo la partenza dei cappuccini, nel 1848 la Santa Sede concludeva una convenzione con lo zar, per la quale i cattolici di rito latino e armeno dipendevano dal vescovo latino di Tiraspol, residente a Saratov in Russia: cfr. R. Janin, *Géorgie*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, VI, I, Paris 1947, coll. 1280-1289.
38. *Géorgie*, in *Dictionnaire d'histoire et géographie ecclésiastique*, XX, Paris 1984, coll. 681-683.

კათოლიკე მისიონერების ნარატივები „საკუთრისა“ და „უცხოს“ შესახებ

საკუთრისა და უცხოს ურთიერთმიმართების საკითხების შესწავლა ძალზე აქტუალურია დღევანდელ ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში. ამ თვალსაზრისით საინტერესოდ მივიჩნით გვიან შუასაუკუნეების საქართველოში, XVII საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ჩამოსული თეატინელთა ორდენის¹ მისიონერების ნარატივების ანალიზი. საუბარია არქანჯელო ლამბერტის (1630-1649 წლებში მოღვაწეობდა ოდიშის სამთავროში), ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელის (1631 წელს ლამბერტისთან ერთად ჯერ ქართლში, ხოლო 1633 წლიდან სამეგრელოში მოღვაწეობდა), კრისტოფორო კასტელის (1628 წელს ჩამოვიდა პატრანტონიო ჯარდინასა და ბერ კლაუდიოსთან ერთად. მოღვაწეობდა ქართლსა და გურიაში, საიდანაც 1640 წელს ვახტანგ II გურიელმა განდევნა), დონ პიეტრო ავიტაბილეს (1626-1632 წლებში სათავეში ედგა თეატინელთა ორდენის მისიას საქართველოში) შექმნილ რელაციებზე, რომლებშიც მოცემულია XVII საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების, ყოფისა და კულტურის, ადგილობრივი წეს-ჩვეულებებისა და ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეების ვრცელი მიმოხილვა. ისინი XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიის პირველხარისხოვანი წყაროებია და მკვლევართა დიდი ყურადღებით სარგებლობს, თუმცა ამ კუთხით კვლევა არავის განუხორციელებია.

აღნიშნული ტექსტების ავტორები გვიყვებიან ადგილობრივების, ძირითადად, ქართველ მართლმადიდებელთა დამოკიდებულებაზე მათ მიმართ, ყოველ შემთხვევაში, ამ დამოკიდებულებების მათეულ ინტერპრეტაციას გვთავაზობენ: როგორ მიიღეს საქართველოში კათოლიკე მისიონერები? იყვნენ თუ არა ისინი მათთვის „სხვები/უცხოები“? რა წინასწარ განწყობა თუ სტერეოტიპები არსებობდა მათ მიმართ? რა ცვლილებები განიცადა მათმა ურთიერთობამ? რით იყვნენ ისინი მისაღები თუ მიუღებელი ადგილობრივი საზოგადოების სხვადასხვა ფენისათვის? სწორედ ამ საკითხების ანალიზს ეძღვნება ჩვენი კვლევა.

1 თეატინელთა ორდენი დაარსდა 1524 წელს, როლის მიზანი უცხო ქვეყნებში სამისიონეროდ მოღვაწეობა გახლდათ. პაპ ურბან VIII-ის დროს ორდენს დაეკისრა საქართველოში მისიონერობა.

საქართველო XVII საუკუნის II ნახევარში

პირველ რიგში მოკლედ უნდა შევეხოთ იმ პოლიტიკურ ვითარებას, რომელიც კათოლიკე მისიონერებს საქართველოში დახვდათ. საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XV ს-ის II ნახევრიდან მკვეთრად იცვლება როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ფაქტორების გამო. 1453 წელს კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდგომ ბიზანტიის ტერიტორიაზე ოსმალეთის იმპერიის ჩამოყალიბებამ საქართველო იზოლაციაში მოაქცია. გარდა ამისა, ირან-აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე სეფიანთა ირანის გაძლიერებამ გვიანი შუა საუკუნეების განმავლობაში საქართველო ირან-ოსმალეთის დაპირისპირების არენად აქცია. რაც შეეხება საშინაო ფაქტორებს, 1490 წლიდან ერთიანი ფეოდალური ქართული სახელმწიფოს სამეფო-სამთავროებად დაშლამ (ქართლი, კახეთი, იმერეთი და სამცხე-საათაბაგო), ბუნებრივია, კიდევ უფრო დაამძიმა საქართველოს ისედაც მძიმე მდგომარეობა. XVII საუკუნე საქართველოში გამოირჩევა ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის დაპირისპირებით, მაგალითისთვის, სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი (1611-1657) ემტერებოდა იმერეთის მეფეს გიორგი III-ს (1605-1639) და შემდეგ მის მემკვიდრეს ალექსანდრე III-ს (1639-1660. ასევე თეიმურაზ I და როსტომ მეფე ერთმანეთს ქართლის ტახტის გამო ეცილებოდნენ. იმ პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების შესახებ საუბრისას, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ისეთი მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა, როგორც იყო „ტყვეთა სყიდვა“. ჯუდიჩე მილანელი აღნიშნავს: „სამეგრელოში ყველა ყმა, მთავრისაა იგი თუ თავადისა, შეუძლიათ გაყიდონ. მართლაც, ყოველ წელს მრავალრიცხოვან ქალსა და კაცს თურქებზე ჰყიდიან... თუმცა მონებით, ტყვეებით ვაჭრობა ცოდვად მიაჩნიათ, მაგრამ თითქმის ყველა იღებს მონაწილეობას ამ ვაჭრობაში, რომლის მეშვეობითაც ტანსაცმელს, მოვერცხლილ იარაღს და სხვა საჭირო ნივთებს იძენენ ოჯახისთვის“². საქართველოში ტყვეთა სყიდვის ფაქტებს არა მხოლოდ მისიონერთა რელაციები, არამედ ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებიც მოგვითხრობენ³.

2 დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, იტალიურიდან ტექსტი თარგმანა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაუთმო ბ. გიორგაძემ, საბჭოთა საქართველო, 1964, გვ. 89.

3 ჟ. ტურნეფორი, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მეცნიერება, თბილისი, 1988, გვ. 57; ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგული თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები მ. მაგალობლიშვილისა, თბილისი, 1975, გვ. 315.

„ჩვენ“ და „სხვები“

რაც შეეხება, კათოლიკე მისიონერების მიმართ ადგილობრივების დამოკიდებულების მათეულ აღქმას, ნიშანდობლივია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობიდან ისინი გამოყოფენ დიდებულ ფეოდალებს, კერძოდ, მთავრებს (დაქუცმაცებული საფეოდალოების ლიდერებს), ხოლო მთავრებიდან – ლევან II დადიანს, რომელიც განსაკუთრებულ მფარველობას უწევდა მათ.

ჯონ ჯუზეპე მილანელი წერს: „მთავარი (ლევან დადიანი) სიყვარულითა და ლმობიერად გვეპყრობა, მას მოსწონს ყველა ჩვენი მოქმედება თუ სიტყვა, ღვთისაგან რჩეულ, წმინდა ადამიანებად მივარჩივართ“ (მილანელი 1964: 52). ქრისტოფორო დე კასტელიც იგივეს ადასტურებს: „მთავარი (ლევან დადიანი) თავის საცხოვრებელში ყველას ავალებს, რომ კარგი თვალთ შეხედონ მისიონერებს“⁴.

აქ ძალიან მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ლევან დადიანის განათლების, კულტურის მაღალი დონე და შედარებით პროგრესული ხედვა, სწორედ მისი მაღალი სოციალური მდგომარეობიდან გამომდინარე. იგივე შეიძლება ითქვას ქართლის მეფე, როსტომზე.

პიეტრო ავიტაბილე გვატყობინებს, რომ ქართლის მეფეს, როსტომ-ხანს მხლებლები გაუგზავნია მისიონერებთან: „ჩვენმა მეფემ (როსტომ ხანი) დიდი კმაყოფილებით გაიგო, რომ მის სამეფოში იმყოფებოდნენ ფრანკები და რადგან ეგონა, რომ თქვენ შეიძლება სადმე მთაში ხართ გაქცეულები, გატყობინებთ და უსაფრთხოების გარანტიას გაძლევთ, მასთან მიხვიდეთ. იგი თქვენ კარგი თვალთ გიცქერით და ყოველგვარ შესაძლებელ წყალობასაც არ დაიშურებსო“⁵.

თუმცა გამონაკლისიც გვხვდება, ჯუდიჩე მილანელი გვატყობინებს, რომ: „მთავარმა ვახტანგმა (გურიის მთავარი 1639-40) ხელთ იგდო რა დაშოშმინებული სამფლობელო, იწყო მისიონის დარბევა. მან ჩამოართვა არა მარტო ზოგიერთი ყმის ოჯახი, მიწები, არამედ მოისურვა საცხოვრებელი სახლის წართმევაც“⁶, იქვე: „მას შემდეგ, რაც ამ მთავარმა (ვახტანგი) პატრების განსაკუთრებული დევნა დაიწყო, ღვთის რისხვა დაატყდა თავს“⁷. სწორედ მან გამოაგდო დე კასტელი და მისი ორი თანამგზავრი მისიონერი გურიიდან.

4 კასტელი, გვ. 56.

5 ავიტაბილე, გვ. 51

6 მილანელი, გვ. 77

7 მილანელი, გვ. 79

გარდა იმ მნიშვნელოვანი ფაქტორისა და ასევე პიროვნული მახასიათებლებისა (გონიერება, პროგრესულობა), რომელიც ზემოთ აღვნიშნე, აქ ასევე მნიშვნელოვანია საკითხის პრაგმატული მხარე. კერძოდ, რით იყვნენ კათოლიკე მისიონერები საინტერესო და სასურველი ქართველი დიდებულებისთვის, საზოგადოების შედარებით განვითარებული ნაწილისთვის? რას სთავაზობენ ისინი ადგილობრივ მოსახლეობას? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ XVII საუკუნის საქართველოს განათლებაში, შეიძლება ითქვას, წინსვლაში კათოლიკე მისიონერთა ღვაწლი, კერძოდ, რა ტიპის საგანმანათლებლო ტალღა მიიღო საქართველომ ევროპელ მისიონერთაგან?

ჩვენი აზრით, უნდა დავიწყოთ კათოლიკე მისიონერთა სამედიცინო საქმიანობიდან, რაც მათთვის ქართულ კულტურულ სივრცეში ადაპტაციის, ქართული საზოგადოების ნდობის მოპოვების თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა. როგორც მოგეხსენებათ, ზოგადად ახალ რელიგიაზე მოქცევის კონტექსტში, მკურნალობა, განკურნვა, ხშირ შემთხვევაში, გადამწყვეტ როლს ასრულებდა, ევანგელიზაციის პროცესის აუცილებელ ნაწილს წარმოადგენდა.

არქანჯელო ლამბერტი „სამეგრელოს აღწერაში“ აღნიშნავს⁸, რომ სამეგრელოში ექიმებს დიდ პატივს სცემდნენ, განსაკუთრებით კი იტალიელებს და ფრანგებსო, მიწებს აძლევდნენ, ცოლებს რთავდნენ დასანათესავებლად და თავისთან დასატოვებლადო. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი რომის პაპისადმი გაგზავნილ ერთ-ერთ რელაციაში აღნიშნავს: „დედოფალი (დარეჯანი, ლევან II დადიანის მეორე ცოლი) და სხვა ყველა კარგად გვექცევიან, მით უფრო, რომ ყურადღება მივიპყარით როგორც უანგაროებმა. ყველას მონონებას ვიმსახურებთ; უფასოდ ვმკურნალობთ, არავითარ გამოსაღებს არ ვართმევთ საექიმო დახმარებაში“⁹. და იქვე: „როცა ავად ხდებიან, ჩვეულებრივად ჩვენ გვიხმობენ ხოლმე თავიანთ სახლში. მათ მივანივართ ყველაზე სწავლულ მკურნალებად მთელ ქვეყანაზე“; ანდა „მას (ლევან მეორე დადიანი) მოსწონს ყველა ჩვენი მოქმედება თუ სიტყვა, ღვთისაგან რჩეულ, წმინდა ადამიანებად მივანივართ“¹⁰.

მედიცინის კუთხით, კათოლიკე მისიონერების წვლილი არ მხოლოდ პრაქტიკულად, კურნებით გამოიხატა, არამედ ქართულ განათლებაში – სამედიცინო ცოდნის შემოტანა-გაზიარებით.

8 ლამბერტი, გვ. 118

9 მილანელი, გვ. 40

10 მილანელი, გვ.45, 52

ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი მისიონერებისადმი კეთილგანწყობილი დამოკიდებულებისა ადგილობრივთა მხრიდან ის გახლავთ, რომ პატრები კარგი ექიმები იყვნენ და დიდებულები (ძირითადად) მათ კურნებას იყენებდნენ: „ჩვენს მისიონერ პატრებს ქართველ მთავართა შორის უდიდესი ნდობა აქვთ მოხვეჭილი, ისე, რომ ისინი თავის სიცოცხლეს და ღირსებას მათ ანდობენ, უფრო მეტად თავიანთი შვილების ავადმყოფობის დროს. ჩვენი პატრების ლოცვებს ძალის იმედი უფრო აქვთ, ¹¹ვიდრე მართმადიდებელი მღვდლებისა».

გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია მისიონერთა სოციალური აქტივობა ტყვეებით ვაჭრობის მანკიერი პრაქტიკის წინააღმდეგ. „ჩვენი ქადაგება, განსაკუთრებით ამ ბოროტების წინააღმდეგ, იმდენად კარგად იქნა მიღებული სამეგრელოში, რომ წელს, სულთნისათვის ყმანვილების გაგზავნის დრო როცა დადგა, ჩვენი სახლი თავშესაფარი გახდა მათივე მშობლების მიერ გამოგზავნილი და გამოქცეული ყმანვილებისათვის, რათა მფარველობა გაგვეწია მათთვის, ვინაიდან მათ იციან, რომ ჩვენ დიდ პატივს გვცემენ მთავარი და ამ ქვეყნის დიდებულნი. ჩვენ ყველას მიღებაზე და დაცვაზე დავთანხმდით.“¹².

ასევე, ძალზე მნიშვნელოვანი შენატანი ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში, გახლავთ თეატინელ ბერთა მიერ სკოლების დაარსება და ზოგადად, დაწყებითი განათლების ხელშეწყობა-განვითარება. XVI-XVII საუკუნეებში ევროპელი მისიონერები სკოლებს როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში აარსებენ.¹³ სკოლები დასახელებულია 1676 წლის ერთ-ერთ მოხსენებით ბარათში, რომლის მიხედვითაც, თითოეულ სკოლაში 40-50 მონაფე სწავლობდა.¹⁴ რაც შეეხება სასწავლო დისციპლინებს, კათოლიკე მისიონერთა სოფლად დაარსებულ სკოლებში ძირითადად ასწავლიდნენ წერა-კითხვას, მშობლიურ ენას, გრამატიკას და თეოლოგიას. ხოლო ქალაქებში, თბილისში (1630 წელს დაარსდა), გორში და ახლაცხიხში დაარსებულ სკოლებში ასევე ასწავლიდნენ უცხოურ ენებს, ისტორიას, ფილოსოფიას და სხვა საგნებს.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პედაგოგები ობოლ ბავშვებს უფასოდ ასწავლიდნენ.¹⁵ რაც შეეხება სწავლის უფრო მაღალ საფეხურზე გაგ-

11 კასტელი, გვ. 111

12 მილანელი, გვ. 46-47

13 ს. გამსახურდია, სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში, თბილისი, 1975, გვ. 117

14 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 254-255.

15 თამარაშვილი, გვ. 432

რძელებას, ნიჭიერ ახალგაზრდებს თეატინელი ბერები ევროპაში აგზავნიდნენ, მეტწილად რომში¹⁶. ცნობილია, რომ 1633-1753 წლებში, რომში განათლება დაახლოებით 27-მა ქართველმა ყმაწვილმა მიიღო¹⁷.

მედიცინისა და სასკოლო განათლების ხელშეწყობის გარდა, ასევე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კათოლიკე მისიონერები ისეთ სპეციალობებსაც ფლობდნენ, რომელთა ნაკლებობა იმდროინდელ საქართველოში აშკარად იგრძნობოდა. მაგალითად, 1664 წლის 20 მაისით დათარიღებული მისიონერ სერაფინეს წერილიდან ჩანს, რომ ვახტანგ V შაჰნავაზს რომიდან ისეთი მისიონერების გამოგზავნა მოუთხოვია, რომლებსაც საინჟინრო საქმე ეცოდინებოდათ.¹⁸

საერო დიდებულთაგან განსხვავებით, კლერიკალები კათოლიკე მისიონერებში კონკურენტებს ხედავდნენ და მათ ერეტიკოსებს, მწვალებლებს უწოდებდნენ. საზოგადოებაც მათ უგდებდა ყურს, ეკლესიის მესვეურები უბრალო ხალხისთვის ავტორიტეტს წარმოადგენდა. ავიტაბილე გვატყობინებს, რომ „პატრიარქი მკაცრად შემხვდა და უხეში სიტყვებით დავა დამინყო: როგორ გაბედე და ჩემი ქართველები ფრანკების წესზე მოაქციეო, რაზედაც მოკლედ ვუპასუხე: კარგად რომ მიცნობდეთ, ამგვარ სიცრუეს არ დაიჯერებდით” (პასუხობს ავიტაბილე)¹⁹.

ისევე რომ მივუბრუნდეთ მილანელის ჩანაწერებს: „ამ მხარეში პატივს გვცემს ხალხი, მთავარი და ყველა დიდებული, ასევე ღარიბებიც; ... მიუხედავად ამისა, ბერძენთა გარჯილობით ყველამ იცის აგრეთვე, რომ ჩვენ სხვა სარწმუნოებისანი ვართ და, მაშასადამე, თვითულს მივანჩივართ მწვალებლად.“²⁰

აქ შემოდის ბერძენთა ფაქტორი. მ. თამარაშვილი აღნიშნავს, რომ სწორედ ბერძენი სამღვდელოება „არ იშლიდნენ ღვარძლის დათესვას, რათა ხალხი აელეღვებიანათ ლათინების წინააღმდეგ იმათ თანაუგრძნობდა ალავერდელიც, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა ყველას წინაშე“²¹.

ლამბერტი წერს: „მართალია, იქ ყველანი ქრისტიანები არიან, მაგრამ ბერძნის ტიპიკოსნისანი და მუდამ ბერძნების ხელმძღვანელობის

16 მ. პაპაშვილი, საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX საუკუნეებში, თბილისი, 1995, გვ. 156-199.

17 ქ. პავლიაშვილი, კათოლიკური ეკლესია და საქართველო, თბილისი, 1999, გვ. 128

18 გამსახურდია, გვ. 122

19 ავიტაბილე, გვ. 64

20 მილანელი, გვ. 49

21 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902, გვ. 107

ქვეშ არიან. ჩვენს მღვდლებსაც მეტად უძნელდებათ იქ თვის მოღვაწეობისაგან ის ნაყოფი გამოიტანონ, რომლის იმედი ჩვეულებრივ აქვთ სხვა ურწმუნო ქვეყნებში. ამის მიზეზი კიდევ ბერძნები არიან, რომელნიც მუდამ წინააღმდეგობას უწევენ ჩვენს სიტყვებს და მეტად მტკიცედ იცავენ ტავის მიმდევართა შორის თვის სარწმუნოებას²².

ზოგადად, აღმოსავლური და დასავლური ეკლესიების დაპირისპირების ხანგრძლივმა ისტორიამ უკვალოდ არ ჩაიარა და ქართულ მართლმადიდებლურ კულტურაშიც ლათინებს ერეტიკოსთა და ჭეშმარიტი სარწმუნოების მოლალატეების, მწვალებლების სახელი დაუმკვიდრა. რთულია საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული სტერეოტიპების ნგრევა.

ჯუდიჩე მილანელი წერს: „ბევრია ისეთი, რომელთაც გულითა სწამთ ჩვენი სარწმუნოება და ის სიტყვები, რომელთაც ვუქადაგებთ; ისინი თავიანთ თავს კათოლიკეებად აღიარებდნენ და ჩვენგან წმინდა საიდუმლოებასაც მიიღებდნენ, მაგრამ ამას არ აკეთებდნენ, რომ შეჩვენებისა და ზიზღის საგანი არ გახდნენ სხვებისგან, როგორც მწვალებლები“²³.

ოპტიმისტური განწყობის იმედს გვაძლევს მილანელის ჩანაწერი: „...ეს ხალხი პატრების კეთილი საქმიანობით აღფრთოვანებული იყო, თუმცა მათ აქ ცოტა ხანი დაჰყვეს, მაგრამ მათ საქმიანობას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. სხვა ადგილებში პირველად პატრები და ფრანკებიც ყველას **ჰერეტიკოსებად** მიაჩნდათ, მაგრამ ამ ხნის განმავლობაში მოიხიბლებოდნენ პატრების წმინდა ცხოვრებათა და წეს-ჩვეულებებით, შეიძლება ითქვას, კაცი არ დარჩა, რომ მათი დარიგებით არ ესარგებლა“²⁴.

როგორც ვხედავთ, კათოლიკე მისიონერები, როდესაც ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ მათი მიღების/აღქმის საკითხს ეხებიან, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ საზოგადოების სხვადასხვა ფენების არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას მათ მიმართ. ისინი აშკარად გამოყოფენ საზოგადოების მაღალი წრის წარმომადგენლებისა და უბრალო ხალხის ქცევით მოდელებს. კერძოდ, აშკარაა, რომ მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლები, განსაკუთრებით კი მმართველი ელიტა, გადაწყვეტილების მიმღებნი განსაკუთრებული პატივით ეპყრობა მათ, რაც, ჩვენი აზრით, მათი მაღალი განათლებითა და კულტურით აიხსნება, რაც, თავის მხრივ, მიმღებლობის უფრო მაღალ ხარისხს განაპირობებს. თავის მხრივ, არისტოკრატიის ამგვარი დამოკიდებულება პრაქტიკული გარემოებებითაც აიხსნება,

22 ლამბერტი, გვ.3

23 მილანელი, გვ.51

24 მილანელი, გვ. 57

კერძოდ, იმ ფაქტორით, რომ კათოლიკე მისიონერებს დიდი წვლილი შეჰქონდათ საქართველოში ზოგადსაგანმანათლებლო სფეროს განვითარებისა (სკოლების გახსნა, უფასო სწავლა-განათლების მიცემა, ნიჭიერი ახალგაზრდების საზღვარგარეთ გაგზავნა და სხვ.) და სამედიცინო მოღვაწეობის (უფასო მკურნალობა, სამედიცინო ცოდნის გადაცემა) კუთხით. რაც შეეხება, საზოგადოების დაბალი ფენის, შედარებით დაბალი განათლებისა და კულტურის მქონე მოსახლეობისათვის, რომლებიც, მეტწილად, ეკლესიის მესვეურთა ავტორიტეტით ხელმძღვანელობდნენ და ნაკლებად გააჩნდათ საკუთარი ცოდნა თუ წარმოდგენები უცხოელთა და კერძოდ, კათოლიკეთა შესახებ, ბუნებრივია, „უცხოთა“ მიმართ, უფრო მეტად აგრესიულად იყვნენ განწყობილნი. ჯერ ერთი, ამას კათოლიკეთა მიმართ ოპოზიციურად განწყობილი მართლმადიდებელი სასულიერო პირები შთააგონებდნენ და, მეორეს მხრივ, რეალურად, კათოლიკე მისიონერთა შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობა მათში გარკვეულ უნდობლობასა და სიფრთხილეს იწვევდა. თუმცა, ამკარაა, რომ დროთა განმავლობაში, ამგვარი დამოკიდებულებები მათი უკეთ გაცნობის შემდეგ შეიცვალა, ქართველი ხალხი მეტად ტოლერანტული გახდა მათ მიმართ.

სწორედ ამგვარი დაკვირვებები გვაძლევს იმ ფიქრის საფუძველს, რომ კათოლიკე მისიონერებმა თავიანთი საქმიანობით, ადგილობრივების დახმარებით მიაღწიეს, რომ „უცხოებიდან“ ისინი ქართველებისათვის იქცნენ „სხვებად“ „ჩვენის//საკუთრის“ გვერდით. ისინი გრძნობენ, რომ ადგილობრივები მათ დადებითად უყურებენ, უბრალოდ, უჭირთ უკვე დამკვიდრებული სტერეოტიპების (ერეტიკოსები/მწვალებლები) სრული უარყოფა.

Manana Javakhishvili
Irakli Peradze

Catholic missionaries' Narratives on “Ours” and “Others”

The article shows how the Catholic Missionaries in Georgia, who went in Georgian lands from Europe used terms “ours” and “others” in their *relatios*, sent to Rome from Georgia.

პირველი ევროპელების მიერ ქართულის როგორც უცხო ენის შესწავლის მეთოდები და სტრატეგიები

კათოლიკე მისიონერების საქართველოში მოღვაწეობა სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ შეფასდა და გაანალიზდა სხვადასხვა პერსპექტივიდან, პოლიტიკურ, რელიგიურ სოციოკულტურულ თუ საგნმანათლებლო ჩრილში. არაერთი მონოგრაფია მიეძღვნა რომში დაბეჭდილ პირველ ქართულ წიგნებს: სტეფანო პაოლინის იტალიურ ქართულ ლექსიკონსა და ფრანჩესკო მარია მაჯოს ქართული ენის გრამატიკას¹. შეფასდა მათი ისტორიული მნიშვნელობა. გაანალიზდა ის ღირებულება, რომელიც მისიონერების მიერ შედგენილ მოკლე გრამატიკებსა და ქართული ენის ლექსიკონებს ჰქონდათ ქართული გრამატიკული მეცნიერების ჩამოყალიბების პროცესში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულია არნოლდ ჩიქობავას, თედო უთურგაიძისა და ელენე ბაბუნაშვილის კვლევები იმის შესახებ, თუ როგორ იყენებდნენ მისიონერების მიერ შემუშავებულ გრამატიკულ მოდელებსა და პარადიგმებს ქართველი გრამატიკოსები და ლექსიკოგრაფები². „იტალიელმა მისიონერებმა ქართული ენის შესახებ შექმნეს სერიოზული გრამატიკული ლიტერატურა და შეუწყვეს ხელი გრამატიკული მეცნიერების დანერგვას ქართველობაში, ისინი ხომ თავიანთ მიერვე გახსნილ სკოლებში ქართველებს ბერძნული და ლათინური ენების გრამატიკების გვერდით ქართული ენის გრამატიკასაც ასწავლიდნენ“ (უთურგაიძე, 146). მიუხედავად არაერთი ფასეული მოსაზრებისა, აქამდე არსებულ კვლევებში მისიონე-

1 იტალიაში გამოცემული გრამატიკა და ლექსიკონი აღწერენ ქართულ ენას, როგორც კოდს., რადგან კოდის გარეშე შეუძლებელია კომუნიკაცია, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მისიონერული მოღვაწეობა, ბოლქვაძე თ., გვ.90

2 XVII საუკუნის ოცდაათიანი წლებიდან XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლომდე იტალიელი კათოლიკე მისიონერები ეწევიან დიდ პედაგოგიურ და მეცნიერულ მოღვაწეობას ქართული ენის შესწავლის საზით. მათი გრამატიკული დებულებები და სათანადო პარადიგმები გადადის ქართველთაგან დაწერილ წიგნებში გარკვეული ცვლილებებით. ქართველები ამ პარადიგმებს საკმაოდ ავრცობენ და პარადიგმების ფორმებს ორთოგრაფიასაც უცვლიან ქართული მწიგნობრული ტრადიციის კვალობაზე (ე. ბაბუნაშვილი, თ უთურგაიძე, 1991, 46)

რების მიერ შედგენილი გრამატიკები ძირითადად პრესკრიფციული გრამატიკის პერსპექტივიდანაა გაანალიზებული, უფრო მეტად აქცენტირებულია უცხოელის ფონეტიკური თუ მორფოსინტაქსური უზუსტობები და ნაკლებადაა ასახული ის დიდაქტიკური გამოცდილება, რომლითაც დღემდე განსაკუთრებულია მათი აღწერები.

წინამდებარე სტატიის მთავარ ამოცანას, არ წარმოადგენს მისიონერების მიერ ქართული ენის შესწავლის მრავალწლიანი პრაქტიკის დიაქრონულ ჭრილში კვლევა. აღნიშნული საკმაოდ ფართო თემაა. ამჯერად ჩვენი მიზანია კონკრეტული ლექსიკონის დესკრიფციული აღწერის საფუძველზე, გამოვყოთ ის ძირითადი გრამატიკული და ლექსიკური მარკერები, რომელიც უცხო ენის შესწავლის/სწავლების საქმეში თანამედროვე ეტაპზეც ფასეული იქნება. ამ თვალსაზრისით უცხოელის მიერ ათვისებული ქართულის ცოდნის კომპეტენციას განვსაზღვრავთ საგანმათლებლო ლინგვისტიკაში დამკვიდრებული უცხო ენის ფლობის დონეების მიხედვით.³ კერძოდ, ევროსაბჭოს მიერ შემუშავებული დოკუმენტიდან რომელ დონეს შეესაბამება ლექსიკონში ასახული ადგილობრივ წამლობასთან და მართლმადიდებლურ ტრადიციასთან დაკავშირებული ტერმინები, რომლებიც მისიონერ ავტორს ამ სფეროებში კომუნიკაციისთვის სჭირდებოდა. აღნიშნული მიმართულებით მუშაობისას შევარჩიეთ ორენოვანი თარგმნითი ლექსიკონი, რომელიც ხელნაწერზე გაკეთებული იტალიური მინაწერის მიხედვით შეუდგენია მისიონერ იმანუელე დე იგლესიასს. ლექსიკონი დაცულია რომში კაპუცინელების არქივში **ORDO FF. MIN. CAPUCCINORUM**⁴.

როგორც ვიცით, უცხო ენების შესწავლის ტრადიცია სათავეს კათოლიკე მისიონერების საქმიანობიდან იღებს. ცნობილია, რომ რომის კათოლიკური მისიები ქრისტიანულ სამყაროში დასავლურისგან განსხვავებით, უცხო ტომების, ეთნოსების კათოლიკურ მრწამსზე მოსაქცევად სწავლობდნენ და იყენებდნენ ადგილობრივ ხალხურ ენებს (**vernacular languages**). სწორედ ამგვარმა მიდგომამ წარმოშვა ადგილობრივენოვანი აღმოსავლური კათოლიკობა, რომელიც აღმოსავლეთ ევროპის მრავალ ქვეყანაში იყო გავრცელებული.⁵ ამ მოდელის რეაქტუალიზაციას ჰქონდა ადგილი მე-17 საუკუნის საქართველოში, როდესაც რომის

3 http://geofl.ge#!/page_doneebi

4 კაპუცინელთა მონასტრის არქივის საქართველოს მასალები (**Archivium generale Ordinis, Provincia: Giorgia, Missio Santa Sedis**)

5 აღმოსავლეთის ტრადიციის კათოლიკური ეკლესიების მიომოხილვა იხ. **Jo-hannes Oeldemann: Die Kirchen des christlichen Ostens. Orthodoxe, orientalische und mit Rom unierte Ostkirchen (= Topos-plus-Taschenbücher, 577 Positionen)**. Topos plus, Kevelaer 2006

კათოლიკეებმა სამისიონერო საქმიანობა ქართულ ენაზე დაიწყეს. ეს პროცესი კი ხორციელდებოდა ევროპული მისიების მიერ ინიცირებული სხვადასხვა შინაარსის სოციოკულტურული პროექტებით. ახალი რელიგიის ენად ქართულის განსაზღვრა რომის პაპის ურბანო მერვის ინიციატივით დაიწყო, მან პადრე ავიტაბილეს ნება დართო ლათინურის ნაცვლად კათოლიკური ლიტურგია ქართულ ენაზე ჩატარებინა.⁶ სამეცნიერო ლიტერატურაში მისიონერების ამ ფორმას ინკულტურაციას უწოდებენ, რაც ახალი რელიგიის ადგილობრივ, ხალხურ ენაზე გავრცელებას გულისხმობს. ქართულენოვან კათოლიციზმთან დაკავშირებით პროფესორი ნინო დობორჯგინიძე აღნიშნავს:

„დასავლური ეკლესიის ენობრივი უნივერსალიზმის მიუხედავად, ქართულ რელიგიურ სივრცეში კათოლიკური ლიტურგია (*Rito Giorgiano Catholico*) ადგილობრივ ენაზე დამკვიდრდა. ეს კი ნიშნავს, რომ ენობრივი თვალსაზრისით კათოლიკეებმა აირჩიეს ტრადიციული ქართული ეკლესიის (*Rito Nazionale Greco-Georgiano*) ინკულტურაციული მოდელი: კათოლიკური ლიტურგია ქართულ ენაზე სრულდებოდა, ქართულენოვანი იყო ძირითადი რელიგიური ტექსტების კორპუსი – ბიბლიური წიგნები, ლიტურგიკული საკითხავები, ზოგადად, თეოლოგიური ლიტერატურა. ეს წიგნები კათოლიკეებს ხელახლა კი არ უთარგმნიათ, მათ გამოიყენეს ძველ დროში, ეკლესიათა განყოფამდე, ქართველი ქრისტიანების მიერ ბერძნულიდან „უშეცდომოდ და წმინდად“ შესრულებული თარგმანები. ეს გახლავთ ციტატა თავად კათოლიკეების შეფასებებიდან, დაცულია პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივში, ავტორის აზრით, „როგორც კაპუცინელები, ასევე სხვა ორდენის წევრები, რომელთაც იცოდნენ ქართული, აღიარებდნენ ქართულენოვან რელიგიურ კორპუსს, როგორც ერთ–ერთ უძველეს და საყოველთაო ქრისტიანულ ტრადიციას“.⁷“

რელიგიური ინკულტურაციის ყველაზე ხელშესახები პროდუქტების მისიონერული ლექსიკონ-გრამატიკებია, რომლებშიც მისიონერები ცოცხალ სამეცყველო ენებს აღწერდნენ. აღსანიშნავია, რომ კათოლიკეებისთვის მათთვის უცნობი ენების შესწავლისას ამოსავალი იყო მშობლიური ან მათთვის ნაცნობი ენის სტრუქტურა და მოდელი, კერ-

6 აღნიშნული დამუშავებული აქვს ნ.დობორჯგინიძეს სამეცნიერო პუბლიკაციაში, მან აღმოსავლური კონგრეგაციის ქართული მასალები შეისწავლა, რომელშიც სხვადასხვა წლების სამი დოკუმენტია დაცული (1631, 1647 და 1704) და სამივე მათგანის მიხედვით დადასტურებულია პაპის ურბანო მერვის ნებართვა პადრე ავიტაბილესადმი საქართველოში კათოლიკური რიტუალის ქართულად ჩატარების შესახებ (ნინო დობორჯგინიძე, „ზოგიერთი რამ ილიასეული ბარაქალას შესახებ“, კადმოსი 4 (2012): 73-115

7 დობორჯგინიძე 2012; 81-82

ძოდ, ლათინური და იტალიური. თანამედროვე კვლევებში მისიონერების მიერ ერთი ენის მიხედვით სხვა ენების შესწავლის მცდელობა კრიტიკულად განიხილეს⁸ და მათი მასალების ლინგვისტური ღირებულება უარყოფით კონტექსტში იქნა გააზრებული. მისიონერების ლექსიკონ-გრამატიკებთან დაკავშირებით პროფესორი თინათინ ბოლქვაძე საკუთარ წიგნში აღნიშნავს:

„საერთოდ, ახალ გეოგრაფიულ აღმოჩენებსა და მისიონერთა მოღვაწეობას შედეგად მრავალი ენის გრამატიკისა და ლექსიკონის შედგენა მოჰყვა, მაგრამ როგორც მართებულად მიუთითებს ლეონარდ ბლუმფილდი, ეს შრომები დიდი სიფრთხილით უნდა გამოვიყენოთ, რადგან მათი ავტორები სპეციალური ცოდნის უქონლობის გამო უცხო ენათა ბგერით შემადგენლობაში ვერ ერკვეოდნენ და არ შეეძლოთ ზუსტი ჩანაწერის გაკეთება. ამას გარდა ცდილობდნენ ყველა „ახალი“ ენა ლათინური გრამატიკის სქემაზე აენყოთ, რაც ენობრივი ფაქტების გაყალბებას იწვევდა“ (ბოლქვაძე, 2005; 90).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მისიონერების მიერ შემუშავებული ენის შესწავლის დიდაქტიკური მეთოდი ერთი მხრივ, სრულიად არ გამოორიცხავს შემსწავლელის ინდივიდუალურ და ემპირიულ დაკვირვებებს და მეორე მხრივ, კათოლიკეების ლექსიკონ-გრამატიკები უფრო მეორე ენის შესასწავლი დიდაქტიკური სახელმძღვანელოების კონტექსტში უნდა გაანალიზდეს და არა წმინდად თეორიული ლინგვისტიკის პერსპექტივიდან.

ჩვენ მიერ ზემოთ ხსენებული ემანუელე და იგლესიასის უცნობი ხელნაწერი ლექსიკონი საშუალებას გვაძლევს პასუხი გავცეთ შემდეგ კითხვებს: ენის სტრუქტურის რომელ კატეგორიებს ანიჭებს უპირატესობას ქართული ენის ევროპელი შემსწავლელი, რა პრინციპის მიხედვით აქვს დალაგებული შესასწავლად აუცილებელი გრამატიკული ფენომენები და როგორია მისიონერის მეთოდური კონცეფცია. როგორც წესი მისიონერულ ლექსიკონ-გრამატიკებში ასათვისებელი ენის სტრუქტურა ბრუნებისა და უღლების პარადიგმების გათვალისწინებით სრულადაა წარმოდგენილი და ძირითადად ორიენტირებულია გრამატიკის ფორმალური წესების ცოდნაზე, რაც უცხო ენის შესწავლის თანამედროვე დიდაქტიკაში მოძველებულ და ნაკლებად ეფექტურ მეთოდად განიხილება⁹. თუმცა, ქართული ენის შემთხვევაში მისიონერების მიერ ენის შესწავლის საკუთარი პრაქტიკა და მათ მიერ შემუშავებული მეთოდები უშედეგო რომ არ ყოფილა, ადასტურებს სხვადასხვა სფეროში

8 თინათინ ბოლქვაძე, იდეოლოგიზებული ღირებულებები, 2005, თბილისი: უნივერსიტეტის გამომცემლობა; 90

9 <http://geofl.ge/additions/metodik/b.php?let=0>

კათოლიკეების ქართულენოვანი საქმიანობა და მათ მიერ ქართულ ენაზე დაწერილი როგორც რელიგიური და ისე სოციალური ხასიათის მიკროისტორიები.¹⁰ გარდა ამისა, სხვადასხვა პერიოდში სამისიონერო ჯგუფებისთვის სწორედ ლექსიკონ-გრამატიკებში აღწერილი სამეტყველო ენა იყო ქართულ გარემოში ორიენტირების ძირითადი საშუალება და კათოლიკეების სოციალური ადაპტაციის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი.

ჩვენ მიერ შერჩეული ლექსიკონის ავტორი მისიონერი ემანუელე და იგლესიასი საქართველოში 19 წელი მოღვაწეობდა და 15 წლის განმავლობაში წერდა ლექსიკონს, რასაც ადასტურებს ლექსიკონზე არსებული მინაწერი (1852-1867წწ.). ლექსიკონი ორენოვანი თარგმნითი სახელმძღვანელოა ქართული ენის შესასწავლად. მას წინ უძღვის ქართული ენის მოკლე გრამატიკა, რომელსაც დათმობილი აქვს 37 გვერდი, ლექსიკონის დანარჩენი საკმაოდ ვრცელი ადგილი უჭირავს ლექსიკურ ნაწილს, კერძოდ, იტალიურ-ქართულ და ქართულ-იტალიურ განმარტებებს. აქედან ქართულ-იტალიური განმარტებები 15 გვერდია, ხოლო იტალიურ-ქართული ნაწილი – 255.

გრამატიკულ ნაწილში ქართული ენის სისტემა მინიმალური ენობრივი კომპეტენციის ფონზეა ნაჩვენები, კერძოდ, უმარტივესი ელემენტებიდან უფრო რთული კონსტრუქციისკენ პრინციპით და გრამატიკული იერარქიული სტრუქტურის უმცირესი ელემენტით-სიტყვათა კლასიფიკაციით იწყება. მეტყველების ნაწილების მორფოლოგიურ კლასიფიკაციაში გაერთიანებულია არსებითი სახელი, ნაცვალსახელი, რიცხვითი სახელი, ზმნა, თანდებული. კლასიფიკაციისას გამიჯნულია ბრუნებადი და უღლებადი სიტყვები. აქედან ბრუნებად სახელებში გარკვეული სემანტიკის მატარებელი ელემენტების სტატუსი აქვს რიცხვით სახელს, ნაცვალსახელს და არსებით სახელს. ამიტომაც სინტაგმის ან ფრაზის სახითაა ნაჩვენები ზმნასთან კომბინაციით. ***რომელიმე მოკვდა, რომელიმე ცხოვნდა; ღმერთის მოყვარე რომელიმე; ერთი მრავალთაგანი; მიიღეს თითო დრაჰმანი; კაცი იგი ორ-ორნი წარვიდენ.***

ვინაიდან ევროპელი მისიონერისთვის პრაგმატული აუცილებლობაა როგორც ზეპირი ისე წერილი კომუნიკაციისას ქართული ზმნების საფუძვლიანი შესწავლა, ის იტალიური გრამატიკის მოდელის მიხედვით გვთავაზობს ზმნების უღლებას ანმეოსა და მომავალ

¹⁰ ვგულისხმობ 2011-2012 წლის სამეცნიერო-კვლევითი ექსპედიციის ფარგლებში მოძიებულ და შესწავლილ მასალებს (ორენოვანი ლექსიკონი, ქადაგების ტექსტები *Prediche in lingua Georgiana* და წმინდანერილისწავლებლები *Lezioni di scrittura sacra*); ასევე ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ დარგობრივ, თარგმნით და განმარტებით ლექსიკონებს.

დროებში. **ანწყობი**: presente indicative – ინდიკატივი imperfetto – უსრული 1 perfetto სრული 1; 2 perfetto – სრული 2 **piucche perfetto**– უფრო სრული. მომავალში: futuro – **მომავალი imperative** – ბრძანებითი, **soggiuntivo** – კონიუნქტივი imperfetto – უსრული; **Preteritto perfetto** – სრული წარსული, **infinitive** – ინფინიტივი.

ხშირად მთლიან კონსტრუქციასაც აგებს ქონა-ყოლასთან ემოციასთან, სწავლასთან, ცოდნასთან და გადაადგილებასთან დაკავშირებულ ზმნებზე. რაც ხაზს უსვამს ენის შემსწავლელის მცდელობას, უკეთ დაიმასხოვროს გრამატიკული წესების მიხედვით ფორმულირებული ყალიბი.

Present imperfetto – კაცს ღმერთი უყვარს; კაცს ღმერთ უყვარდა;

Primo perfetto 1 – მე ღმერთი შევიყვარე; კაცმა ღმერთი შეიყვარა, პეტრემა მითხრა

Perfetto – კაცსა ღმერთი შეუყვარებია

Piucche Perfetto – კაცსა ღმერთი შეეყვარა

Future – კაცი ღმერთს შეიყვარებს

Imperativo – კაცო ღმერთი შეიყვარე

Nominative – კაცმან ღმერთი შეიყვაროს, პეტრემ მასწავლოს, პავლემ ნაიკითხოს.

მიუხედავად იმისა, რომ ევროპელი შემსწავლელი იცნობს და ეყრდნობა კიდევ ევროპაში მიღებულ ლათინური და ბერძნული ენების შესწავლის იმ ტრადიციას, რომელშიც უპირატესობა ენიჭებოდა გრამატიკის ზედმიწევნით ცოდნასა და სწორად თარგმნის უნარს¹¹, ის მაინც საკუთარ მეთოდს გვთავაზობს. რა თქმა უნდა, მისიონერი ავტორი აუცილებლად მიიჩნევს გრამატიკული სტრუქტურის ცოდნას და „სწორი“ ფორმების გამოყენებას, მაგრამ მისიონერი ორიენტირებულია ენის ყოველდღიურ მეტყველებაში გამოყენებაზე, მისი უმთავრესი მიზანი ადგილობრივებთან კომუნიკაციაა. ამიტომაც პრაგმატული დანიშნულებიდან გამომდინარე, ცდილობს განსაზღვროს ამა თუ იმ გრამატიკული ფორმის ფუნქცია წინადადებაში და კონკრეტული ელემენტის სემანტიკური როლი კონტექსტებში, ფრაზებსა და სინტაგმებში. მაგალითად, თანდებულების შესწავლისას ნათლად იკვეთება მისიონერის სურვილი ისწავლოს კონტექსტებით: *ბაზარში, ოთახში, სახლში, პაჩში მივალ.*; *მაღე ლვინო მამიტანე; ქალაქში ზევრი ციხეები არის; აქ გორში მრავალი ავი კაცები არიან. დამ – ოთახიდან მოვალ; გან – კაცისგან მეშინიან, შენგან მეშინიან; უნინ – ერთს საჰათს უნინ; ათვის – შენი გულისათვის, ბატონისათვის; უნინ, უკან – სიკუდილის უნინ, სიკუდილის უკან; მაგიერთ – ბატონის მაგიერთ, ჩემს მაგიერთ, შენ მაგიერთ;*

11 <http://geofl.ge/additions/metodik/b.php?let=0>

ამდინ, ამდისინ – გორამდინ, დილამდისინ; ვაი-ვაი ჩემს სულს ; ნუ – ღმერთმან ნუ ქნას.

აქტიური მოხმარების ზმნები ხშირად თემატურადაა დალაგებული. მაგალითად სწავლებასთან დაკავშირებული სემანტიკის ზმნები (ვასწავლი, ვკითხულობ, მესმის, ვიზეპირებ) ასევე რელიგიურიმინაარსის: ვძრახავ, გავენდობი, გავიხარებ, ვითხოვ, ვსცოდავ, აღიარა და ა.შ. ის, რომ მისიონერი ცოცხალ სამეტყველო ქართულ ენას სწავლობს დიალექტური ფორმების არსებობითაც დასტურდება: მქვიან, არა მცალიან, მამაქეს, ნაქურდალს ისევ მუუტან, წრეულს და ა.შ.

ლინგვისტური სტრუქტურების აღწერილობაში ცალკე ქვეთავი ეთმობა პირის ნაცვალსახელებს – **pronomi**, რომელიც ისევ და ისევ ზმნასთან კომბინაციითა წარმოდგენილი. შენ მაძლევ, მე გაძლევ, ის მაძლევს, ის თქვენ გაძლევს, ის მათ აძლევს. ამავე კონტექსტშია ნაჩვენები უარყოფითი ზმნა **verbi negativi** უარყოფის ნაწილაკებით: ნუ და ვერ. არმინდა, არ ვარ, ვერ მოხვალ, ნუ მოხვალ. კონტექსტების ილუსტრირების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია სიტყვათაშეთანხმებები (**Delle concordanze**) და კონსტრუქციები (**Delle costruzione di verbi**) მაგალითად: ბევრი კაცები მოვლენ, კაი კაცები მიყვარს; მე ღმერთი მიყვარს, შენ კაი კაცი ხარ, ბექედში ერთი თვალი აკლია; სახდარში მილოცნია, გორიდამ მოვალ.

გრამატიკის მიმოხილვის შემდეგ უცხოელი მისიონერი ლექსიკას გვთავაზობს, კერძოდ, ქართულ-იტალიურ განმარტებებს. სიტყვები აქ ანბანთრიგზეა დალაგებული და 15 გვერდს მოიცავს, მეორე ნაწილი – იტალიურ-ქართული უფრო ვრცელია და იტალიური სიტყვის ქართული შესატყვისი ლექსემა ხშირ შემთხვევაში ფრაზის სახითაც გვხვდება. როგორც ვიცით, ენის შესწავლისას ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სირთულე ლექსიკის შესწავლაა, რაც აუცილებლად გულისხმობს შემსწავლელის ავტონომიურ უნარს, დაიმახსოვროს და გამოიყენოს ახალი და მისთვის აქამდე უცნობი სიტყვები. ამიტომაც ვეროპელი მისიონერი ლექსიკურ ერთეულებს ხშირად ფრაზის ან სინტაგმის სახით აღწერს. ვფიქრობთ, მისიონერი ავტორის კომუნიკაციური კომპეტენციის განსაზღვრა სწორედ ამ სინტაგმებისა და ფრაზების საფუძველზეა შესაძლებელი. სალექსიკონო ტერმინები გვაძლევს იმის შესაძლებლობას, რომ მეტ-ნაკლებად დავაზუსტოთ, რა რაოდენობის ლექსიკა სჭირდება მისიონერს ადგილობრივებთან ურთიერთობისთვის, ერთი მხრივ, როგორც მკურნალს და მეორე მხრივ, როგორც რელიგიურ პირს. ამ თვალსაზრისით ლექსიკონის განმარტებებიდან შევარჩიეთ წამლობასთან და რელიგიასთან დაკავშირებული სიტყვები, რომლებიც კარგად ასახვს მისიონერის ფუნქციონირებას ორივე მიმართულებით. ცნობილია, რომ კათოლიკე მოძღვარნი საუკეთესო მკურნალები იყვნენ და ამ სფეროში

მათი საქმიანობაც საკმაოდ პროდუქტული იყო¹². აღნიშნული ტერმინების ანოტირებისას ვეყრდნობით საგანმანათლებლო ლინგვისტიკაში აპრობირებულ უცხო ენის სტანდარტული აღწერილობას, რომელიც 4 კომპონენტს მოიცავს: მოსმენა, კითხვა, ლაპარაკი, წერა. მოცემული ლექსიკის საფუძველზე უნდა დავადგინოთ, უცხო ენის ფლობის დონეების შესაბამისად, ქართული ენის ცოდნის თვალსაზრისით რომელ საფეხურზეა ევროპელი მისიონერი. ამისათვის ლექსიკონში ადგილობრივ რელიგიურ და სამკურნალო ტრადიციასთან დაკავშირებულ სიტყვებს ვუდარებთ ევროსაბჭოს დოკუმენტის ექვსდონიანი სისტემიდან პირველ დონეს – A 1, რომლის ფარგლებშიც შემსწავლელს აქვს კითხვის, მოსმენისა და წერის ელემენტარული უნარი. ქვემოთ მოცემული დაავადებების ამსახველი ფრაზები და ენობრივი ერთეულები მისიონერისთვის ყოველდღიური კომუნიკაციის აუცილებელი ნაწილია.

გარდამდების ჭირი, წყალმახის ჭირი; წყალმახი; სალმახის ჭირი, გამაცხელა, გამაცხელებ. სურავანდი: ხორხი: სურდო შემეყრება, მუცლის ნახდენა=მუცელს წავიხდენ: წამიხდენია: დაროშხანა; სიყვითლე; ნალველა; ბალღამი საურავანდი; თავის. ბრუნა: თავთარაბუნა; გულზიდება; ძარღვის შენასკვა; ძარღვი შენსაკვეული; მუცელი მიჭუჭყუნებს, მუცელში შეყრულ ვარ: შეყრით ვარ: ყაბზითა ვარ, სიცხე მაქუს, სიცხიანი: მუდმის სიცხე, მაცივებს, გამაცივა, მაცხელებს, ცხვირს მაფრუმტუნებს; ხველა: ხველება; სნული=ჭირიანი; თავი მიბრუნავს: კეთროვანობა ბოროტი, უსაშვილო ჭირი; თვალის სითეთრე; გულ-ფილტვის ბალახი; პირს მალებინებს: პირს წავალებინებ; პირის წანალველება; მონამღვა=მომწავლავი=მონამღული, სისხლს გამოვაშვებინებ.

მეორე საურთიერთო სივრცე მისიონერი ავტორისთვის არის ადგილობრივი ეკლესია და მისი მრევლი. კათოლიკური კონფესიის წარმომადგენელი პადრე ქართულ სოციოკულტურაში ინტეგრირების მიზნით დანვრილებით აღწერს და სწავლობს იმ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც ადგილობრივ მართლმადიდებელ და კათოლიკე მრევლთან კომუნიკაციისთვის სჭირდება.

საკმელს უკმე; დი; უკმიე; მიკმეია; მეკმივა; ვსანთლავ; ევდი: გავსანთლე; ჯვარზედ ვლუსმავ; შენდობის ნიგნი; მეორე ქრისტეს მოსვლა; განკითხვის დღე; მკუდრის ლოცვა=მკუდრის წესი; სულს

12 ზაქარია ჭიჭინაძის ინფორმაციით, მათ თბილისში გახსნეს პირველი აფთიაქი. „1730 წლებში თფილისში 15-მდე ლათინთ მოძღვარნი სცხოვრობდნენ, ესენი ბევრს გაჭირვებულ კაცს აძლევდნენ შველას და დარიგებას. ნამეტუნ ეხმარებოდნენ ექიმობის მხრით და წამლებით. იმ დროს მოძღვართ თფილისში ჰქონდათ კარგი საერო სასწავლებელი, საერო სასწავლებლის გვერდით საექიმო სასწავლებელიც და მასთანვე წამალხანაც“ (ზაქარია ჭიჭინაძე, პატრი ნიკოლა როგორც ექიმი და მისი დროის ქართველი კათოლიკენი. ტფილისი: 1896, 4).

ამოდის=სულის ამოსვლა; სიკეთეს ვიქ, ცოდვას ცოდვაზედ მოუმატებ. გინებას=ვაპატივებ, ჯარიმას=ვაპატივებ; რჯულის დავაგდებ; რჯულის=დაგდება,რჯულის=დაგდება; მადლი=მოახსენება, მადლის=გარდახდობა; ღმერთი ნეტარობას მცემს; ტალავარი. წმინდის ზიარების ზანდუკი; მადიდებელი კათოლიკე; კათოლიკე შევიქნები.

წარმოდგენილი ლექსიკური მასალის მიხედვით, იკვეთება, რომ ევროპელი მისიონერი ენობრივი ცოდნის თვალსაზრისით ნამდვილად არის A1 საფეხურზე. ახლა ვნახოთ, რამდენად აკმაყოფილებს უცხოელი შემსწავლელი ამავე დონის შესაბამის კომპეტენციებს ცალკეულ უნარებში. ამისათვის მოვიყვანთ შესაბამის აბზაცებს ევროჩარჩოს დოკუმენტიდან:

1. შემსწავლელს შეუძლია საკუთარი საქმიანობის შესახებ მარტივად საუბარი (ლაპარაკი).

ქვემოთ მოცემული შესიტყვებების მიხედვით რელიგიური პირი ადვილად მოახერხებს აღწეროს მისი ყოველდღიური საეკლესიო საქმიანობა: ბოლო ზეთის ცხება; სულს ვაძლევ, ღმერთმან-გაცხოვოს; ღმერთმან-მამოროს; წირვას=ქადაგობას ვიქმ; მეტანიას ვშურები; მეტანია: თავაბა: მუხლთ მოდრეკა, პირს ჯვარს ვინერ= ჯვარს გამოვისახავ; წირვაზედ გარდიგარდმო; ალაპი; სანათლავად=ემბაზი. მორწმუნე გულმხურვალე, საახსარებო; გასანდობილი-ალაგი; მოძღვარი; განდობის მამა, წყალი ნახურთხი, აიაზმის წყალი.

2. შემსწავლელს შეუძლია გაიგოს გარკვევით ნათქვამი მარტივი ყოველდღიური მეტყველებისას ხშირად გამოსაყენებელი ლექსიკური ერთეულები და შესიტყვებები (მოსმენა)

ვინაიდან შემსწავლელი აქტიურად საქმიანობს ქართულ რელიგიურ გარემოში, მისთვის პრიორიტეტული ჩანს ადგილობრივი ქრისტიანული რიტუალების შესწავლა. ამდენად მისიონერს კარგად ესმის და ადვილად იგებს ისეთი მარტივი ლექსიკური ერთეულების სემანტიკა, როგორიცაა:

დიაკონი, დეკანოსი, მღრდელი=მწირველი, მტავარმღდელი=მთავარ დიაკონი; მტავარ ეფისკოპოზი, ეპისკოპოსიზი; საეპისკოპო, შვა კაცი; მღუდელი; არქიმანდრიტი; სამარხო-ოსპი, შუალამეს ლოცვა; ბერი: მოლოზანი: მონასთერი, პირობას: თუობას ვიქ, მადლს ვაძლევ;

3. შემსწავლელს შეუძლია ფოტოზე/ ნახატზე დანახული საგნის აღმნიშვნელი ძალიან მარტივი სიტყვების ჩაწერა (ადამიანები, ცხოვრლები, ნივთები) (წერის კომპეტენცია). ლექსიკონში აღწერილი დარგობრივი ლექსიკა, კერძოდ, სამკურნალო ბალახებისა და მშინდელ ყოფაში აქტიური დაავადებების ჩამონათვალი ზედმინევენით აკმაყოფილებს უცხოელი შემსწავლელის მინიმალურ კომპეტენციას წერის კომპონენტშიც, უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ყველა-

ზე მეტად ამ პუნქტის საილუსტრაციო მასალად გამოდგება იმანუელე და იგლესიასის ლექსიკონი.

მჟაუნა, ვარდის წყალი, ვარკაჭაჭის წყალი; ფილენჯის წირი; აბრეშუმა; ალისარჩული; გულისყრა; ათეშაკი; წითელი ქარი; პეხის დაბრუყდება; ყიყვი; ფუში; ხუნაგი; შრიდი; პრჭვალი; ბრჭვა; შაკიკი; ნიკრიზი ქარი; თრთოლა; სურდო; შრიმი. დაფნი; ანწლი; არდაბი, ფქვილის წვენი; ბუასილი, სოგო; ასისთავა; ასკილი; ბალასინი; ბალბა-მალოქი; ბალლამი; ბამბა; ბარამბო; ბარისპირა; ისრიმი=სიმჟავე=დამჟავებული; მარგი=მუშკი; შხამი=შხამიანი; უსუპი; აბზინდა; ბალაზინი=ელდე=ბამბა მაგარი მალამო; აბსალათინი; კვერცხის ცილა; ვარდკაჭაჭა; ძირა; გარდამდების წირი; კინძი; შინდი ბარისპირა=უმარილი; მუცელი მიჭუჭყუნებს; გვირილა; კანაფი.

მოცემული მაგალითებიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ლექსიკონში აღწერილი ფრაზები და შესიტყვებები ქართულის ცოდნის მინიმალურ დონეს ასახავს, რომლის ფარგლებშიც მისიონერი ემანუელე იგლესიასი წერის, კითხვის, ლაპარაკისა და მოსმენის ელემენტარული კომპეტენციიდან გამომდინარე, ახერხებს მარტივ კომუნიკაციას ადგილობრივ რელიგიურ ჯგუფებთან როგორც კათოლიკე პადრე და როგორც მკურნალი.

ცხადია, ორენოვანი ლექსიკონი საკვლევად უფრო ფართო მასალას მოიცავს, მაგრამ ამჯერად შევეცადეთ გვეჩვენებინა ქართული ენის შესწავლის ევროპული გამოცდილება უცნობი ლექსიკონის მაგალითზე. ვფიქრობთ, ენის შესწავლისას მისიონერის პრაგმატული მიდგომა, რომელიც ითვალისწინებს კონტექსტების გამოყენებას, როგორც ლექსიკის ფუნქციური მხარის საილუსტრაციოდ, ისე გრამატიკული კატეგორიების ანალიზისას, თანამედროვე ეტაპზეც აქტუალურია უცხო ენის შემსწავლელისა და დიდაქტიკოსისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. იტალიურ-ქართული და ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, დაცულია რომში კაპუცინელების არქივში ORDO FF. MIN. CAPUCCINORUM.
2. ბაბუნაშვილი ე. და უთურგაიძე თ., 1991 ანტონ პირველის ქართული ღრამმატიკა და მისი ეროვნულ-ისტორიული მნიშვნელობა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
3. ბოლქვაძე თ., 2005, იდეოლოგიზებული ღირებულებები. თბილისი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

4. დობორჯგინიძე ნ. 2012 ლინგვისტურ-ჰერმენევტიკული მეტა-ტექსტები, თბილისი, თბილისის ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
5. დობორჯგინიძე ნ., 2012 „ზოგიერთი რამ ილიასეული ბარაქალას შესახებ“, კადმოსი 4, 73-115
6. უთურგაიძე თ. 1990, ქართული ენის შესწავლა იტალიელ მისიონერთა მიერ და მათი მეცნიერული ნააზრევის ურთიერთმიმართება. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ XXIX, 123-146
7. ჭიჭინაძე ზ., 1896, პატრი ნიკოლა როგორც ექიმი და მისი დროის ქართველ კათოლიკენი საქართველოში, ტფილისი, ექვთიმე ხელაძის სტამბა
8. პაპაშვილი მ., 1995, საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს. თბილისი, გამომცემლობა აღმაშენებელი
9. კილურაძე თ., და ქუთათელაძე ე. 2013, აღმართი ქართულის როგორც მეორე ენის სწავლების მეთოდიკა <http://www.geofl.ge/img/metodik/bfull.pdf>
10. ქართულის, როგორც უცხო ენის, ფლობის დონეების სტანდარტული აღწერილობა: ენის ფლობის A1 დონე. 3 <http://www.geofl.ge/img/doneebi/a1.pdf>
11. Oeldemann, J (2006) Die Kirchen des christlichen Ostens. Orthodoxe, orientalische und mit Rom unierte Ostkirchen (=Topos-plus-Taschenbücher, 577 Positionen). Topos plus, Kevelaer
12. Luisseli B. (2000) Inkulturativer und akkulturativer Prozeß der Christianisierung: Die Entstehung der nationalen Literaturen und der Latein sprechenden Eliten in Westeuropa, *U.-Chr. Sander – F. Paul (edd.), Muster und Funktionen kultureller Selbst- und Fremdwahrnehmung. Beiträge zur internationalen Geschichte der sprachlichen und literarischen Emanzipation*, Göttingen.
13. Nida A. E. (1975) *Language Structure and Transaltion*, Stanford University Press.

Ana Chkuaseli

Methods and Strategies of Learning the Georgian as the Foreign Language by the First Europeans

Article shows which methods and strategies were used to study the Georgian as the foreign language by the Catholic missionaries from Rome who went in Georgia from 13th till 18th centuries.

არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთი“ და მისი ახალი ქართული თარგმანი

რომის პაპის კურიის დავალებითა და „პროპაგანდა ფიდეს“ ორგანიზებით, საქართველოში კათოლიკური აღმსარებლობის გავრცელების მიზნით, 1630 წელს იტალიიდან გამოემართნენ თეატინელთა ორდენის ბერები: ნეაპოლელი არქანჯელო ლამბერტი და მილანელი ჯუზეპე ჯუდიჩე. მათ ევალებოდათ, შეერთებოდნენ ახალდაფუძნებულ კათოლიკურ მისიონს გორში და გაეძლიერებინათ ის.

ლამბერტიმ და ჯუდიჩემ ჯერ ზღვით იმგზავრეს წმინდა მინამდე და იქიდან ოსმალური სამფლობელოების გავლით გამოემურნენ საქართველოსაკენ. ხანგრძლივი და დამლელი მოგზაურობის შემდეგ, 1631 წლის 12 მაისს თეატინელმა მოძღვრებმა მიაღწიეს დანიშნულების ადგილს – გორს. ახლადწამოსული კათოლიკე ბერები საფურცლეს რეზიდენციაში მიუღია და გამასპინძლებია იმჟამად ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ I.

ორიოდე წლის შემდეგ თეატინელი მისიონერები მოუნახულებია მათთვის ადრიდანვე ნაცნობ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს (იგივე ნიკიფორე ირბასს) და ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ.) ელჩს, რომელიც ქართლის ახალ მმართველთან, როსტომ-ხანთან იყო წარმოგზავნილი ამ უკანასკნელისა და დადიანის დის (მარიამის) ქორწინების საკითხების შესათანხმებლად. ვინაიდან ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი მეფე თეიმურაზის აღმოსავლეთ საქართველოდან განდევნის შემდეგ ლევან დადიანთან აგრძელებდა მოღვაწეობას, ამ გარემოებამ კათოლიკე ბერებს გაუჩინა აზრი, ახალი მისიონი დაეარსებინათ ოდიშის სამთავროში. ჯუდიჩეს ცნობით, ამის შეტყობა დადიანის ელჩსა და ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს ძალიან გახარებიათ და მათ ბერებიც „დაამედეს, რომ ხელს შეუწყობდნენ მთავრის წინაშე“ [3:35]. არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯუდიჩე ელჩებს გაჰყენენ სამეგრელოში, სადაც ოდიშის გავლენიანი მთავრის, ლევან დადიანის მფარველობით განაგრძეს თავიანთი საქმიანობა.

საგულისხმოა, რომ მისიონერთა ამ წყვილს ოდიშის სამთავროში განსაკუთრებული პატივისცემა მოუპოვებია. საქართველოში კათოლიკური მისიონის ხელმძღვანელი (პრეფექტი) პიეტრო ავიტაბილე რომში გაგზავნილ წერილში კმაყოფილებით აღნიშნავდა: „ყველა-

ფერთან ერთად გილოცავთ, რომ სამეგრელოში გვყავს ორი ნიჭიერი პიროვნება, რომელნიც ყველასაგან ძალიან დაფასებულნი არიან. ესენი არიან ჩვენი პატრები, ჯუდიჩე და ლამბერტი“ [2:80]. აღსანიშნავია, რომ პატრებს ქართულთან ერთად კარგად შეუსწავლიათ მეგრული ენაც, რაც მათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობას მნიშვნელოვნად უადვილებდა.

არქანჯელო ლამბერტიმ მთლიანობაში საქართველოში 18 წელი (1631-1649 წწ.) იმოღვაწა. ამ ხნის განმავლობაში ლამბერტი გახლდათ ამ პერიოდში მომხდარი მრავალი მნიშვნელოვანი ამბის მომსწრე და თვითმხილველი. მას უშუალო ურთიერთობა ჰქონდა იმ დროის ბევრ ცნობილ პოლიტიკურ ლიდერთან (თეიმურაზ I-თან, როსტომ-ხანთან, ლევან II დადიანთან და ა.შ.). 1649 წელს ლამბერტიმ დაასრულა თავისი მისია საქართველოში და იტალიაში გაემგზავრა (აღსანიშნავია, რომ საქართველოში მოღვაწე თავის თანამედროვე კათოლიკე მისიონერთა შორის არქანჯელო ლამბერტი კრისტოფორო კასტელთან ერთად იმ იშვიათი გამონაკლისთაგანი იყო, რომელსაც ხანგრძლივი განშორების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნება ელირსა. მისიონერთა უმრავლესობა სხვადასხვა სწეულებით დაავადდა და აქვე აღესრულა [1:12]). რაც შეეხება მის მეგობარსა და თანამოღვაწე ჯუჯუხე ჯუდიჩეს, იგი ლევან დადიანმა რომში პაპთან ელჩად მიავლინა და უკან მომავალი სხვა მისიონერებთან ერთად ოსმალთა ტყვეობაში აღმოჩნდა. ტყვეობის მძიმე პირობები ასაკოვანმა ბერმა ველარ აიტანა და მისიონერთა განთავისუფლებამდე გარდაიცვალა. ლამბერტი ყოველთვის დიდი პატივისცემით იხსენიებს ამ თავის თანამოღვაწესა და მეგობარს.

არქანჯელო ლამბერტიმ მშობლიურ ქალაქ ნეაპოლში დაბრუნების შემდეგ საქართველოს შესახებ იტალიურ ენაზე ორი ნაშრომი გამოსცა: „სამეგრელოს აღწერა“ [12] წიგნად გამოვიდა 1654 წელს. ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო ეს თხზულება ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მიწურულს ქართულად თარგმანა ალ. ჭყონიამ. მას შემდეგ ეს თარგმანი არაერთხელ გამოიცა: პირველად მკითხველმა იგი იხილა 1900-1901 წლების ჟურნალ „მოამბის“ ფურცლებზე, ცალკე წიგნად გამოვიდა 1901 წელს, ბოლოს კი დაიბეჭდა 2011 წელს გამომცემლობა „მთაწმინდის“ მიერ.

1657 წელს ასევე ქალაქ ნეაპოლში გამოიცა არქანჯელო ლამბერტის მეორე თხზულება – „წმინდა კოლხეთი“ (Colchide Sacra) [11]. არქანჯელო ლამბერტის ეს მნიშვნელოვანი საისტორიო წყარო მეორედ აღარ გამოქვეყნებულა. არ გამოცემულა არც მისი თარგმანი რომელიმე სხვა ენაზე. თავდაპირველი ავტორისეული

გამოცემა უიშვიათეს რარიტეტადაა გადაქცეული და მისი ეგზემპლარების მცირე რაოდენობა მოიპოვება მსოფლიოს სხვადასხვა წიგნსაცავებში.

ამონარიდი ლამბერტის დასახელებული თხზულებიდან მოიხმო მიქელ თამარაშვილმა 1910 წელს ფრანგულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“. ამ უკანასკნელის ქართული თარგმანის გამოცემისას აღნიშნული ამონარიდი ითარგმნა იტალიურიდან [5:610]. „წმინდა კოლხეთის“ ტექსტი უდავოდ ხელთ ეპყრა ილ. ტაბალუასაც, ვინაიდან თავის შრომებში – „საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში“ – ლამბერტის ამ თხზულებას იგი ინტენსიურად იყენებს მისგან ციტირებებითა და გვერდების მითითებით [იხ. 8:56, 75, 174; 9:35, 75, 78-83, 87-89, 95; 10:87, 174-175]. „წმინდა კოლხეთიდან“ ციტირებს ილ. ანთელავა ლევან დადიანის მიერ იმერეთის მეფე გიორგი III-ის ტყვედ ჩაგდების შესახებ თხრობისას. როგორც თვითონ ავტორი შენიშნავს, ეს ეპიზოდი ლამბერტის თხზულებიდან მისთვის ილ. ტაბალუას მიუწოდებია [4:83]. ბოლო დრომდე სულ ამით ამოიწურებოდა ქართული ისტორიოგრაფიაში „წმინდა კოლხეთის“ სამეცნიერო მიმოქცევის საკითხი.

2012 წელს ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს შუა საუკუნეებისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილების განსვენებული მეცნიერ-თანამშრომლის, თამაზ ბერაძის პირადი არქივის დახარისხებისას აღმოჩნდა საქალაქი, რომელშიც შეიცავდა არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთის“ არასრულ ქართული თარგმანს. თარგმანი წარმოადგენს ხელის საბეჭდი მანქანით თაბახის ფურცლებზე დაბეჭდილ ტექსტს. ტექსტი თავნაკლულია (იწყება 57 გვერდიდან). მას შიგადაშიგ ასევე აკლია გვერდების გარკვეული რაოდენობა. ტექსტი დაყოფილია თავებად სათაურების გარეშე (ნუმერაცია ფანქრით მოგვიანებით ჩანს ხელით მიწერილი და როგორც შემდეგ გაირკვა – არასწორად). საქალაქის კი გარედან ხელით აწერია: „არქანჯელო ლამბერტი, წმინდა კოლხეთი“. არსებული საქალაქი არ შეიცავს რაიმე დამატებით ცნობებს ან მინაწერებს, საიდანაც შეიძლებოდა გარკვეულიყო, ვის ეკუთვნის ტექსტის თარგმანი, ან რა ვითარებაში და რა მიზნით აღმოჩნდა ის თამაზ ბერაძის არქივში.

თარგმანის ტექსტზე მუშაობისას ჩვენთვის ცნობილი გახდა, რომ „წმინდა კოლხეთის“ თარგმანზე თავის დროზე უმუშავია საქართველოს ისტორიის იტალიურენოვანი წყაროების ცნობილ მთარგმნელსა და პუბლიკატორს, ბეჟან გიორგაძეს (გარდაიცვალა 1984 წელს). შესაბამისად, არქანჯელო ლამბერტის თხზულების ჩვენს ხელთ მოხ-

ვედრილი ქართული თარგმანი უეჭველად ამ მკვლევარის შესრულებული უნდა იყოს.

როგორც აღნიშნეთ, თარგმანი გვერდებნაკლულია. გარდა ამისა, მიქელ თამარაშვილის მიერ ამონარიდის სახით მოხმობილი ეპიზოდი ალავერდელი ეპისკოპოსის შესახებ, რომელიც ლოგიკურად იმ ნაწილში (ლამბერტის ოდიშის სამთავროში მოღვაწეობა) მოიაზრება, რომლის გვერდების რიგითობა დარღვეული არ არის, აღნიშნულ თარგმანში არ აღმოჩნდა. ჯერ კიდევ მაშინ ამ გარემოებამ გვაფიქრებინა, რომ ტექსტში არსებული სამწერტილები შეიძლება თვითონ მთარგმნელის ყოფილიყო და ტექსტის გამოტოვებულ მონაკვეთებზე მიგვანიშნებდა. მიუხედავად ამ ხარვეზებისა, აღნიშნულ წყაროსადმი განსაკუთრებული ინტერესის გათვალისწინებით, გარკვეული განსჯის შემდეგ გადაწყვიტეთ, სამეცნიერო საზოგადოებისათვის შეგვეთავაზებინა არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთის“ თამაზ ბერაძის არქივში აღმოჩენილი ქართული თარგმანის ძირითადი ნაწილი.

ვინაიდან „წმინდა კოლხეთის“ ქართული თარგმანის დასახელებულ ტექსტს ბოლომდე დამუშავებული სახე არ ჰქონდა, საჭირო გახდა მისი სრულყოფისათვის გარკვეული სამუშაოს განევა, კერძოდ ტექსტის სტილისტური გამართვა და ორთოგრაფიული შესწორება. ტექსტს ასევე დავურთეთ შენიშვნები და განმარტებები. ვინაიდან იმ დროს ჯერ კიდევ არ მოგვეპოვებოდა ლამბერტის თხზულების იტალიური ორიგინალის ასლი (ნაშრომის იმ იტალიური გამოცემის ასლი, საიდანაც შესრულდა აღნიშნული თარგმანი, საქართველოს არქივებში ვერ მოვიძიეთ), ამიტომ არ მოგვეცა ტექსტის შემდგომი დაზუსტების შესაძლებლობა თარგმანის იტალიურ ორიგინალთან შედარების გზით. ამ გარემოების გამო, რასაკვირველია, დაზღვეული არ ვიყავით თარგმანში რაიმე უზუსტობების გაპარვისაგანაც.

საბოლოოდ ჩვენს ხელთ არსებული ქართული თარგმანის ტექსტი არასრული სახით შინაარსობრივი თვალსაზრისით ორ ნაწილად გამოვაქვეყნეთ:

1. დავით მერკვილაძე, პაპუნა გაბისონია, „არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთი“, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, XII-XIII, თბ., 2012-2013 (გვ. 234-257). იგი წარმოადგენს ლამბერტის თხზულების მეორე ნაწილს და მოიცავს მისიონერის სამეგრელოში მოღვაწეობის ხანას, მისი სამეგრელოდან იტალიისაკენ მგზავრობის აღწერის ჩათვლით [7:234-257].

2. დავით მერკვილაძე, პაპუნა გაბისონია, „არქანჯელო ლამბერტის მოგზაურობა დამასკოდან გორამდე“, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, XV-XVI, თბ., 2013-2014 (გვ. 144-153) [6:144-153].

მთლიანობაში ლამბერტის „წმინდა კოლხეთი“ შედგება 52 თავისაგან. თითოეული თავი დასათაურებულია მასში გადმოცემული ამბის შესაბამისად. წიგნის დასაწყისში ლამბერტი ცდილობს მკითხველს წარმოდგენა შეუქმნას საქართველოს შესახებ და მოუთხრობს ეპიზოდებს მისი უძველესი ისტორიიდან. ამ დროს იგი იყენებს როგორც ანტიკურ ავტორთა ცნობებს, ასევე საქართველოში ადგილობრივ მკვიდრთაგან სმენილ ამბებსაც. ამ ცნობების შეჯერებით ლამბერტის გამოაქვს საკუთარი დასკვნებიც. მართალია, ეს დასკვნები უმეტესად არაზუსტია, მაგრამ საინტერესოა ავტორისეული ლოგიკა და მსჯელობის ხასიათი. შემდეგ გადმოგვცემს საქართველოში გამხსენებული კათოლიკური მისიის ამბებს და მე-18 თავიდან იწყებს უშუალოდ საკუთარი თავგადასავლისა და საქმიანობის აღწერას. შიგადაშიგ ასევე ურთავს ცნობებს მის თანამედროვე მისიონერთა და მათი მოღვაწეობის შესახებაც (მათ შორის საქართველოს ფარგლებს გარეთ). ლამბერტი ინტერესდება ამ ხნის განმავლობაში საქართველოსა და მის ირგვლივ მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენებითაც და დაწვრილებით მოუთხრობს ამის შესახებ მკითხველს.

არქანჯელო ლამბერტის ზემოდასახელებული ნაშრომი ფასდაუდებელი მნიშვნელობის წყაროა XVII საუკუნის I ნახევრის საქართველოს ისტორიისათვის. მასში მოთხრობილია საქართველოში გამოგზავნილი თეატინელთა კათოლიკური მისიის 1626-1649 წლების მთელი ისტორია: პაპის კურიის მიერ გადამწყვეტილების მიღება საქართველოს ტერიტორიაზე კათოლიკური მისიის შექმნის შესახებ, დონ პიეტრო ავიტაბილეს ხელმძღვანელობით მისიონერთა პირველი ჯგუფის გამოგზავრება, არქანჯელო ლამბერტისა და ჯუზეპე ჯუდიჩეს გამოგზავრება იტალიიდან, წმ. მინისა და ოსმალური სამფლობელოების გავლით მათი ქართლში შემოსვლა და თეიმურაზ I-ის ნებართვით გორში მოღვაწეობის დაწყება, მისიონერთა ახალი ჯგუფების გამოგზავნა, ამ უკანასკნელთა ფათერაკით აღსავსე მგზავრობა ოსმალეთის იმპერიის მიწაზე, მისიონის გავრცელება დასავლეთ საქართველოში, ოდიშის მკვიდრთა ყოფა, მისიონერთა წინააღმდეგობებითა და სირთულეებით დატვირთული ხანგრძლივი მოღვაწეობის მთელი სიმძიმე, და ბოლოს, ლამბერტის ხიფათიანი მგზავრობა სამშობლოსაკენ. ამდენად ლამბერტი მარტო საკუთარ თავს გადამხდარ ამბებს არ აღგვიწერს, არამედ მოგვითხრობს თავის თანამოძმე მისიონერთა თავგადასავლისა და ასევე მათი აღსასრულის შესახებაც.

ნაშრომში უამრავი ძვირფასი ცნობები მოიპოვება ქართული სამეფო-სამთავროებისა და მათი მეზობელი ქვეყნების: ოსმალეთის, ირანის, ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის შესახებ. უტყუარად დადას-

ტურებული ფაქტების გარდა, ლამბერტის ცნობები ხანდახან ემყარება ყურმოკვრით გაგონილ მოარულ ხმებსაც, რომლებიც ზოგჯერ სიმართლეს არც ისე შეესაბამებოდა. თუმცა ამგვარი ცნობებიც იმსახურებს ყურადღებას, ვინაიდან წარმოდგენას გვიქმნის, ესა თუ ის ცნობილი მოვლენა როგორ აღიქმებოდა უბრალო ხალხის მიერ. ამრიგად, ქართველი მკითხველისათვის ბოლო დრომდე ხელმიუწვდომელი ლამბერტის ეს ნაშრომი საგულისხმო წყაროს წარმოადგენს აღნიშნული ეპოქის საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიისათვის სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით.

„ნმინდა კოლხეთის“ იტალიური დედნის პირის მოპოვებას უნდა ვუმალოდეთ ჩვენს იტალიელ მეგობარს, ვერონას უნივერსიტეტის სლავისტიკის პროფესორ სტეფანო ალოეს, რომელიც გულისხმიერებით მოეკიდა ჩემს თხოვნას. ლამბერტის ამ ნიგნის ძალზე იშვიათი გამოცემას მან ორიოდე წლის წინ ჩვენი მითითებით მიაკვლია იტალიის შუა საუკუნეების პატარა ქალაქ სარნანოს (ოლქი მარკე) ბიბლიოთეკაში. ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობამ ნაშრომის სპეციალურად ქართულად სათარგმნელად დიდსულოვნად გაუკეთა პროფ. სტეფანო ალოეს ნიგნის სრული სკანირებული ელვერსია, რომელიც შემდეგ ბ-ნმა სტეფანომ ჩვენ მოგვანოდა (რისთვისაც მას გულითად მადლობას მოვახსენებთ).

დიდი თანადგომა აღმოგვიჩინა სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორმა, პადრე გაბრიელე ბრაგანტინიმ. მისი ხელშეწყობით შესაძლებელი გახდა მოპოვებულიყო ნიგნის თარგმანისათვის აუცილებელი დაფინანსების წყარო და მთელი ამ ხნის განმავლობაში გვერდში უდგას ნიგნის სათანადო სახით გამოცემის საჭირობოროტო საქმეს. უშუალოდ თარგმნის რთულ და საპასუხისმგებლო საქმეს საბოლოოდ ხელი მოკიდა წმიდა საყდრის სადესპანოს მდივან-თარჯიმანმა, იტალიური ენის შესანიშნავმა სპეციალისტმა, ბ-მა გიორგი ცქიტიშვილმა. თავიდან გადანყევტილი გვექონდა, აღგვედგინა ფურცელნაკლული ადგილები, რომელთა შორის განსაკუთრებით ვრცელი და საგულისხმო ნაწილს ტექსტის დასაწყისი ნაწილი წარმოადგენდა რამდენიმე თავის სახით. მაგრამ ტექსტის თარგმნის დროს, ძველი თარგმანის იტალიურ დედანთან შედარებისას გაირკვა, რომ პირველთარგმნილ ტექსტში თვით ძველი მთარგმნელის მიერ იყო გამოტოვებული მთელი რიგი პასაჟები, მათ შორის მთელი თავები (რომელთა თარგმნა მას, ეტყობა, სხვადასხვა მოსაზრების გამო საჭიროდ აღარ მიუჩნევია). ზოგიერთი თავი კი ნათარგმნი იყო ნაწილობრივ ან გამოკრებითად. ცალკეულ შემთხვევებში ასევე ადგილი ჰქონდა ზოგიერთ უზუსტობებსაც. ამ

მიზეზთა გამო გადაწყვეტიტ, რომ ერთადერთი გამოსავალი აღნიშნული ნაშრომის სრულყოფილი ქართული თარგმანის მისაღებად, იქნებოდა მთელი ნაშრომის თავიდან ბოლომდე ხელახლა თარგმნა.

ამჟამად არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთის“ ახალი სრულყოფილი თარგმანი დასრულებულია და მიმდინარეობს სარედაქციო სამუშაო. მომავალში აუცილებელია, თარგმანი მთლიანად ალიჭურვოს შესაბამისი სამეცნიერო აპარატით, როგორც ეს უკვე ახლავს „წმინდა კოლხეთის“ ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ ვრცელ მონაკვეთებს. ამ ხანგრძლივი და შრომატევადი სამუშაოს ჩატარების შემდეგ, თეატინელი მისიონერის შექმნილი ამ საყურადღებო ისტორიული წყაროს სრული ქართული თარგმანის აკადემიური გამოცემა, მოხსენების ავტორის რედაქტორობით, შესაბამისი გამოკვლევით და კომენტარების დართვით, წარმოდგენილი იქნება სამეცნიერო საზოგადოებისა და დაინტერესებული მკითხველის წინაშე. მისი გამოცემა კი უთუოდ დიდად წაადგება ქართული ისტორიოგრაფიის შემდგომი განვითარების საქმეს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დონ კრისტოფორო კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1976.
2. დონ პიეტრო ავიტაბილე, ცნობები საქართველოზე (XVII საუკუნე), შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბეჟან გიორგაძისა, თბ., 1977.
3. დონ ჯუზეპე ჯუდინე მილანელი, წერილები საქართველოზე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1964.
4. ანთელავა ილ., ლევან II დადიანი, თბ., 1990.
5. თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დაბამიდან დღემდე, რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1995.
6. მერკვილაძე დ., გაბისონია პ., „არქანჯელო ლამბერტის მოგზაურობა დამასკოდან გორამდე“, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, XV-XVI, თბ., 2013-2014.
7. მერკვილაძე დ., გაბისონია პ., „არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთი“, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, XII-XIII, თბ., 2012-2013.

8. ტაბალუა ილ., „საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში“, I, თბ., 1984.
9. ტაბალუა ილ., „საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში“, II, თბ., 1986.
10. ტაბალუა ილ., „საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში“, III, თბ., 1987.
11. Arcangelo Lamberti, Colchide Sacra, Napoli, 1657.
12. Arcangelo Lamberti, Relazione della Colchide oggi della Mingrelia nella quale si tratta del Origine, Costumi e cose naturali di quei Paesi, Napoli, 1654.

David Merkviladze

“Colchide Sacra” by Archangelo Lamberti and It’s New Translation in Georgian

“Colchide Sacra” by Archangelo Lamberti was translated in Georgian by several times, but now among the posthumous papers of Tamaz Beradze new unfinished translation was discovered. It is considered, that the translation belongs to the prominent Georgian scolar and translator Bejan Giorgadze. Now the authors of the article are preparing the text for the new edition.

თბილისის კათოლიკენი ჯულიო და კრემონას ცნობების მიხედვით

საქართველოში მოღვაწე კაპუჩინ მამებს შორის უდავოდ საინტერესოა ჯულიო და კრემონას სასულიერო და მისიონერული საქმიანობა. ამაში ეჭვიუტანლად გვარწმუნებს 1689-1692 წლებში თბილისიდან წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდესადმი“ მის მიერ გაგზავნილი 11 რელაციონი¹. აქვე მართებულია თვით ჯულიო და კრემონას საქართველოში საქმიანობის ქრონოლოგიაც შეძლებისდაგვარად დავაზუსტოთ. ჩვენს ხელთ არსებული ვატიკანის საარქივო მასალებიდან² ირკვევა, რომ რომიდან თბილისის მისიონის პრეფექტად დანიშნული ჯულიო და კრემონა 1687 წლის 2 ნოემბერს ჩამოვიდა საქართველოში³. მას თბილისის მისიონის პრეფექტად ვხედავთ 1692 წლის მარტის თვეშიც⁴, მაგრამ როდემდე ედგა მას სათავეში ზუსტად ვერ დგინდება. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ „ამ დროიდან ვიდრე 1698 წლამდე...“ ჯერ-ჯერობით არ მოგვეპოვება წყაროები თბილისის მისიონის შესახებ⁵.

ერთი სიტყვით, ასეა თუ ისე, ჯულიო და კრემონა ხუთი თუ მეტი წლის მანძილზე სათავეში ედგა თბილისის კაპუჩინთა მისიონს. მისი სამოციქულო საქმიანობის გვირგვინს წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს მდივან-ბეგის ბარძიმ ერისთავის (1688-1692)

1 დაწვრ. იხ: ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი). იტალიური და ლათინური ტექსტები თარგმნეს, შესავალი და შენიშვნები დაურთეს მურმან პაპაშვილმა, ელდარ მამისთვალიშვილმა და ზურაბ გამეზარდაშვილმა, თბ., 2018, გვ. 159-203.

2 ეს მასალები თავის დროზე ვატიკანის არქივიდან აიღო პროფ. ზურაბ გამეზარდაშვილმა.

3 Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nei Congressi, Georgia 1626-1707, vol. I, f. 393 r. თუ მის ინფორმაციას ვერწმუნებით, რომიდან ის თავის თანამგზავრებთან ერთად ფეხით ჩამოვიდა თბილისში, რასაც 9 თვე მოუწინდენ (ევროპული წყაროები..., გვ.188).

4 Ibid, f.417 r.

5 მ.თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 288.

1689 წელს კათოლიკობაზე მოქცევა⁶. როგორც ხსენებული რელაციონებიდან ჩანს, ჯუღიო და კრემონას ჭეშმარიტი მისიონერული საქმიანობის შედეგად თბილისისა და გორის მისიონი დიდ აღმავლობას განიცდიდა⁷. ეს რელიეფურად ასახულია მის მიერ პროპაგანდაში გაგზავნილ რელაციონებში, რომელთაგან ინფორმაციულობის თვალსაზრისით განსაკუთრებული ღირებულებისაა ჯუღიო და კრემონას ერთი ვრცელი ანგარიში გორსა და თბილისში კათოლიკეთა მდგომარეობისა და მის მიერ თბილისში კათოლიკეთა ეკლესიის შეკეთების შესახებ⁸. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით მ. თამარაშვილი წერს: „...უფროსი პატრი ჯუღიო 1692 წელს რომში სწერს და ანგარიშს აძლევს რომიდან ნამოღებულის და დახარჯულის ფულებისა, რომელთა რიცხვში 505 სკუდი დაიუხარჯავს მონასტრისა და ეკლესიის შეკეთებაზე“⁹. რაც შეეხება თვით ანგარიშს, რომელზეც საგანგებოდ შევჩერდებით, მ. თამარაშვილს მოტანილი არა აქვს. როგორც აღვნიშნეთ, თუ დავეყრდნობით ჯუღიო და კრემონას ინფორმაციას, მას 1689-1692 წლებში კაპუჩინ მისიონერთა პრეფექტის თანამდებობა ეკავა. ამდენად, მისი ცნობები მეტად ფასეულია და შეიძლება უფრო ვენდოთ, რადგან მისიონის პრეფექტი პროპაგანდას, მცირეოდენი გაზვიადების გამოკლებით, ზუსტ ინფორმაციას აწვდიდა. ამდენად, ამ რელაციონებში ქართლის სამეფოში კათოლიკე მისიონერთა ყოველდღიურობა და ქართულ სამყაროში მომხდარი მრავალფეროვანი უტყუარი ამბები ნარმოდგენილი.

თუ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით განვიხილავთ ჯუღიო და კრემონას რელაციონებში მოცემულ ინფორმაციას, ასეთი სურათი წარმოგვიდგება: 1690 წლის 30 აგვისტოს წერილში პატრი იუნყებოდა, რომ „...თბილისის მისიონი...უფრო და უფრო ყვავის, როგორც ღვთისმსახურების, ასევე ძალზე ცნობილ ერეტიკოსთა“¹⁰...“ კათოლიკობაზე მოქცევის საქმეში¹¹. „...ჩვენს ეკლესიაში, – აგრძელებს ჯუღიო, – ახლა უფრო მეტი ადამიანი მოდის, ვიდრე ოდეს-

6 მ.თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა..., გვ.288; Michel Tamarati, *L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos jours*, Rome, 1910, p.580; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ.638.

7 დანვრ. იხ: ევროპული წყაროები..., გვ. 160, 164, 168.

8 ეს რელაციონი დღემდე უცნობი იყო მკვლევრებისათვის. დანვრ იხ: ევროპული წყაროები..., გვ. 187-201.

9 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა..., გვ.288.

10 იგულისხმებიან ცნობილი გრიგორიანელი საერო პირები.

11 Archivio..., f. 414 r; ევროპული წყაროები..., გვ.162.

მე ...ერთმა პოლონელმა იეზუიტმა მღვდელმა, რომელმაც ჩვენთან შემოიარა და 25 დღე ცხოვრობდა..., როცა დაინახა ..., თუ... როგორ კარგად მიდიოდა სარწმუნოების საქმე..., ამის შესახებ მან წერილი მისწერა კარდინალ პალავიჩინოს¹², რომელსაც ვურთავ ამ ჩემს ეპისტოლეს...“¹³. 1691 წლის 28 ნოემბრის ვრცელ რელაციონში კონგრეგაციისადმი ჯუღიო წერდა: „ვეყრდნობი რა ქვეყნების შესახებ ჩემს ცოდნას¹⁴, შემიძლია მთელი რწმუნებით განვაცხადო, რომ თბილისის მისიონი აღმოსავლეთში არსებულ მისიონებს შორის გამორჩეულია. ასეთი აზრი მომოსმენია მრავალი გამოცდილი ადამიანისაგან, რომლებიც იყვნენ და კარგად იცნობდნენ აღმოსავლეთს; შემდეგ, ასეთივე აზრი შეიძლება ჩამოყალიბდეს ჩვენი ბერების მსჯელობის მიხედვითაც, რომლებიც არიან ზრდილობიანები და ნასწავლნი. მათ მიმართ ქართველები დიდ პატივისცემას იჩენენ, მფარველობენ და მიაგებენ უზომო პატივს. რაც უფრო წარჩინებულ ქართველებს აქვთ [მისიონერებთან] საქმე, მით უფრო გვცემს [ხალხი] პატივს. ასევე პატივითა და ღირსებით გვეპყრობა ქალაქში (თბილისში – ავტ.) მაცხოვრებელ სომეხთა დიდი ნაწილი... თბილისში ჩვენი ბერები დადიან, სადაც უნდათ, ყოველგვარი შიშის გარეშე, ზუსტად ისე, როგორც ამას იტალიაში აკეთებენ“¹⁵. „აქ (თბილისში – ავტ.) ჩვენ ღმრთისმსახურებას ვენევით ღია კარებში, – აგრძელებს ავტორი, – ვანყობთ ჯვრის მსვლელობებს საჯაროდ, ასევე ჯვრის მსვლელობას წმინდა შესანირაავით, ვასამარებთ შიშის გარეშე შეურაცხყოფას. აქ ბერებს დიდებულთა კარზე, კერძო სახლებსა და სხვა ეკლესიებში შესვლა შეუძლიათ. მათ ყველგან ძალუძთ დაუბრკოლებლად იქადაგონ. საჯარო სკანდალის საფრთხე არ ემოქრებათ როგორც თურქებს¹⁶, ასევე ქართველებსა და სომეხებს შორის. როცა ჩვენი მისიონერი მიდის ქალაქში, არ არის ისეთი ადამიანი, რომელიც მას გზას არ დაუთმობს და თუკი მათგან რომელიმეს ძალიან აქვს განვითარებული პატივმოყვარეობა, ბერს არ სჭირდება დიდებაზე ინადიროს, რადგან მას ყველა, ამის გარეშეც ეთაყვანება და პატივს მიაგებს“¹⁷.

12 ალბათ, ოპიციო პალავიჩინო (Opizio Pallavicino), რომელიც კარდინალი იყო 1686-1700 წლებში.

13 Archivio..., f. 414 v; ევროპული წყაროები..., გვ. 164.

14 ალბათ, გულისხმობს სხვადასხვა ქვეყანაში მისიონერთა საქმიანობასა და მათ მირ მიღწეულ წარმატებებს.

15 Ibid, f. 436v; ევროპული წყაროები..., გვ. 179-181.

16 ალბათ, იგულისხმება მუსლიმები.

17 Archivio..., f. 436 v; ევროპული წყაროები..., გვ. 180.

ცხადია, ჯუღიოს, როგორც გამოცდილ პატრს¹⁸, ქართული ენის ბრწყინვალე მცოდნეს¹⁹ არ გაუჭირდებოდა თბილისის კათოლიკეთა თავისებურებების შემჩნევა და დახასიათება, რაც ესოდენ აუცილებელი იყო წმინდა კონგრეგაციისათვის. მისეული ვრცელი შეფასება მეტად ნიშანდობლივია და ამიტომ მას მთლიანად მოვიტანთ. „აქაური²⁰ კათილიკეები, – ვკითხულობთ რელაციონში, – გამოირჩევიან ღვთისმოსაობით, უბრალოებით. [ისინი] ხშირად მოდიან ჩვენთან აღსარების სათქმელად, ზიარების მისაღებად და გულდასმით იცავენ ჩვენს წესებს; ეკლესიაში [ისინი] არ მისდევენ აღმოსავლურ წესებს, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ თავდახურულნი დგანან ეკლესიაში, არამედ დგანან მუხლებზე, ჩუმად, თავდაუხურავნი; იგივეს ჩვენს ეკლესიაში აკეთებენ ერეტიკოსებიც²¹, როგორც ჩანს იმის შიშით, რომ სხვაგვარად მათ დევნას დაუწყებენ. ყოველივე ამის მნახველმა იეზუიტმა მამა კოსტკოვსკიმ²² აღტაცებით წამოიძახა: ნეტარი ხართ თქვენ, ვინაიდან იმყოფებით რა ბარბაროსულ ქვეყანაში²³, სარგებლობთ ასეთი თავისუფლებით და აკვირდებით დღითიდღე როგორ უფრო და უფრო იზრდება რწმენა (კათოლიკური სარწმუნოება – ავტ.), ვიდრე ჩვენს იტალიაშიო. ასევე იეზუიტმა მამა ლაპოლსკიმ ერთი წლის შემდეგ, უფრო მეტი აღტაცება გამოხატა ჩვენს მიმართ; მან ჩვენთან გაატარა 25 დღე, ყველაფერს ყურადღებით აკვირდებოდა და აღტაცებული დარჩა უკვე აღდგენილი ეკლესიით, მაგრამ ის ყველაზე მეტად გააოცა ჩვენს ეკლესიაში ხალხის მოდენამ; უწმინდესი მარიამ ღმრთისმშობლის მიძინების დღესასწაულის დღეს, როცა ნახა, ეკლესიაში ჩვენთან აღსარებაზე სრულიად თავისუფლად და ღიად მოვიდა 80 კაცზე მეტი, მან გულაჩუყებულმა ტირილით გვითხრა: „უფალო, სად ვიმყოფები, პოლონეთშიც კი არ მინახავს, რომ ამდენი ქრისტიანი მოსულიყო აღსარების სათქმელად და ზიარების მისაღებად, რო-

18 მისივე ინფორმაციით ჯუღიო და კრემონა საქართველოში ჩამოსვლამდე სამისიონერო საქმიანობას ეწეოდა რეციასა და მეზოლჩინაში (ვეროპული წყაროები..., გვ.199-200).

19 Ibid. f. 205.

20 იგულისხმება აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქართველი, სომეხი თუ სხვა ეროვნების კათოლიკენი.

21 ერეტიკოსების ქვეშ ავტორი გულისხმობს სომეხ გრიგორიანელებს.

22 მ. თამარაშვილი გოსტკოვსკად ასახელებს, რაც არაა სწორი.

23 სიტყვა „ბარბაროსი“, ალბათ, გამოიყენება, როგორც ეს ძველად იყო, „გარეშეთა“ („Outsiders“) (გარეშე პირთა) აღსაწერად.

გორც ამ ეკლესიაში²⁴. ნანახით აღფრთოვანებულმა ლაპოლსკიმ თბილისის კაპუჩინთა მისიონს „მისიათა დედოფალი“²⁵ უწოდა.

ერთი სიტყვით, მოტანილი წყაროები გვაძლევს საშუალებას ვთქვათ, რომ თბილისის კათოლიკეთა მდგომარეობა ზემოდასახელებულ წლებში აყვავებასა და აღმავლობას განიცდიდა. ეს, ერთი მხრივ, გულმოდგინე და ღვთისმოსავი კაპუჩინი მამების სულიერი მოწოდების აბსოლუტური გამოვლენის შედეგი იყო, ასევე კათოლიკობისადმი მიდრეკილი ქართლის მეფის გიორგი XI-ის მხარდაჭერის ნაყოფი. ამ ორი ფაქტორის გარეშე აღნიშნული შედეგი გამორიცხვული იყო.

ჯულიო და კრემონას რელაციონებში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს, როგორც უკვე ვთქვით, მის მიერ თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიის აღდგენა-განახლების შესახებ შედგენილი ვრცელი ანგარიში. იგი სრულ წარმოდგენას გვაძლევს, ერთი მხრივ, რა მდგომარეობაში იმყოფებოდა აღდგენამდე თბილისის კათოლიკეთა ეკლესია, რა სახის სარესტავრაციო სამუშაოები ჩატარდა და, მეორე, თუ რა როლი მიუძღვით ამ საქმეში ქართველ მესვეურებს. პირველ ფაქტორთან დაკავშირებით ჯულიოს 1691 წლის 22 ოქტომბრის წერილში ხაზგასმით არის ნათქვამი, რომ ძნელი იყო დასანახად თბილისის კათოლიკეთა ეკლესია, რომელიც „...საშინელი სახის სამჭედლოს...“. მისი აღწერა და წარმოდგენ საძნელო საქმედ მიაჩნდა ავტორს²⁶. ამ მოკლე განცხადების შემდეგ ის შედარებით ვრცლად აღწერს, თუ რა სახე ჰქონდა აღნიშნულ ეკლესიას. „ჩვენი ეკლესიის დანახვაზე როგორ შეიძლებოდა მოკრძალებული გრძნობით საუბარი, როცა იგი იყო გატიალებული, შავი, როგორც ნახშირი, ნახევრად დანგრეული, საკურთხევლის რაიმე მორთულობის გარეშე, შიშველი და უგვანო? როცა მე ჩამოვედი [თბილისში] და შევედი ეკლესიაში და ვნახე იგი რა მდგომარეობაშია, კინალამ მოვკვდი გულისტკივილისაგან. როცა მოვისმინე ჩვენი ზარების რეკვა, რომელთაგან ყველაზე დიდი გაბზარული იყო და ცუდად დადგმული, მაშინვე ვთქვი: ძალიან კარგი, ყველაფერი მიდის კარგად, ეკლესია უშნოა, ზარი გაბზარულია, თავშესაფარი აკლებულია და დანგრეული, მისიონი უფულოდაა, უკეთესს ვერ ინატრებ“²⁷. ამ კითხვიდან გამომდინარე, ჯულიომ სამოქმედო გეგმა დასახა. ის წერს: „ამიტომ მისიონერთა სახიდან ამ სირცხვილის ჩამოსარეცხად უნდა შეწყდეს ეკლესიაზე დაცინვა,

24 Archivio..., f.437r; ევროპული წყაროები..., გვ. 180-181.

25 Ibid., f. 437 r; ევროპული წყაროები..., გვ.181.

26 Archivio..., f. f.417 v; ევროპული წყაროები..., გვ.173.

27 Ibid., f.418 r; ევროპული წყაროები..., გვ.174.

რათა შევარცხვინოთ ერეტიკოსები და წავართვათ აბუჩად აგდების საბაზი. ჩვენს ბერებთან ერთად საჭიროებისამებრ გავისარჯე, რათა აღმედგინა დანგრეული, ხელი მიმეშველებინა ნგრევის პირას მყოფისათვის, გადამეხურა უგვანო და ღვთაებრივი კულტისთვის დამებრუნებინა ის საუცხოობა, რომელიც დამახასიათებელია იტალიური ეკლესიისათვის“²⁸. დაბოლოს, ავტორი ასკვნია: „ეს შევძელი უფლისა და ჩვენი კათოლიკე ეკლესიის დიდებისათვის სარწმუნოების გავრცელების სარგებლობისათვის“²⁹.

დასახული მიზნის განხორციელება სრულიად არ იყო ადვილი საქმე. უპირველეს ყოვლისა, როგორც ყოველთვის, პროპაგანდის ხელმძღვანელობის პირობებში, ადგილზე აუცილებელი სახსრების მოძიება რთული იყო. საკუთრივ ჯულისოს ინფორმაციაზე დაყრდნობით, მან ეკონომიის, მორწმუნეთაგან საჩუქრების, მოწყალების მიღების, წირვისაგან დაჯილდოების მეშვეობით შესძლო 298 სკუდოს მოგროვება, რაც იძლეოდა საშუალებას თითქმის დანგრევის პირას მყოფი ეკლესიის აღსადგენად³⁰. ამასთან დაკავშირებით საგულისხმო და მნიშვნელოვანი ის გახლავთ, რომ პრეფექტი ჯულიო დიდ იმედებს ამყარებდა ქართლის მეფე გიორგი XI-ზე, რომელიც სწორედ ამ დროს იმერეთში იყო გადახვეწილი ერეკლე I-თან გაჩაღებული ბრძოლის გამო. ის წერდა: „ეს მისია საჭიროებს გიორგი მეფის მოსვლას, რადგან დიდი ხარჯების გარეშე შეუძლებელია ეკლესიის წესრიგში მოყვანა, რათა მასში შესაძლებელი იყოს საჯაროდ მსახურება“³¹. ასევე თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიისადმი გიორგი მეფის უანგარო შემწეობაზე მიუთითებს მეორე მნიშვნელოვანი ინფორმაცია. ჯულიოს თანახმად, „...ამ ქვეყნებში საკმეველი და თანაც კარგი საკმეველი ძალიან ძვირი ღირდა...“³². თბილისის მისიისათვის 25 სკუდო სრულიად უკმარისი იყო საკმევლის, ზეთის ანდა ცვილის შესაძენად³³. აქვე ჯულიო წერს: „როცა გიორგი იყო მეფე, წინამორბედ მისიონერებს შეეძლოთ იმდენი ცვილი და საკმეველი ეხარჯათ, რამდენსაც მოისურვებდნენ, რადგან ეს გულუხვი მეფე მათ ჩუქნიდა 36 სანთელს, რომელიც თითოეული 6 უნცია ღირდა. მაგრამ მე მისი გულუხვობით სარგებლობა ვერ შევძელი, რადგან იგი გააძევეს“³⁴.

28 Ibid., f.418 r; ევროპული წყაროები..., გვ.174.

29 Ibid., f. 418 r; ევროპული წყაროები..., გვ.174.

30 Ibid., f. 438 r; ევროპული წყაროები..., გვ.189.

31 Ibid., f. 437 v; ევროპული წყაროები..., გვ.184.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Ibid.

თუ რა სახის აღდგენითი სამუშაოები ჩატარდა თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიას, ხსენებული „ანგარიში“ შემდეგ სურათს გვაძლევს: პირველ რიგში ეკლესიისათვის გამოუცვლიათ ყველა ფანჯარა და ჩამოუფარებიათ თხელი ქსოვილის ფარდა, რათა მეტი შუქი მოფენოდა ეკლესიას. თუ წინათ საკურთხეველი სრულიად ცარიელი იყო, ახლა მისთვის დაუმზადებიათ ქალაღისა და აბრეშუმისაგან ყვავილები, შირმა, კიბე, გლორიას ქსოვილი, შანდლები და ყვავილებისათვის ლარნაკები³⁵. საკუთრივ საკურთხეველი გაუღესავთ და მისი ნაწილი გაუთეთრებიათ. პირველ წელს ჩატარებული ეს სამუშაო 8 პიასტრი დამჯდარა³⁶.

ეკლესიის აღდგენა-განახლება შემდეგში, როგორც ჩანს, უფრო ინტენსიურად გაგრძელდა. გამოუჭრიათ ახალი გვერდითი ფანჯარა, ხოლო წინა ფასადის ფანჯარა გაუდიდებიათ, რათა ეკლესიაში მეტი შუქი შესულიყო. იატაკზე მთლიანად ახალი ფილები დაუგიათ; მთელი ეკლესია გაუთეთრებიათ, რაც ამ მხარის არქიტექტურისათვის სრულიად უცნობი იყო. „ამის შემდეგ, – წერს ჯულიო, – გავაკეთე კარავი, რომელიც ფარავს საკურთხევლის მთელ სივრცეს; მისი დამზადებისათვის გამოვიყენე ქერელის მაგარი და სქელი ქსოვილი, რომელიც სამოთხ ფენად დავფარე ცარციტა და ნებოთი. შემდეგ მასზე გავაკეთე ყვავილის ორნამენტი და შევღებე ჯილჯილა ვერცხლითა და მინის კილიტებით გავანყე, რათა ის დამსგავსებოდა მდიდრულ ქსოვილს...თვით ნვერზე არის დიდი მოვერცხლილი გვირგვინი, რომელზე არის დაკიდული ეს ნაგებობა. ეს გვირგვინი საკურთხეველზე ბალდახინის ფუნქციას ასრულებს; მის სიღრმეში გამოსახულია სულიწმიდა მტრედის სახით, რომელიც ციდან ეშვება საკურთხეველზე ოქროს სხივებს შორის. თითქმის მთლიანად გადაკეთდა საეკლესიო ჭურჭლის საცავი, გამოიცვალა მისი იატაკი და თავიდან ბოლომდე იქნა გალესილი. კანდელებისათვის დამზადდა ლითონის მხარისე“³⁷.

მთელი ეკლესია იატაკიდან ჭერამდე იქნა მოხატული. თუ ვერნმუნებით ჯულიოს, ეს სამუშაო მას შეუსრულებია. ის პირველ პირში წერს: „ამის შემდეგ მთელი ეკლესია იატაკიდან ჭერამდე მოვხატე“³⁸. ასევე წერს სხვაგანაც: „...ამის შემდეგ მე გავაკეთე კარავი“³⁹. როგორც ირკვევა ჯულიო და კრემონა აღნიშნულ საქმეში განაფული

35 Ibid. f.440 r; ევროპული წყაროები..., გვ.191.

36 Ibid., 441 v ; ევროპული წყაროები..., გვ.197.

37 Ibid.

38 Ibid., f. 445 v; ევროპული წყაროები..., გვ.196.

39 Ibid.

პიროვნება ჩანს. ცხადია, ეს დიდი ეკონომიის ფაქტორად შეიძლება მივიჩნიოთ მწირი სახსრების შემთხვევაში, მაგრამ ძნელია დარწმუნებით ითქვას, რომ აღნიშნული სამუშაო პირადად მან შეასრულა თუ არა. თუ ასე ჩავთვლით, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჯულიოს ეხერხებოდა ხატვა და არქიტექტურული სამუშაოების შესრულება.

საინტერესო ინფორმაციას ვხვდებით „ანგარიში“ სააღსარებოს აგების შესახებ. მეტი სიცხადისათვის მთლიანად მოვიტანთ ამ ცნობას: „შემდეგ ფიცრისაგან გაკეთდა სამი სააღსარებო, ორი ქალებითვის და ერთი მამაკაცებისათვის, რომელიც სრულიად შეესაბამება ჩვენს იტალიურ წესს. ამან უმეტესად დაამშვენა ჩვენი ეკლესია და დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა არა მხოლოდ კათოლიკეებზე, არამედ ერეტიკოსებზეც⁴⁰, ბერძნული წესის მიმდევარ ქართველებსა და სომხებზეც, რომლებიც დაულალავად აქებდნენ აღსარების ასერთ წმინდა წესს, განსაკუთრებით ქალების მიმართ. აქამდე მღვდლები აღსარებას პირისპირ ამბობდნენ. ახლა, როცა სააღსარებო გაჩნდა, ყველას იმდენად მოეწონა ეს ახალი წესები, რომ ვფიქრობ, ერეტიკოსებიც იგივეს შემოიღებენ...“⁴¹.

საგანგებოდ მოწესრიგდა ბაპტისტერიუმი რომელიც ყველაზე უბადრუკ მდგომარეობაში ყოფილა. „ჩვენ მოვხსენით მას ეკლესიისაგან გამყოფი ტიხარი, – ვკითხულობთ „ანგარიში“, – დავაყენეთ მაგარი კარი და მთელი ბაპტისტერიუმის სივრცე რომელიც მოვრთეთ ფრიზითა და ნაზი ძერწული სამკაულებით; მისი კარი და სარტყელი დავფარეთ ვერცხლით; ეფექტი იმდენად აშკარა და განმაცვიფრებელი აღმოჩნდა, რომ ამან ვეებერთელა შთაბეჭდილება მოახდინა მორწმუნეებზე, რადგან ისინი ხედავდნენ, რამდენად პატივს სცემენ და კეთილშესაფერობა აქვთ ფრანკებს მოსანათლი ნყლის მიმართ. ამის შემდეგ მოიხატა მთელი გისოსიანი ზღუდე და ვერცხლით დაიფარა მწეოჭი. ამრიგად, მთელს ეკლესიაზე დაიხარჯა დიდი ზომის 1200 ვერცხლის ფირფიტა, რომელთაგან 800 საჩუქრად მივიღე ჩვენი ახალი კათოლიკე დივან ბეგისაგან“⁴². ამ უკანასკნელს ასევე ვერცხლის ქსოვილი უჩუქებია ჯულიოსათვის, რათა დაემზადებინათ ფარდები ერთფეროვანი მანტიისათვის⁴³.

ყურადღებას იქცევს ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელიც ეკლესიის ზარების შეცვლასა და ახლების შექმნას ეხება. როგორც

40 იგულისხმება სომეხი გრიგორიანები.

41 Ibid., f. 445 v; ევროპული წყაროები..., გვ.196.

42 ე.ი. ქართლის სამეფოს დივანზეგ ბარძიმისაგან. Ibid., f.446 r; ევროპული წყაროები..., გვ.197.

43 Ibid.

ჯულიო იუნკეზა, აქამდე თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიას ორი ზარი ჰქონია, ერთი პატარა 25 ფუნტის წონის, ხოლო მეორე – 140 ფუნტის. ორივე ზარი გაბზარული ყოფილა და რეკვისას შესაბამისად ჟღერდა. აი, როგორ გადმოგვცემს ის აღნიშნულ ფაქტს: „ძალიან ვწუხდი, რომ ამ ქვეყანაში არ იყვნენ სამსხმელო საქმის ოსტატები, რათა ზარები გადამეკეთებინა; მეტისმეტად მრცხვენოდა ზარის ასეთი ბგერადობის გამო, რადგან მასზე თავს იქცევდნენ ერეტიკოსებიც. სირცხვილი იყო მისი საშინელი ზრიალი და უცებ გასულ წელს⁴⁴ ბედმა გამიღიმა: მოსკოვიდან ერთმა სომეხმა მღვდელმა ჩამოიტანა ორი ახალი და ძალიან კარგი ზარი. რამდენადაც ის იძულებული გახდა ზარები გაეყიდა, რათა ვალები გაესტუმრებინა, მე ისინი მისიონერთა სრული თანხმობითა და მოწონებით ვიყიდე. მათ მიჩრჩიეს, ხელიდან არ გამეშვა ასეთი შესაძლებლობა, რადგან ამ მხარეებში ასე იაფად მას ვერ შევიძენდი. ორივე ზარი 350 ფუნტი წონის, სულ მცირე 38 ცეხინი ღირდა და საერთოდ, აქ ზარი უფრო ძვირია, ვიდრე იმავე წონის ოქრო“⁴⁵. ასეთი ბრწყინვალე ზარების შეძენამ თავისთავად განაპირობა ასევე საუცხოო სამრეკლოს აგება, რადგან ასეთი რამ, როგორც ირკვევა, კათოლიკეთა ეკლესიას არ გააჩნდა⁴⁶. „ანგარიში“ ვკითხულობთ: „ზარების წონის შესაბამისად ავაგეთ სამრეკლო...მისი აგება სულ მცირე 6 პიასტრი დამიჯდა, რადგან მის მშენებლობაში მონაწილეობდნენ 5 თუ 6 ადგილობრივი კათოლიკე“⁴⁷, წერს ავტორი.

ერთი სიტყვით, ამავე წყაროზე დაყრდნობით ირკვევა, რომ ამ აღდგენა-განახლების შემდეგ თბილისის კათოლიკეთა ეკლესია ერთ „პატარა სამოთხეს წარმოადგენდა...“⁴⁸. თუ რატომ უნდა ყოფილიყო ეს ეკლესია ყველაზე წარმტაცი, ასეთ დასკვნას გვთავაზობს ღრმად დაკვირვებული ჯულიო: „თბილისში მდებარეობს სამეფო რეზიდენცია და საერთოდ ეს ადგილია, სადაც ყველა სამეფოდან ჩამოდიან; აქ აუცილებელია ყველა ხალხს ვაჩვენოთ ჩვენი კულტის დიდებულება, მსახურების სილამაზე და საეკლესიო მოკაზმულობა...“⁴⁹. თბილისში, ამ მეტად ძვირ ქალაქში⁵⁰, ჯულიოს სიტყვებით რომ ვთქვათ,

44 ანგარიში დაიწერა 1691 წლის 28 ნოემბერს. თუ ამას ავიღებთ ამოსავლად, მაშინ გამოდის რომ ზარები შეუძენიათ 1690 წელს.

45 Archivio., f. 446 v; ევროპული წყაროები..., გვ.198-199.

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Ibid.

49 Ibid.

50 Ibid.

შეუძლებელია კაპუჩინთა სილარიზის ფილოსოფიის დაცვა⁵¹. „ამიტომ პრეფექტმა ეს მისია, როგორც მას ეკადრება ისე უნდა შეინახოს, ანდა თავი უნდა დაანებოს მას.“⁵² „სხვათა შორის, – დასძინდა ჯუღიო, – გიორგი მეფისათვის მე დამიმზადეს 8 სკუდოს ღირებულების ოქროს ბეჭედი“⁵³. აღნიშნულთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია სინამდვილის ჯუღიოსეული აღქმა: „აღმოსავლელი ადამიანები, – წერს ის, – უფრო მგრძობიარენი არიან გარეგნობისადმი, ვიდრე სხვა რამისადმი, თუმცა ზოგიერთი რეაგირებს, როცა მას ეუბნებიან, რომ ჩვენ მივიღეთ სილარიზის აღთქმა უფლის სიყვარულისათვის და სხვ., მაგრამ შეუძლებელია უნინდებურად გლახაკნი დავრჩეთ, ხოლო ისინი არასოდეს სარგებლობენ უბრალო საკულტო საგნებით, არამედ მხოლოდ ლამაზსა და ძვირფასს იყენებენ. ამიტომ მინდა გითხრათ, რომ, თუ გამოგვიგზავნით შესამოსელს, ან უბრალო მანტიას, ან სხვა რაიმეს ეკლესიისათვის, ეს უნდა იყოს ლამაზი, განსაკუთრებით შესამოსელი, რომელიც ყოველ შემთხვევაში, უნდა იყოს აბრეშუმისაგან და არა [ისეთი], როგორც უნინ გვიგზავნიდით მანტიას, რადგან აქ ასეთის გამოყენება არ შეიძლება. ასეთი საგნების გამოყენება [აქ] ძალიან სამარცხვინოა, თუ სასკანდალო არა. და თუკი არ არის საშუალება ასეთი ლამაზი საგნების გამოგზავნის, მაშინ უმჯობესია ფულის გამოგზავნა რომელზეც აქ ყველაფრის შეძენა და დამზადება შეიძლება“⁵⁴.

დაბოლოს, ჯუღიოს სიტყვებით რომ ვთქვათ, თბილისის ამ „სამოთხის სადარ“⁵⁵ ეკლესიას ოთხჯერ ეწვია მეფე გიორგი XI. ამის შესახებ მოვუსმინოთ თვით პატრს: „მეფე [გიორგი XI – მ.პ.] ოთხჯერ მოვიდა ჩვენთან თავისი ყველაზე გამოჩენილი სწავლულებით. გარდა ამისა, საქართველოს ყველაზე ცნობილი სწავლულები ჩვენთან ცალკეც მოდიოდნენ, ასევე ყველაზე წარჩინებული ქალბატონებიც; ყველანი, როცა ხედავდნენ ჩვენს კარგად მორთულ ეკლესიას, ბრწყინვალე საკურთხეველს და ლამაზ გარემოს, არ ილღებოდნენ უფლის დიდებით და გვეუბნებოდნენ, რომ კათოლიკე ეკლესია ეს ნამდვილად ქრისტიანთა დედაა, რადგან კათოლიკეები ნამდვილად არ არიან დაკავებულნი საკუთარი საერო საზრუნავით, როგორც ამას სხვები აკეთებენ...“⁵⁶. და რაც უფრო საგულისხმოა: კათოლიკე

51 Ibid. , f. 446 v; ევროპული წყაროები..., გვ.200.

52 Ibid.

53 Ibid.

54 Ibid.

55 Ibid.

56 Ibid., f.418 v; ევროპული წყაროები..., გვ.175.

პატრები და საკუთრივ ჯულიო და მელიკოკა საქართველოში კათოლიკობის წინსვლას უშუალოდ უკავშირებდნენ გიორგი XI-ის მიერ საქართველოს ერთიანობისათვის ბრძოლის წარმატებით დასრულებას. 1691 წლის 22 ოქტომბერს ის რომს აცყობინებდა: „ამ მხარეებში წმინდა ეკლესია დიდებით შეიმოსება, თუ უფალი მეფე გიორგის იარაღს წარმატებას მოუვლენს; ამ მეფემ ახლა დაიკავა იმერეთი და იმორჩილებს კოლხეთს და ამგვარად ამზადებს ნიადაგს ქართლის დასაკავებლად. მას ამ საქმეში უკვე მხარს უჭერენ ქვეყნის მთავარი გონებრივი ძალები“⁵⁷.

ჯულიო და კრემონას რელაციონებს უყურადღებოდ არ დაუტოვებია თბილისის კათოლიკე ეკლესიის ყოველდღიურობა. ზემოდასახელებილი წლების ეს სურათი ასე გამოიყურება. ჯულიოს მეცადინეობის შედეგად დაუსრულებიათ თბილისის თავშესაფარის მშენებლობა⁵⁸. ასევე დაუმთავრებიათ და კეთილ მოუწყვიათ სამზარეულო. რაც შეეხება ძველ სამზარეულოს, იგი საცხოვრებელ ოთახად უქცევიათ, სადაც ძირითადად სტუმრებს ათავსებდნენ.⁵⁹ რაც მეტად აღსანიშნია, მოამზადეს პურსაცხოვობი და ამისათვის ყველა იარაღი შეიძინეს. თუ რატომ გახდა ეს საჭირო, ჯულიო წერს: „ეს გაკეთდა იმისათვის, რათა პურის ყიდვის ხარჯის ეკონომია გაგვეკეთებინა... ასევე იმისათვის, რომ პური გამოგვეცხო ჩვენი ევროპული წესის მიხედვით...“⁶⁰. საწყობსა და ორ სხვა სათავსში გაუკეთებიათ საიდუმლო საკუჭნაო, რათა აჯანყების ან ომის შემთხვევაში დამალვით მეტად აუცილებელი საგნები⁶¹. ბოსტანის მოსარწყავად მასში წყლის დიდი ავზი დაუდგამთ, რამაც მოსავლიანობა დიდად გაზარდა და კვებაზე მისიონის ხარჯები მნიშვნელოვნად შეამცირა. „გვაქვს რა ბოსტანი, – წერდა ჯულიო, – იგი ჩვენთვის არანაკლები ნუგეშია და შეველა... ბერებისათვის ბოსტანი გასართობ ადგილაც წარმოადგენს, რათა მის ირგვლივ ისეირნონ“⁶². როგორც ირკვევა, ეკონომიის განევის ფაქტორმა, რადგან წყლის ყიდვაზე დიდი თანხა იხარჯებოდა, განაპირობა ქის ამოთხრა, რისთვისაც შეუძენიათ წყლის ამოსაღები ინსტრუმენტები⁶³. „დავამზადეთ ხუთი ლეიბი და ცხრა საბანი. ამის გაკეთება იმისათვის იყო საჭირო, რომ ბერებს შიშველ

57 Ibid., f. 418 v; ევროპული წყაროები..., გვ. 176.

58 Ibid., f. 439 r; ევროპული წყაროები..., გვ. 190.

59 Ibid. ევროპული წყაროები..., გვ. 190.

60 Ibid. ევროპული წყაროები..., გვ. 190.

61 Ibid. ევროპული წყაროები..., გვ. 190.

62 Ibid., f.439 r; ევროპული წყაროები..., გვ. 190.

63 Ibid.

ფიცარზე უხდებოდათ ნოლა საბნის გარეშე“, – ვკითხულობთ „ანგარიშში“. დაუმზადებიათ პირსახოცები და 24 ხელსახოცი, რვა მრავალჯერადი ცხვირსახოცი. საჭიროებისამებრ შექმნილი იქნა ორი დიდი ლარნაკი, ასევე პატარა ლარნაკები და ქოთნები, სპილენძის თეფშები, ქვაბები, ტაფები და სხვა ჭურჭლეულობა, სულ 31 დასახელების საგანი, რადგან ადრე ასეთი რამ არ ჰქონდათ. დამზადდა ერთი გრძელი სკამი, ორი მოკლე, ოთხი ტაბურეტი. ფანჯრებს ჩამოაფარეს ფარდები, რაც ადრე არ ჰქონდა⁶⁴. ასეთია, იმ ყოველდღიური ურობის სურათი, რომელსაც ჯულიო და მელიკოკას რელაციონებსა და „ანგარიშში“ ვკითხულობთ.

ყოველივე ზემოთ მოტანილი ფაქტები, თანამედროვე გადასახედიდან, კარგად ავლენს თბილისში კათოლიკური მემკვიდრეობის ისტორიულ მნიშვნელობას. მის ხორცშესხმაში ქართლის მეფის გიორგი XI- ის როლს. ასევე წარმოაჩენს ამავე მეფის პროლათინური პოლიტიკის შედეგად კათოლიკური მემკვიდრეობის საერთო ქრისტიანული ფასეულობის განუყოფელ ნაწილად აღიარებას. სხვა შემთხვევაში გაუგებარი იქნებოდა, რატომ გვრიდა გიორგი მეფეს კათოლიკეთა ბრწყინვალე ეკლესიის ხილვა სიხარულს და თანაც ოთხჯერ სტუმრობა რა მიზანს ემსახურებოდა, ასევე რატომ შველოდა კათოლიკე პატრებს ეკლესიის განახლებაში.

Murman Papashvili
Zurab Gamezardashvili

Catholics of Tbilisi According to Giulio da Cremona

One of the Capuchin missionaries in Tbilisi, who we still remember today, is Giulio da Cremona. It is not yet possible to specify the dates when he started and ended his activities in Georgia. It is clear from the unknown sources published by Mikheil Tamarashvili and now available to us, that in 1689– 1692 he sent 11 letters and an extensive account from Tbilisi to the Propaganda Fide on the position of Catholics in Gori and Tbilisi and the issue of repairing the Catholic Church in Tbilisi.

Based on Giulio da Cremona's information, he presumably served as the prefect of Tbilisi mission precisely in the years that

64 Ibid., f. 439 v; ევროპული წყაროები..., გვ. 191.

he mentioned. He was a great enthusiast of Georgia's mission, led excellent missionary activities, fervently fulfilled the oath he swore to the Propaganda Fide. From the available archival materials (from the Vatican archive) which have not been published so far, we also have a clear idea of the Catholic missionaries' everyday life in Georgia, the positive attitude of the King of Kartli Giorgi XI to Catholics and the important moments of the bilateral relations.

From the author's extensive account sent to Rome on November 28, 1691, for the first time we learn how thanks to Giulio da Cremona's efforts the Catholic Church in Tbilisi was restored and renovated. He reports the details of how as a result of this restoration and renovation the Catholic Church in Tbilisi became one of the most precious architectural monuments of the city. In addition, for the first time we learn that the King of Kartli Giorgi XI and his so-called 'divan-beg' (the Chief Judge) provided material support to Catholics in the renewal of this church. No less impressive is the fact that an Armenian priest brought two new bells for this church from Moscow. Even more thought-provoking is the author's presentation of the factual material about the daily life of the Tbilisi Catholics, which will provide the specialists interested in this issue with rich material for research.

პატრი ნიკოლა და საქართველო

საქართველოსა და რომს ურთიერთობის დიდი ხნის ისტორია აქვთ. ქართველები ევროპას ყოველთვის იმედის თვალით უყურებდნენ და მუსლიმურ სამყაროსთან ბრძოლაში მათი დახმარების იმედი ჰქონდათ. ქართველებისა და ჯვაროსნების კავშირიც ხომ მათი საერთო მტრის-თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ იყო მიმართული. დიდგორის ბრძოლაში (1121 წ.) ორასამდე ჯვაროსანი რაინდის მონაწილეობა ამ ფაქტის ნათელი დადასტურებაა¹. თავის მხრივ, რომიც დაინტერესებული იყო საქართველოსთან ურთიერთობით და იქ მისიონერთა გაგზავნით, რაც გამოწვეული იყო საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობით. ეს ევროპა-აზიის გასაყარზე მდებარე ქვეყანა, კავკასიაში დომინანტურ როლს თამაშობდა. რომის საბოლოო მიზანი, ალბათ, ქართველთა კათოლიკურ სარწმუნოებაზე მოქცევა იყო.

საქართველოში ჩამოსული პირველი მისიონერები ფრანცისკელთა ორდენის წარმომადგენლები იყვნენ. XIII საუკუნის 30-იან წლებში მათ თბილისში პირველი კათოლიკური მონასტერი დაარსეს და კათოლიკობის პროპაგანდაც დაიწყეს. მეორე კათოლიკური მონასტერი აქ დომინიკელთა ორდენის წევრებმა XIII ს-ის 40-იან წლებში დაარსეს. პატრებმა მალე დაიმსახურეს ადგილობრივი მოსახლეობის სიყვარული და პატივისცემა.

ახალი ეტაპი საქართველოსა და რომის ურთიერთობის ისტორიაში XIV საუკუნის 30-იანი წლებიდან დაიწყო, როცა რომის პაპმა იოანე XXII-მ კათოლიკობის საეპისკოპოსო ცენტრი 1329 წელს, სმირნიდან თბილისში გადმოიტანა. ეს ფაქტი ცხადყოფდა, რომ საქართველოსთან ურთიერთობას რომი დიდი მნიშვნელობას ანიჭებდა. თბილისში კათოლიკე ეკლესიის ეპისკოპოსად დაინიშნა დომინიკელთა ორდენის წევრი იოანე ფლორენციელი, რომელიც ქართულ ენას შესანიშნავად ფლობდა და საქართველოში ცხოვრების გამოცდილებაც ჰქონდა.

იტალიელი პატრები წარმატებით მოღვაწეობდნენ საქართველოში, სანამ 1453 წლის 29 მაისს თურქ-ოსმალებმა არ აიღეს ბინზანტიის დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი, რის შემდეგაც შეწყდა კავში-

1 ბადრიძე შ., საქართველო და ჯვაროსნები, თბ., 1978, გვ. 20.

რი დასავლეთ ევროპასა და აღმოსავლეთს შორის. ფუნქციონირება დაკარგა აბრეშუმის დიდმა სავაჭრო გზამაც. შესუსტდა საქართველოსა და რომის კავშირი. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა სამცხე-საათაბაგო, რომელიც ოსმალებმა დაიპყრეს და ქართველებს მაჰმადიანობის მიღებას აიძულებდნენ. მოსახლეობის საგრძნობმა ნაწილმა მაჰმადიანობის მიღებას, კათოლიკურ სარწმუნოებაზე გადასვლა ამჯობინა. როგორც მიქელ თამარაშვილი ამბობს: „კათოლიკობა შეიქმნა ქრისტიანობის მტკიცე შესახიზარი“².

საქართველოსა და რომს შორის ინტენსიური ურთიერთობა შენელდა. პატრები ოსმალების შიშით საქართველოში შემოსვლას ვეღარ ბედავდნენ. ეს ურთიერთობა აღდგა XVII ს-ის 20-იანი წლებიდან, როცა პიეტრო დელა ვალემ 1625 წელს, რომის პაპს ურბან VIII-ს გააცნო საქართველოში არსებული ვითარება და საქართველოში პატრების გაგზავნა მოითხოვა. მისი აზრით: „ქართველები ებრძვიან ქრისტიანობის მტრებს-ოსმალებსა და სპარსელებს და ღირსნი არიან დახმარებისა და შეწვევისა“³. რომის პაპი დარწმუნდა საქართველოში კათოლიკური მისიონიის გაგზავნის აუცილებლობაში.

1626 წელს რომის პაპმა ურბანო VIII-მ საქართველოში თეატინელთა ორდენის წევრები გააგზავნა (ეს ორდენი დაარსდა 1524 წელს, რომის პაპ კლიმენტი VII-ის დროს). აღნიშნული ორდენის წევრები გამოირჩეოდნენ არისტოკრატიული წარმოშობითა და დიდი განათლებით. მათ დაგვიტოვეს ძვირფასი და საინტერესო ცნობები მაშინდელი საქართველოს ყოფა-ცხოვრებისა და კულტურის შესახებ. შეადგინეს რუკები და დაგვიხატეს მაშინდელი ცნობილი ადამიანების პორტრეტები. მისიონრები იყვნენ: ავიტაბილე, არქანჯელო ლამბერტი, ჯუდიჩე მილანელი, ქრისტოფორო კასტელი და სხვები. პატრების მოღვაწეობამ წარუშლელი კვალი დატოვა საქართველოს ისტორიაში. მალე ფრანცისკელთა ორდენის წევრებიც ჩამოვიდნენ საქართველოში და მათაც ფართო სამისიონერო მოღვაწეობა დაიწყეს. ოლონდ თეატინელთა ორდენის წევრებისაგან განსხვავებით, დიდი განათლება არ ჰქონდათ.

უნდა გამოკვეთილად აღინიშნოს კათოლიკე მისონერების დიდი დამსახურება საქართველოს წინაშე. პატრების უმრავლესობა კარგად ფლობდა ქართულ ენას, წერდა, კითხულობდა ქართულად. მათი საქადაგო ენაც ქართული იყო. ამიტომ მოსახლეობისათვის ადვილად მისაღები და გასაგები. კათოლიკე მისონერები აქტიურად იყვნენ

2 თამარაშვილი ნ., ისტორია კათალიკოსობისა ქართველთა შორის XIII-დან XIX საუკუნემდე, ტფ., 1902, გვ. 80.

3 თამარაშვილი მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 88.

ჩაბმულები საქართველოს მაშინდელ პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ისინი იყვნენ ქართველ მეფეთა მრჩეველები, ელჩები, ექიმები, ხშირ შემთხვევაში მათი მეგობრებიც, უფლისწულთა მასწავლებლები. სხვათა შორის, ერეკლე მეფისა და გიორგი XII-ის შვილების დიდი განათლება და ენების ცოდნა სწორედ მათი დამსახურება იყო. კათოლიკე მისიონერებმა დაარსეს სკოლები თბილისში, გორში, ახალციხესა და ქუთაისში. ასევე გახსნეს წამალხანები (აფთიაქები) და სამედიცინო სასწავლებელი თბილისში. ააშენეს „სამადლო სახლები“, სადაც დავრდომილ ადამიანებს უანგაროდ მკურნალობდნენ და უვლიდნენ, ეხმარებოდნენ ქვრივ-ობლებს. სასწავლებელში ასწავლიდნენ ქართულ, იტალიურ, ფრანგულ, ლათინურ ენებს და სხვა საგნებსაც. სწავლება მიმდინარეობდა ქართულ ენაზე. მათ კარგად ესმოდათ, რომ ქართველ ხალხს სჭირდებოდა პატრების დახმარება. ისინი ადგენდნენ ლექსიკონებს, გრამატიკულ სავარჯიშოებს, აგროვებდნენ ფოლკლორულ მასალებს, ხოლო გამორჩეული ნიჭით დაჯილდოვებულ ახალგაზრდებს რომში აგზავნიდნენ სასწავლებლად. ამ ფაქტორების გამო იყო, რომ პატრების წირვასა და ქადაგებას ესწრებოდნენ არა მარტო კათოლიკე ქართველები, არამედ მართლმადიდებლებიც. პატრები ადგილობრივ მოსახლეობის უმეტესობაში დიდი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდნენ. მიუხედავად ამისა, სომეხმა კათოლიკეებმა დაარწმუნეს რომი, რომ კავკასიაში კათოლიკე სომეხები უფრო ბევრნი იყვნენ, ვიდრე კათოლიკე ქართველები და მიაღწიეს იმას, რომ კავკასიის კათოლიკურ ეკლესიებში ღვთისმსახურების ენად გამოცხადდა სომხური. ამას მოჰყვა დიდი უკმაყოფილება კათოლიკე ქართველებისა და იტალიელი პატრების მხრიდან, რომელთაც არც იცოდნენ და არც სურდათ სომხურ ენაზე წირვა-ლოცვის ჩატარება. ყველა პატრმა ქართულ ენა კარგად იცოდა. წერდნენ და ლაპარაკობდნენ ქართულად. სწორედ ეს ინვევდა ქართველების მხრიდან იტალიელი პატრების პატივისცემასა და სიყვარულს. პატრების ქართველებთან კომუნიკაციის ენა ქართული იყო და ამ მთავარ საყრდენს აცლიდნენ სომეხები. შუა საუკუნეებზე, რომ არაფერი ვთქვათ, როსტომ მეფიდან მოყოლებული ყველა ქართველი მეფე მფარველობდა და წყალობდა პატრებს, რადგან მათ ევროპასა და ევროპულ კულტურასთან დამაკავშირებელ ხიდად მიიჩნევდნენ. სომეხ კათოლიკეებსაც გამოუჩნდნენ მფარველები თურქეთისა და რუსეთის იმპერიის სახით, რომლებიც სწორედ ევროპულ გავლენას ებრძოდნენ საქართველოში და ხელს უწყობდნენ ქართველთა გასომეხების პროცესს.

სომხური ტიპიკონის დიდი მონინალმდევე იყო პატრი ნიკოლა, გვარად რუტილიანო, იტალიელი მისონერი, რომელიც 1792 წელს

სამ სხვა კაპუცინ პატრთან ერთად რომიდან საქართველოში გამოგზავნეს. ამ ფაქტს ასე აღნიშნავდა მიქელ თამარაშვილი: „1792 წელს რომიდან გამოაგზავნეს სხვა სამ კაპუცინთან ერთად მეტად შესანიშნავი პატრი ნიკოლა რუთილიანელი“⁴.

იმ დროის საქართველოში მყოფი პატრებიდან ყველაზე უფრო სახელგანთქმული იყო პატრი ნიკოლა, ცნობილი ექიმი და დასტაქარი, განათლებული ადამიანი. ქართული ენის ჩინებული მცოდნე, საქართველოს დიდი მოყვარული, ქართველ მეფეთა (ერეკლე II, გიორგი XII, სოლომონ II) პირადი ექიმი, მრჩეველი და მეგობარი, რომელზეც ზაქარია ჭიჭინაძე ამბობდა: „პატრი ნიკოლა იყო ტომით უცხო, მაგრამ გულით ქართველი“⁵.

1896 წელს ზაქარია ჭიჭინაძემ დაწერა პატარა მონოგრაფია პატრი ნიკოლაზე, როგორც ექიმზე და პიროვნებაზე. მან ხაზი გაუსვა მის, სწორ პოლიტიკურ ორიენტაციას და მოვლენების საღად შეფასების უნარს. ოღონდ პატრი ნიკოლას რუთილიანოვის გვარით იხსენიებს⁶. ამ გვარის დაბოლოება „ვი“, სწორედ რუსული ენის გავლენით არის მიბმული პატრი ნიკოლას გვარზე: „რუთილიანო-ვი“.

პატრებმა დაარწმუნეს ერეკლე მეფე, რომ კათოლიკე მისიონერები, მით უმეტეს ექიმები, საჭირონი არიან საქართველოსათვის. ერეკლე მეფემ პატრებს დაუნიშნა ჯამაგირი წელიწადში 300 მანეთი და გასცა განკარგულება, რომ პატრები არავის შეენუხებინა. და თუ ვინმე ამას გაბედავდა, მკაცრად დაისჯებოდა. ერეკლე მეფეს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა პატრებთან, მაგრამ გამორჩეულად ახლო ურთიერთობა ჰქონდა პატრი ნიკოლასთან. სწორედ ამიტომ ხაზგასმით აღნიშნავდა ზ. ჭიჭინაძე, რომ: „მეფე ერეკლესთან და მეფე გიორგისთან ყველაზე უფრო დაახლოვებული იყო პატრი ნიკოლა“⁷. ზ. ჭიჭინაძე: „მოქარგული ენის და ჭკუის მოძღვრებს“ უწოდებდა იტალიელ მისიონერებს ერეკლე მეფეს მალე დასჭირდა პატრების დახმარება. „1797 წელს შავი ჭირის ეპიდემია გაჩნდა“⁸. რომ არა პატრების მკურნალობა და წამლობა გაცილებით მეტი ადამიანი დაიღუპებოდა. პატრები ამზადებდნენ წამლებს, უვლიდნენ ავადმყოფებს, მარხავდნენ ეპიდემიისაგან გარდაცვლილებს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია პატრი ნიკოლას ღვაწლი, რომელიც უშიშრად

4 თამარაშვილი ნ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 406.

5 ჭიჭინაძე ზ., პატრი ნიკოლა, როგორც ექიმი, მის დროის ქართველი კათოლიკენი საქართველოში, ტფილისი, 1896, გვ. 80.

6 იქვე, გვ. 30

7 ჭიჭინაძე ქ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 35

8 იქვე, გვ. 33.

და თავდადებით უვლიდა სწეულთ. თუმცა თვითონ პატრები ძალიან მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ 1795 წელს, კრწანისის ომის შემდეგ. სპარსელებმა ეკლესიაც დაუნგრეს და გაუძარცვეს, სახლებიც დაუნვეს და ქონებაც წაართვეს მიუხედავად ამ სიტუაციისა, რომ ნაქირავებ სახლში იყვნენ და ეკლესიაც იქ ჰქონდათ გამართული, ამ გაჭირვების ჟამს პატრებმა თბილისის მოსახლეობას დახმარების ხელი გაუწოდეს და მათი მკურნალობის წყალობით, მოსახლეობის დიდი ნაწილი სიკვდილს გადაურჩა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ „მეფე გიორგის დიდად უყვარდა პატრი ნიკოლა, როგორც სუფთა გვამი, ექიმი, მწიგნობარი, ქართულ ენაზე მქადაგებელი, კარგი მოსამართლე და მოძღვარი“⁹.

პატრი ნიკოლა მეგობარი იყო სოლომონ მსაჯულისა, მათ ერთნაირი პოლიტიკური შეხედულებები ჰქონდათ და ეწინააღმდეგებოდნენ საქართველოში რუსული მმართველობის შემოღებას.

პლატონ იოსელიანის თქმითაც, პატრი ნიკოლა გამოირჩეოდა საღი, კრიტიკული აზროვნებით და მოვლენების ობიექტურად აღქმის უნარით. წინააღმდეგი იყო საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა და ამას ასაბუთებდა კიდევ გიორგი XII-სთან საუბრისას. მისი აზრით, თავისუფლებადაკარგული ქვეყანა მონობის უღელს დაიდგამს: „სხვათაგან დამოკიდებული ქვეყანა იქნება დამონებული და საკიცხველი. უცხო ნათესავი, პატრონად ქვეყნისა მოყვანილი შეექმნება ერსა მტრად და მღევნელად და მან უხებლად. რუსნი შემოიტანენ პირველადვე მძიმე უღელსა და დასდებენ ქვეყანასა კისერსა, მოითხოვენ დიდთა ხარკთა, რომელთაც თქვენ ვერ შესძლებთ, მაშინ მამულნი და ყმანი განისყიდებიან“¹⁰. გიორგი XII ვერ ჩასწვდა პატრი ნიკოლას საღ აზრს, რომ უცხო ნათესავი (რუსეთი) ქვეყნის პატრონი ვერ გახდება და ის საქართველოს მონობის უღელს დაადგამდა. რუსეთის ერთმორწმუნეობა, ქვეყნის გადარჩენის გარანტია ეგონათ. გიორგი XII-მ არ გაიაზიარა პატრი ნიკოლას თვალსაზრისი: „ესე იყო ჰაზრი მამისა ჩემისა და მეც დავდგები მასზედ... ჩემი პირობები რუსეთის მეფესთან საკეთილონი არიან ქვეყნისათვის“ და კვლავ გაიმეორა, რომ: „სხვა პატრონი არა გვყავს ჩვენ, გარდა რუსთა ხელმწიფეთა“¹¹.

გიორგი XII-ს უყვარდა პატრები, რასაც ხშირად აღნიშნავდა ხოლმე, თუმცა არ უყვარდა კათოლიკური სარწმუნოება. მან პატრი

9 იქვე, გვ. 37.

10 იოსელიანი პ. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ. 1978, გვ. 152.

11 იოსელიანი პ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 152

ნიკოლას უთხრა: „პატრო, მე კათოლიკობის სარწმუნოება არ მიყვარს, რადგანაც მე ორთოდოქსი ვარ. მე მიყვარს და პატივს ვცემ პატრებსა, რადგანაც იგინი სამაგალითონი არიან სუფთა ცხოვრებით, გლახაკთა შემწეობით და მკურნალობით“¹². ზუსტად იმავეს წერს პ. იოსელიანიც და მოაქვს გიორგი XII-ის სიტყვები: „მიყვარან პატრნი, სინმინდისა მათისა ცხოვრებისათვის, გულისა კეთილისა ქონვისათვის, ქველმოქმედებისათვის, რომელსაც იქონიებენ გლახაკთა, ობოლთა და სნეულთა მზრუნველობისათვის“¹³. პატრ ნიკოლას, ასევე, მეგობრული დამოკიდებულება ჰქონდა დავით ბატონიშვილთან. აღსანიშნავია, პატრი ნიკოლას შეხედულება ნაპოლეონზე, რომელზედაც ამბობდა: „დიდ მორწმუნე კათოლიკე, გარნა აღზრდილი ფრანგისტანს. კორსიკელი: პატივს სცემს პაპსა წმინდასა“.

გიორგი XII-ს არ მოსწონდა და თავისი უფროსი ვაჟის, დავით მემკვიდრის აზრები სარწმუნოებასთან დაკავშირებით, ამიტომ დაავალა პატრ ნიკოლას: „პატრო, მეგობარო, მოიძიე ცხვარი ნარწყემდილი და შეერთე ქრისტეს სანმცოსა“¹⁴. მეფემ იცოდა, რომ დავით ბატონიშვილი პატივს სცემდა და უყვარდა პატრი ნიკოლა: „პატრი ნამდვილი საყვარელი იყო დავითისა მემკვიდრისა“¹⁵.

გიორგი მეფე და პატრი ნიკოლა ხშირად საუბრობდნენ საქართველოს მძიმე მდგომარეობაზე. გიორგი XII-ს მომავლის იმედი, საერთოდ, დაკარგული ჰქონდა. პატრი ნიკოლა ფიქრობდა, რომ თუ ქვეყანა გაერთიანდებოდა, ეს მის გაძლიერებას გამოიწვევდა: „მოიყვანეთ სოლომონ მეფე ან ქმენით რესპუბლიკა“¹⁶. პატრ ნიკოლას დავით მემკვიდრის იმედი არ ჰქონდა, სოლომონ II კი, გაცილებით ძლიერი ხელისუფალი იყო და ერთიანი საქართველოს მოვლას შესძლებდა. პატრ ნიკოლას საღ, პოლიტიკურ აზროვნებაზე მიუთითებს ისიც, რომ მმართველობის ორი ფორმიდან – რესპუბლიკა და მონარქია, უპირატესობას რესპუბლიკას ანიჭებდა. პატრ ნიკოლას მეორე მოსაზრებაც ჰქონდა. თუკი საქართველოში არსებული მძიმე მდგომარეობიდან გამოსავალს ვერ იპოვიდნენ, მაშინ სჯობდა პოლიტიკური მოტივით, კათოლიკური სარწმუნოება მიეღოთ: „ქართველნი, რომ რომის ეკლესიას შეუერთდნენ, მაშინ მთელი ევროპის სახელმწიფოები დაეხმარებიან ქართველებს და ოსმალთ-სპარსთ

12 ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 77.

13 იოსელიანი პ., დასახ. ნაშრომი გვ. 193

14 იქვე- გვ. 71

15 იქვე

16 ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 40.

ნებას არ მისცემენ ქართველთა ქეჯნისა“¹⁷ მაგრამ ამ მოსაზრებას ბევრი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა.

პატრი ნიკოლა თავისუფალი და დამოუკიდებელი ხასიათისა და აზროვნების პიროვნება იყო. მტერიც ბევრი ჰყავდა. მათ შორის კათოლიკე მისიონერებიც და სომეხი კათოლიკეებიც და არც რუსეთს მოსწონდა იგი. პატრი ნიკოლა რუტილიანო დაასმინეს, უფროსებს არ ემორჩილებო და ამიტომ პროპაგანდამ გადაწყვიტა მისი თბილისიდან გაძევება, მაგრამ პატრი ნიკოლა ამ გადაწყვეტილებას არ დაემორჩილა, მას საქართველო ძალიან უყვარდა და მიიჩნევდა, რომ იგი აქ საჭირო იყო. ამიტომ პროპაგანდამ სთხოვა რუსეთის მთავრობას, შემწეობა აღმოეჩინათ პატრი ნიკოლას საქართველოდან განდევნასა და იტალიაში მისი დაბრუნებისათვის. პეტერბურგიდან მოვიდა ბრძანება მთავარმმართველთან, რომელსაც დავალებული ჰქონდა პატრი ნიკოლას საქართველოდან წასვლის ორგანიზება. სხვა გზა არ იყო, პატრი დათანხმდა იტალიაში წასვლას. 1801 წლის 22 ნომებერს პატრი ნიკოლა დაადგა გზას და წასვლისას გაიარა ქუთაისში¹⁸. სოლომონ II კარგად იცნობდა პატრი ნიკოლას და მისი მოსვლა გაუხარდა. მეფის სასახლეში მას დახვდნენ ერეკლე მეფის შვილები ფარნაოზი და იულონი, რომლებიც პატრს ახლოს იცნობდნენ და მას დიდ პატივსაც სცემდნენ. პატრი ნიკოლას გაშვება არც სოლომონ მეფის უნდოდა და არც უფლისწულებს. ახალციხის ფაშამაც რომ გაიგო ცნობილი დასტაქრის, პატრი ნიკოლას ქუთაისში ყოფნა: „სოლომონ მეფეს მისწერა და სთხოვა, რომ პატრი ნიკოლა მისთვის გაეგზავნა, რადგან ძლიერ სჭირდებოდა“¹⁹. სოლომონ II-მ პატრი ნიკოლა თავისთან დაიტოვა და კაპუცინების უფროსს სთხოვა, ახალციხის ფაშასთან სხვა პატრი გაეგზავნა და პატრი ნიკოლა ქუთაისში დაეტოვებინა. იულონი და ფარნავაზ ბატონიშვილებსაც არ სურდათ მათი მეგობარი პატრის სხვაგან გაშვება. მაგრამ კაპუცინების უფროსის თქმით, ნიკოლას რომი იბარებდა, მას არაფრის გაკეთება არ შეეძლო და ურჩია რომში მიეწერათ, ამიტომ ბატონიშვილებმა წერილი მისწერეს კარდინალს და სთხოვეს პატრი ნიკოლას დატოვება ქუთაისში: „პირველი ისა, რომ სანდო აქიმად იმყოფებოდა ჩვენთან და მეორეც ისა, რომ საუცხოვო კაცი არისო“²⁰. ეს წერილი დათარიღებულია 1803 წლის 30 ივნისით. ანალოგიური ხასიათის წერილი გაუგზავნა სოლომონ II-მ კარდინალს და ცოტაოდენი მუქ-

17 ჭიჭინაძე ზ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

18 თამარაშვილი მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 490.

19 იქვე

20 იქვე. გვ. 491

რაც მიაყოლა: „თქვენმა უმაღლესობამ კეთილი ინებოს და ჩვენის სიყვარულისათვის პატრ ნიკოლას ნება დართოს ჩვენთან დარჩეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალით არ დავიჭერთ, გამოგიგზავნით, მაგრამ შემდეგში აღარც ერთ პატრს აღარ დავაყენებთ აქა“²¹.

რასაკვირველია, პროპაგანდა სოლომონ მეფეს და ბატონიშვილებს ამ თხოვანზე უარს არ ეტყოდა, მითუმეტეს, კარგად იცოდნენ რუსეთი მთავრობის უარყოფითი დამოკიდებულება პატრებისადმი და აღმოსავლეთ საქართველოდან მათი განდევნის შემთხვევაში პატრები იმერეთის სამეფოს შეაფარებდნენ თავს. ყოველივე ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, კარდინალის პასუხი ასეთი იყო: „ნებას ვაძლევთ დარჩეს თქვენს სამეფოში (პატრი ნიკოლა) ოღონდ ერთი პირობით, თუ თბილისს, გორში ან სხვაგან იტალიელ პატრებს განდევნიან, მიიღოთ ისინი სიმშვიდით თქვენს სამეფოში“²². პროპაგანდამ პასუხი გაუგზავნა ერეკლე მეფის შვილებს-იულონსა და ფარნავაზსაც: „რადგან წმინდა კრება ძლიერ მადლიერია დიდებული მეფის ერეკლესი, რომელიც განსაკუთრებულის გულმონყალებით მფარველობას უწევდა ჩვენს მისიონრებს, ამიტომ ვალად რაცხს თავის თავს აუსრულოს ყოველი მათი სათხოვარი. თუმცა კაპუცინს პატრი ნიკოლა რუთილიანოს ებრძანა იტალიაში დაბრუნება ... წმინდა კრება ნებას აძლევს დარჩეს მაგ სამეფოში თავისუფლად, თანახმად თქვენის თხოვნისა“²³.

1804 წლის 9 ივნისს, რომმა ნება დართო პატრ ნიკოლას დარჩენილიყო იმერეთის სამეფოში სოლომონ მეფესთან²⁴.

ქუთაისი იმ დროისათვის ყველაზე უსაფრთხო ადგილი იყო პატრებისათვის. იქ ჯერ რუსეთის საცეცებს არ შემოეღწია სოლომონ მეფე და დედოფალი მარიამი მფარველობდნენ და წყალობას არ აკლებდნენ პატრებს.

პატრი ნიკოლა მალევე გახდა სოლომონ მეფის ექიმი და მეგობარიც, ადგილობრივ მოსახლეობას უფასოდ მკურნალობდა. მისი სახელი და ავტორიტეტი დღითიდღე იზრდებოდა. ამიტომ იყო, რომ სამეგრელოს მთავარმა გრიგოლ დადიანმა პატრი ნიკოლა მიიწვია სასახლეში სამკურნალოდ. გრიგოლი 1791 წელს დაქორწინდა ნინო ბაგრატიონზე, გიორგი XII-ის ასულზე. გრიგოლ დადიანი რთული და თავისებური პიროვნება იყო. მონაწილეობდა სოლომონ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში. ამიტომ გაძევებული იყო

21 იქვე, გვ. 492

22 თამარაშვილი მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 492.

23 იქვე, გვ. 494

24 იქვე გვ. 492

დადიანობისგან“. მაგრამ მოახერხა და ერეკლე მეფის დახმარებით, ისევ დაიბრუნა დადიანობა. მაგრამ დაივიწყა ერეკლე მეფის ამაგი, ნინო ბაგრატიონი მიატოვა, რომელთანაც 6 შვილი ჰყავდა და ცოლად მოიყვანა ჩიჩუას ქალი. ამ ფაქტმა ძლიერ აღაშფოთა დავითი, გიორგი მეფის ძე და ეს ამბავი აცნობა მთავარმართებელ კნორინგს. ნინო დედოფალი და გრიგოლ დადიანი კნორინგმა შეარიგა. 1804 წელს, მოულოდნელად გარდაიცვალა გრიგოლ დადიანი. სიკვდილის მიზეზად მონამვლა დასახელდა. ეჭვი ორ ადამიანზე-ნინო ბაგრატიონზე და მის მკურნალ ექიმზე, პატრ ნიკოლაზე მიიტანეს.

1805 წლის 21 იანვარს, ციციანოვმა მისწერა ლიტინოვს დაეთანხმებინა სოლომონი, რომ პატრი ნიკოლა თბილისში გამოეგზავნა (აქტები, III, №492). პატრი ნიკოლა, მართლაც, მოტყუებით დააპატიმრეს და მალულად ჩამოიყვანეს თბილისში, მას დააბრალეს გრიგოლ დადიანის მონამვლა. პატრი ნიკოლა ბრალდებას უარყოფდა. ნინო ბაგრატიონმა რომ გაიგო პატრის დაპატიმრების ამბავი, თბილისში გამოგზავნა წერილი. სადაც წერდა, რომ როდესაც პატრი ნიკოლა სასახლეში მოვიდა, მისი ქმარი უკვე გარდაცვლილი იყო და მოითხოვდა მის განთავისუფლებას პატიმრობიდან. პატრი ნიკოლა, მართლაც, გაათავისუფლეს პატიმრობიდან, რადგან ბრალდება არ დაუმტკიცდა²⁵.

1805 წლის 15 ივნისს სოლომონ II წერს ციციანოვს: „გავიგე პატრი ნიკოლა გაგითავისუფლებიათ. ხალხი უეჭიმოდ არის, გამოგზავნე ჩვენს სამეფოში, (აქტები, III №868). რუსეთის მთავრობა შეპირდა სოლომონ მეფეს, რომ პატრ ნიკოლას იმერეთში დააბრუნებდა, მაგრამ როგორც ჩვეოდათ, არც ეს დაპირება არ აასრულეს. პატრი ნიკოლა თბილისში დარჩა და დაინყო სასწავლებელზე ზრუნვა და მოსახლეობის მკურნალობა. 1807 წელს პატრმა ნიკოლამ სთხოვა მთავრობას, მცირე ხნით გაეშვათ იმერეთში, რომ თავისი მამულებიდან გადასახადი მოეკრიფა და ვალებიც აიელო. მას იმერეთში, მართლაც, ჰქონდა მამულები, რომლებიც სოლომონ მეფემ აჩუქა 1799 წელს²⁶. პატრი ნიკოლა ჩავიდა იმერეთში, მაგრამ იქ ყოფნა გაუხანგრძლივდა, რაც არ მოეწონათ რუსებს.

1808 წლის იანვარში გუდოვიჩი წერს ტორმასოვს: „პატრი ნიკოლა ოთხი თვით დამეთხოვა იმერეთ-სამეგრელოში ვალების ასაკრეფად, მაგრამ ნახევარ წელზე მეტია გასული და აღარ ბრუნდება (აქტები, III, №273).

25 ბერძნიშვილი მ, მასალები XIX ს-ის I ნახევრის ქართული საზგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის. II, თბ., 1983, გვ. 120; ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 52.

26 ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 41

პატრი ნიკოლა მოტყუებით დააპატიმრეს და ჩამოიყვანეს თბილისში, ბრალად ედებოდა მეფე სოლომონის რუსების წინააღმდეგ ამხედრება. მან მოახერხა ციხიდან გაპარვა და ახალციხეში ჩასვლა. პატრი ნიკოლა ადრეც ხშირად სტუმრობდა ახალციხესა და ტაოკლარჯეთის კათოლიკურ სოფლებს. მათ შორის ჩადიოდა სოფელ ველში, სადაც მოსახლეობის დიდი ნაწილი კათოლიკე ქართველი იყო. პატრი ნიკოლა ახალციხეში და ჯავახეთში ძალიან უყვარდათ, რადგან იგი ქართულად ქადაგებდა და შესანიშნავი მკურნალი იყო.

„ახალციხეში პატრის დასახლებამ გაახარა ჯავახეთის ქართველები. პატრი ნიკოლა ქართველობდა“²⁷, წერს ზ. ჭიჭინაძე, რაც იმას ნიშნავს, რომ პატრი ნიკოლას ღვთისმსახურების ენა ქართული იყო.

პატრი ახალციხეში შეუდგა მოღვაწეობას. ის ქმედითი და აქტიური პიროვნება იყო. დაიწყო ყოვლანმინდა ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესიის შენება, მაგრამ ერთ ერთმა მოლამ დაუქცია. ადგილობრივ სომეხ კათოლიკეებს არ უყვარდათ პატრი ნიკოლა და მტრობდნენ, იმიტომ რომ, მას სურდა ქართველ კათოლიკეებთან ქართულ ენაზე ექადაგა, რაც სომეხი კათოლიკე მღვდლების დიდ გაღიზიანებას იწვევდა. მათ ხომ იმას მიაღწიეს, რომ არათუ ახალციხეში, არამედ მთელ კავკასიაში სომხური ტიპიკონი მოქმედებდა და მღვდელთმსახურების ენად, მხოლოდ სომხური ითვლებოდა. რაც, არ სურდათ ქართველ კათოლიკეებს. აი, რას ამობდნენ ჯავახეთში მოსახლე ქართველი კათოლიკეები: „ჩვენ, ჯავახეთის ქართველები კათოლიკეები ვართ და ქართული ენის მცოდნე პატრი გვჭირდება და არა სომხურისა“²⁸. ეს გაითვალისწინა რომმა და მოითხოვა ორი ქართველი ყმანვილის რომში გამოგზავნა განათლების მისაღებად. მაგრამ ქართველმა, გასომხებულმა მღვდელმა, სომხური რიტის მიმდევარმა პავლე შაჰყულიანმა, ამას ხელი შეუშალა. ამ პიროვნების შესახებ წერდა შ. ლომსაძე: „ისტორია დროისა და სიტუაციების შეგრძნების უტყუარი ალღოთი დაჯილდოვებულ ბევრ დიდსა და პატარა მედროვეს იცნობს... ისინი ცხოვრების ზედაპირზე ყოფნისას ჩვეულებრივად საკუთარი თავის, ხალხისა და სამშობლოს უარყოფამდე მიდიან. და, სხა და სხვა ქვენა გრძნობებით გატაცებულნი, ვერც კი გრძნობენ შთამომავლობის მეხსიერებაში როგორ გადადიან შერისხული სახელებით. ასეთი პიროვნება იყო არქიმანდრიტი პავლე ჭილიმუზაშვილი (შაჰყულიანი)“²⁹. იგი პატრების შესახებ წერს დასმენებს, როგორც რომში, ისე რუსეთის

27 იქვე, გვ. 54.

28 ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 59.

29 ლომსაძე შ., გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან ახალციხური ქრონიკები, თბ, 1979, გვ. 110.

საიმპერატორო კარზე. შაჰყულიანმა იმას მიაღწია, რომ უცხოეთის მისიონი ახალციხეში მოშალა და სამცხე-ჯავახეთის თემს კათოლიკეთა ერთადერთი სულიერი მბრძანებელი გახდა³⁰. შაჰყულიანმა მთელი სიცოცხლე სომხური ტიპიკონისათვის ბრძოლას შეაღწია და მიაღწია იმას, რომ ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიებში წირვა-ლოცვის ენად სომხური გამოცხადდა, რამაც ხელი შეუწყო ქართველ კათოლიკეთა გასომხების პროცესს. ეროვნებით იტალიელი, პატრი ნიკოლა რუტილიანო, კი იმისათვის იბრძოდა, რომ ქართულ კათოლიკურ ეკლესიაში ღვთისმსახურების ენა მშობლიური, ქართული ყოფილიყო. მას სომხური ტიპიკონის მქონე სომეხი მღვდლები ებრძოდნენ. მათი აზრით, პატრ ნიკოლას აშენებული ეკლესია, რომ ამოქმედებულიყო, ქართველ კათოლიკეთა მრევლი პატრ ნიკოლას ეკლესიაში დაინწყებდა სიარულს და მათი ეკლესიები დაცარიელდებოდა.

მკვლევარმა მურმან პაპაშვილმა შეისწავლა პატრი ნიკოლას საქმიანობა ქართული დიპლომატიის სამსახურში. იგი იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის ელჩი იყო საფრანგეთსა და თურქეთში.

1810 წელს სოლომონ II თბილისის ტყვეობიდან გაიქცა და ახალციხეში ჩავიდა, სადაც დახვდა თავისი მეგობარი და მრჩეველი პატრი ნიკოლა: „არაპირდაპირი წყაროს მიხედვით, პატრმა ნიკოლამ სოლომონ II დაინტერესა ევროპის ქვეყნებთან შესაძლო პოლიტიკური კავშირების სხვადასხვა ვარიანტებით. ამას ის მოყვა, რომ სოლომონ II-მ პატრი ნიკოლა, როსტომ ნიჟარაძე და ერთი აზნაური გაგზავნა პარიზში-ნაპოლეონ ბონაპარტესთან“³¹. უცნობია ამ დიპლომატიური მისიის შედეგი, არ ვიცით როგორ დამთავრდა ეს დიპლომატიური მოლაპარაკება ნაპოლეონთან. სავარაუდებელია, რომ „პატრ ნიკოლას მცდელობა არ დაუკლია საფრანგეთისგან შესაძლო დახმარების მიღებაზე: სამწუხაროდ, ამ ჯერადაც დამარცხდა საქართველოს ორიენტაცია დასავლეთზე“³².

სოლომონ II იძულებული გახდა ტრაპიზონში წასულიყო.

1811 წელს ახალციხეში შავი ჭირის ეპიდემია გაჩნდა, პატრი ნიკოლა ავადმყოფებს უვლიდა, შეხვდა ეს სახადი და გარდაიცვალა 10 აგვისტოს. ახალციხის ქრონიკებში წერია: „1811 წ. მარიამობის თვეში

30 იქვე, გვ. 116.

31 პაპაშვილი მ., პატრი ნიკოლა და რუტილიანო ქართული დიპლომატიის სამსახურში, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზუგდიდის ფილიალი, წელიწადეული, I, თბ., 2005, გვ. 75.

32 პაპაშვილი მ., პატრი ნიკოლა და რუტილიანო ქართული დიპლომატიის სამსახურში, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზუგდიდის ფილიალი, წელიწადეული, I, თბ., 2005, გვ. 75.

10-პატრი ნიკოლა უამით მოკუდა³³. შავი ჭირის ეპიდემია ახალციხეში 5 ივლისს გაჩენილა: „უამი გამოჩნდა ჩვენებშიც. 1811 მკათათვის 5“³⁴.

მდგომარეობა სამცხე-ჯავახეთში ძალიან მძიმე იყო ინტენსიურად მიმდინარეობდა ქართველთა გასომხების პროცესი, ეკლესიაში ქართული კვალის მოსპობა, კათოლიკე პატრების დევნა ყოველდღიური მოვლენა იყო. ამის შესახებ გულისტკივილით წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე: „პატრების დევნა, ეკლესიებში ქართული ენის მოსპობა, ძველი ქართული წარწერების ნაშლა და ქართული სახისა და გვარის გაქრობა ადრინდანვე შემოვიდა სომხისაგან“³⁵. სწორედ ამის მონინალმდევე იყო პატრი ნიკოლა, რომელიც ბევრ ქართველზე მეტად იცავდა ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის ჩატარების უფლებას. უყვარდა საქართველო და ქართველი ხალხი. სამწუხაროდ, ბევრი დუმსახურებელი შეურაცხყოფა მიაციენეს. იყო რუსული მმართველობის მონინალმდევე. ჰქონდა პოლიტიკური მოვლენების საღად განჭვრეტის უნარი. ეუბნებოდა ქართველებს: „ბატონებო, გაახილეთ თვალები, დაიფარეთ ტახტი სამეფოსა თორემ დაეცემა, დაჰკარგავთ მეფობას“³⁶. როდესაც გიორგი XII აღტაცებული შეჰყურებდა 1800 წელს საქართველოში შემოსულ რუსის ჯარს, პატრი ნიკოლა: გულისტკივილით ამბობდა: „საქართველო იმარხებაო“. იყო მეფეების-ერეკლე II-ის, გიორგი XII-ის, სოლომონ II-ის მრჩეველი, მეგობარი, პირადი ექიმი, მეგობრობდა სოლომონ ლეონიძესთან, ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან. იყო შესანიშნავი ექიმი, ძლიერ განათლებული და გონიერი ადამიანი, საართველოს დიდი მოყვარული, ქართველი ხალხის პატივსმცემელი, რომელიც ბევრ ქართველზე უკეთ „ქართველობდა“ და ზაქარია ჭიჭინაძეს სიტყვებს კიდევ ერთხელ გავიმეორებ: იგი, მართლაც, იყო „ტომით უცხო, მაგრამ გულით ქართველი“.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბადრიძე შ., ჯვაროსნები და საქართველო, თბ.: მეცნიერება, თბ. 1973 წ.

ბერძნიშვილი მ., მასალები XIX ს-ის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბ.: მეცნიერება, თბ. 1983

33 ხოჯაშვილი ი., აბინაშვილი ს., ნაფროზაშვილი ს, ახალციხური ქრონიკები, დღიური მემატინე, თბ. 2015 წ, გვ. 188

34 იქვე გვ. 188

35 ჭიჭინაძე ზ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 69.

36 იქვე, გვ. 39.

თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის
ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუ-
ნიდან XIX საუკუნემდე, ტფ. 1902.

იოსელიანი პ., ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ.: საბჭოთა
საქართველო, თბ., 1978.

ლომსაძე შ. გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოს ისტორი-
იდან. ახალციხური ქრონიკები, თბ.: მეცნიერება, თბ, 1979.

პაპაშვილი მ., „პატრი ნიკოლა და რუტილიანო ქართული დიპ-
ლომატიის სამსახურში“, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზუგდიდის ფილიალი, წელიწდეული,
I, თბ., 2005.

საქართველოს ისტორია: ლექსიკონი I, შემდგენელი რ. მეტრე-
ველი, თბ.: განათლება, 1979.

საქართველოს ისტორია, ტ. IV, XIX- XIX სს. თბ.: პალიტრა,
2012.

ჭიჭინაძე ზ., პატრი ნიკოლა როგორც ექიმი მის დროის ქართვე-
ლი კათოლიკენი საქართველოში, ტფ.: სტამბა ექვთიმე ხელაძისა,
1896.

ხოჯაშვილი ი., აბინაშვილი, ნავროზაშვილი ზ, ახალციხური
ქრონიკები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადეს ნიკო ბერძენიშ-
ვილმა და მიხეილ ქავთარიამ. თბ.: უნივერსალი, თბ. 2015.

Guliko Mchedlidze

Pater Nicola and Georgia

Nicola Rutiliano was the Italian missionary who lived for a long time in Georgia – both in East and in West – in the end of 18th century and in the beginning of the 19th century, in the dramatic period of the history of Georgia. Article describes the life and actions of Pater Nicola in Georgia.

ქართველი კათოლიკე მღვდელი ივანე გვარამაძე და ქართული სიძველეები

ქართველი კათოლიკე მღვდლის ივანე გვარამაძის ღვაწლი კარგადაა გაცნობიერებული სამეცნიერო წრეებში. მისი დანატოვარით დაინტერესებულა არაერთი მკვლევარი. მისი მოღვაწეობა შესწავლილია სხვადასხვა მიმართულებით. თუმცა მისი შემოქმედებითი და კვლევითი ინტერესების მრავალფეროვნების გამო მისი არქივი დღემდე არაა სათანადოდ გამოკვლეული. ჩვენი მიზანია, კიდევ ერთხელ გავუსვათ ხაზი ივანე გვარამაძის ნაშრომების გათვალისწინების მნიშვნელობას იმ კონკრეტული საკითხების კვლევისას, რომელსაც ეს ავტორიც შეხებია თავის დროზე. გარდა ამისა, უნდა წარმოვაჩინოთ მისი არქივის სრულყოფილად გამოკვლევის აუცილებლობა

ჩვენ გამოვიკვლიეთ ივანე გვარამაძის არქივში არსებული მისი ორი ავტოგრაფული ხელნაწერი [ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 2399; 125]. მათგან ერთ-ერთი გამოქვეყნებულია გაზეთ დროებაში 1881 წელს. გვარამაძე თავის მინაწერებში ახსენებს ორ ძველ ქართულ ხელნაწერს, რომელთაგან ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ერთის იდენტიფიცირება მოვახდინეთ: ესაა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფონდში S1245 ნომრით დაცული ხელნაწერი – აწყურის სვინაქსარი. გვარამაძის იმ წერილში კი [ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 2399], სადაც ნახსენებია მეორე ხელნაწერი, დაჯგუფებული და ჩამოწერილია სიტყვები, რომლებიც შეიცავს შ-ს, ჳ-ს, ა-ს, ჳ-ს. ბოლოს კი, დართულია შემდეგი შინაარსის ცნობა: „900 წლის სახარებითგან გამოკრებილი, როგორც უხმარიათ შ, ა, ჳ და ჳ, ჩვენ დროს გამოკლებული მხედრული მწერლობითგან სიადვილისათვის. ხუცურ საეკლესიო და საღვთისმეტყველო თუ საგალობელ საგნებში უნაკლულად გვმართებს ხმარება. 1909 წ. ვინმე მესხი.“ რომელი წიგნი, ან ხელნაწერი იგულისხმება „900 წლის სახარებაში“, ჩვენთვის ამ ეტაპზე უცნობია.

ცნობილია, რომ პატივცემული მესხი მოღვაწის ერთ-ერთ ნაყოფიერ საქმიანობას წარმოადგენდა სიძველეების მოძიება და

შეძენა. იგი ყველა ღონეს მიმართავდა, რომ ისტორიული მეხსიერების მქონე ნივთები, იქნებოდა ეს ხელნაწერი დოკუმენტები თუ ეპიგრაფიკული ნაშთები, როგორმე მოეპოვებინა და თუ საკუთარი ხელით მონყობილ მუზეუმში ვერ განათავსებდა, მათი აღწერილობა მაინც ჩაენერა. იყო შემთხვევები, როდესაც ამგვარი ნივთების დაკარგვის შიშით ისედაც დუხჭირად მცხოვრები მღვდელი საკუთარი ოჯახის საარსებო სახსრებსაც არ იშურებდა. ასე შეუძენია მას ახალციხის ბაზარზე გასაყიდად გამოტანილი ოქროს ბეჭედი, რომელიც, როგორც აღმოჩნდა, იმერეთის მეფის, ალექსანდრე III-ის ცოლს, თამარს ეკუთვნოდა [ლომსაძე 1996:53]. თუმცა იყო ისეთი შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ კულტურული ძეგლის სანაცვლოდ დიდ თანხას ითხოვდნენ, რასაც ღარიბი მღვდლის ჯიბე ვერ გასწვდებოდა. ასეთ დროს გვარამაძე თავისთან იტოვებდა ამ ძვირად შეფასებულ ნივთებს და შემდეგ კი, რაკი ნახავდა, რომ შესაბამის თანხას ვერაფრით ვერ შეაგროვებდა, უკანვე გაატანდა მფლობელს და თან მიასწავლიდა ისეთი კაცის მისამართს, რომელიც უსათუოდ შეიძენდა ამ ნივთს. ამგვარად, ივანე გვარამაძე ცდილობდა, რომ მატერიალური კულტურის ძეგლები როგორმე საქართველოს ფარგლებს გარეთ არ აღმოჩენილიყო. სამწუხაროდ მისი ეს მცდელობა ზოგჯერ წარუმატებელი იყო. მაგალითად, ჯავახეთის სოფელ ტურცხში მინის დამუშავების დროს შემთხვევით აღმოუჩენიათ ვერცხლის დიდი სურა და თასი, რომელიც დაახლოებით 1,5 კგ-ს იწონიდა. 1882 წელს ეს თასი მიუტანიათ გვარამაძესთან და 300 მანეთი მოუთხოვიათ სანაცვლოდ. გვარამაძემ უსახსრობის გამო თასი ვერ შეიძინა. სამაგიეროდ მისი რეკომენდაციით იგი შეუძენია მესხეთის ძველ ათაბაგთა და ახალციხის ფაშათა შთამომავალს ფეიზულა ბეგს. საბოლოოდ კი ეს თასი ბეგმა თავისი ცოლის ნათესავს აჩუქა კიევში, რომელსაც, იმდროინდელთა ცნობით, თურმე 8000 მანეთს აძლევდნენ თასის სანაცვლოდ [ჯვარი ვაზისა 1906/13:16].

სწორედ გვარამაძის ასეთ მონდომებასა და შემართებას უნდა ვუმადლოდეთ ზემოთ ნახსენები, ეტრატზე შესრულებული ხელნაწერის, ანყურის სვინაქსარის, არამარტო ჩვენამდე მოღწევას, არამედ მასზე არსებული ზოგიერთი მინაწერის სრულყოფილი სახით ამოკითხვასაც. ეს ხელნაწერი თარიღდება XIII-XIV საუკუნეებით. იგი გადანერვილია ანყურში ვინმე ოქრაი გაგაისძის მიერ. მინაწერების მიხედვით ხელნაწერი ეკუთვნოდა ალის წმ. გიორგის სახელობის მონასტერს. ეს ხელნაწერი პირველად მოხსენიებული აქვს მარი ბროსეს თავის ნაშრომში, სადაც მი-

უთითებს, რომ ხელნაწერი იმხანად იმყოფებოდა წმ. მარინეს ტაძარში, ახალციხეში [ბროსე 1850:179]. როგორც ჩანს, ამის შემდეგ ხელნაწერი წმ. მარინეს ეკლესიიდან აღმოჩნდა ვინმე ახალქალაქელი სასულიერო პირის ხელში. ეს უნდა მომხდარიყო 1881 წლამდე, რადგან გვარამაძემ სწორედ ამ წელს გამოაქვეყნა სტატია ალის მონასტრისა და აწყურის სვინაქსარის შესახებ, საიდანაც ვგებულობთ, რომ მან სვინაქსარი ითხოვა ერთი ახალქალაქელი მღვდლის, მაქსიმე სულხანოვისგან [გვარამაძე 1881/167:1]. საბოლოოდ კი, ეს ხელნაწერი უთუოდ გვარამაძის შუამავლობით უნდა მოხვედრილიყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფონდში.

გვარამაძის შემდეგ სვინაქსარით დაინტერესებულა არაერთი მკვლევარი, მაგალითად, დიმიტრი ბაქრაძე, რომელმაც გვარამაძეს მისწერა კიდევ თხოვნის წერილი, რომ გაერკვია მარი ბროსეს წიგნში ნახსენები ტყავზე დაწერილი ხელნაწერის ადგილმდებარეობა [ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 4652, გვარამაძის არქივი]. ასევე თედო ჟორდანიას, რომელმაც თავის ქრონიკებში მცირე ადგილი დაუთმო სვინაქსარის მინაწერებს [ჟორდანიას 1897:284]. ბროსესთან ამოწერილია სვინაქსარის ალაპები და ერთი ისტორიული ხასიათის მინაწერი, ჟორდანიასთან – სახელები ალაპებიდან და ერთი ისტორიული შინაარსის მინაწერი, გვარამაძესთან – სახელები ალაპებიდან და ყველა, ანუ ათივე ისტორიული შინაარსის მინაწერი [გვარამაძე 1881/167: 1-3]. ყველაზე ვრცლად ეს მინაწერები ამოუწერია მოსე ჯანაშვილს [ჯანაშვილი 1928]. თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში გვარამაძის ამოკითხვა უფრო სრულყოფილია, ვიდრე ჯანაშვილისა. სავარაუდოდ ამის მიზეზი არ უნდა იყოს მხოლოდ ის, რომ გვარამაძე საკმაოდ დაოსტატებული თვითნასწავლი ტექსტოლოგი იყო, შესაძლოა მის დროს ეს მინაწერები უფრო შეურყვნელი და კარგად ამოკითხვადი ყოფილიყო, ვიდრე ჯანაშვილის დროს, ან ვიდრე დღეს. შედარებისთვის მოგვყავს ხელნაწერის 459-462 გვერდებზე გადანაწილებული მინაწერის გვარამაძისეული, ჯანაშვილისეული და ჩვენეული ნაკითხვა:

გვარამაძის წაკითხვა	ჯანაშვილის წაკითხვა	ჩვენი წაკითხვა
<p>... რომანცა გვარამან კაცისამან შემცაცვალოს, ხელჟყოს შემლადად, შემცაცვალოს სჯულისაგან ქრისტიანეთასა, შემცა ედების კეთრი გეზისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონისა, იგიმცა ურია არის, რომელმან ქრისტესა უფალსა ლახვარი შესცა, იგიმცა დიაცი არის, რომელმან ნათლის მცემელსა თავი მოჰკვეთა, იგიმცა დიოკლიტიანე არის, რომელმან წმიდა გიორგსა სატანჯველნი მიუჰყრნა, დაისაჯოს უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს ღვთისა მადლით და რაიცა ამ სვინაქსარსა შინა წმინდანი სწერიან მადლითა მათითა, ამასცა შინა სოფელსა და მერმისა მის საუკუნესა, ამინ: და დამამტკიცებელნი ღმერთმან აკურთხნეს [გვარამაძე 1881/ 167: 2]</p>	<p>...რომელმან გუარმან კაცმან შეცვალოს, ჳელჟყოს შეშლადად შემცაცვლების მსაჯულისაგან ქრისტიანეთასა, შემცაედების კეთრი გეზისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონისა იგიმცა ურია არის [....] რომელმან ნათლისმცემელს თავი მოჰკვეთა, იგივეა [...] სწერიან მათითა მადლითა ამასცა შინა სოფლისა და მერმესა მას საუკუნესა, ამინ. და დამამტკიცებელნი ღმერთმან აკურთხნეს. [ჯანაშვილი 1928: 47-48]</p>	<p>...[რომელ]მნცა გუარმან [კა]ცისამან შემცაცვალოს ჳლ-ყოს შეშლადად, შემცა-იცვალე[ს]/ სჯულისაგან ქრისტიანეთასა, შემცა-ედების [კ]ეთრი გეზისი, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონის. [იგიმცა] [.] ურია არის [.]მან ქრისტესა ღმერთსა[.]ლახურ[ი] შესცა, იგიმცა დიაცი არის. რომელმან/ ნათლისმცემელსა თავი მოჰკვეთა, იგიმცა [დ]იო[.] ტა[.] არის, რომელმან წმიდასა გ[.]ი სატანჯველი მ[.]უ[.]... [.]ულ[.]... ქრისტეს ღმერთისა მადლით და რაეცა ა[.] ა სვინაქსარსა შ[.]ა წ[.].../ სწერიან, მათითა მადლითა ამასცა შინა სოფელსა და მერმესა მას სა[უ]კუნესა ამინ. და დამამტკიცებელნი ღმერთმან აკურთხნეს</p>

გვარამაძისეულ ამოკითხვაში გამუქებული გვაქვს ის სიტყვები, რომლებიც ჯანაშვილთან საერთოდ არ გვხვდება, ხოლო ხაზგასმული გვაქვს ის სიტყვები, რომლებიც დღესაც გაჭირვებით ან საერთოდ აღარ იკითხება. როგორც ვხედავთ, გვარამაძის მიერ კონკ-

რეტულად ეს ფრაგმენტი ბევრად სრულყოფილადაა ამოკითხული, ვიდრე დღესაა ამის შესაძლებლობა.

გარდა ამისა, გვარამაძის ცნობით, ხელნაწერის კიდევებზე სწორედ ის მინაწერებია, რომელიც ჯერ კიდევ მის დროს ველარ იკითხებოდა ალის წმ. გიორგის ეკლესიის კედლებზე. დაბეჯითებით ვერ ვიტყვით – ეს ან უბრალო ვარაუდია, ან გვარამაძემ ნამდვილად შეძლო ალის წმ. გიორგის ეკლესიის კედლებზე რაიმე წარწერის ამოკითხვა, რომელთა ჩანწერაც ვერ მოახერხა, მაგრამ ის კი მაინც დაადგინა, რომ სვინაქსარის მინაწერები სწორედ ამ ტაძრის კედლებიდანაა გადმონერილი.

ჩვენი აზრით, ამ ორი მაგალითიდანაც უკვე ნათლად ჩანს, რამდენად მნიშვნელოვანია ივანე გვარამაძის ნაშრომების გათვალისწინება ამა თუ იმ კვლევით პროექტში (ანყურის სვინაქსარის მაგალითზე) და რამდენად მნიშვნელოვანია მისი არქივის სათანადოდ გამოკვლევა (ჩვენ მიერ ჯერ დაუდგენელი წიგნის, ან იქნებ ხელნაწერის – „900 წლის სახარების“ მაგალითზე.)

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბროსე 1850 – M. Brosset, Rappors sur un Voyage Archeologique Dans La Georgie Et Dans L'Armenie. execute en 1847-1848. St.-Petersbourg 1850.

გვარამაძე 1881/167 – ვინმე მესხი, ახალციხური ფელტონი, გაზეთი დროება 1881, 167. გვ.1-3.

ლომსაძე 1997 – შ. ლომსაძე, მესხები, ახალციხური ქრონიკები II, რედაქტორი ზურაბ კიკნაძე, გამომცემლობა „მოლოდინი“ 1997.

ჟორდანიას 1897 – თ. ჟორდანიას 1897, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი ქრონოლოგიურად დანყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი მეორე. ტფილისი 1897.

ჯანაშვილი 1928 – მ.ჯანაშვილი, ანყურის სვინაქსარი და მისი მინაწერები, ტფილისი 1928. მოსე ჯანაშვილის არქივი, 49, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

ჯვარი ვაზისა 1906 – ჯავახეთი, ეთთიგაფიული წერილი, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1906, 13. გვ. 16

საარქივო მასალა:

ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 125, გვარამაძის არქივი

ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 2399, გვარამაძის არქივი

ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. 4652, გვარამაძის არქივი

Giorgi Chubinidze

Georgian Catholic Priest Ivane Gvaramadze and Georgian Antiquities

Georgian Catholic priest Ivane Gvaramadze was an important cultural and intellectual person in the end of 19th century. There are many unpublished documents in Ivane Gvaramadze's archive, which show a new aspects for study the old Georgian culture.

მიხეილ თამარაშვილის ნაშრომზე კირიონ საძაგლიშვილის კრიტიკული შენიშვნების ანალიზისათვის

კათალიკოს-პატრიარქ კირიონ მეორის ფონდში დაცულია ერთი გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი, სათაურით „უვიცობა“, რომელშიც გამოთქმულია შენიშვნები ცნობილი ქართველი კათოლიკე ისტორიკოსისა და მღვდლის, მიხეილ თამარაშვილის მიერ 1902 წელს გამოცემულ წიგნზე „ისტორია კათალიკობისა ქართველთა შორის“. ხელნაწერი შედგება 18 ფურცლისგან და მასში მოკლედაა წარმოდგენილი კრიტიკული მოსაზრებები, რომლებიც შეეხება თეოლოგიისა და საეკლესიო ისტორიის, ამავე დროს, სხვა საკითხებსაც. ქვემოთ განვიხილავთ ხელნაწერის მხოლოდ იმ მნიშვნელოვან თემებს, რომელსაც რელიგიური შემადგენელი აქვს.

2002 წელს ხელნაწერის აღნიშნული ნაწილი გამოაქვეყნა გამოკვეთილად ანტიკათოლიკური ორიენტაციის მქონე თანამედროვე ავტორმა, გიორგი მაჭარაშვილმა¹. მისი პუბლიკაცია, რომელიც სულ სამი გვერდისაგან შედგება, არანაირ ანალიზს არ შეიცავს. ავტორი მხოლოდ კირიონის ხელნაწერიდან ამოკრებილი ამ კრიტიკული შენიშვნების უბრალო გადმოცემით კმაყოფილდება. ვინაიდან ამ შენიშვნებით გამოხატული პოზიცია და სულისკვეთება გიორგი მაჭარაშვილის ზოგად დამოკიდებულებასთან თანხვედრაშია, როგორც ჩანს, მან საჭიროდ ჩათვალა ეპისკოპოსის შენიშვნების ამგვარი გაუანალიზებელი და უკრიტიკო გადმოცემა. რატომღაც ხსენებულ სტატილაში კირიონის ორიოდ რელიგიური შინაარსის შენიშვნა არ არის წარმოდგენილი. ქვემოთ კირიონის ზოგიერთ ასეთ მოსაზრებასაც წარმოვადგენთ სათანადო შეფასებით (მაგ., შენიშვნებს გიორგი მთანინდელზე, მისიონერების ცილისწამებაზე და სხვა).

1 მაჭარაშვილი, გიორგი. „მეუფე კირიონი და მიხეილ თამარაშვილი (კირიონის კრიტიკული შენიშვნები მ. თამარაშვილის პირველ მონოგრაფიაზე)“, მნათობი, 5-6, 2002, გვ. 145-147. (იმავე წელს თითქმის იგივე ტექსტია გამოქვეყნებული სხვაგამოცემაში: გიორგი მაჭარაშვილი. „კირიონის კრიტიკული შენიშვნები მ. თამარაშვილის პირველ მონოგრაფიაზე“, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხებისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა IV რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. რედაქტორი: გურამ ლორთქიფანიძე. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2002, გვ. 11-17).

ამრიგად, ავტორი კირიონის მიერ კრიტიკულად და ციტირებული თამარაშვილის სიტყვების გადმოცემისას არც კი ცდილობს გაარკვიოს, რამდენად ლოგიკური და გამართლებულია, ისტორიული და თეოლოგიური თვალსაზრისით, კირიონის შენიშვნები. გიორგი მაჭარაშვილი არც იმის გარკვევას ცდილობს, კირიონმა რამდენად ობიექტურად, ადეკვატურად ან სრულად დააციტირა თამარაშვილი. ცხადია, ჩემი მიზანი არაა ამის გამო ხსენებული ავტორის გაკიცხვა. მან ხელნაწერის წარმოდგენის ამგვარი გზა აირჩია, კერძოდ, მხოლოდ მისთვის საინტერესო და მოწონებული კირიონის შედარებით „ძლიერი“ ანტიკათოლიკური შენიშვნების მარტივი გადმოცემა.

ამიტომ გადავწყვიტე განსხვავებული მიდგომის არჩევა. ამისთვის მოგვინია აღნიშნული ხელნაწერის² ცენტრალურ საისტორიო არქივში ნახვა და მასში გამოთქმული მოსაზრებების უფრო სრულად და შესაბამისი ანალიზით წარმოდგენა.

ხელნაწერის პირველივე აბზაცში ეპისკოპოსი კირიონი წერს (ხელნაწერის ციტატების წარმოდგენისას პუნქტუაცია და სტილს უცვლელად ვინარჩუნებ):

[თამარაშვილი] სცდილობს დაამტკიცოს, რომ მე-XII-XIII საუკუნის ქართულ გუჯრებში არიან მოხსენიებულნი ხუთნი პატრიარქნი, რომელთა შორის არის პაპიც. პაპს საქართველოს ეკკლესია მუდამ სთვლიდა და სთვლის პაპად, პატრიარქად, მაგრამ აქედან რა სურს გამოიყვანოს ბ. თამარაშვილმა? ის, რომ საქართველოს ეკკლესია რომის ეკკლესიისაგან გაყრილი არ იყოფო (ფ. 1. გვ. 1).

შესაძლოა, დიპტიქში პაპის მოხსენიება არ მოჩანდეს საკმარის დასტურად, რომ ესა თუ ის აღმოსავლური ეკლესია რომთან ერთიანობაშია, მაგრამ დიპტიქში პაპის სახელის შენარჩუნება, პირველ რიგში, რომის ეკლესიასთან ევქარისტიული კავშირის შენარჩუნებას ნიშნავს, რაც უნდა იყოს უმნიშვნელო გარემოება. მაგ., როცა რომისა და კონსტანტინეპოლის ეკლესიებს შორის განხეთქილებაზე საუბრობენ, ამ დროს, თეოლოგიური თვალსაზრისით, სწორედ ევქარისტიული კავშირის განწყვეტას გულისხმობენ. ეს მნიშვნელოვანი წყაღვამყოფი ხაზია ეკლესიებს შორის ურთიერთობებში. ამრიგად, ტექნიკურად, თეოლოგიურ ენაზე თუ ვიმსჯელებთ, სწორია, თუ ვიტყვით, რომ ეკლესიებს შორის ერთობა არსებობს, თუკი მათ შორის ევქარისტიული კავშირია.

2 კირიონი (კ/პ) მიხეილ თამარაშვილის წიგნის „ისტორია კათოლიკობისა საქართველოში“ – კრიტიკული შენიშვნები, საქ. ცენტრ. საისტ. სახელმწ. არქივი, ფონდი 1458, საქმე 29. (თავის სტატიაში გ. მაჭარაშვილი ფონდის ნომერს შეცდომით უთითებს 1453-ს, თუმცა სქოლიოში სწორად აღნიშნავს: 1458).

ამ საკითხზე მსჯელობისას ასევე გათვალისწინებული უნდა იქნეს სპეციფიკური ქართული კონტექსტიც, რომელიც იმაზე მიუთითებს, რომ ქართულ დიპტიქში პაპის სახელი შენარჩუნებულიყო არა ინერციით, არამედ ამას სრულიად გაცნობიერებული ხასიათი ჰქონდა. მაგ., იყალთოს აკადემიის დამაარსებლის, წმინდა არსენი ყალთოელის (+1127) „დოგმატიკონში“ შესულია ბერძნულიდან თარგმნილი ანტიმონოფიზიტური ტრაქტატი „30 თავი სომხური ერესის შესახებ“. ამ ტექსტის ორიგინალში მსოფლიო ეკლესიის მხოლოდ ოთხი საპატრიარქო იხსენიება (კონსტანტინეპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმისა). მაგრამ არსენი თავის თარგმანში სრულიად შეგნებულად უმატებს რომისკათედრას, საუბრობს რა ხუთ საყდარზე³. კერძოდ, ტრაქტატის „თავნი სომეხთა წვალეებისანი ოცდაათნი“ მეოთხე პარაგრაფის დასაწყისში ვკითხულობთ: „...რამეთუ წმიდათა ხუთთა სამოციქულო საყდართაგან უცხო არიან...“⁴

ეს საკმაოდ გაბედული ნაბიჯი იყო არსენის მხრიდან, რადგან, შესაძლოა, ის ბერძნული დედნის დამახინჯებასა და ერთმორწმუნე ბერძნების უპატივცემულობაში დაედანაშაულებინათ. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ წმინდა არსენ იყალთოელი მხოლოდ რომის პაპთან დაკავშირებით იჩენს აშკარა „დაუმორჩილებლობას“ ბერძნული ორიგინალისადმი, რადგან მისი ყველა სხვა თარგმანი დოგმატიკონში „ზედმინევენითი სიზუსტით იმეორებს თავიანთ ბერძნულ დედნებს“⁵. ამის შესახებ არსენი თავადაც აღნიშნავდა „დოგმატიკონის“ წინასიტყვაობაში: „უნაკლულოდ ძალისაებრ ჩემისა შემინამებია და არცარა ბერძულისაგან დამიგდია და არცარა ზეპირითა დამირთავს“⁶. ამრიგად, მისთვის არ იყო დამახასიათებელი ასე ხელალებით ორიგინალის ტექსტში ცვლილებების შეტანა,

3 Рапава, М. В. „Пolemические сочинения против армянского монофизитства в древнегрузинской письменности“, Вестник ПСТГУ (Православный свято-тихоновский гуманитарный университет), Вып. 1:3 (23), 2008, გვ. 19.

4 ალექსიძე, ზაზა, „არსენი ვარესძის ‘დოგმატიკონში’ შესული ანტიმონოფიზიტური ტრაქტატი და მისი გამოძახილი ძველ სომხურ მწერლობაში“, მრავალთავი, 1, 1971, გვ. 147. მოგვიანებით ეს სტატია ასევე შევიდა ავტორის კრებულშიც, იხ.: ალექსიძე ზაზა, ქრისტიანული კავკასია: ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი. ტომი პირველი. თბ., 2010, გვ. 86. აღნიშნული ტრაქტატი „დოგმატიკონის“ ტექსტის ამ დროისთვის (2018) გამოცემულ ორტომეულში არ მოიპოვება. იგეგმება დანარჩენი ტომების გამოცემაც.

5 Buttler, „Le Dogmatikon d’Arsen d’Iqalto et ses modeles Grecs“, Le Museon, 114, fasc. 1-2, Louvain-La-Neuve, 2001, გვ. 217-226, ციტ: ჩიკვატია, ნანა. „არსენი ყალთოელის ‘დოგმატიკონის’ შედგენილობა ხელნაწერი კრებულების მიხედვით“, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის შურნალი, 1, 2004, გვ. 26.

6 იხ. „დოგმატიკონის“ ხელნაწერი: S1463, 39v, ციტ: ჩიკვატია, არსენი ყალთოელის..., გვ. 26.

თუმცა აშკარაა, რომ რომის პაპთან დაკავშირებით მას მნიშვნელოვანი ცვლილება შეაქვს. წმინდა არსენ იყალთოელის აღნიშნული ქცევიდან საცნაური ხდება, რომ პაპი ქართველთა შორის არამექანიკურად და ინერციით, არამედ სრულიად შეგნებულად იხსენიებოდა.

წმინდა არსენის მოღვაწეობა და სააზროვნო ორიენტაცია ირეკლავდა იმდროინდელ ქართულ საეკლესიო ცნობიერებას და რეალობას. სხვათა შორის, არსენ იყალთოელი თავისი საგანმანათლებლო მოღვაწეობის პარალელურად მეფე დავით აღმაშენებლის სულიერი მოძღვარიც იყო. ყველაზე საგულისხმო კი ის არის, რომ საქართველოს ეკლესიაში არ შემდგარა არცერთი საეკლესიო კრება, რომელზეც ანტილათინური სენტიმენტების ამოკითხვაა შესაძლებელი, რომ არაფერი ვთქვათ ამ კუთხით რაიმე სახის განჩინებაზე (მაგ., რუის-ურბნისის კრებაზე საერთოდ არ იხსენიებიან ლათინები). უფრო მეტიც, მეთვრამეტე საუკუნემდე, საქართველოს ეკლესიას არ ახსოვს არცერთი იერარქი თუ თეოლოგი, რომელიც ანტიკათოლიკური პოზიციით გამოირჩეოდა. ამ მხრივ, მხოლოდ კათალიკოს ბესარიონ ორბელიშვილ-ბარათაშვილის ხსენება შეიძლება, რომლის მიერ შექმნილი ნაწარმოები „გრდემლი“ ქართული მწერლობის ისტორიაში ერთადერთ ორიგინალურ სისტემატურ ანტიკათოლიკურ ძეგლს წარმოადგენს.

ამრიგად, თამარაშვილი სამართლიანად მიუთითებს, რომ, თუ საქართველოს ეკლესია კონსტანტინეპოლის ეკლესიის მსგავსად, ლათინებთან იქნებოდა დაპირისპირებული და რომისგან გამოყოფილი, მაშინ ქართველებიც ამოშლიდნენ პაპის სახელს „დიპტიკებსა და სხვა ნიგნებში“⁷, როგორც ეს ბერძნებმა მოიმოქმედეს 1054 წლიდან⁸. ქართულ დიპტიქსა და სხვა საბუთებში კი მხოლოდ მე-17 საუკუნიდან აღარ ჩანს რომის პაპის სახელი.

7 თამარაშვილი, მიხეილ. *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902*, გვ. 6. (1902 წლის ეს გამოცემა 2011 წელს რეპრინტულად დაიბეჭდა გამომცემლობა „სიესტას“ მიერ).

8 სამწუხაროდ, ეპისკოპოს კირიონის მცდარ მოსაზრებას ისტორიკოსი ელდარ ბუბულაშვილიც იზიარებს: „კირიონი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ სხიზმის დროს უნდა მომხდარიყო საქართველოს ეკლესიის ჩამოშორება რომისაგან“ (ბუბულაშვილი, ელდარ. „*კირიონ II-ის (საძავლიშვილი) შემოქმედებითი მოღვაწეობის ისტორიიდან*“, ანალები, 2, 2000, გვ. 41). ავტორი სხვა სტატიაშიც იგივეს წერს (ბუბულაშვილი, ელდარ. „*ღვანლი მიხეილ თამარაშვილისა*“, რელიგია, 1, 2012, გვ. 19). თამარაშვილი ზოგიერთი ევროპელი ავტორის მოსაზრების საფუძველზე წერს, რომ საქართველო 1054 წელსვე არ გამოჰყოფია რომს, რადგან „საქართველო მუდამ და მეტადრე იმ დროებში, გართული იყო სხვადასხვა ომებში და ძნელად რომ მაშინვე მიექცია ყურადღება იმ დროის საღვთისმეტყველო ბჭობისათვის და შესდგომოდა ბერძნების კვალს“ (თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 5).

პაპისადმი გაგზავნილ რუსუდანის წერილთან დაკავშირებით კირიონი შემდეგ შენიშვნას გვთავაზობს:

ამ ხანაში საქართველო ცდილობდა სომხები შემოეერთებინა მართლმადიდებელ ეკკლესიასთან, მთის ხალხებში ავრცელებდა მართლმადიდებლობას და თამარაშვილი კი [ერთი]⁹ უბრალო მოკითხვის წერილით გვიმტკიცებს, რომ საქართველოს ეკკლესია რომთან იყო შეერთებული (ფ. 1, გვ. 1).

ამ შენიშვნას კირიონი შემდეგი სიტყვებით ასრულებს:

სურვილი სხვა არის, შეერთება, სხვა არის. მ. თამარაშვილს ვურჩევთ ჯერ ლექსიკონში გაშინჯოს ხოლმე სიტყვების მნიშვნელობა, მერე ისე სწეროს (ფ. 1, გვ.2)¹⁰.

ხელნაწერში კირიონის სხვა შენიშვნაც უკავშირდება აზრობრივად რუსუდანის დროს რომთან მიღწეული დროებითი ერთობის საკითხს, რომელსაც თითქოს პაპი ინოჩენციოს წერილიც ადასტურებს. კირიონი წერს:

მე-19 გვერდზედ თვით ავტორი არღვევს თავის აზრს. წინა გვერდზედ სთქვა, რომ პაპი ინოჩენციო IV-ის დროს საქართველოს ეკკლესია შეერთებული იყო, მე-19 გვერდზედ კი აბა ყური დაუგდოთ რას ამბობს: „იმავე დროს (ე. ი. 1289 წ.) პაპმა საქართველოს პატრიარქსაც მოსწერა წერილი და შეერთების წინადადებას აძლევდაო“... აკი შეერთებული იყო, თუ განუყრელი იყო საქართველოს ეკკლესიისაგან, პაპი შეერთების მუხლებს რაღათა გზავნიდა ან მისიონერები რაღათ იწყენდნენ თავს? (ფ. 1, გვ. 2).

პირველ რიგში, უნდა დავაზუსტოთ შემდეგი: თამარაშვილი რუსუდანის წერილის შინაარსის საფუძველზე ნამდვილად არ ცდილობს იმის დამტკიცებას, რომ საქართველოსა და რომის ეკლესიები გაერთიანებული იყო. ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართველი მონარქი ამ წერილით პაპს რომის ეკლესიასთან „შეერთებას“¹¹ სთხოვს. გაერ-

9 გიორგი მაჭარაშვილის მიერ კირიონის ხელნაწერიდან წარმოდგენილ ამ წინადადებაში სიტყვა „ერთი“ მის მიერვეა ჩამატებული. ამგვარი სიტყვა ხელნაწერში არ გვაქვს. ცხადია, ეს ჩამატებული სიტყვა რადიკალურად არ ცვლის წინადადების შინაარსს, მაგრამ ხელნაწერისადმი ამგვარი დამოკიდებულება მკვლევრის მუშაობის სტილს ავლენს.

10 აქ გიორგი მაჭარაშვილი ხელნაწერის პაგინაციას შეცდომით უთითებს, კერძოდ, ამგვარად: ფ. 1, გვ. 1. იხ.: მაჭარაშვილი, *მეუფე კირიონი*... გვ. 146.

11 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა*... გვ. 13.

თიანების შესახებ თხოვნა და გაერთიანების ფაქტი ერთმანეთისგან უნდა განსხვავდეს.

ამის შემდეგ თამარაშვილი ფრთხილ ვარაუდს გამოთქვამს რომისა და საქართველოს ეკლესიების დროებითი ერთიანობის შესახებ. ფრთხილ, მოკრძალებულ და არა კატეგორიულ ტონზე მიაწინებს თამარაშვილის მიერ შერჩეული სიტყვებიც. ის აღნიშნავს, რომ ამგვარი გაერთიანება „უნდა მომხდარიყო“ და არა „მოხდა“. ძნელი არაა იმის შემჩნევა, რომ ეს ვარაუდი ნყალგაუფალ არგუმენტებზე არაა დაფუძნებული. ავტორის ამ გარემოებაზე მიუთითებს¹², რომლებიც, მისი აზრით, ხსენებულ ჰიპოთეზას უნდა ამყარებდეს: 1) რუსუდან მეფის ძლიერი სურვილი რომთან გაერთიანებისა. აქვე თამარაშვილს შეეძლო დამატებით აღენიშნა, რომ მონარქის სურვილს შუა საუკუნეებში, ხშირად, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საეკლესიო სფეროშიც; 2) რუსუდანის მიერ ლათინი მისიონერების თბილი მიღება; 3) თამარაშვილი ე.წ. დუმილის არგუმენტსაც იყენებს, რომელიც ნაკლებად საიმედოა. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ არ არსებობს არანაირი საბუთი, რომელთა საფუძველზეც შესაძლებელი იქნებოდა ამგვარ დროებით გაერთიანებაში ექვსის შეტანა.

მაგრამ ეპისკოპოს კირიონის ხელნაწერიდან ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ თამარაშვილი რუსუდანის წერილის საფუძველზე ამტკიცებდეს რომისა და საქართველოს ეკლესიებს შორის შემდგარ საბოლოო საეკლესიო ერთობას.

ხელნაწერში არსადაა მინიშნებაც კი, რომ კათოლიკე ავტორი რომისა და საქართველოს შორის საეკლესიო გამიჯნულობისა და პარალელური იერარქიის შესახებ არაერთხელ საუბრობს შემდეგ საუკუნეებში. მაგ., თამარაშვილი მომდევნო გვერდზევე აღნიშნავს, რომ 1289 წელს პაპმა ნიკოლოზ IV-მ ცალ-ცალკე წერილი გაუგზავნა როგორც ქართველ მეფეებს (დავითსა და დიმიტრის), ისე კათალიკოსს, რომლებშიც მათ „შეერთების წინადადებას აძლევდა“¹³. მონოგრაფიის ავტორს ასევე მოჰყავს სხვა პაპის, იოანე XXII-ის 1321 წლის წერილიდან მეფე გიორგი ბრწყინვალისადმი მიმართული სიტყვები, რომელთა მიხედვითაც სასურველი იყო ქართველებს „აღარ დაეყოვნებინათ რომის წმინდა ეკლესიასთან შემოერთება“¹⁴. ამჯერად, თამარაშვილი არ აცხადებს, რომ გიორგი ბრწყინვალემ შეძლო ამგვარი გაერთიანება რომთან მიუხედავად იმისა, რომ მეფე გიორგიც, რუსუდანის მსგავსად,

12 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 17.

13 *თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 18-19.

14 *თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 29.

მომხრე იყო რომთან ერთობისა და კეთილგანწყობასაც ავლენდა ევროპელი მისიონერებისადმი, რის დასტურადაც თამარაშვილი თბილისში სწორედ მისი მეფობის დროს დაარსებულ კათოლიკურ საეპისკოპოსოს ასახელებს¹⁵. რომთან გაერთიანების წარუმატებლობის მიზეზად ავტორი მეფე გიორგის დაკავებულობაზე მიუთითებს („განუწყვეტლივ გართული იყო საერო საქმეებით“). ამრიგად, თამარაშვილი თავის ნაშრომში ნამდვილად არ ცდილობს რომსა და საქართველოს შორის პერმანენტულად არსებული ერთიანობის ჩვენებას. მაგ., მესამე თავის ბოლოს ავტორი სრულიად ნათლად წერს: „იმ საუკუნეებში [იგულისხმება XIII-XV სს. – დ.თ.] საქართველო თუ მუდამ არა, ხშირად შეერთებული ყოფილა დასავლეთის ეკკლესიასთან“¹⁶.

აქვე უფრო მეტი სისრულისთვის ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ თამარაშვილი სიტყვებს „ერთობა“ და „გაერთიანება“ ყოველთვის ვიწრო საეკლესიო მნიშვნელობით როდი იყენებს. ამ სიტყვის ქვეშის ზოგჯერ მეგობრულ ერთობას¹⁷, მჭიდრო კავშირს¹⁸ ან ერთგულებას¹⁹ გულისხმობდა.

რომთან საქართველოს საეკლესიო ერთობაზე საუბრისას ამ ეტაპზე (სანამ ახალი ისტორიული ცნობები არ გამოჩნდება) ყველაზე საინტერესო, პირველ რიგში, ალბათ, აღმსარებლობით კათოლიკე პატრიარქების არსებობაა, ასევე მეფეების, მთავრებისა და თავადებისა. მაგ., 1458 წელს გამოგზავნილ პაპ პიუს II-ის წერილში ქართლის მეფე გიორგის, სამცხის მთავარ ყვარყვარესა და სამეგრელოს მთავარ ბენდიასთან ერთად იხსენიება ასევე ქართველი კათალიკოსი²⁰, რომელიც ლათინთა სარწმუნოებას აღიარებდა. აქვე უნდა აღინიშნოს აფხაზეთის კათალიკოსის, ნიკიფორე ირბახის, იგივე ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილისა (1585-1658)²¹ და კათალიკოს ანტონ პირველის (1720-1788) შესახებაც. კათოლიკური რწმენის მიმდევრები იყვნენ ასევე ქართველი ეპისკოპოსებიც, მაგ.,

15 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 31.

16 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 68.

17 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 23.

18 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 8.

19 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ.9.

20 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 51-52, ასევე გვ. 55.

21 პაპუაშვილი, ნუგზარ. „საქართველოსა და რომის სარწმუნოებრივი ურთიერთობები: მითოსი და რეალობა“, თინიკაშვილი, დ. (რედ.). აღმოსავლურ-დასავლური ქრისტიანობა. სტატიათა კრებული. თბ., 2009, გვ. 232.

ექვთიმე რატიშვილი, რომელმაც 1687 წელს მიიღო კათოლიკობა²². აღარაფერს ვიტყვი გავლენიან ქართველ მოაზროვნეებსა და საზოგადო მოღვაწეებზე, მაგ., სულხან-საბა ორბელიანზე (1658-1725) და სხვა კათოლიკე სასულიერო პირებსა და ერისკაცებზე, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში.

რომის ეკლესიასთან გაერთიანების მომხრე ქართველი კათალიკოსები, რომლებიც ამ ეტაპისთვის ჩვენთვის ცნობილია, იყვნენ: აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსი ზაქარიაჯორჯაძე (1623-1631); კათალიკოსი მალაქია, იმერეთის, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავარეპისკოპოსი (1625-1639); კათალიკოსი დომენტი II (XVII ს. II ნახევარი); კათალიკოსი გრიგოლი (1695-1742) და სხვა.

ზემოთ დასახელებული 1458 წლის პაპის წერილის საფუძველზე თამარაშვილი ლოგიკურად ვარაუდობს, რომ ამ დროს საქართველოს ხსენებული კათალიკოსი და მეფე-მთავარი კათოლიკეები ყოფილან და ეს არ ყოფილა ერთადერთი შემთხვევა. ამ კონტექსტში ავტორი იმონებს 1742 წელს საქართველოს კათალიკოსის ნიკოლოზ VIII-ის მიერ რომის პაპ ბენედიქტე XIV-სადმი გაგზავნილ წერილს, რომელშიც ქართველი პირველიერარქი შემდეგს წერს:

უნინ, ძველი დროდგანვე, ჩვენიქ ვეყანა თქვენ გემორჩილებოდათ, მსგავსადვე ჩვენც კვალად თქვენის კურთხევისა და მადლის მქადაგებულნი ვართ. თუმცა კი ზოგიერთმა ჩვენის საქართველოს პატრიარქმა თქვენდამი ჯეროვნად მისაგებელი მორჩილება დაივიწყა, ხოლო გვედრები მათ ნუ დამადარებთ, რადგან მორჩილი და მზად ვარ ყველა თქვენი ბრძანება აღვასრულო (...) ან ყველა ქართველნი უმდაბლესად გვედრებით, რათა ამ პროვინციას თქვენი ხელი არ ააღოთ და უკაფუცინებოთ არ დაგვტოვოთ²³.

საინტერესოა, რომ ქართველი კათალიკოსი ყველა ქართველის სახელით ითხოვს პაპისგან კაპუცინი ბერების გამოგზავნას. კათალიკოსის მიერ გამოყენებული სიტყვა „უნინ“ არ უნდა გულისხმობდეს მხოლოდ პირველ ათასწლეულს, როდესაც აღმოსავლეთის ეკლესიები რომის პაპის, როგორც თანასწორთა შორის პირველის სტატუსს აღიარებდნენ. აქ მეორე ათასწლეულის ზოგიერთი საუკუნეც უნდა იგულისხმებოდეს, როცა ქართველი კათალიკოსები ან ეპისკოპოსები არა მხოლოდ მომხრენი იყვნენ რომთან გაერთიანებისა, არამედ თავადაც კათოლიკური აღმსარებლობისანი იყვნენ.

22 პაპაშვილი, მურმან. *საქართველო-რომის ურთიერთობა მე-6-20 სს.თბ.*, 1995, გვ. 226.

23 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 52-53.

ზოგადად, რომთან შეერთება-არშეერთების საკითხზე ლაპარაკისას, ალბათ, ყველაზე უფრო ღირებული თამარაშვილის ნაშრომში იმის წარმატებული ჩვენებაა, რომ ქართველები, განსხვავებით ბერძენებისგან, ლათინებისადმი გამოკვეთილად კეთილგანწყობილი იყვნენ.

ეპისკოპოს კირიონის შემდეგი შენიშვნა საქართველოში ლათინი მისიონერების მოსვლის მიზეზს ეხება:

თუ საქართველოს ეკკლესია შეერთებული იყო ლათინთა ეკკლესიასთან, მაშ ცალკე მრევლი რალათა ჰყავდათ მისიონერებს ან რალა საჭირო იყო ამ მცირე მრევლის მოსავლელად იმ სიშორიდან მისიონერების გზავნა²⁴, თუ საქართველოს ეკკლესია ფრანგების სარწმუნოებას აღიარებდა? (ფ. 2, გვ. 1).

ამ საკითხზე, პირველ რიგში, თამარაშვილის ის სიტყვები უნდა წარმოვადგინოთ, რომელსაც კირიონი არ ახსენებს. 1233 წლის პაპ გრიგოლ IX-ს წერილთან დაკავშირებით (რომელშიც მისიონერების გამოგზავნაზეა საუბარი) თამარაშვილი წერს:

იმ ხანებში მისიონერების გამოგზავნა ჩვენს ქვეყანაში უეჭველად იმას არ ნიშნავს, რომ საქართველოს შეენციტოს ერთობა რომასთან, რადგან შეიძლება, ამ დროს ეს მისიონერები აქ ყოფილიყვნენ არა ქართველებისათვის, არამედ ურწმუნოებისა და სხვა და სხვა გვარ მწვალებელთა მოსაქცევად²⁵.

ამავე პაპის წერილზე დაყრდნობით მეოცე საუკუნის ფრანგი ბიზანტინისტი, რემონ ჟანენიცი იმავეს წერს:

იგი ამ მოციქულებს გზავნის არა იმისთვის, რომ ქართველები დაუბრუნოს ერთიან ეკლესიას... არამედ იმისათვის, რომ მეზობელი ტერიტორიების ურწმუნო მოსახლეობა ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქციოს²⁶.

24 ეს მეორე სიტყვაა, რომელიც გიორგი მაჭარაშვილის მცდარად გადმოაქვს კირიონის ხელნაწერიდან, კერძოდ, ამ ფორმით: „გამოგზავნა“. ხელნაწერში კი გვაქვს სიტყვა „გზავნა“, რომელიც მრავალჯერადობაზე მიუთითებს, განსხვავებით „გამოგზავნისგან“.

25 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 13.

26 ჟანენი, რემონ. „საქართველო“, (სტატია ამოღებული კათოლიკური ღვთისმეტყველების ფრანგულენოვანი ენციკლოპედიიდან). პარიზი 1924, ტომი 6, ნაწილი 1. ფრანგულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი 1996, გვ. 75.

რომის კათოლიკე ეკლესიის ისტორიიდან ცნობილია, რომ პაპები, მოსახლეობაში რწმენის განსამტკიცებლად, თავის მისიონერებს გზავნიდნენ არა მხოლოდ წარმართულ ან არაკათოლიკურ, არამედ აგრეთვე კათოლიკურ ქვეყნებშიც. ამიტომ ამა თუ იმ ქვეყანაში მისიონერების გაგზავნა აუცილებლობით და ავტომატურად არ მოწმობს რომისგან გამიჯვნას.

საქართველოდან კი ნამდვილად მიემგზავრებოდნენ ლათინი ბერები წარმართული ქვეყნების ევანგელიზაციისთვის, რაც იმასაც ნიშნავდა, რომ ჩვენი ქვეყანა ერთგვარ პლაცდარმსაც წარმოადგენდა, საიდანაც ლათინი მისიონერები წარმართულ ქვეყნებში საქადაგებლად მიემართებოდნენ²⁷. ამგვარი მისიონერობის დროს გარდაცვლილან ქართველი კათოლიკენიც, მაგალითად, მეთოთხმეტე საუკუნეში ინდოეთში, ქალაქ თჰანაში ლათინ ბერებთან ერთად მონამეობრივად აღსრულებული თბილისელი კათოლიკე, დიმიტრი²⁸. მსგავსი ცნობა გვაქვს სხვა ქართველ კათოლიკეზეც, სახელად ნასყიდაზე²⁹, რომელიც მეჩვიდმეტე საუკუნეში ინდოეთის ქალაქ გოაში მისიონერობისას ასევე მონამეობრივად აღესრულა.

ამ საკითხის ობიექტურად განხილვისთვის ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მეცამეტე საუკუნიდან თავად რომის პაპები აღიქვამენ საქართველოს ეკლესიას რომისგან გამოყოფილად, რის გამოც ქართველებს ერთობის აღდგენისკენ მოუწოდებენ, იხ., მაგ., რომის პაპების ეპისტოლეები: პაპ ნიკონტი მეოთხისა (1245 წ.)³⁰ და პაპ ნიკოლოზ მეოთხისა (1289 წ.)³¹ მაგრამ დანამდვილებით არ ვიცით, ამ პერიოდის რომის პაპებმა იცოდნენ თუ არა, რომ მათ ქართულ დიპტიქში იხსენიებდნენ, რაც ლოცვით-ევქარისტიული კავშირის არსებობას გულისხმობს ან იქნებ ამის შესახებ ჰქონდათ კიდევ ინფორმაცია, უბრალოდ სურდათ, საქართველოს ეკლესია, ასე ვთქვათ, ინერცი-

27 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 488.

28 თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა...* გვ. 28; ტაბალუა, ილია. *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII-XVI სს.)*, თბ.: მეცნიერება, 1984, გვ. 202. დიმიტრისა და მისი თანამოძმეების წამების შესახებ იხ.: ვურაკი, კარლო. „*დემეტრე ტფილელი, წამებული თანაში (ინდოეთი)*“, კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, 1. პირველი საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 6-8 ივნისი 2017: მასალები, რედაქტორი მერაბ ლალანიძე, თბ., სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, გვ. 33-41.

29 ბრეგანტინი, გაბრიელე, პაპუაშვილი, ნუგზარ. *სიმართლისა და სამართლისათვის ივლიტის ეკლესიაზე*. თბ., 2006, გვ. 42-45.

30 ტაბალუა, *საქართველო-ევროპის...* ტომი 1, გვ. 88.

31 თამარაშვილი, მიხეილ. *ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე*. თბ., კანდელი 1995, გვ. 489-491.

ული მდგომარეობიდან უშუალოდ სტრუქტურულ დაქვემდებარებაში გადაეყვანათ?

კირიონის მორიგი შენიშვნა ამგვარია:

აჭარებს თამარაშვილი, სცდილობს დაამტკიცოს, რომ ზაქარია კათალიკოსი თანაუგრძნობდა რომსაო (გვ. 114) და იმას კი ვერ გვიხსნის პაპისაგან გამოგზავნილი... მიტრა და... ფილონი, რატომ არ მიიღო კათალიკოსმა (გვ. 113) (ფ. 6, გვ. 1).

აქ იგულისხმება კათალიკოსი ზაქარია ჯორჯაძე, რომელიც რომთან გაერთიანების მხურვალე მხარდამჭერი იყო და ამ გარემოებას აქ ვერ ავუვლით გვერდს. ასევე ცნობილია, რომ ზაქარია ყველანაირ პირობას უქმნიდა ლათინი მისიონერების მოღვაწეობას საქართველოში. მაგალითად, 1631 წელსის რომის პაპს შემდეგ სწერდა: „თქვენი ბერები არიან აქა და თქვენი გულისათვის ძმასა და შვილსავით მოვჰპყრობივართ და მამული მივეციით და ეკლესიებიც ააშენეს“³².

საგულისხმოა, ნუთუ ასეთი პოზიციისა და სულისკვეთების მქონე კათალიკოსს შეეძლო იმგვარი უპატივცემულო დამოკიდებულება გამოეხატა რომის პაპისადმი, როგორც ამას კირიონი ცდილობს წარმოაჩინოს? მტანჯველი გაუგებრობა მყისვე იფანტება, თუკი აქ თამარაშვილის ნაშრომიდან იმ სტრიქონებს წარმოვადგენთ, რომელთაც კირიონი არ ახსენებს:

ამ ორმა მისიონერმა ზაქარია კათალიკოსსაც მოუტანეს საჩუქრად ერთი საეპისკოპოსო ძვირფასი თვალ-მარგალიტით მოჭედილი მიტრა და ერთიც ოქრომკედის ძვირფასი ფილონი, მაგრამ ორივე ლათინურის ფორმისა. რასაკვირველია, არცერთი გამოადგა კათალიკოსს, ამიტომ ორივე უთავაზა თეიმურაზ მეფეს³³.

შეუძლებელია, რომ საჩუქრად გამოგზავნილი ხსენებული ატრიბუტების გამოუყენებლობა (და არა „არმილება“, როგორც კირიონი წერს) რომის პაპისადმი უპატივცემულობით ყოფილიყო განპირობებული. როგორც ირკვევა, აღნიშნული მიტრა და ფილონი იმგვარი წესით იყო დამზადებული, რომ ისინი ობიექტურად გამოუსადეგარი იქნებოდა მართლმადიდებლურ სატაძრო ღვთისმსახურებაში. თორემ ცნობილია, რომ სხვა დროს, – როგორც ჩანს, უკიდურესი გაჭირვებისას, – ზაქარია კათალიკოსი თავად სთხოვდა რომის პაპს სხვაგვარ საღვთისმსახურო ატრიბუტებს. კერძოდ, კათალიკოსი

32 ზაქარია კათალიკოსის წერილი ურბან მერვისადმი, 1631 წ., კრებულში: თარხნიშვილი, მიხეილ. წერილები. თბ., 1994, გვ. 222.

33 თამარაშვილი, ისტორია კათალიკოსისა... გვ. 113.

რომში გაგზავნილ წერილში „პაპს სთხოვს შესამოსლებს და ბარძიმებს საქართველოს გაღარიბებულის ეკკლესიისთვის“³⁴.

ცნობილია, რომ ამ დროისთვის, კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ ეკლესიებში გამოყენებული ბარძიმები თითქმის არ სხვაობდა ერთმანეთისგან. შესამოსლებში კი თამარაშვილი, სავარაუდოდ, იმგვარ საეკლესიო სამოსელს გულისხმობდა, რომელიც არ იყო „ლათინურის ფორმისა“ ან კათალიკოსს მხოლოდ მასალა (სხვადასხვა ქსოვილი) ესაჭიროებოდა საღვთისმსახურო შესამოსლის დასამზადებლად ან შესაძლოა, უბრალო კაბები, მანტიები სჭირდებოდა, რომლებსაც სასულიერო პირები სატაძრო ღვთისმსახურების შემდეგ ატარებენ.

კირიონის შემდეგი შენიშვნა ამგვარია:

თავის ცრუ აზრის დასამტკიცებლად წმ. გიორგი მთაწმინდელის სიტყვებიც კი გადაასხვავფერა. იმპერატორი კონსტანტინე დუკანი კითხვას აძლევს გიორგის: 'ჩვენ და თქვენ ვასრულებ[თ] წმინდა საიდუმლო ზიარებას გაფუებულ (ხაშიან) პურზედ, ლათინური კი რად ხმარობენ ხშიადსო'. გიორგი გარეგან განსხვავებას არ აწერდა დიდ მნიშვნელობას. 1) უპასუხა ეგრე მიუღიათ ლათინთა და „არა არს მას შინა განყოფილებაჲ, ოდენ სარწმუნოებაჲ მართალი იყოს“. 2) მე-XI საუკუნეში შემდეგ დასავლეთის ეკკლესიის განდგომისა მართლმადიდებელთა შორის თავი იჩინა კონსერვატიულ-სპირიტუალურმა მიმართულებამ. ამ მიმართულების წარმომადგენლად იყო მალაღანათლებული პირი გიორგი მთაწმინდელი, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას არ აწერდა გარეგან განსხვავებას ეკლესიაში, როგორც სხვა მიმართულების (კონსერვატიულ-სპირიტუალურისა) მიმდევარი: პატრიარქი ნიკოლაოზ, ნიკიტა სტიფატი და მიხეილ კერულარი. გიორგი მთაწმინდელი შეწყნარებით (СНИСХОДИТЕЛЬНО, შეღავათით) უცქეროდა ზოგიერთ წვრილმან განსხვავებას, ადათს, ჩვეულებას ეკლესიურ წესებში, რათა ერთობა დამყარებულიყო განყოფილ ეკლესიათა შორის. კერძო ეკლესიის ადგილობრივ ჩვეულებებზედ მალლა აყენებდა ჭეშმარიტ ქრისტიანულ მიდრეკილებას, განწყობილებას, აღსარებას. ეს მიმართულება კარგა ხანი იყო აღმოსავლეთში (ფ. 2, გვ. 1).

განსხვავებულ საეკლესიო ადათ-წესებთან დაკავშირებით გიორგი მთაწმინდელის შემწყნარებლური დამოკიდებულების ხსენების შემდეგ, კირიონი უცებ დოგმატურ საკითხზე იწყებს საუბარს და აღნიშნავს:

34 თამარაშვილი, *ისტორიკათოლიკობისა...* გვ. 109.

ამ სახელგანთქმული ქართველი მოღვაწის სიტყვებით, რომელიც მხოლოდ ზოგიერთ განსხვავებულ ჩვეულებათა შესახებ წარმოსთქვა თავისი განათლებული შეხედულება, ჩვენ ავტორს უნდა დაამტკიცოს ლათინთა ეკკლესიის მიერ უკანონო შეტანილი მსოფლიო კრების სიმბოლო-სარწმუნოების *filioque*-ს სინამდვილება და სიმართლე (ფ. 2, გვ. 2).

ამის შემდეგ ხელნაწერში სრულიად სხვა თემაზე იწყება მსჯელობა. ასე რომ, შეგვიძლია კირიონის ეს პა საყი ლოგიკურად დასრულებულად მივიჩნიოთ და მის განხილვას შევუდგეთ.

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი მთანმინდელის „კონსერვატიულ-სპირიტუალური“ მიმდინარეობის ერთგულად მოაზრება შეუძლებელია რომის ეკლესიისადმი მისი აშკარად ლოიალური დამოკიდებულებისა და საკმაოდ ლიბერალური თეოლოგიური პოზიციის გამო³⁵. ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ ქართული ლიტერატურის ისტორიის გამორჩეული მკვლევარი, კორნელი კეკელიძე გიორგი მთანმინდელს „ლიბერალურ-სპირიტუალური მიმართულების მკვეთრ გამომხატველად“ მიიჩნევდა, რომელიც (წმინდა გიორგი) არ იზიარებდა ბერძნების „რიგორისტულ შეხედულებას რომაელთა ეკლესიის შესახებ“³⁶.

კირიონის აზრით, თამარაშვილი არაკეთილსინდისიერად იქცევა, როცა მეორეხარისხოვან წეს-ჩვეულებებთან დაკავშირებით გიორგი მთანმინდელის შემწყნარებლური დამოკიდებულების წარმოდგენით სურს აჩვენოს, რომ *filioque*-ს სახელით ცნობილი მცდარი კათოლიკური დოგმატიც მისაღები იყო. მაგრამ განა მთანმინდელი ბერი იმპერატორ კონსტანტინე დუკას წინაშე რომის ეკლესიის დოგმატურ სწავლებაზეც არ საუბრობდა დადებითად? უსაფუარო პურით ევქარისტიის აღსრულების ლათინური წესის შესახებ საუბრის შემდეგ წმინდა გიორგი აცხადებს, რომ განსხვავებით ბერძნებისგან, რომელთა შორის მრავალი „წუალეზა“ ანუ ერესი გავრცელდა, „ჰრომთა ვინაიდან ერთგზის იცნეს ღმერთი, არლარა ოდეს მიდრეკილ არიან და არცა ოდეს წვალეზაი შემოსრულ არს მათ შორის“³⁷. საინტერესოა, თუ გიორგი მთან-

35 დაწვრილებითი., სტატია: თინიკაშვილი, დავით. „გიორგი მთანმინდელი და რომის ეკლესია“, კადმოსი 5, 2013, გვ. 7-27.

36 კეკელიძე, კორნელი. *ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*. ტომი პირველი. თბ., 1956, გვ. 139.

37 გიორგი მცირე. „ცხოვრება გიორგი მთანმინდელისა“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ილია აბულაძის რედ., ტომიმეორე, თბ., 1967, გვ. 178-9. წმინდა გიორგის ამ სიტყვებს თამარაშვილიც იმონმებს (თამარაშვილი, *ისტორი კათოლიკობისა*, გვ. 22-23).

მინდელს ფილიოკვე ერესად მიაჩნდა, მაშ რატომ აცხადებდა იმპერატორის წინაშე, რომ რომის ეკლესიაში არასდროს არანაირი ერესი არ გავრცელებულა, ბერძნებს კი მრავალი მწვალებლობა სტანჯავდა?

გასათვალისწინებელია კონტექსტი, რომელშიც გიორგი მთაწმინდელი გამოგნებელი გაბედულებით წარმოთქვამს ზემოთ ხსენებულ სიტყვებს: ადგილი – კონსტანტინეპოლი (ანტილათინური ბრძოლების ეპიცენტრი), დრო – 1065 წელი (დიდი განხეთქილებიდან გასულია 11 წელი) და თვით ბიზანტიის იმპერატორის კარი.

როდესაც ფილიოკვესადმი გიორგი მთაწმინდელის დამოკიდებულებაზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა ვახსენოთ ათანასეს რწმენის სიმბოლოს მის მიერ შესრულებული ქართული თარგმანიც. აღნიშნული მრწამსის მეოცე მუხლი არც მეტი არც ნაკლები ცალსახად ფილიოკვეს შეიცავს („სული წმიდაი – მამისაგან და ძისა“)³⁸. გიორგი მთაწმინდელი ამ ტექსტს „მართლისა სარწმუნოებისა აღსარებას“ უწოდებს თარგმანის ბოლოს დართულ ანდერძში. თუკი წმინდა მამა ფილიოკვეს ერესად თვლიდა, ნაკლებ სავარაუდოა, რომ ამგვარი ტექსტის თარგმნით მისი გავრცელებისა და პოპულარიზაციისთვის შეეწყო ხელი ან, როგორც მინიმუმ, ერესის შემცველ ამ მუხლს სათანადო კომენტარს მაინც დაურთავდა.

კირონის სხვა შენიშვნა, რომელიც თვით პაპობის ისტორიას უკავშირდება, საუკეთესო ილუსტრაციაა მოცემულ საკითხში გაუთვით ცნობიერებულობისა. ეპისკოპოსი წერს:

გვ. 38. წერილი პაპი იოვანე XXII (1316-1334) მოწერილი ავინიონით. აქ თამარაშვილი შეცდომაში ბრძანდება. ამ ხანაში მართალია საქართველოს ტახტზედ მეფე გიორგი ბრწყინვალეიყო (1318-1346), მაგრამ ავინიონის პაპები შემდეგ დროში იყვნენ. ავინიონში იყვნენ შემდეგი პაპები: კლიმენტი მე-VII (1378-1394) და ბენედიქტე XIII (1394-1417). თავიდან ასაცდენათ ამ დიდი განყოფილებისა ამოირჩიეს პაპები: ალექსანდრე V (1404-1410) და იოანე XXIII (1415-1415³⁹), მაგრამ უნაყოფოთ (ფ. 5, გვ. 2).

თამარაშვილის მიერ ხსენებული პაპი იოვანე XXII (1316-1334) სწორედაც რომ ავინიონის პერიოდის პაპია. როგორც ცნობილია, ავინიონის ეპოქა 1305 წელს არჩეული პაპის კლიმენტიV-ს დროს დაიწყო, რომელსაც პაპის ტახტი რომიდან ავინიონში 1309 წელს

38 კოჭლამაზაშვილი, ექვთიმე, ლამბაშიძე, ანა. „ათანასე ალექსანდრიელის „სიმბოლოს“ ძველი ქართული თარგმანი“, მრავალთავი, 18, 1999, გვ. 157.

39 ხელნაწერში სწორედ 1415 წერია ორივე ადგილას, რაც ნათლად განირჩევა.

გადააქვს⁴⁰. ამ თემაზე დაწერილ აკადემიურ ნაშრომებში სულ შვიდ ავინიონელ პაპზეა საუბარი. ესენი იყვნენ:

1305-1314: კლიმენტი V

1316-1334: იოანე XXII

1334-1342: ბენედიქტე XII

1342-1352: კლიმენტი VI

1352-1362: ინოკენტი VI

1362-1370: ურბან V

1370-1378: გრიგოლ XI

ავინიონის პერიოდი პაპ გრიგოლ XI-ით მთავრდება. კირიონის მიერ დასახელებული ორივე პაპი, – კლიმენტი VII (1378-1394) და ბენედიქტე XIII (1394-1417), – ავინიონის ანტიპაპები იყვნენ.

პაპობის ისტორიის სხვა საკითხთან დაკავშირებული კირიონის შენიშვნა კი სრულიად მართებულია:

გვ. 44 ამბობს: „არც საქართველოს ასცდა ზედგავლენას და სამწუხარო შედეგს დასავლეთის იმ დიდის სხიზმისაო (გაყრილობისა), რომელმაც გასტანა 1378 ვიდრე 1449 წლამდეო“. დიდმა სხიზმამ გასტანა მხოლოდმარტინე V (1417-1431) გაპაპებამდის ე.ი. 1417 წელი და არა 1449 (ფ. 5, გვ. 2).

დასავლურმა სქიზმამ, რომელიც რომის კათოლიკურ ეკლესიაში მოხდა, ნამდვილად 1378-დან 1417 წლამდე გასტანა⁴¹. თუმცა აქვე ისიც აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი ავტორი სქიზმის თარიღებად

40 ავინიონის პაპებზე იხ. მაგ., შემდეგი ნაშრომები: Zutshi, P.N.R. *"The Avignon Papacy"*, *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 6, c.1300-c.1415. Edited by Michael Jones. Cambridge: Cambridge University Press 2000, pp. 653-673; Rollo-Koster, Joelle. *Avignon and its papacy, 1309-1417: Popes, institutions, and society*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield 2015, xiv+314p.; Whalen, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan 2014, 227p.; Guillaume, Mollat. *The Popes of Avignon, 1305-1378*. Translated from the ninth French edition 1949 by Janet Love. Nelson 1963, 361p.; Renna, Thomas. *The conflict between the Papacy and Holy Roman Empire during the early Avignon era, 1300-1360*. Lewiston: The Edwin Mellen Press 2013, xvii+590p.

41 Rollo-Koster, Joelle. *Avignon and its papacy, 1309-1417: Popes, institutions, and society*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield 2015, გვ. 239; Kaminsky, Howard. *"The Great Schism"*, *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 6, c.1300-c.1415. Edited by Michael Jones. Cambridge: Cambridge University Press 2000, pp. 674-696. Rollo-Koster, Joelle and Thomas Izbicki (eds.). *A Companion to the Great Western Schism (1378-1417)*. Leiden, Brill: Extenza Turpin 2009, vii+467p.

1378-1449 წლებს მიუთითებს⁴². შესაძლოა, თამარაშვილი სწორედ ამგვარ ნაშრომს ეყრდნობოდა.

კირიონის ხელნაწერის კითხვისას ადვილი შესამჩნევია ის უკიდურესი გალიზიანება, რომლის ფონზეც წერდა ავტორი აღნიშნულ კრიტიკულ მოსაზრებებს. მაგალითად, იხ. შემდეგი შენიშვნა, რომელშიც ასევე ნათლად იგრძნობა კატეგორიული ტონი:

გვ. 54 [თამარაშვილი, დ. თ.] ამბობს: საქართველოს ეკლესია ისე დაშორებული არ არის რომის ეკლესიასგან, როგორც სხვა ტომების ეკლესიები, მას მწვალებლად არა სცნობენო, არ არის მათში არსებითი განსხვავებაო. თუ მამა თამარაშვილმა არ იცის რა განსხვავებაა საქართველოს და რომის ეკლესიათა შორის მიჰმართოს სასულიერო სასწავლებლის III-IV კლასის შეგირდს და ის განუმარტავს (ფ. 5, გვ. 1).

ბუნებრივია, თამარაშვილის ნაწერებსაც ეტყობოდა კატეგორიულობა ზოგიერთ ადგილას. მაგრამ მღვდელი მიხეილი ყოველთვის ღია იყო შენიშვნებისადმი. მაგალითად, როცა მოსე ჯანაშვილიმის ნაშრომს გაეცნო და მსჯელობის ტონის ზედმეტი სიმკაცრე შენიშვნა, ავტორს ურჩია აკადემიური სიდიხზე მეტად შეენარჩუნებინა. ეს შენიშვნა თამარაშვილმა „გაითვალისწინა“⁴³, როცა მოგვიანებით ფრანგულ ენაზე გამოსცა წიგნი.

ზოგადად ხსენებული ხელნაწერის კითხვისას რჩება შთაბეჭდილება, რომ კირიონის მიზანი კათოლიკე ეკლესიის ისტორიისა და წარსულში ლათინთა ლამის ყველა მოქმედების ცალსახად ნეგატიურ ფერებში წარმოაჩენაა, გვერდს უვლის რა ყველა იმ გარემოებას, რომლიდანაც შეიძლება აღმოსავლური ეკლესიებისადმი პატივისცემითი დამოკიდებულება გამოსჭვივოდეს. ცხადია, ეს ყოველივე არ მიუთითებს კირიონის, როგორც მეცნიერის, ობიექტურობაზე. ეპისკოპოსი ხელნაწერში საუბრობს, მაგალითად, ჯვაროსნების მიერ ჩადენილ დანაშაულთა შესახებ, პაპების ჰეგემონისტურ მისწრაფებებზე და ა. შ. საქართველოში ჩამოსულ ევროპელ მისიონერებზე კი კირიონი წერს: „მიუხედავად ქართული სტუმართმოყვარეობისა, მისიონერები ჩუმათ ათას რასმეს სწამებდნენ ქართველებს და მათ სამღვდელეობას“ (ფ. 3, გვ. 2). სამწუხაროდ, მას არანაირი წყარო

42 Delaruelle, Etienne et al. *L'église au temps du grand schisme et de la crise conciliaire, 1378-1449*. Paris: Bloud et Gay, 1962, 562 p.; იხ. ასევე: Ourliac, Paul. *“Le schisme et les conciles (1378-1449)”*, in: *Histoire du christianisme des origines à nos jours*. Edited by Jean Marie Mayeur. Paris: Desclée-Fayard, 1990, pp. 89-139.

43 ლომსაძე, შოთა. *მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი*. თბ., 1984, გვ. 76.

და საბუთი არ მოჰყავს ამ აზრის განსამტკიცებლად. ერთი სიტყვით, კირიონის ამ კონკრეტულ ხელნაწერში აშკარად იგრძნობა წინასწარ-დასახული მიზანი: რაც შეიძლება უარყოფითად წარმოაჩინოს კათოლიკე ეკლესია და კათოლიკენი.

ეპისკოპოსი კირიონი თამარაშვილის წიგნის არა მხოლოდ ცალკეულ „შეცდომებზე“ ამახვილებს ყურადღებას, არამედ ასევე მის, ასე ვთქვათ, კონცეფციურ ხარვეზზეც უთითებდა, მოიაზრებდა რა მის ნაშრომს ოდენ დოკუმენტების კრებულად და არა ორგანულად შეკავშირებულ მონოგრაფიად. ამ საკითხზე მსჯელობისას აქვე უნდა ითქვას, რომ არც ეპისკოპოს კირიონის სამეცნიერო საქმიანობის მეთოდოლოგია იყო უნაკლო და გამართული. მაგალითად, ამ მხრივ, შეიძლებოდა გვეხსენებინა მის მიერ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელი შედარებითი მეთოდისთვის უპირატესობის მინიჭება, რაც „სხვადასხვა სახის წყაროთა ურთიერთშეჯერების გზით ფაქტობრივი ქვეშარიტების დადგენას“ გულისხმობდა. ამის გამო კირიონის ნაშრომებში „გარკვეული ნაკლოვანებები აღინიშნება“⁴⁴. ამ მეთოდის ნაკლი ის იყო, რომ წყაროთა ანალიზისას მათ გარეგნულ მსგავსებას ენიჭებოდა უპირატესობა. ამის გამო არ დადასტურდა, მაგალითად, კირიონის მოსაზრება, რომ, ქართველების წინაპრები ქალდეველები იყვნენ, ასევე რუსულ ლექსიკაში ქართული ენობრივი ძირების არსებობა და სხვა.

ამგვარია კირიონის ხელნაწერის ძირითადი შენიშვნები თამარაშვილის ნაშრომზე. ჩნდება შეკითხვა: რატომ არ გამოაქვეყნა კირიონმა წარმოდგენილი კრიტიკული შენიშვნები, რომლებიც, მისი აზრით, სულაც არ იყო უმნიშვნელო? ალბათ, სწორედ ამის გამო ვხვდებით ხელნაწერში ისეთ რეპლიკებს, რომლებიც, როგორც უკვე აღინიშნა, მის უკიდურეს გულისწყრომას ირეკლავს. მაგალითად, აშიაზე ან ძირითად ტექსტში მკითხველი ამგვარ ფრაზებსაც შეხვდება: „სულ შეერთება ელანდება თამარაშვილს“ (ფ. 1, გვ. 2); „აქ იაღლიმათ ბრძანდება ბ. თამარაშვილი“ (ფ. 6, გვ. 1); „ვაიმე, ძმაო, თარხანო, რა ჭკუაზედ თხლად ხარო“ (ფ.4, გვ.1).

ხელნაწერის ჩვენი წინამორბედი გამსაჯაროებლის, გიორგი მაჭარაშვილის აზრით, ამის მიზეზი „მძიმე ვითარება“⁴⁵ უნდა ყოფილიყო,

44 ქოქრაშვილი, ხათუნა. „კირიონ II-ის საისტორიო კვლევის მეთოდი“, საისტორიო შტუდიები: II, 2001, გვ. 119.

45 მაჭარაშვილი, მუჟუჟე კირიონი... გვ. 145. (ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა: გ. მაჭარაშვილს შეცდომით აქვს მითითებული 1973 წელი ნაცვლად 1971 წლისა შემდეგი ნაშრომის დამონებებისას: აბრამიშვილი, ელისო. „კირიონის პირადი საარქივო ფონდი (მიმოხილვა)“, მრავალთავი, 1, 1971, გვ. 356-380).

რომელიც კირიონის დევნასა და რუსების მიერ კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიაში მის გადასახლებას უკავშირდება. ივარაუდება, რომ ამგვარ მდგომარეობაში აღმოჩენილ ქართველ ეპისკოპოსს არ შეეძლო გაეგრძელებინა ლიტერატურული საქმიანობა. მაგრამ როგორ უნდა ავხსნათ ის ფაქტი, რომ სწორედ ამეპარქიაში გადასახლების შემდეგ შეძლო კირიონმა⁴⁶ დაენერა თავისი ფუნდამენტური ნაშრომი „ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში“ (1909)? ამის შესახებ თავად ავტორი აღნიშნავს წიგნის წინასიტყვაობაში: „1902 წლის დასაწყისში კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიაში, ბალტიის საეგზარქოსოს კათედრაზე გადამიყვანეს და დავინწყე რუსეთის ისტორიის შესწავლა პირველწყაროებიდან“⁴⁷.

როგორც ჩანს, მას გადასახლებაში არა მხოლოდ სამეცნიერო საქმიანობის პირობები ჰქონდა, არამედ პირველწყაროებთან წვდომის საშუალებაც. უფრო მეტიც, რეალურად კირიონმა „თავისი ნაშრომების უმეტესი ნაწილი გადასახლების დროს დაწერა“⁴⁸. აქ კიდევ ერთი გარემოება საჭიროებს აღნიშვნას: მართლმადიდებელი ეპისკოპოსის მიერ კათოლიკე მღვდლის წიგნის კრიტიკა სწორედ ანტიკათოლიკურად მომართულ რუსეთს მისცემდა ხელს და თუ კირიონი მოისურვებდა ამგვარი წერილის რუსეთში გამოქვეყნებას, ამ ინიციატივას არათუ დაბრკოლება, არამედ, სავარაუდოდ, საკმაოდ დიდი მხარდაჭერაც ექნებოდა. ამას გვაფიქრებინებს მეფის რუსეთში არსებული ძლიერი ანტიკათოლიკური პროპაგანდა, რომელიც არც კირიონის დროს იყო მნიშვნელოვნად შენელებული.

რუსეთში გადასახლებულ კირიონს არა მხოლოდ პირადი სამეცნიერო საქმიანობის წარმოება შეეძლო (მათ შორის, ხარკოვის, კიევის, ხერსონისა და სხვა ქალაქების არქივებში), არამედ 1907 წლისთვის იმდენს ახერხებს, რომ პეტერბურგის სასულიერო აკადემიასთან საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კათედრასაც აარსებს⁴⁹. ის ასევე თავმჯდომარეობდა სხვადასხვა საზოგადოებას, მჭიდრო კონტაქტები ჰქონდა ადგილობრივ მეცნიერებთან, ესწრება სხვადას-

46 ვარდოსანიძე, სერგო. *„ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი)“*, წიგნში: ვარდოსანიძე, სერგო. *ქართველი მღვდელმთავრები (XX-XXI საუკუნეებში)*, თბ., 2010, გვ. 64.

47 საძაგლიშვილი, კირიონი. *ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში*. თარგმნეს მონაზონმა ნისიმემ და ია ლადუამ. თბ., კალმოსანი 2014, გვ. 16.

48 ბუბულაშვილი, ელდარ. *„კირიონ II-ის (საძაგლიშვილი) შემოქმედებითი მოღვაწეობის ისტორიიდან“*, ანალები, 2, 2000, გვ. 37.

49 ვარდოსანიძე, *ეპისკოპოსი კირიონი...გვ. 66.*

ხვა სამეცნიერო და ლიტერატურულ ღონისძიებას⁵⁰. 300-მდე ქართველ ახალგაზრდას ფინანსურად ეხმარება რუსეთისა და ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებში განათლების მისაღებად⁵¹. მაგ., კირიონის სტიპენდიანტები იყვნენ: კორნელი კეკელიძე, ნესტორ ლეჟავა (შემდგომში მიტროპოლიტი ნაზარი), ალექსი გიორგაძე (შემდგომში ეპისკოპოსი) და სხვები⁵².

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ყველაზე მეტად მისაღები პასუხი შეკითხვაზე, თუ რატომ არ გამოაქვეყნა მან კრიტიკული რეცენზია, შემდეგი უნდა იყოს: კირიონისთვის იმდენად მნიშვნელოვანი არ უნდა ყოფილიყო ხსენებული შენიშვნები, რომ გამოქვეყნების ღირსად მიეჩნია. ალბათ, მან მოგვიანებით საკმარისად დასაბუთებულად არ მიიჩნია თავისი შენიშვნები, რომლებიც აშკარად ემოციურ ფონზეა სწრაფად ჩამოწერილი. ხელნაწერს ნამდვილად არ ეტყობა, რომ ავტორი ამ შენიშვნებს გულმოდგინედ ადგენდა: ნაწერს აკლია თანმიმდევრულობა, სისრულე, დამაჯერებლობა.

ამრიგად, კირიონმა არ მიიჩნია საჭიროდ თავისი კრიტიკის საჯაროდ გამოთქმა, რადგან, როგორც ჩანს, მან გააცნობიერა, რომ როგორი სამართლიანიც არ უნდა ყოფილიყო ეს შენიშვნები, ისინი ზიანს მიყენებდა უფრო დიდ მიზანს, რისი მიღწევაც თამარაშვილს ამ წიგნით სურდა. მიზანი კი „ქართველ კათოლიკეთა ეროვნულ-სარწმუნოებრივი პრობლემების გადანყვეტა“⁵³ იყო. გარდა ამისა, თამარაშვილის ნაშრომმა მრავალი მეცნიერისგან მოიპოვა აღიარება როგორც საქართველოში, ისე ევროპაში და, სავარაუდოდ, ეპისკოპოსმა კირიონმა მაინც არ მოისურვა თანამემამულის შრომისთვის ჩრდილის მიყენება. ეს წმინდა კირიონ საძაგლიშვილის მხრიდან გამოვლენილ სულგრძელებად უნდა მივიჩნიოთ, რაც ჯეროვან დაფასებას იმსახურებს.

სავარაუდოდ, თამარაშვილს უნდა სცოდნოდა კირიონის შენიშვნების შესახებ. მაგრამ ჩვენთვის უცნობია აპირებდა თუ არა იგი კირიონის შენიშვნების დამუშავებას, რომლებსაც ნაშრომის მომდევნო გამოცემაში გაითვალისწინებდა. თუმცა ცნობილია ქართველი კათოლიკე სასულიერო პირის ღირსეული საქციელი: 1910 წელს რომში ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებულ თავის მეორე ნაშრომში მან გულისტყვივლით აღნიშნა, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისთვის მებრძოლი ეპისკოპოსი კირიონი რუსული საეკლესიო

50 აბრამიშვილი, ელისო. „კირიონის პირადი საარქივო ფონდი (მიმოხილვა)“, მრავალთავი, 1, 1971, გვ. 359.

51 ვარდოსანიძე, ეპისკოპოსი კირიონი...გვ. 66.

52 ბუბულაშვილი, კირიონ II-ის შემოქმედებითი...გვ. 39.

53 ბუბულაშვილი, კირიონ II-ის შემოქმედებითი...გვ. 41.

პოლიტიკის მსხვერპლი იყო, და ტექსტს იქვე დაურთო კირიონის ფოტოც⁵⁴.

დაბოლოს, აუცილებლად აღსანიშნავია, რომ კირიონის მიერ ცხოვრების ერთ კონკრეტულ მომენტში გამოთქმული ამგვარი მკვახე, ფრაგმენტული შენიშვნებიდან არ უნდა დაგვრჩეს მცდარი შთაბეჭდილება, რომ ქართველი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი, რომელიც მოგვიანებით საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პირველი კათალიკოს-პატრიარქი გახდა, ანტაგონისტურად იყო განწყობილი არამართლმადიდებელი ქრისტიანებისადმი როგორც საკუთარ ქვეყანაში, ისე მის მიღმა. პირიქით, მისი ქმედებებიდან და ოფიციალური ეპისტოლეებიდან, ნათლად ვლინდება გამოკვეთილად ეკუმენური შეგნება და განწყობა. ამჟამად, რომ ის, ამ კუთხით, არ დაექვემდებარა რუსულ გავლენას, რომელიც დასავლური საქრისტიანოსადმი სიძულვილის ნიშნით იყო აღბეჭდილი.

კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონი 1917 წლის 25 სექტემბერს ეპისტოლეს სწერს რომის პაპს ბენედიქტე XV-ს. ქართველი იერარქი წუხილს გამოხატავს ზოგადად საქრისტიანოში მომხდარ განხეთქილებაზე: „გარდახდეს წელნი მრავალნი და შურითა ეშმაკისათა განიხეთქა ძონეული შუენიერი ერთმორწმუნოებისაჲ, რომელი ემოსა უბინოსა მას სძალსა ქრისტესსა, ეკლესიასა აღმოსავლისა და დასავლისასა“⁵⁵. ასევე აღნიშნავს, რომ „განგებამან ღმრთისამან არა უცხო ქმნა ეკლესიაჲ ჩუენი ჰრომისათვის დიდისა“⁵⁶. ამ სიტყვებით კირიონი ოფიციალურად აღიარებს რომისა და საქართველოს ეკლესიების სულიერ სიახლოვეს. შემდეგ მაღალ შეფასებას აძლევს საქართველოში მოვლენილი კათოლიკე მისიონერების ღვაწლს, რომლებიც „შეუორგულებლად იღვწოდეს საფარველსა ქვეშე ქართველთა მეფეთასა, ვითარცა მწყემსნი კეთილნი, მკურნალნი ხორცთანი და მომფენელნი ჩვენდა სწავლა-განათლებისანი“⁵⁷.

კირიონი ამავე ეპისტოლეში ახსენებს რომში ორი წლის მანძილზე მცხოვრებ ილარიონ ქართველსაც, რომელმაც, მისი აზრით, „განამტკიცა ერთობაი ჰრომთა და ქართველთაი“. აქ საინტერესო ისაა, რომ ილარიონის რომში ყოფნისას უკვე არსებობდა რელიგიური

54 თამარაშვილი, ქართულიეკლესია...გვ. 451-2.

55 კათოლიკოზ-პატრიარქიკირიონ II. *„ეპისტოლე ჰრომთა პაპის მიმართ“*, ჟვარი ვაზისა, 1, 1987, გვ. 11.

56 კ.-პ.კირიონ II. *ეპისტოლე ჰრომთა...გვ. 11.*

57 პაპუაშვილი, ნუგზარი. *„პატრიარქ კირიონ II-ის წერილი რომის პაპისადმი (ბენედიქტე XV-სადმი, 1918)“*, დიალოგი, 1, 2004, გვ. 40. (კირიონის ეპისტოლის ამ პუბლიკაციას თან ახლავს ვრცელი შესავალი წერილი).

დაპირისპირება ლათინებსა და ბერძნებს შორის⁵⁸. ყველაზე მნიშვნელოვანი კი, ალბათ, ამ ეპისტოლეში პატრიარქ კირიონის მიერ გამოხატული მზაობაა, შეუქმნას რომის კათოლიკეებს ყოველგვარი პირობა საქართველოში ღირსეული მოღვაწეობისთვის და დაიცვას ისინი ყოველგვარი დევნა-შევიწროვებისგან. კირიონი წერს, რომ კათოლიკეები „არა შეინრებულ იქმნებიან გულსა შინა ჩემსა და ქართველთა ერისა“⁵⁹. როგორც ჩანს, პატრიარქ კირიონისთვის სრულიად მისაღები ღირებულება იყო რელიგიური პლურალიზმი, განსხვავებით რუსი საეკლესიო ჩინოვნიკებისგან.

ეპისტოლის იმ ადგილას, სადაც კირიონი რომის პაპს ქართველი კათოლიკეებისადმი მამობრივი მფარველობისა და მზრუნველობის არმოკლებას სთხოვს, მკვლევარ ნუგზარ პაპუაშვილის აზრით, საქართველოში კათოლიკეთა საეპისკოპოსო კათედრის განახლების მხარდაჭერაც იგულისხმება. ამ კონტექსტში იგი 1917 წლის 27 აპრილს თბილისში გამართულ კათოლიკეთა კრებაზე მიუთითებს, რომელსაც დაესწრნენ მიტროპოლიტი ლეონიდე, ეპისკოპოსი პიროსი, ეპისკოპოსი ანტონი და სხვა მღვდლები, მართლმადიდებელი ეკლესიის დელეგაცია „მიესალმა კრების გადაწყვეტილებას თბილისში კათოლიკეთა საეპისკოპოსო კათედრის განახლების შესახებ“ („საქართველო“, 92, 1917, 29.IV)⁶⁰. უდავოდ, კირიონის ეპისტოლეც სწორედ ამ პოზიციის გამომხატველი იყო.

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონს აგრეთვე აქტიური სამეცნიერო ხასიათის ურთიერთობები ჰქონდა სხვა ქრისტიანული კონფესიების წარმომადგენლებთან. მაგ., კათოლიკეებთან, აურელიო პალმიერისთან⁶¹, რომელსაც საქართველოს ეკლესიის ისტორიასთან დაკავშირებულ მასალებს აცნობდა. ასევე, როცა 1902 წელს კირიონი კამენეც-პოდოლსკში გადაიყვანეს, მან თბილისში მოღვაწე გერმანელ ბერს, გუსტავ ბერმანს დაუტოვა წინა წელს გელათის მონასტერში აღმოჩენილი სახარების („კორინდეთის ოთხთავის“ სახელით ცნობილი) ხელნაწერი⁶².

58 პაპუაშვილი, *საქართველოსა და რომის...გვ.* 210.

59 კიკნაძე, ვაჟა. „კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ურთიერთობა დასავლეთ ევროპის საერო და საეკლესიო მოღვაწეებთან“, საისტორიო შტუდები, ტ. 3, 2002, გვ. 135.

60 პაპუაშვილი, *პატრიარქ კირიონ II-ის... გვ.* 37.

61 აბრამიშვილი, *კირიონის პირადი...გვ.* 374-5.

62 აბრამიშვილი, *კირიონის პირადი...გვ.* 373.

ბიბლიოგრაფია

ხელნაწერი:

კირიონი (კ/კ) მიხეილ თამარაშვილის წიგნის „ისტორია კათოლიკობისა საქართველოში“ – კრიტიკული შენიშვნები, საქართველოს ცენტრალური საისტორიო სახელმწიფო არქივი, ფონდი N1458, საქმე N 29.

ლიტერატურა:

1. აბრამიშვილი, ელისო. „კირიონის პირადი საარქივო ფონდი (მიმოხილვა)“, მრავალთავი, 1, 1971, გვ. 356-380.
2. ალექსიძე, ზაზა. „არსენი ვაჩესძის 'დოგმატიკონში' შესული ანტიმონოფიზიტური ტრაქტატი და მისი გამოძახილი ძველ სომხურ მწერლობაში“, მრავალთავი, 1, 1971, გვ. 133-158.
3. ალექსიძე, ზაზა. „არსენი ვაჩესძის 'დოგმატიკონში' შესული ანტიმონოფიზიტური ტრაქტატი და მისი გამოძახილი ძველ სომხურ მწერლობაში“, კრებულში: ზაზა ალექსიძე. ქრისტიანული კავკასია: ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი. ტომი პირველი. თბ., 2010, გვ. 72-95.
4. ბრატინი, გაბრიელე, პაპუაშვილი, ნუგზარ. სიმართლისა და სამართლისათვის ივლიტის ეკლესიაზე. თბ., 2006, 54 გვ.
5. ბუბულაშვილი, ელდარ. „კირიონ II-ის (საძაგლიშვილი) შემოქმედებით მოღვაწეობის ისტორიიდან“, ანალები, 2, 2000, გვ. 37-42.
6. ბუბულაშვილი, ელდარ. „ღვანლი მიხეილ თამარაშვილისა“, რელიგია, 1, 2012, გვ. 16-22.
7. გიორგი მცირე. „ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ილია აბულაძის რედ., ტომი მეორე, თბ., 1967.
8. ვარდოსანიძე, სერგო. „ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი)“, წიგნში: ვარდოსანიძე, სერგო. ქართველი მღვდელმთავრები (XX-XXI საუკუნეებში), თბ., 2010.
9. ვურაკი, კარლო. „დემეტრე ტფილელი, წამებული თანაში (ინდოეთი)“, კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, 1. პირველი საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 6-8 ივნისი 2017. რედაქტორი მერაბ ლალანიძე. თბ., ს.-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2018, გვ. 33-41.
10. თამარაშვილი, მიხეილ. ისტორია კათოლიკობისა საქართველთაშორის. ტფილისი, 1902, (რეპრინტი: თბ., სიესტა 2011).
11. თამარაშვილი, მიხეილ. ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე. თბ., კანდელი 1995.

12. თარხნიშვილი, მიხეილ. *წერილები*. თბ., 1994.
13. თინიკაშვილი, დავით. „გიორგი მთაწმინდელი და რომის ეკლესია“, კადმოსი 5, 2013, გვ. 7-27.
14. კათოლიკოზ-პატრიარქი კირიონ II. „ეპისტოლე ჰრომთა პაპის მიმართ“, ჯვარი ვახისა, 1, 1987, გვ. 11.
15. კეკელიძე, კორნელი. *ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*. ტომიპირველი. თბ., 1956, 342გვ.
16. კიკნაძე, ვაჟა. „კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II-ის ურთიერთობა დასავლეთ ევროპის საერო და საეკლესიო ოღვანებთან“, საისტორიო შტუდიები, ტ. 3, 2002, გვ. 126-138.
17. კოჭლამაზაშვილი, ექვთიმე, ლამბაშიძე ანა. „ათანასე ალექსანდრიელის „სიმბოლოს“ ძველი ქართული თარგმანი“, მრავალთავი, 18, 1999, გვ. 153-162.
18. ლომსაძე, შოთა. *მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი*. თბ., 1984, 258გვ.
19. მაჭარაშვილი, გიორგი. „მეუფე კირიონი და მიხეილ თამარაშვილი (კირიონის კრიტიკული შენიშვნები მ. თამარაშვილის პირველ მონოგრაფიაზე)“, მნათობი, 5-6, 2002, გვ. 145-147.
20. მაჭარაშვილი, გიორგი. „კირიონის კრიტიკული შენიშვნები მ. თამარაშვილის პირველ მონოგრაფიაზე“, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხებისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა IV რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. რედაქტორი: გურამ ლორთქიფანიძე. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2002, გვ. 11-17.
21. პაპაშვილი, მურმან. *საქართველო-რომის ურთიერთობა მე-6-20 სს. თბ., 1995, 368გვ.*
22. პაპუაშვილი, ნუგზარ. „საქართველოსა და რომის სარწმუნოებრივი ურთიერთობები: მითოსი და რეალობა“, თინიკაშვილი, დ. (რედ.). აღმოსავლურ-დასავლური ქრისტიანობა. სტატიათა კრებული. რედაქტორი დავით თინიკაშვილი, თბ., 2009, გვ. 198-248.
23. პაპუაშვილი, ნუგზარ. „პატრიარქი კირიონ II-ის წერილი რომის პაპისადმი (ბენედიქტე XV-სადმი, 1918)“, დიალოგი, 1, 2004, გვ. 29-40.
24. ჟანენი, რემონ. „საქართველო“, (სტატია ამოღებული კათოლიკური ლეთისმეტყველების ფრანგულენოვანი ენციკლოპედიიდან). პარიზი 1924, ტომი 6, ნაწილი 1. ფრანგულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი 1996, 168 გვ.
25. საძაგლიშვილი, კირიონი. *ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში*. თარგმნეს მონაზონმა ნისიმემ და ია ლადუამ. თბ., კალმოსანი 2014, 365 გვ.

26. ტაბალუა, ილია. *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII-XVI სს.)* თბ. მეცნიერება 1984, 333 გვ.
27. ქოქრაშვილი, ხათუნა. „კირიონ II-ის საისტორიო კვლევის მეთოდი“, საისტორიო შტუდიები: II, 2001, გვ. 114-124.
28. ჩიკვატია, ნანა. „არსენი ყალთოელის „დოგმატიკონის“ შედგენილობა ხელნაწერი კრებულების მიხედვით“, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 1, 2004, გვ. 23-34.
29. Рапава, М. В. „Полемические сочинения против армянского монофизитства в древнегрузинской письменности“, Вестник ПСТГУ (Православный свято-тихоновский гуманитарный университет), Вып. 1:3 (23), 2008, гв. 13-29.
30. Delaruelle, Etienne et al. *L'église au temps du grand schisme et de la crise conciliaire, 1378-1449*. Paris: Bloud et Gay, 1962, 562p.
31. Guillaume, Mollat. *The Popes of Avignon, 1305-1378*. Translated from the ninth French edition 1949 by Janet Love. Nelson 1963, 361p.
32. Ourliac, Paul. „Le schisme et les conciles (1378-1449)“, in: *Histoire du christianisme des origines à nos jours*. Edited by Jean Marie Mayeur. Paris: Desclée-Fayard, 1990, pp. 89-139.
33. Kaminsky, Howard. „*The Great Schism*“, *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 6, c.1300-c.1415. Edited by Michael Jones. Cambridge: Cambridge University Press 2000, pp. 674-696.
34. Renna, Thomas. *The conflict between the Papacy and Holy Roman Empire during the early Avignon era, 1300-1360*. Lewiston: The Edwin Mellen Press 2013, xvii+590p.
35. Rollo-Koster, Joelle. *Avignon and its papacy, 1309-1417: Popes, institutions, and society*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield 2015, xiv+314p.
36. Rollo-Koster, Joelle and Thomas Izbicki (eds.). *A Companion to the Great Western Schism (1378-1417)*. Leiden, Brill: Extenza Turpin 2009, vii+467p.
37. Whalen, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan 2014, 227p.
38. Zutshi, P.N.R. „*The Avignon Papacy*“, *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 6, c.1300-c.1415. Edited by Michael Jones. Cambridge: Cambridge University Press 2000, pp. 653-673.

**For an analysis of critical notes by Catholicos-Patriarch
Kirion Sadzaglishvili on a book by Mikheil Tamarashvili**

The article analyses the critical notes of one unpublished manuscript by the Georgian Orthodox bishop Kirion Sadzaglishvili (subsequently Catholicos-Patriarch Kirion II). These notes were written regarding a monograph by Georgian Catholic priest, Mikheil Tamarashvili (Michel Tamarati) *The History of the Catholicism among the Georgians* (1902). The article deals with notes of a theological nature as well as the ones connected to the history of the relationship between the Orthodox and Roman Catholic Churches. In the article it is revealed that these notes are frequently biased, lacks the historical accuracy and are quite emotional.

It is interesting that Kirion has not published the manuscript. Yet he had every possibility to do so. Apparently, he realized that the publication of these notes meant to harm to the greater goal of “resolving the national and religious problems of Georgian Catholics”, something which Tamarashvili zealously attempted and sought after. This should be regarded as a generous act on the part of bishop Kirion Sadzaglishvili. In general, Kirion did not belong to the wing in the Orthodox Church of Georgia that was aggressively opposed to Catholicism (for example, Patriarch Bessarion Orbelishvil-Baratashvili, Priest Zakaria Gabashvili and others in the 18th century). His collaboration with representatives of non-Orthodox Christian denominations is also well known. Even more so, the ardent ecumenical spirit revealed by him even after becoming the patriarch of the Orthodox Church of Georgia is something that sets him apart.

ქართველ კათოლიკეთა წვლილი მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარსა და მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში

მას შემდეგ, რაც მეორე რომად წოდებული კონსტანტინეპოლი ოსმალებმა დაიპყრეს, საქართველო ქრისტიანული ევროპისაგან იზოლირებული აღმოჩნდა. ხმოლოდ კათოლიკე მისიონერები იყვნენ საქართველოს დამაკავშირებელი დასავლეთთან. მიუხედავად ეკლესიათა შორის განხეთქილებისა, შემდგომ ბიზანტიის დაცემისა და საქართველოს ევროპისგან იზოლაციაში მოქცევისა, საქართველოს კათოლიკე ეკლესიასთან კავშირი არასოდეს გაუწყვეტია. ამაზე მეტყველებს ქართველ მეფეთა, მთავართა და სასულიერო პირთა მიმონერა რომის პაპებთან. ისტორიული კატაკლიზმებიდან გამომდინარე, ეს კავშირი ხან სუსტდებოდა, ხან კიდევ აქტიურდებოდა. 1329 წლიდან 1507 წლის ჩათვლით თბილისში მოქმედებდა კათოლიკე ეკლესიის საეპისკოპოსო და ცნობილია იქ მოღვაწე ცამეტი ეპისკოპოსი. ქართველი საერო და სასულიერო პირები დიდ პატივისცემას იჩენდნენ კათოლიკე ეკლესიისა და კათოლიკე მისიონერების მიმართ. სახელმწიფოს დაქვემდებარებული მართლმადიდებელი ეკლესია იზიარებდა ქვეყნის პოლიტიკურ მესვეურთა პროდასავლურ კურსს, რადგან ის ამოცანად ისახავდა დასავლეთის დახმარებით საქართველოს თავისუფლებას და აღმშენებლობას. ეს კი განაპირობებდა ქართული ეკლესიის კეთილდღეობას. ამიტომ ქართველთა კათოლიკობა არ აღიქმებოდა ეროვნების შეცვლად და არ იყო მიმართული ქართველობის წინააღმდეგ. კათოლიკე მისიონერები ყველგან გზას იკაფავდნენ თავიანთი განათლებით, საქმის ცოდნითა და ღვთისმოსაობით. ისინი ეძიებდნენ ადამიანთა სულებს ღმერთისათვის და არა მიწასა და ქონებას თავიანთთვის. ამიტომ ისინი საქართველოში დიდი სიყვარულითა და ავტორიტეტით სარგებლობდნენ როგორც მეფეთა და მთავართა კარზე, ისე უბრალოდ ადამიანთა შორის. მისიონერები უანგაროდ გასცემდნენ სიყვარულს, მკურნალობდნენ, ეხმარებოდნენ ადამიანებს განურჩევლად წარმომავლობისა და რელიგიური მრწამსისა. ყოველ მისიონთან თავიანთი ხარჯით გახსნილი ჰქონდათ სკოლები, სადაც ასწავლიდნენ სხვადასხვა ენებს, საღვთო სჯულს და მკურნალობას. საქართველოში კათოლიკეები კომპაქტურად ცხოვრობდნენ სამეგრელოში,

გურიაში (ოზურგეთში), იმერეთში (ქუთაისში), აჭარაში (ბათუმში), თბილისში, გორში, ბორჯომში, მაგრამ მათი ძირითადი ნაწილი მესხეთ-ჯავახეთში სახლობდა.

საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან მიერთების შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა. ცარიზმმა ყველგან დაიწყო გარესების პოლიტიკის განხორციელება და რუსული ენის დამკვიდრება.

1845 წელს მათ განდევნეს კათოლიკე მისიონერები საქართველოდან, ეკლესიებში კი აკრძალეს ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება.

1886 წლის მთავრობის ბრძანებულებით, კათოლიკურ ეკლესიებში ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება აიკრძალა, რამაც ქართველ კათოლიკეთა გულისწყრომა კიდევ უფრო გაზარდა.

ცარიზმი ყოველნაირად ცდილობდა აღმოეფხვრა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაში ქართული ენა და ქართული ცნობიერება. მეფის რუსეთის მიერ გატარებულმა პოლიტიკამ მათთვის სასურველი შედეგი გამოიღო. სომხურ ტიპიკონზე მყოფი ქართველი კათოლიკეები სომხებად გამოაცხადეს, გამუსლიმებული ქართველები თურქებად. **1897** წლის აღწერით ქართული მოსახლეობა სამხრეთ საქართველოში ხელოვნურად **33001** წულიდან **18666** სულამდე იქნა შემცირებული. მეფის ხელისუფლება დაინტერესებული იყო, რომ ადგილობრივი მოსახლეობისათვის დაევიწყებინა მშობლიური ენა, ეროვნული ზნე-ჩვეულებები, ტრადიციები. თავიანთ მისწრაფებებს ისინი არც მალავდნენ. დეკანოზი ვოსტორგოვი დაუფარავად აცხადებდა: „ჩვენ ქართველების არც განათლება გვინდა, არც ზნეობრივი ამალღება, არც ქრისტიანობის აღდგენა. მათ შორის სკოლებს თუ ვაარსებთ, მხოლოდ ერთი მიზნით: ყველანი გავარუსოთ“.

1840-იანი წლებიდან გარკვეული პოლიტიკური ვითარების გამო სამცხე-ჯავახეთში უკიდურესად გამწვავებული იყო ქართული ენისა და ქართველობის შენარჩუნების საკითხი. იმპერიის მიზანი ქართველი ერის გადაგვარება იყო. ამის საპასუხოდ კიდევ უფრო გაძლიერდა ეროვნული მოძრაობა. სამხრეთ საქართველოში ეროვნული მოძრაობის ლიდერები იყვნენ მღვდლები პეტრე ხარისჭირაშვილი და ივანე გვარამაძე (ვინმე მესხი). ივანე გვარამაძეს მუდმივი კავშირი ჰქონდა სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა საჯანესთან და მის წინამძღვართან, მამა პეტრესთან. ქართველთა ამ საჯანეში მძლავრად ფეთქავდა ქართული გული და განისწავლებოდნენ სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული მამულიშვილები. ეს მონასტერი „ღვთისმშობლის უმანკოდ ჩასახვის“ სახელზე სტამბოლში, ფერი-ქოის რაიონში (რაც ნიშნავს „ანგელოზთა სოფელს“) დააფუძნა მამა პეტრე ხარისჭირაშვილიმა **1859** წელს. ახალციხელი კათოლიკე მღვდელი,

პეტრე ხარისჭირაშვილი, გრძნობდა რომ საქართველოს ამ ძირძველ მხარეს, მესხეთ-ჯავახეთს, მძიმე განსაცდელისაგან იხსნიდა ქრისტიანობა და ქართული წიგნი. ჭეშმარიტი მამულიშვილი ამ მიმართლებით მშობლიურ მიწაზე თანამოაზრეებთან ერთად შეუდგა პრაქტიკულ საქმიანობას, მაგრამ მალე ხელისუფლებამ აიძულა იგი, რომ მას, „როგორც იმპერიისათვის საშიშ პიროვნებას“, დაეტოვებინა საქართველო.

დიდვაჭარ იაკობ ზუბალაშვილის მატერიალური ხელშეწყობით პეტრე მიემგზავრება კონსტანტინეპოლში, სადაც ქართველი კათოლიკეებისათვის ქართული ტიპიკონის არსებობის აუცილებლობას ქადაგებს. ამავე დროს იგი იწყებს ზრუნვას ქართული წიგნების გამოცემაზე. პეტრე ხარისჭირაშვილმა თავისი საქმიანობით რომის ყურადღება დაიმსახურა და იმდენს ეცადა, რომ უმაღლესი სამღვდელოებისაგან გამოითხოვა ნებართვა კონსტანტინეპოლში ქართველ კათოლიკეთა კონგრეგაციის შექმნისა ქართული ენითა და ტიპიკონით. ეს წარმოუდგენლად დიდი მიღწევა იყო.

ამ დროისათვის ჯავახეთის რამდენიმე ქართული სოფლის: ხულგუმოს, ბავრის, ტურცხის, კარტიკამის მოსახლეობა, სოფელ ველიდან გამოსახლებული კათოლიკე ქართველები უკვე სომხებად იყვნენ შერაცხულნი. კათოლიკე მისიონერების საქართველოდან განდევნის შემდეგ სამხრეთ საქართველოს კათოლიკურ ეკლესიებში ღვთისმსახურება სომხური ტიპიკონით სომხურ ენაზე სრულდებოდა.

რა მდგომარეობა იყო ამ მხრივ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. 1878 წელს რუსეთსა და თურქეთს შორის ბერლინში დადებული საზავო ხელშეკრულების საფუძველზე საქართველოს შემოუერთდა აჭარა, ქობულეთი, შავშეთი, კლარჯეთი, კოლა-არტაანი და ტაოს ჩრდილოეთი ნაწილი – ოლთისი. ამათგან აჭარა-ქობულეთს, შავშეთსა და კლარჯეთს ბათუმის ოლქი ეწოდა ამ დროისათვის ბათუმი პატარა საპორტო ქალაქი იყო, მცხოვრებთ რაოდენობა 3000 წულს აღწევდა, მოსახლეობა გამოირჩეოდა ეროვნული სიჭრელით. მე-19 საუკუნის ბოლოდან მესხეთის მკვიდრმა კათოლიკე ქართველებმა მასობრივად დაიწყეს დასახლება ბათუმსა და მის შემოგარენში. ამას ხელი შეუწყო ახალციხე-ბათუმის დამაკავშირებელი გზის გაყვანამ. ქართველი კათოლიკეები ძირითადად ვაჭრობასა და ხელოსნობას ეწეოდნენ. ბათუმი, როგორც საპორტო ქალაქი, ხელსაყრელი ადგილი იყო მათთვის საცხოვრებლად. იგი იყო ევროპასთან დამაკავშირებელი კარიბჭე. სულ მალე ქართველ კათოლიკეთა რიცხვმა ბათუმის ოლქში რამდენიმე ათასს გადააჭარბა.

იმპერიის პოლიტიკა როორც სამხრეთი, ისე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ერთი იყო: ეს იყო გარუხების პოლიტიკა. ცარიზმი

ცდილობდა ან გადაეგვარებინა ქართველები, ან განედევნა იმპერიის საზღვრებიდან და მათ ადგილზე იმპერიის ყურმოჭრილი მონები დაესახლებინა. ამას ემსახურებოდა მუჰაჯირობაც. მისი საშუალებით ხელისუფლება ცდილობდა მუსლიმი ქართველები აეძლებინა თურქეთში გადახვეწილიყვენ და მან გარეკვეულნილად მიაღწია მიზანს. მაგრამ არც აჭარელი მამულიშვილები იყვნენ გულხელდაკრეფილები: მათში მაინც ფეთქვდა ქართული გული. ეროვნულ მოძრაობას აქ ხელმძღვანელობდნენ მემედ და ჰაიდარ აბაშიძეები, გულო კაიკაციშვილი, შერიფ ხიმშიაშვილი და სხვები. მათ მცდელობას უკვალოდ არ ჩაუვლია და ბევრი მუსლიმი ქართველი გადაურჩა უცხო ქვეყანაში გადახვენას, სადაც, ვინ იცის, რა ბედი ეწეოდათ მათ ოჯახებს და მათ. აჭარის ზღვისპირეთში თურქეთში გადახვეწილი ქართველების ეროვნული ცნობიერების ამაღლებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის სტამბოლში მოქმედ ქართველ კათოლიკეთა მონასტერს, იქ მოღვაწე სასულიერო პირებს. ეს სავანე (მონასტერი ეკლესიით სტამბითა და სკოლებით) იყო ყოველთა ქართველთა შესაკრებელი ადგილი. მონასტერი დიდად ეხმარებოდა ყველა ხელმოკლე ქართველს განურჩევლად სარწმუნოებისა. შენობაში მონყობილი იყო სასტუმრო, სადაც ღამეს ათევდნენ სტამბოლში ჩასული ქართველები. ამ სავანემ უმასპინძლა პირველმა ემიგრაციაში წასულ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას. ბევრი მუსლიმი ქართველი ისე დაუახლოვდა ქართველ კათოლიკეთა ძმობას, რომ ეკლესიაშიც კი დადიოდა ქართული ქადაგების მოსასმენად. „ამ სავანეში ყველაფერი საქართველოს მოგვაგონებს, აქ მოსული ქართველი სტუმარი უსათუოდ იგრძნობს მამულის სიყვარულს“, – წერს იტალიელი დიპლომატი ევგენი დალეჯიო დალეისო.

რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ საქართველოდან ოსმალეთში გადაიხვენა მუჰაჯირთა დიდი რაოდენობა. რელიგიური ფანატიზმის გავლენით მათი ეროვნული ცნობიერება საგრძნობლად იყო დაქვეითებული, მაგრამ ისინი ამაყობდნენ, რომ გურჯები იყვნენ და თურქებისაგან განსხვავდებოდნენ.

1911 წელს პატრი შალვა ვარდიძის ინიციატივით სავანესთან დააარსდა ქართველთა კლუბი. მასში გაერთიანებული იყვნენ სტამბოლში მცხოვრები ქართველები, განურჩევლად რწმენისა და წოდებისა. მათ რიცხვში იყვნენ ფაშები, გენერლები, ოფიცრები, ვეჟილები, ექიმები, ვაჭრები, მოხელეები, სტუდენტები. ქართული კლუბის შექმნამ მუსლიმ ქართველებში ქართული ცხოვრება დაატრიალა. კლუბის მუშაობაში წვლილი შეჰქონდათ და მონასტერის ხშირი სტუმრები იყვნენ: მარშალი შაქირ ფაშა ერთგულაშვილი (ახალციხელი), რიზა ფაშა ათაბეგაშვილი, საზღვაო მინისტრი (არ-

თვინელი), ისმაილ ელიაშვილი, მსაჯული ოსმალეთის მთავარ კომიტეტში (ქობულეთელი), თავდგირიძეები: მაჰმუდ ფაშა, შტაბის გენერალი ბაჰრი ფაშა, მედინის გუბერნატორი, ოსმალ ფაშა, ალი ფაშა (ქობულეთელი), პროფესორი ხასან ფეშმი ფაშა, სენატორი, სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე (მარადიდელი), ხასან ფეშმი იერმაძე, მუფთი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი (მთიანი აჭარიდან) და სხვები. კლუბის თავყრილობებს ესწრებოდნენ საქართველოდან ჩამოსული სტუმრები: ვახტანგ ლამბაშიძე, იასე რაჭველი, მიხეილ და ვლადიმერ წერეთლები, დავით ჩიქოვანი, გერასიმე ნადარეიშვილი, მემედ ბეგ ბეჟანიძე და სხვები. შეკრებები იხსნებოდა და მთავრდებოდა ქართული სიმღერებით და საეკლესიო საგალობლებით. კლუბმა შეიმუშავა ოსმალეთის ქართველთა შორის ქართული წერა-კითხვის გავრცელების პროგრამა. ემიგრანტი ქართველის, გიორგი კერესელიძის მოგონება, რომელიც ჩართულია ნაშრომში „იესო ქრისტე და ქართველი ერი“ გვამცნობს ბრესტ-ლიტოვსკის კონფერენციის წინა დღეებში ბერლინში ოსმალეთის დელეგაციის ჩასვლას. დელეგაციის ერთ-ერთი წევრი ყოფილა შეიხ-ულ ისლამი, იგივე ჰასან ფეშმი იერმაძე, სტამბოლის ქართული მონასტრის ერთ ერთი ქომაგი. იგი შეხვედრია გიორგი მაჩაბელსა და გიორგი კერესელიძეს. საუბარი შეჰხებია ქართული ენის სილამაზეს, ქართული ანბანის დახვეწილობას, მის უნიკალურ ბუნებას. ხასან ფეშმი იერმაძეს საუბრისას გაუხსენებია თავისი შვილის მაგიდაზე დადებული ქართული ანბანის შესასწავლი ნითელყდიანი წიგნი. სწორედ ეს წიგნი უნდა ყოფილიყო სტამბოლის მონასტრის სტამბაში დაბეჭდილი „დედა ენა“. მონასტრის ბიბლიოთეკაში დაცულია ისტორიული წყარო – ქრისტიანობისათვის თავდადებული ქართველის თეოდორე აჭარელის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები. ამ ცნობების საფუძველზე კვლევის შედეგად, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა სინოდმა 2002 წლის 17 ოქტომბერს თეოდორე აჭარელი წმინდანად შერაცხა.

ეროვნული მოძრაობის ცენტრად სტამბოლის გადაქცევას აქ მოქმედი ქართული მონასტრის სტამბაც განსაზღვრავდა. სტამბა 1870 წლიდან ბეჭდავდა ქართულ წიგნებს. სტამბის დაფუძნებაში დიდი დახმარება გაუწია წმ. ლაზარეს კუნძულზე მოქმედმა მხითარისტთა ძმობამ. 1908 წლის „ახალგაზრდა თურქთა“ რევოლუციის და კონსტიტუციის მიღების შემდეგ ქართველ მუსლიმ სტუდენტთა შორის მომეტებულად თავი იჩინა ეროვნული ცნობიერებისაკენ სწრაფვამ. მათი უმრავლესობა სულთან მუჰამედ მეორის საელობის მეჩეთთან დაუახლოვდნენ მამა შალვა ვარდიძეს, რომელიც მათ ასწავლიდა ქართულ ენას და საქართველოს

ისტორიას, ურიგებდა ქართულ წიგნებს. ამგვარადა ქართველ კათოლიკეთა სავანემ დიდი როლი ითამაშა თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების ამალღებისა და ქართული ენის გავრცელების საქმეში. „კონსტანტინეპოლის ქართული მონასტერი იყო, არის და იქნება ქართული სულის მატარებელი, თავშესაფარი ყოველი ლტოლვილისა გაჭირვებულისა, მიუხედავად მისი რწმენისა და პოლიტიკური შეხედულებებისა. იგი ფხიზელი დარაჯია ქართული ინტერესებისა“, – წერდა მონასტრის წინამძღვარი მამა პიო ბალიძე. იტალიელი დიპლომატი ევგენი დალეჯიო დალესიო მოუწოდებდა: „უცხოეთში გამოცხორცნილო ქართველო, რა რწმენისა და მისწრაფებისაც გინდა იყო, მოდი ამ სავანეში და ილოცე... შენ თუ არა შენი შვილი ან შვილიშვილი მაინც ნახავს ბრწყინვალე ხანას საქართველოსას და ქართველი ხალხისას. ამინ!“ სავანის ინიციატივით, სტამბოლის ქართველობამ დიდი ზეიმით აღნიშნა ჩვენი სასიქადულო პოეტის, აკაკი წერეთელის მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე. გადაწყდა, რომ მონასტერში გახსნილიყო მისი სახელობის ბიბლიოთეკა სამკითხველო დარბაზით. ამ ბიბლიოთეკაში დღემდე დაცულია უნიკალური ქართული და უცხოური გამოცემები, ისტორიული დოკუმენტები. საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში სტამბოლის სავანე იმედად ეგულებოდა სამშობლოდან გადახვენილ, ოსმალეთს შეხიზნულ მილიონობით ქართველს. ამ სავანემ თავდადებით იღვანა ქართველი მუსლიმების ეროვნული თვითშეგნების ამალღებისათვის. იგი იყო ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველთა კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი და ძმობის ტაძარი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბათუმში კათოლიკეთა რიცხი საგრძნობლად გაიზარდა. თავის 1902 წლის 61-ე ნომერში გაზეთი „ივერია“ წერდა: „ბათუმი ძლიერ მალე იზრდება. დღეს 30 000 ზე მეტი მცხოვრებია აქ... ქალაქის მცხოვრებთა ნახევარი ქართველობაა... მარტო ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი 3500-4000 სულამდე გახლავთ“. ბათუმელი ქართველი კათოლიკეები ლათინური წესისანი იყვნენ. მათმა სიმრავლემ დღის წესრიგში დააყენა ტაძრის აშენების საკითხი. ბათუმელი კათოლიკეების მოძღვარმა, მამა ანსელმო მღებრიშვილმა, ბევრი იღვანა ჯერ რუსეთის საიმპერიო მმართველობისაგან ტაძრის მშენებლობისათვის ნებართვის მიღებისა და შემდგომ ტაძრის აშენებისათვის. საქმეში ჩაერთვნენ ბათუმში იმ ხანად მოქმედი საფრანგეთის, იტალიის და ავსტრია-უნგრეთის საკონსულოები. მამა ანსელმოს მრევლში შედიოდა ევროპის სხვადასვა ქვეყნებიდან ბათუმში ჩამოსული 100-ზე მეტი რომაულ-კათოლიკური აღმსარებლობის ადამიანი. ზემოთხსენებული სახელმწიფოების

კონსულებმა თხოვნით მიმართეს რუსეთის იმპერატორს. 1896 წელს იმპერატორმა დააკმაყოფილა მათი თხოვნა და ნება დართო ბათუმის რომაულ-კათოლიკური აღმსარებლობის მრევლს აშენებინა არჩეულ ტერიტორიაზე ეკლესია. ცხადია, რუსეთის იმპერატორი მართო ბათუმელ ქართველ კათოლიკეთა თხოვნას, მიუხედავად მათი სიმრავლისა, არ დააკმაყოფილებდა. მან გაითვალისწინა ევროპელ მონარქთა თხოვნა.

1897 წლის 27 იანვრიდან მრევლმა დაიწყო მშენებლობისათვის თანხის შეგროვება. ერთ თვეში 1500 მანეთი შეგროვდა. ქალაქის სათათბირომ 400 საყენი მიწა გამოყო ეკლესიისათვის. 200 საყენი მრევლმა საკუთარი სახსრებით შეიძინა. ეკლესიის საძირკვლის მოსაშენდაკებლად და გასაგამგრებლად უდიდესი სამუშაოები ჩატარდა. ნიადაგი ჭაობიანი და არამყარი იყო. კათოლიკეები საქართველოს კუთხებიდან ჩამოდოდნენ და უანგაროდ შრომობდნენ ტაძრის მშენებლობაზე. საძირკვლის ჩაყრის შემდეგ შემწეობისათვის მიმართეს კათოლიკე მრეწველსა და მეცენატს სტეფანე ზუბალაშვილს. მან დიდი პატივით მიიღო ეს დავალება, დაუყოვნებლივ გადმორიცხა თანხა და ბოლომდე დააფინანსა ტაძრის მშენებლობა. მშენებლობა დასრულდა 1902 წლის ივნისში. მისი კურთხევა მოხდა 1903 წლის 4 მაისს ეპისკოპოსს ბარონ ედვარდო როპპის მიერ. ტაძრის კურთხევას დიდძალი ხალხი დაესწრო მთელი საქართველოდან. გამგზავრებისას ეპისკოპოსს საჩუქრად მიართვეს მოჩუქურთმებული ვერცხლისყდიანი ალბომი და პეტრე მეფისაშვილის მიერ დანერილი ქართველ კათოლიკეთა მოკლე ისტორია.

იმპერიის მესვეურები უცხოეთთან კავშირის გამო პოლიტიკურად არასაიმედოდ მიიჩნევდნენ ქართველ კათოლიკეებს. საარქივო დოკუმენტებმა საკმაო ცნობები შემოგვინახეს ამის შესახებ. 1911 წლის 17 სექტემბერს კავკასიის მეფისნაცვალმა პეტერბურგიდან მიიღო წერილი, რომელიც ატყობინებდა, რომ კავკასიაში ჩამოსული პატრების ერთი ჯგუფი აპირებდა ბათუმის ოლქში გამგზავრებას, სადაც აშენებული იყო მათი ტაძარი და მრევლიც საკმაო იყო. მეფისნაცვალს სთხოვდნენ ყოველი ღონე ეხმარა, რათა შეფერხებულიყო მათი საქმიანობა. ამავე წლის 8 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში ბათუმის პოლიცემისტერი ოლქის გუბერნატორს აცნობებს: „კათოლიკური კონგრეგაციის შტაბ-ბინა ბათუმში მდებარეობს კათოლიკეთა ქუჩაზე. გაერთიანების წევრთა უმრავლესობას ქართველი კათოლიკეები შეადგენენ. მათი ხელმძღვანელი არის ათანასე ბალოშვილი“. 20 დეკემბრის წერილში კი ატყობინებს: „შეკრებებზე

ხშირად ჩამოდიან კათოლიკეები საქართველო სხვადასხვა ქალაქებიდან. მათ სურთ, რომ ბათუმი გახდეს კათოლიკური მოძრაობის ცენტრი. 1911 წლის 14 დეკემბრის სხდომაზე მათ ისაურეს საქართველოს წარსულზე, რუსეთის იმპერიის უარყოფით გავლენაზე და ბოლოს, მათი აზრით, საქართველოს ხსნა შეუძლია მხოლოდ ევროპას. ამისათვის უნდა გაძლიერდეს კათოლიკური მოძრაობა. თქვენო მაღალკეთილშობილებავე, ჩვენი იმპერიის სიძლიერისათვის და ჩვენი პოლიტიკის გატარებისათვის ძალიან სახიფათოა არა მარტო ეს კონგრეგაცია, არამედ საერთოდ კათოლიკური მოძრაობა“. სამხედრო გუბერნატორის დავალებით შეიქმნა ჯგუფი ვინმე პეტროვის მეთაურობით, რომელსაც დაევალა შეედგინა ანტიკათოლიკური სპეციალური პროგრამა. 1913 წლის 18 მაისს ბათუმში გაიმართა საეკლესიო მსვლელობა კათოლიკეთა მონაწილეობით. 1916 წლის 12 ოქტომბერს ბათუმელმა კათოლიკეებმა გაგზავნეს წერილი კავკასიის მეფისნაცვლის საეკლესიო საქმეების უფროსის სახელზე: „ჩვენ, ბათუმელი კათოლიკეები, ყველა ოფიციალურ რელიგიურ მიმდინარეობასთან ვიმყოფებით მეგობრულ დამოკიდებულებაში. ჩვენ არავის მიმართ მტრობა არ გვამოძრავებს. პატივს ვცემთ ყველა ჩვენ ძმას და გულში არ გვაქვს ჩადებული არავითარი დაპირისპირება. მიუხედავად ჩვენი მისამართით გამოთქმული არაერთი დაუმსახურებელი ცილისწამებისა, ჩვენ ვცდილობთ ქრისტესმიერად ვაპატიოთ ყველას და ვითანამშრომლოთ ყველა ქრისტიანთან ურთიერსიყვარულისა და დაფასებისათვის.“

ქართველ კათოლიკეებს გარკვეული წვლილი აქვთ შეტანილი ბათუმის აღმშენებლობასა და მის ქართულ ქალაქად ჩამოყალიბებაში. ჩამოვთვლი ბათუმში მცხოვრებ და მოღვაწე რამდენიმე ღირსეულ პიროვნებას:

მიხეილ მეფისაშვილი – დიდად განსწავლული და დარბაისელი პიროვნება, ბრწყინვალედ იცოდა საქართველოს ისტორია და სხვადასხვა ენები, დაახლოებული იყო აჭარის ბეგებთან. მისი და გრიგოლ გურიელის მეშვეობით დაუკავშირდა რუსეთის მთავრობა აჭარის ბეგებს. დიდი ღვაწლის მიუძღვის სამუსლიმანო საქართველოს შემოერთების საქმეში. ბათუმის ალების შემდეგ ართვინის უფროსად დაინიშნა;

ფერდინანდ დედებოვი (დედებაშვილი), ახალციხელი, ვაჭრობდა ხე-ტყით დასახლდა ბათუმში. მისი მამა ირიცხებოდა ბათუმის უძველეს ვაჭრად;

მიხეილ ბეთანელი, მნივნობარი, თავისი ხარჯით გამოსცა პეტერბურგში „კაცია-ადამიანი?!“. მას საალებ-მიმცემო სააგენტოები

ჰქონდა ევროპასა და ამერიკაში. 1879 წელს თბილისიდან მეზურნეები და მომღერლები წაიყვანა ჯერ სტამბოლში, შემდეგ ამერიკაში, გამართა კონცერტები. პირველად გააცნო ამერიკელებს ქართული სიმღერები. მან ბრწყინვალედ იცოდა ევროპული ენები. მიხეილ ბეთანელი ცოლ-შვილით ცხოვრობდა ბათუმში;

მიხეილ თუმანიშვილი, დაბადებული ოზურგეთში, დაახლოებული იყო გურიელებთან, ცხოვრობდა ბათუმში, მონაწილეობდა ოზურგეთის სამოქალაქო საქმეების გამგეობაში, სკოლების მართვაში, ქართველ მაჰმადიანთა შორის ქართული წიგნების გავრცელების საქმეში, გურიისა და ბათუმის ყველა საზოგადოებრივ საქმეში;

ლევან მჭედლიშვილის მამა სოფელ უდედან გადასახლდა ბათუმში. იგი იყო დიდად განათლებული და დარბაისელი პიროვნება, „კრაზანას“ ფსევდონიმით იბეჭდებოდა „დროებაში“, იყო ხმოსანი ბათუმის თვითმმართველობისა, მონაწილეობდა ბათუმის ყველა საზოგადოებრივ საქმიანობაში. მას დიდი ამაგი აქვს ბათუმზე;

მისი ძმა პავლე მჭედლიშვილი, მსახურობდა ბათუმის ბანკში და ირიცხებოდა თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის წევრად ბათუმში. მას იცნობდნენ როგორც სამაგალითო ადამიანს. დიდი შრომა აქვს განეული ბათუმის აღმშენებლობისათვის, ბათუმის ღვთისმშობლის ეკლესიის აშენებისათვის, იბეჭდებოდა „დროებასა“ და „ივერიაში“;

სერაფიმე პოლიოლიკაშვილი, ახალი ქართული პროფესიული ქანდაკების პიონერი, სწავლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, შემდეგ ოდესაში. მეოცე საუკუნის დასაწყისში სერაფიმე ბათუმში მიემგზავრება. მან ორიგინალური ორნამენტებით დაამშვენა ბათუმის ღვთისმშობლის ტაძრის ფასადი. 1917 წელს ოჯახთი საცხოვრებლად ზღვისპირეთში გადმოსახლდა, ატლანტებითა და ჩუქურთმებით შეამკო ბათუმში საბაშვილის სახლი. 1918 წელს მხატვრულად აფორმებს „ფესენკოს აგარაკს“ მახინჯაურში, რომელიც დღესაც გამოირჩევა ჩუქურთმების სილამაზით. სამწუხაროდ ეს მისი ბოლო ნამუშევარი იყო. მახინჯაურში შემოჭრილმა თურქების რაზმმა 43 რჩეული ქართველი დაატყვევა, მათ შორის იყო 48 წლის სერაფიმეც. თურქებმა ტყვეები აჭარისწყლის პირას დახვრიტეს და გვამები მდინარეში გადაყარეს.

გასაბჭოების შემდეგ ბათუმელ კათოლიკეთა რიცხვი საგრძობლად შემცირდა: ზოგი საზღვარგარეთ გადაიხვეწა, ზოგი ტერორსა და რეპრესიებს შეეწირა, ზოგიც მართლმადიდებლურ ეკლესიას შეუერთდა, რადგან ბათუმში კათოლიკური ეკლესია

დახურეს, ხოლო მოძღვარი დონ გაბრიელ ასლანიშვილი ჯერ მრევლს ჩამოაშორეს, შემდეგ დააპატიმრეს და დახვრიტეს. დონ გაბრიელი იყო დიდად განათლებული, გულისხმიერი პიროვნება. იგი იყო მომხრე და ხელშემწყობი საყოველთაო განათლებისა. მას ყოველთვის გულთან მიჰქონდა ღარიბთა მდგომარეობა, თავისი ხარჯით გადმოასახლა ახალქალაქის მახრიდან გორში უმინანყოლო გლეხების რამდენიმე ოჯახი. იმდროინდელი პრესა წერდა: „ბათუმის ეკლესიისათვის იგი არის შესაფერისი მოძღვარი, ვინაიდან ეს ეკლესია სადაო სახეს იღებს, იგი იქნება ქართველ კათოლიკეებს კიდევ წაართვან. დონ გაბრიელი კი ისეთი მოძღვარი გახლავთ, რომ ეკლესიას კი არა და ჩხირსაც ვერავინ წაართმებს უსამართლოდ“.

ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე წერდა: „ბათუმის მთელი კათოლიკობა წმინდა დაცული ქართული გვაროვნობისაა სახის მეტყველებით, გვარებით და ცხოვრებით“.

ასეთია მოკლე მიმოხილვა ქართველი კათოლიკეების ღვანლისა ქართული სულიერების შენარჩუნების საქმეში მესხეთ-ჯავახხეთში, აჭარასა და სამუსლიმანო საქართველოში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (აცსა), ფონდი ი-82, ანაწერი 1, საქმე 11
2. აცსა, ფ.ი-7, ან.1, ს. 488
3. „გადავარჩინოთ“ხელოვნების მუშაკთა ჯგუფი გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 1972 N91.
4. ო.გოგოლიშვილი, საარქივო მასალები კათოლიკობის შესახებ ბათუმის ოლქში, გაზ. „აღორძინება“, 1997, N16.
5. ო.გოგოლიშვილი, „საარქივო მასალები კათოლიკეთა შესახებ ბათუმის ოლქში 1911-1915 წწ. ჟურნ. „რელიგია და ისტორია“, 1998, N3. ნ.ელერდაშვილი, ახალი ქართული ქანდაკების სათავეებთან, ჟურნ. „სპექტრი“, 2007
6. ჯ. კარალიძე, ა.ფრენკელის თხზულება „ნარკვევები ჩურუქსუსა და ბათუმის შესახებ“ – კრ.: აჭარა უცხოელ ავტორთა შრომებში, ბათ.: 2010
7. თ. კომახიძე, რელიგია და საღვთისმსახურო ნაგებობები აჭარაში, ბათ., 2001
8. შ. ლომსაძე, ახალციხური ქრონიკები, II, 46, ახალციხის მუზეუმი, დაუმუშავებელი კოლექცია.

9. შ. ოქროპირიძე, ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა და ერთაშორისი ურთიერთობების ზოგიერთი საკითხი, – კრ.: ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა, ტ. I, ბათ., 2009
10. საქართველოს შსს არქივი, საბჭოთა საქართველოს პოლიტ. სამმართველოს საქმე N7671
11. მ. შამილაშვილი, ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობიდან, ჟურნ. „ჭოროხი“, 1988, N2
12. ზ. ჭიჭინაძე, ქართველი კათოლიკეები ყველა ასპარეზზე და ზოგი რამ წერილები დასავლეთ საქართველოზე, 1905

Tengiz Parmaksizishvili

On the Contribution of the Georgian Catholics in the Second Half of the 19th century and the First Half of the 20th century

Georgian Catholics took an important place in the cultural and common life of Batumi, of all South and South-West Georgia. The Catholic cathedral in Batumi is the one of most known signs in the history of Catholicism in Georgia.

კირიონ მეორის მიმართვა ბენედიქტე მეთხოუმეტეს: წყაროები და უწყება

1917 წლის 17 სექტემბერს ტფილისის სიონის საკათედრო ტაძარში დამთავრდა საქართველოს ეკლესიის პირველი ადგილობრივი კრება, რომელმაც დაამტკიცა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა (ანუ მისი გამოყოფა რუსული ეკლესიისაგან), ხოლო ეკლესიის მეთაურად – მცხეთის მთავარეპისკოპოსად და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად – აირჩია ეპისკოპოსი კირიონ საძაგლიშვილი (1855 – 1918, საყდარზე: 1917 – 1918)¹. საკათოლიკოსო აღსაყდრება ჩატარდა 1 ოქტომბერს მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში. ერთი თვის შემდეგ კათოლიკოსმა კირიონ მეორემ მისალმების ტექსტები დაუგზავნა ქრისტიანულ ეკლესიათა მეთაურებს: აღმოსავლეთის მართლმადიდებელ პატრიარქებს, ყოველთა სომეხთა პატრიარქ-კათოლიკოსს და, ამავე დროს, კათოლიკე ეკლესიის მეთაურს, რომის პაპს, რომლის საყდარი იმჟამად ეპყრო ბენედიქტე მეთხოუმეტეს (Benedictus XV, 1854 – 1922, საყდარზე: 1914 – 1922).

კირიონის მიერ რომს გაგზავნილი მიმართვის ტექსტი ამგვარია²:

- 1 კირიონის საეკლესიო საქმიანობის ეროვნული მიმართულების შესახებ იხ. მერაბ ლალანიძე, „ერთგული (კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონის გარდაცვალების 85 წლისთავის გამო)“, *ომეგა*, N6 (44), 2003, გვ. 50-51; მერაბ ლალანიძე, „კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონი“, წგ-ში: მერაბ ლალანიძე, *რწმენისა და იმედის გზაზე*, თბ.: წმიდა ირინეოს ლიონელის სახელობის ბიბლიურ-თეოლოგიური ინსტიტუტი, 2003, გვ. 9-17.
- 2 ტექსტი თავდაპირველად გამოქვეყნდა ჟურნალში „სვეტიცხოველი“ (4, 1917), შემდგომ გადაიბეჭდა ჟურნალში „ჯვარი ვაზისა“ (1, 1987), ბოლო ხანს გამოქვეყნდა კიდევ ორჯერ: ნუგზარ პაპუაშვილი, „წმ. კირიონ II-ის წერილი პაპ ბენედიქტე XV-ს“, *დიალოგი*, 1, 2004, გვ. 39-40; სერგო ვარდოსანიძე, *საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ას-ნლოვანი მატიანე (1917-2017 წ.წ.)*, თბ.: ქართული უნივერსიტეტი, 2017, გვ. 47-48; წარმოდგენილი ტექსტი ჩამოყალიბებულია ორივე ბოლო გამოცემის შეჯერების შედეგად.

ეპისტოლე სრულიად საქართველოს კათოლიკოზ-პატრიარქის კირიონ მეორისა ჰრომთა პაპის მიმართ

უნმიდესო და უნეტარესო მეუფეო!

უძუელესსა საყდარსა საქართველოჲსა საკათალიკოზოჲსასა, რომელსა 1811 წლითგან ვიდრე მოაქამომდე განაგებდეს ექსარხოსნი რუსეთის ეკლესიისანი, ათშედეგებსა სეკტემბერსა მიმდინარისა წლისასა, აღრჩევითა მორწმუნისა ერისა და სამღვდელოჲსა დასისათა, ალყვანილ იქნა უღირსებაჲ ჩემი. აღსრული საყდარსა ამას ზედა „მოვიხსენებ დღეთა პირველთა და ვინურთი ყოველთა მიმართ საქმეთა“ (ფსალ. 142, 5) უნეტარესთა მწყემსმთავართა ჰრომისათა.

განგებამ ღმრთისამან არ უცხო ქმნა ეკლესიაჲ ჩუენი ჰრომისათჳს დიდისა. პეტრე და ანდრია, პირველწოდებულთა მათ მონაფეთა ქრისტესთა, რომელთა თესლი უბინოჲ განაბნისჲ მართლისა სარწმუნოებისაჲ ორნატთა ჰრომ-ქართველთა გულისათა, ძმობითა თჳსითა წინაჲსწარ მოასწავეს სიყვარული და თჳსობაჲ ორთა ამით ეკლესიათაჲ. ჟამთა მოციქულთა სწორის ნინოჲსა და მეფის მირიანისათა წიგნმან წმიდისა სილიბისტრო ჰრომისამან, ვითარცა ვარდი, აღაყუავილა ნაყოფი მართლმორწმუნოებისაჲ ქუეყანისა ქართლისასა, ხოლო წვალებითა უმჯულოჲსა ნესტორისათა შეინრებულმან ახალნერგმან ამან ქრისტესმან ღბინებაჲ ჰპოვა ეპისტოლესა შინა გრიგოლ დიოლოლონისასა, რომელი მან ჰრომით წარმოუძღუნა უნმიდესსა და უნეტარესსა სეხნასა ჩემსა, კირიონ მცხეთისა კათოლიკოზსსა. შემდგომითი შემდგომად მოღვაწეობამან წმიდისა ილარიონ ქართველისამან, რომელი წელ ორ მსხემობდა ქალაქსა შინა შენისა უნმიდესობისასა, კულავ აუნყა მკვიდრთა ჰრომისათა დიდებაჲ საქართველოჲს ეკლესიისაჲ და განამტკიცა ერთობაჲ ჰრომთა და ქართველთაჲ.

გარდახდეს წელნი მრავალნი და შურითა ეშმაკისათა განიხეთქა ძონეული შუენიერი ერთმორწმუნოებისაჲ, რომელი ემოსა უბინოსა მას სძალსა ქრისტესსა, ეკლესიასა აღმოსავლისა და დასავლისასა.

გარნა საქმითა ამით არა გულარძნილ იქმნა ეკლესიაჲ ჩუენი: მოციქულნი და ქადაგნი ჰრომის საყდრისანი, რომელნი მეათსამეტე საუკუნითგან მოევლინნეს ქუეყანასა ჩუენსა, შეუორგულებულად იღუნოდეს საფარველსა ქუეშე ქართველთა მეფეთასა, ვითარცა მწყემსნი კეთილნი, მკურნალნი ხორცთანი და მომფენელნი ჩუენდა სწავლა-განათლებისანი. მათ აღაშენეს ქუეყანასა ჩუენსა ეკლესიანი თჳსნი და დაუმონაფეს საყდარსა შენსა არა მცირედნი ქართველნი, წესისაებრ ჰრომთა ეკლესიისა და პატივსა სცემენ სახელსა შენის უნმიდესობისასა.

დღესა ამას აღდგენისა ქართველთა ეკლესიისა და სიხარულისა მათისასა, გულისხმისყოფელი წარსულისა ჩუენისა, მონილედ მოვიკითხავ უნეტარესობასა შენსა და აღთქუმასა ვდებ, ვითარმედ მიმდგომნი შენისა საყდრისანი „არა შეინროებულ იქმნებიან გულსა შინა“ ჩემსა და ქართველთა ერისასა.

ვსასოებ, ვითარმედ უწმიდესობაჲ შენი არა უგულებელს ჰყოფს ქართველთა კათოლიკეთა და მრავალფერთა მათთა სარწმუნოებრივ-ეროვნულ სახმართა.

„მადლი უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტჳსი, სიყვარული ღმრთისა მამისა და ზიარებაჲ სულისა წმიდისა იყავნ ჩუენ შორის“.

უმდაბლესი და უღირსი
კირიონ მეორე,
მთავარეპისკოპოზი მცხეთისა და სრულიად საქართველოჲსა
კათოლიკოზ-პატრიარქი.
ქ. ტფილისი. 2 ნოემბრის 1917 წ.

უწინარესად აღსანიშნავია, რომ, როცა აღდგენილი, განახლებული ქართული ეკლესიის პირველი მეთაური წერილით მიმართავს რომის ეკლესიის მეთაურს³, იგი საჭიროდ მიიჩნევს, აცნობოს მას, ერთი მხრივ, საქართველოს საკათოლიკოსოს გათავისუფლება რუსეთის ეკლესიის მპყრობელობისაგან (რაც 1811 წლის შემდეგ სანქტ-პეტერბურგიდან მოვლენილ-დანიშნულ ექსარქოსთა მიმართელობით გამოიხატებოდა) და, მეორე მხრივ, საკუთარი აღსაყდრება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად⁴; ამავე დროს, დაამოწმოს ყველა ის ისტორიული ნიშანსვეტი, რომლებიც როგორც გამოხატავს მცხეთის საყდრის ოდინდელ დამოკიდებულებას რომის საყდრის მიმართ, ასევე ცხადყოფს ქართველების მრავალსაუკუნოვან კავშირს რომთან; დაბოლოს, დასახოს – თუნდაც მკრთალი მონაზაზის სახით – მომავალი ურთიერთობების შესაძლებლობანი და მიმართულებანი.

თავის წერილში კირიონი საგანგებოდ ადასტურებს, – ამ აზრს იგი გამოხატავს ფსალმუნური ფრაზის მოხმობით⁵, – რომ მან უწყის რომაელ მწყემსმთავართა ყოველი საქმიანობის შესახებ, შეეხება ეს ისტორიულად ადრეულ („დღეთა პირველთა“) თუ შემდგომ ხანას,

3 მიმართვის ისტორიული კონტექსტი და ცალმხრივი მიმოწერის მონაწილე პირები განხილულია: ნუგზარ პაპუაშვილი, „წმ. კირიონ II-ის წერილი პაპ ბენედიქტე XV-ს“, გვ. 29-38.

4 შდრ. მიმართვა აღმოსავლელ პატრიარქთა მიმართ: „ქალაქს ტფილისს შემოკრიბა ღვთივგაბრძნობილი კრებაჲ მორწმუნისა ერისაჲ და სამღვდელთაჲსა დასისაჲ, რომელმან ათჳდმეტსა სექტემბერსა მიმდინარისა წლისასა აღირჩია უღირსოებაჲ ჩემი და სახელმდგა მე მთავარეპისკოპოსად მცხეთისა და სრულიად საქართველოჲს კათოლიკოზ-პატრიარქად, ვითარცა იყო წესი ჩუენისა ეკლესიისა“ – სერგო ვარდოსანიძე, *საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ასწლოვანი მატიანე (1917-2017 წ.წ.)*, გვ. 47.

5 ტექსტის გამოცემებში მცდარადაა მითითებული ფსალმუნი: დასახელებულია – 14, 25, უნდა იყოს – 142, 5.

და იგი ამ საქმეებს მუდამ ეცნობა, შეისწავლის („ვინური“ – ვსწავლობ, ვეცნობი).

კათოლიკოს-პატრიარქი აუცილებლად მიიჩნევს, აღნიშნოს რომის კათოლიკე ეკლესიისა და ქართული ადგილობრივი ეკლესიის თავდაპირველი მოციქულებრივი საწყისები (ეკლესიის მოციქულებრივი წარმოშობა საუკუნეთა განმავლობაში მიიჩნეოდა ეკლესიის მკაფიო სიმყარის, კანონიკური ავტორიტეტულობისა და აღიარებული სუვერენულობის ნიშნად), რაკი, საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, რომის ეკლესიის მესაფუძვლეა წმიდა პეტრე, მოციქულთა მეთაური, ხოლო ქართული ეკლესია სათავეს იღებს წმიდა ანდრიასაგან, რომელმაც პირველმა იქადაგა ქრისტეს სჯული ქართულ მიწაზე, ხოლო ისინი კი, სახარების მიხედვით, ღვიძლი ძმები იყვნენ. სხვათა შორის, წმიდა ანდრია ტრადიციულად იგულისხმება კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქო საყდრის მფარველადაც, რაკი ეს საყდარი ანდრეასეულად მიიჩნევა. ამიტომ, როცა კირიონის მიმართვიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ, 1960-იანი წლების მეორე ნახევარში მკეთრად გაჯანსაღდა ურთიერთობანი რომისა და კონსტანტინოპოლის საყდრებს შორის, ამ კავშირის სიმბოლოდ მოციქულების პეტრესა და ანდრიას ძმობა იქცა⁶. სწორედ კონსტანტინოპოლში დამკვიდრდა წმიდა ანდრიას ზედწოდებად „პირველწოდებული“ – რომის საყდრის, პეტრეს საყდრის, პირველი სამოციქულო საყდრის საპირწონედ და ეს ზედწოდება შემდგომ განსაკუთრებით გავრცელდა – როგორც ეკლესიურად, ისე სახელმწიფოებრივად – რუსეთის იმპერიაში, რომელიც თავს ბიზანტიის მემკვიდრედ მიიჩნევდა. მაგრამ თვალსაჩინო და გამორჩეული ისაა, რომ კირიონი ორივე მოციქულს – პეტრესაც და ანდრიასაც – „პირველწოდებულებს“ უწოდებს, ხოლო მათი ძმობა კი როგორც რომისა და ქართული ეკლესიების, ისე რომაელთა და ქართველთა სიყვარულისა და ახლობლობის ნიშნად მიაჩნია. მაგრამ თავად ეს სიახლოვე, მისი აზრით, რომელიც მანამდე გამოთქმული, არა იმდენად კაცთა ნებად ისურვა, რამდენადაც „განგებამ ღმრთისამ“, ანუ იმთავითვე პროვიდენციულად იყო განსაზღვრული. ქართლის ეკლესია, სწორედ ღმრთის განგებით, არ აღმოჩნდა დაშორებული რომის დიდ ეკლესიას, ანუ ქრისტიანული სამყაროსა და მართლმორწმუნეობის შუაგულს, როგორც ის აღიქმებოდა არამხოლოდ ახალმოქცეული ახლობელი თუ შორეული მიწებიდან. თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ კირიონი მსჯელობს ორი ეკლესიის შესახებ, რომელთაც – ორივეს – მოციქულებრივი წარმოშობა აქვს, და

6 ამ ურთიერთობათა მოკლე მიმოხილვა ქართულად იხ. მერაბ ლალანიძე, „შეხვედრა რომში“, ნგ-ში: მერაბ ლალანიძე, *რწმენისა და იმედის გზაზე*, გვ. 38-45.

არანაირად არც შეეხება და არც გულისხმობს პირველადი ერთიანი ეკლესიიდან ან ერთის, ან მეორის გამოყოფას. ამიტომაც, ბუნებრივია, რომ შემდგომ იგი მსჯელობს „ერთმორწმუნეობით“ შემოსილი მთლიანი ეკლესიის გახლეჩის შესახებ („განხიეთქა“).

ქართული ეკლესიის მეთაურს ყურადღების მიღმა არ რჩება ისტორიული ამბები, რომლებიც უკავშირდება ქართლში ქრისტიანობის შემოსვლასა და მის აღიარება-გამოცხადებას სახელმწიფო სარწმუნოებად. ამასთან დაკავშირებით, იგი სამ ყველაზე მნიშვნელოვან სახელს გამოყოფს, რომლებიც ამ დიადი მოსაბრუნის მესაძირკველებად მიაჩნია: წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი, ქრისტიანობის გამავრცელებელი; წმიდა მირიანი, ქართლის მეფე, ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივად დამამკვიდრებელი; წმიდა სილიბისტრო, რომის პაპი, ქრისტიანობის უზენაესი მაკურთხეველი. ფაქტობრივად, ყველა უძველესი ქართული წყარო, რომელიც ქართლის მოქცევის გადამწყვეტ დღეთა მოვლენებს აღწერს, ამ მოვლენთა შორის აუცილებლად მოიხსენიებს რომის პაპის (ან ქართული წყაროებით: რომის პატრიარქის), სილიბისტროს (ლათინურად: **Silvester I**, საყდარზე: **314-335**), ღვანლს. სწორედ მას ეპყრა რომის ეპისკოპოსის, ანუ კათოლიკე ეკლესიის მეთაურის კვერთხი, როცა, – სავარაუდოდ, **326 წელს**, – ქართლი საჯაროდ გამოცხადდა და საბოლოოდ დადგინდა ქრისტიანულ ქვეყნად. ღირსშესანიშნავია, რომ თუ ქართლის გაქრისტიანების ყამს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მოძღვრების გავრცელების საქმეში ენიჭება წმიდა ნინოს, ხოლო სახელმწიფოებრივად დამკვიდრება-განმტკიცების უზრუნველყოფაში – მეფე მირიანს, ქართლში საეკლესიო ცხოვრებისათვის კანონიკური საფუძვლის მინიჭება, ანუ ადგილობრივი ეკლესიის დაფუძნების კანონიკური დადასტურება უკავშირდება რომის პაპის, სილიბისტროს, სახელს.

ქართულ ნიადაგზე ქრისტიანობის შემოსვლასა და გავლივებას კირიონი ორი შთამბეჭდავი მეტაფორით გამოხატავს: „ვარდითა“ და „ნერგით“. მისი სიტყვებით, თუ პაპმა სილიბისტრომ ვარდით ააყვავა სარწმუნოების და, რაც განსაკუთრებით ღირებულია, მართლმორწმუნეობის ნაყოფი ქართლში („აღაყუავილა ნაყოფი მართლმორწმუნეობისაჲ ქუეყანასა ქართლისასა“), პაპმა გრიგოლ დიდმა, დიალოგოსმა, სარწმუნოების ახალნერგი გაახარა („ახალნერგმან ამან ქრისტესმან ღზინებაჲ ჰპოვა“) და მანაც მართლმორწმუნეობა დაიცვა, – ქართლის ეკლესია გაათავისუფლა გადაცდენისაგან, ცდომილებისაგან, იმჟამად ქრისტიანულ აღმოსავლეთში ფართოდ მოდებული ნესტორიანელობის წვალებისაგან. ამით საგანგებოდ აღნიშნული ის, რაც ქრისტიანული წელთაღრიცხვის პირველ ათასწლეულში ქრისტიანული აღმოსავლეთისათვისაც ურყევ ქმშარიტე-

ბად მიიჩნეოდა: რომ სახარებისული ანდერძის მიხედვით, სწორედ რომის პეტრესეული საყდარი იყო მართალი სარწმუნოების, უცდომელი რწმენის საწინდარი და რომ სწორედ რომის საყდრისადმი ერთგულება განაპირობებდა მართლმორწმუნეობის სიმყარეს. კირიონს სიხარულსა და სიამაყეს ჰგვრის, რომ ქართული ეკლესიის ის მეთაური, რომელსაც ურთიერთობა, მიმოწერა ჰქონდა რომის პაპთან, გრიგოლ დიდთან (ლათინურად: **Gregorius Magnus, 540-604**, საყდარზე: **590-604**), იყო მისი სენნია, ქართლის კათოლიკოსი კირიონ პირველი (საყდარზე: **559-614/616**)⁷, რასაც კირიონ მეორე თავის წერილში საგანგებოდ აღნიშნავს („სენსანა ჩემსა“).

თუ ცნობებს სილიბისტროსეული კურთხევისა და მის მიერ ქართლში საგანგებო მოციქულის გამოგზავნის შესახებ კათოლიკოსი კირიონი არაერთ ქართულ წყაროში იპოვიდა, – „ქართლის მოქცევის“ უძველესი ვერსიებიდან ვახუშტის უზარმაზარ ნაშრომამდე „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ (რომელთა არაერთი სხვადასხვა გამოცემით შეეძლო ესარგებლა მას), – ცნობა კირიონ პირველისა და გრიგოლ პირველის მიმოწერის შესახებ⁸ კირიონ მეორეს უთუოდ უნდა მოეძიებინა მიქელ თამარაშვილის წიგნში „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, რომელიც **1902** წელს გამოქვეყნდა, თხუთმეტი წლით ადრე ამ მიმართვის დაწერამდე. საგულისხმოა, რომ მართლმორწმუნეობის მტკიცე დამცველებად რომის ორი წმიდა პაპია წარმოდგენილი, – სილიბისტრო პირველი და გრიგოლ პირველი, – რომელთა წმიდანობას აღიარებს და საერთო წმიდანთა შორის რაცხავს აღმოსავლეთის ბიზანტიურ-მართლმადიდებელი ეკლესიაც.

შემდგომი ცნობაც წმიდა ილარიონ ქართველის მოღვაწეობის შესახებ, როგორც ჩანს, ისევ ძველი ქართული წყაროებიდანაა მოპოვებული, რაკი „ილარიონის ცხოვრებას“ კირიონი ადვილად იპოვიდა ქართულ გამოცემებში⁹. ილარიონ ქართველი რამდენიმე წლის

7 მის შესახებ დანვრილებით იხ. ზაზა ალექსიძე, „კირონ ქართლის კათოლიკოსი“, წგ-ში: *ეპისტოლეთა წიგნი*, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ზაზა ალექსიძემ, თბ.: მეცნიერება, 1968, გვ. 167-272.

8 უახლეს კვლევათაგან ამ მიმოწერის შესახებ იხ. მერაბ ლაღანიძე, „მიმოწერა რომსა და მცხეთას შორის ნათლისღების შესახებ“, *დიპლომატი*, 2 (3), 2005, გვ. 64-70.

9 სავარაუდოდ, ან საბინინისეულ „საქართველოს სამოთხეში“ (*საქართველოს სამოთხე: სრული აღწერა ლუწლთა და ვნებათა საქართუელთა წმიდათა, შეკრებილი ხრონოლოგიურად და გამოცემული პეტერბურლის სასულიერო აკადემიის კანდიდატის ივერიელის გობრონ (მიხაილ) პავლის ძის საბინინის მიერ. – პეტერბურლი, 1882, გვ. 371-92*), ან „ათონის კრებულში“ (*ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელთნაწერი ალაპებით*, ტფ., 1901, გვ. 69-108).

განმავლობაში იმყოფებოდა რომში, მაგრამ მნიშვნელოვანია, რომ მიმართვის ავტორისათვის იგი არაა ოდენ უბრალო მომლოცველი, რომელიც იქაურ სინმიდეებს ეზიარებოდა, არამედ იგი, უპირველეს ყოვლისა, ქართლში ქრისტიანობის სიმყარისა და ქართული საეკლესიო ცხოვრების სიდიადის ცოცხალი, მეტყველი უწყებაა, რომელიც, ამავე დროს, განამტკიცებს რომაელთა და ქართველთა ერთიანობას („განამტკიცა ერთობაჲ ჰრომთა და ქართველთაჲ“). ნაკლებად სავარაუდოა, რომ კირიონი აქ ერების კავშირებს გულისხმობდეს, მიუხედავად იმისა, რომ ლაპარაკია მრავალი ადამიანის ურთიერთობის შესახებ. რაკი საქმე, ფაქტობრივ, შეეხება ერთ ადამიანს, ილარიონს, – მით უმეტეს, როცა ეს ადამიანი წმიდანია, – რა თქმა უნდა, იგულისხმება ეკლესიური მტკიცე კავშირი, მყარი საეკლესიო ერთიანობა რომაელთა და ქართველთა შორის, რაც საქართველოს კათოლიკოსს წარმოსაჩენად და საამაყოდ მიაჩნია.

ამის შემდეგ კირიონისეული მიმოხილვა უახლოვდება ეკლესიის გაყოფის მტკივნეულ ჟამს, მაგრამ შესამჩნევია, რომ საქართველოს საკათოლიკოსოს მეთაური აქ მსჯელობს არა ეკლესიის გახლეჩის, გაპოვის შესახებ, არამედ ერთმორწმუნეობის განხეთქილებაზე, რაშიც ზოგადი ბრალი მეტაფიზიკურ ძალას ედება („შურითა ეშმაკისაჲთა“) და არა კონკრეტულ ისტორიულ პირებს ან თუნდაც ისტორიულ გარემოებებს. შესაბამისად, ქრისტიანული სამყაროს ორად გამოიჯვინის კონკრეტული დანაშაული არ ჰბრალდება არცერთ მხარეს, – არც რომაულს და არც ბიზანტიურს. რა თქმა უნდა, ისიც საფიქრებელია, რომ მიმართვის მიზანდასახულობიდან თუ ადრესატიდან გამომდინარე, საკითხის ამგვარად ჩამოყალიბება დიპლომატიური დადუმების აუცილებლობითაც იყო განპირობებული. ყურადსაღებია, რომ – კონკრეტულ ისტორიულ ვითარებათა გათვალისწინებით, რაშიც ქრისტიანულ ტრადიციათა განსხვავება, სახესხვაობა იგულისხმება – აღიარებულია აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიის არსებობა, მაგრამ დასახელებულია ერთი ეკლესია („ეკლესია აღმოსავლისა და დასავლისა“) და არა ეკლესიები. ამ ერთიან ეკლესიას კი, სადაც გამოირჩეოდა ერთმანეთისაგან გამაცალკეველი აღმოსავლური და დასავლური ტრადიციები, მაინც აკავშირებდა ერთმორწმუნეობა, რომელიც განხეთქილების შედეგად ორად გაიყო („განიხეთქა ძონეული შეუნიერი ერთმორწმუნეობისაჲ“). ამ გაყოფის კონკრეტული თარიღის დასახელებას კირიონი თვალშისაცემად არიდებს თავს (იგი მხოლოდ ასე აღნიშნავს: „გარდახდეს წელნი მრავალნი“), მაგრამ დიდად სავარაუდოა, რომ იგულისხმებოდა ამ გაყოფის ყველაზე გავრცელებული თარიღი, 1054 წელი, რომლიდანაც, ჩვეულებრივ, ქრონოლოგიურად ითვლება ეგრეთ წოდებული აღმოსავლური

სქიზმა. კირიონი არ ეხება საკითხს, რამდენად უმაღლვე გაიზიარა ან გაიაზრა ქართულმა ადგილობრივმა ეკლესიამ სქიზმის შინაარსი, მაგრამ ფაქტები უეჭველად მეტყველებს, რომ ამ განხეთქილებაში იმჟამად წილი არ დაუდია მცხეთის საკათოლიკოსოს (ამ მხრივ, ის გამონაკლისი სულაც არ ყოფილა, რადგან აღმოსავლეთის სხვა საყდრებიც საკმაოდ მოგვიანებით შეურთდა განხეთქილებას რომის საყდართან). ამდენად, მიმართვის ტექსტი არ ცხადყოფს, რამდენად იღებს და ეთანხმება კათოლიკოსი კირიონ მეორე მიქელ თამარაშვილის თვალსაზრისს, რომ „საქართველოს ეკლესია არ გაყრია რომის ეკლესიას ერთსა და იმავე დროს, ესე იგი, 1054 წ., როდესაც გაეყარა საბერძნეთის ეკკლესია“¹⁰.

მაგრამ ის, რომ კირიონი კონკრეტულად და მკაფიოდ მეცამეტე საუკუნით ათარიღებს პირველ კათოლიკე მისიონერთა შემოსვლას საქართველოში, უეჭველად გამოძახილია 1902 წელს ტფილისში გამოცემული თამარაშვილის წიგნის სათაურისა, სადაც მკვლევარი ნაშრომის სახელწოდებაშივე საგანგებოდ აღნიშნავს ამ თარიღს: „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნითგან ვიდრე XX საუკუნემდე“.

საყურადღებოა, რომ კათოლიკოს-პატრიარქის თვალსაზრისით, ქართული ეკლესია თავის დროს „გულარძნილად“, ანუ განრისხებულად, გაბოროტებულად, გალიზიანებულად სულაც არ შეხვედრია განხეთქილებას, ანუ გაყოფას რომისა და კონსტანტინოპოლის საყდრებს შორის, რის დასტურადაც იგი მიიჩნევს სწორედ მეცამეტე საუკუნიდან რომის საყდრის მიერ გამოგზავნილ პირთა გამოჩენას საქართველოში და მათს მშვიდობიან დამკვიდრებას ქვეყანაში, – მეფეთა მფარველობით. სხვათა შორის, კირიონი მკაფიოდ მიჯნავს იმ საქმეებს, რომლებსაც ქართულ მიწებზე აღასრულებდნენ რომიდან ჩამოსული „მოციქულნი და ქადაგნი“, ანუ, ერთი მხრივ, წარმომადგენელნი, შუამავალნი კათოლიკე ეკლესიის მეთაურსა და ქართველ მეფეთა თუ მღვდელმთავართა შორის, – ვინც საელჩო-სადესპანო დავალებებს ასრულებდა, და, მეორე მხრივ, კათოლიკური სარწმუნოების მქადაგებელნი და გამავრცელებელნი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, – ვინც რომის საყდრის ერთგულებას თესავდა ან რომის საყდრის ერთგულ ქრისტიანებს სულიერ მზრუნველობას არ აკლებდა. განსაკუთრებით ღირსშესანიშნავია, რომ, კირიონის აზრით, ერთი მხრივ, მათი სამსახური ერთგული სამსახური იყო („შეუორგულებელად ილუნოდეს“), – განსხვავებით არაერთი გვიანდელი

10 მიქელ თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნითგან ვიდრე XX საუკუნემდე*, ტფ., 1902, გვ. 22.

ინტერპრეტაციისა, – და, მეორე მხრივ, რომ ისინი ქართველ მეფეთა ქომავლობითა და კეთილგანწყობით სარგებლობდნენ. მათი საქმიანობის სფერო კი სამმაგი იყო, რასაც საფუძვლად ედო ქართულ მიწებზე მცხოვრებ ადამიანთათვის სულიერი, ხორციელი და გონებრივი მზრუნველობის აღმოჩენა: კირიონი აღნიშნავს და მკაფიოდ გამოყოფს, რომ ისინი იყვნენ, ჯერ ერთი, სულიერი მოძღვარნი („მწყემსნი კეთილნი“), მეორე, ექიმნი („მკურნალნი ხორცთანი“) და, მესამე, სწავლა-განათლების გამავრცელებელნი, გამნათლებელნი („მომფენელნი ჩუენდა სწავლა-განათლებისანი“). საგულისხმოა ამ ბოლო შემთხვევაში კირიონის მიერ „ჩვენობითი“ ფორმის გამოყენება: როგორც ჩანს, აქ იგულისხმება სწავლა-განათლების გავრცელება არა მხოლოდ კათოლიკე ქართველთა შორის, არამედ, ზოგადად, ქართულ გარემოში, – მათ შორის, არაკათოლიკეთათვის, – რადგან, როცა კათოლიკოსი კირიონ მეორე იყენებს ნაცვალსახელს „ჩვენ“, იგი არანაირად და ვერანაირად მიაკუთვნებს კათოლიკე ქართველებს, კერძოდ, საკუთარ თავს.

რომის საყდრიდან წარმოგზავნილ მისიონერთა ღვაწლი კი გამოიხატებოდა იმ საქმიანობაშიც, რომ მათ ქართულ ნიადაგზე მცხოვრებ კათოლიკეთა სულიერ საჭიროებათათვის ააშენეს ტაძრები („მათ აღაშენეს ქუეყანასა ჩუენსა ეკლესიანი თჳსნი“) და აქ მყოფი ბევრი ადამიანი რომის ეკლესიის წესის მიმდევარი გახადეს („დაუშონაფეს საყდარსა შენსა არა მცირედნი ქართველნი, წესისაებრ ჰრომთა ეკლესიისა“). გასათვალისწინებელია, რომ კირიონი ამჯერად ლაპარაკობს არა სარწმუნოებრივი განსხვავების, არამედ წესის განსხვავების შესახებ, რაც, შესაძლოა, იმას გულისხმობდეს, რომ ქართველი კათოლიკეები წესითაც იყვნენ გამიჯნულნი ქართული ეკლესიის წევრთაგან. ამდენად, აქ ლაპარაკია არა აღმოსავლური წესის კათოლიკეებზე, არამედ სწორედ ლათინური, ანუ რომაული წესის კათოლიკეებზე. ისტორიული საბუთებიც იმას მეტყველებს, რომ ქართველი კათოლიკეები საუკუნეების განმავლობაში უმთავრესად ლათინური წესის მიმდევრები იყვნენ. თუმცა გადამწყვეტი განსხვავება, ერთი მხრივ, ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური ტრადიციის ქრისტიანებსა და, მეორე მხრივ, კათოლიკური ტრადიციის ქრისტიანებს შორის, – იქნებიან ისინი რომაული თუ სხვა აღმოსავლური წესის მიმდევარნი, – ეკლესიის მიწიერ მეთაურად რომის ეპისკოპოსის აღიარებაა. ბუნებრივია, რომ ამ აღიარებასა და ამ აღმსარებლობას მიჰყვებოდნენ და მიჰყვებიან ქართველი კათოლიკეები („პატივსა სცემენ სახელსა შენის უწმიდესობისასა“).

ცნობები, თუ რა ხდებოდა მეცამეტე საუკუნიდან მოყოლებული ქართველ კათოლიკეთა ცხოვრებაში, ან თუ როგორ მოღვაწეობდა

ქართულ მიწებზე კათოლიკე ეკლესია, ბუნებრივია, კირიონს აღებული აქვს ისევე მიქელ თამარაშვილის ნაშრომიდან „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, რადგან ამ მოვლენათა შესახებ სხვა არანაირი წყარო ქართულად იმჟამად არც არსებობდა, თუ არ ჩავთვლით, სავარაუდოდ, ზეპირ გადმოცემებს¹¹, რომლებიც კათოლიკე მისიონერთა საქართველოში საქმიანობას შეეხებოდა, – საქმიანობას მანამ, სანამ ეს მისიონერები, რუსეთის იმპერიის კანონმდებლობით, არ განიდევნენ მთელი იმპერიიდან და, მათ შორის, ქართული ნიადაგიდან 1845 წელს.

ასე, თანდათანობით უახლოვდება კირიონი მის თანამედროვე ხანას, „დღესა ამას აღდგენისა ქართველთა ეკლესიისა“, – ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის გამოცხადებას. ამ მოვლენასთან დაკავშირებული სიხარულის მონაწილედ („მონილედ“) მას რომის პაპიც ეგულება.

საქართველოს საკათოლიკოსოს მეთაურს მიაჩნია, რომ თუკი საფუძვლიანად იქნება გააზრებული სწორედ ისტორიული წარსული, – და ამ განმაზრებელთა შორის იგი უწინარესად საკუთარ თავს გულისხმობს („გულისხმისმყოფელი წარსულისა ჩუენისა“), – განჩნდება საშუალება, ცხადად იქნეს დანახული როგორც კათოლიკეებთან ურთიერთობის თვალსაწიერი საკათოლიკოსოს წევრთა მხრივ, ისე კათოლიკეთა მომავალი საქართველოში.

კირიონ მეორე, როგორც ქართული ეკლესიის მეთაური, ანუ როგორც მეთაური საქართველოს ქრისტიანთა უმრავლესობისა, ჰპირდება („აღთქუმასა ვდებ“) რომის კათოლიკეთა უზენაეს მღვდელმთავარს, რომ პაპის ერთგული მორწმუნეები არასოდეს იქნებიან შევიწროებულნი („არა შეიწროებულ იქმნებიან“) კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ, და მათ მის გულში არასოდეს მიენიჭება დამცირებული ადგილი, მაგრამ კირიონი ამ აღთქმას, ამ პირობას დებს არა მხოლოდ საკუთარი, არამედ მთელი ქართველი ერის სახელითაც.

კათოლიკოსი კირიონი არა მარტო თავდები ხდება იმისა, რომ კათოლიკეები საქართველოში ხელშეუხებლები იქნებიან, არამედ

11 იხ. მაგალითად, კირიონის თვალწინ გამოქვეყნებული აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“, რომელიც უშუალოდ მის მღვდელმთავრობამდე ან უკვე მღვდელმთავრობისას ქვეყნდებოდა, 1893-1909 წლებში: „იმ დროს, როგორც სხვა ყოველ ქართველ დიდოჯახებში, გურიელის სასახლეშიაც თითქმის შინაკაცებად ითვლებოდნენ ფრანგის პატრები და დიდი გავლენაცა ჰქონდათ ოჯახებზე“ – აკაკი წერეთელი, *თხზულებათა სრული კრებული*: ოც ტომად, ტომი VII, თბ.: საქართველოს მაცნე, 2015, გვ. 25.

თხოვნითაც მიმართავს კათოლიკე ეკლესიის მეთაურს, გაითვალისწინოს ქართველ კათოლიკეთა საჭიროებანი და გულისყურით მოეკიდოს მათ. მისი სიტყვებიდან ჩანს, რომ მზრუნველობასა და გადანყევტას ელის ამ საჭიროებათა არა მხოლოდ სარწმუნოებრივი, არამედ ეროვნული განზომილებაც („მრავალფეროთა მათთა სარწმუნოებრივ-ეროვნულ სახმართა“). როგორც ჩანს, იგულისხმება ქართველ კათოლიკეთა ეროვნული სატიკვარი, როცა მათ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ შეძლეს ქართული წესის დამკვიდრება თავიანთ საეკლესიო ცხოვრებაში, რაკი რუსეთის იმპერიაში ქართულ ნიადაგზე მცხოვრებ კათოლიკეებს ჩამორთმეული ჰქონდათ ქართული წესის აღსრულების უფლება (იმპერია თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში აღიარებდა მხოლოდ ლათინურ ან სომხურ წესს)¹². სწორედ ამ იკვეთებოდა სარწმუნოებრივი და ეროვნული საწყისები ქართველ კათოლიკეთათვის, რაც მათთვის ქართული ენისა და ქართული ტრადიციის შენარჩუნებას ნიშნავდა¹³. როცა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ აკრძალა კათოლიკური ღმრთისმსახურების აღსრულება ქართული წესით, რომის საყდარი მაშინ უძღური აღმოჩნდა, დახმარებოდა ქართველ კათოლიკეთა სარწმუნოებრივ-ეროვნულ სწრაფვებს. რაკი კირიონი იმ დროს მიმართავს რომის პაპს, როცა საქართველოს დამოუკიდებლობა სულ უფრო ახლოვდება, ხოლო რუსეთის იმპერიული გავლენა სრულეობით ჩამოშლილი და მორღვეულია, საქართველოს საკათოლიკოსოს

12 ამ საკითხებზე დანვრილებით და არაერთგზის მსჯელობს მიქელ თამარაშვილი თავის სამივე წიგნში: „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნითგან ვიდრე XX საუკუნემდე“ (1902), „პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარჰყოფენ ქართველ კათოლიკობას (ისტორიული გამოკვლევა)“ (1904), „L'Eglise géorgienne des origines jusqu'a nos jours“ [„ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“] (1910); უახლესი კვლევებიდან იხ. ნატო ყრუაშვილი, „ქართული ტიპიკონის საკითხი მესხ განმანათლებელთა მოღვაწეობაში“, *კათოლიკური მექვიდრეობა საქართველოში*, 1, 2018, 169-188; ქართული წესის მნიშვნელობის შესახებ, ზოგადად, რომლის შენარჩუნება, ფაქტობრივად, მხოლოდ კონსტანტინოპოლის (სტამბოლის) ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში მოხერხდა პეტრე ხარისჭირაშვილის მცდელობით იხ. მერაბ ლაღანიძე, „პეტრე ხარისჭირაშვილის ცხოვრება და ღვანლი“, *ლიტერატურული ძიებანი*, 37, 2016, გვ. 238-243.

13 ამ საკითხის ირგვლივ ქართული კათოლიკური თვალსაზრისის შესახებ, რომელიც გამოხატული იყო, სხვა ქართველ კათოლიკე მოღვაწეებთან ერთად, მიქელ თამარაშვილის ნაწერებში იხ. მერაბ ლაღანიძე, „მიქელ თამარაშვილი – ქართველთა შორის კათოლიკობის ისტორიკოსი“, *ქართული წყაროთმცოდნეობა*, XIX/XX, 2017/2018, გვ. 233-236.

მეთაურიც უერთდება ქართველ კათოლიკეთა თხოვნას, რომის საყდარმა ამჯერად მაინც დაუჭიროს მხარი ქართველ კათოლიკეთა შორის ქართული წესის აღიარებასა და დამკვიდრებას.

მიმართვის ტექსტიდან ცხადი ხდება, რომ რომის საყდართან ქართველების დამოკიდებულების წარმოჩენისას კირიონი ემყარება ქართულ და ევროპულ წყაროებს, და თან ისიც უეჭველია, რომ ამ ურთიერთობათა მოკლე აღწერისას ქართული ეკლესიის მამამთავარი მკაფიოდ გამოხატავს სრულ კეთილგანწყობას კათოლიკე ეკლესიისა და მისი მეთაურის მიმართ.

საბოლოოდ, შესაძლებელია, მიმართვის შინაარსი ამგვარად ჩამოყალიბდეს: სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, კირიონ მეორის, წერილი რომის პაპის, ბენედიქტე მეთხუთმეტის, მიმართ არა მარტო აცნობს კათოლიკე ეკლესიის მეთაურს საქართველოში მოხდარ მნიშვნელოვან სიახლეს – ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებასა და კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევა-აღსაყდრებას, არამედ ადასტურებს რომის საყდრის ღვაწლს, ერთი მხრივ, ადრეული ქართული ეკლესიის განმტკიცების საქმეში, ხოლო, მეორე მხრივ კი, საუკუნეთა განმავლობისას განუღმურველობას ქართველ კათოლიკეთა მიმართ; ამავე დროს, წარმოსახავს მომავალ ურთიერთობას რომის საყდარსა და საქართველოს საკათოლიკოსოს შორის, თუმცა, რა თქმა უნდა, მსჯელობა არანაირად არ ეხება არც ეკლესიათა გაერთიანებას და არც ერთობლივ სულიერ მოღვაწეობას.

კირიონის სიცოცხლე სულ მალე, რამდენიმე თვეში, დასრულდა. საქართველოს ელოდა რუსული ბოლშევიკური ოკუპაცია, რასაც რომსა და საქართველოს შორის კავშირების სრული განწყვეტა მოჰყვა¹⁴. ქართველი ქრისტიანები – როგორც რომის საყდრის, ისე საქართველოს საკათოლიკოსოს ერთგულნი – უმაგალითო დევნისა და შევიწროების წინაშე აღმოჩნდნენ, ხოლო ქრისტიანულ ეკლესიას კომუნისტურ სახელმწიფოში სრული განადგურების საფრთხე დაემუქრა.

მანამდე კი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებისას 1917 წელს, მწვავედ დადგა საქართველოს საკათოლიკოსოს

14 როგორც ჩანს, კირიონის შემდეგ კიდევ ყოფილა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა მხრივ რომის საყდართან ურთიერთობის მცდელობა, თუმცა ეს ამჟამად დასტურდება არა საბუთებრივ, არამედ მხოლოდ ჩანაწერის სახით დეკანოზ ნიკიტა თალაკვაძის დღიურიდან: „პაპს კი გაუგზავნა ამბროსიმ, როგორც კირონმა-ლეონიდემაც, თვისი ივერიის კათედრაზე ასვლის ცნობა...“ – ნიკიტა თალაკვაძე, *მოქალაქე-მღვდლის დღიურიდან*, თბ.: ლიტერატურის მუზეუმი, 2013, გვ. 284.

ალიარების საკითხი. რუსეთის ეკლესია, რომელსაც ის იმჟამად გამოეყო და რომლის საუკუნოვან ბატონობასაც დააღწია მან თავი, მის ალიარებას არ აპირებდა. ახალაღსაყდრებულმა კათოლიკოსმა მხარდაჭერის თხოვნით, რა თქმა უნდა, მიმართა უძველესი ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური საპატრიარქოების მეთაურებს, რა თქმა უნდა, მიმართა მეზობელი სომხეთის უმაღლეს პატრიარქ-კათოლიკოსსაც, მაგრამ ვინც ეკლესიის ისტორია, დოგმატიკა თუ კანონიკა მცირედ მაინც იცის, შეუძლებელია არ ახსოვდეს, რომ ადრიდანვე ქრისტიანულ სამყაროში უზენაეს განმსჯელად რომის საყდარი მიიჩნეოდა, – ისე, როგორც ქრისტემ უანდერძა რომის პირველ ეპისკოპოსს, მოციქულ პეტრეს: „ხოლო მე ვევედრე მამასა ჩემსა შენთვის, რათა არა მოგაკლდეს სარწმუნოებაჲ შენი; და შენ ოდესმე მიიქეც და განამტკიცენ ძმანი შენნი“ (ლუკა 22:32). კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონსაც უეჭველად მყარად ემასხოვრებოდა სახარებისეული ეს სიტყვები.

Merab Ghaghanidze

The Letter to Benedict XV by Kirion II: Sources and Message

Kirion II (Sazaghlishvili), after his enthronization on the see of Catholicos-Patriarch of whole Georgia on the October 1st, 1917, sent the letters to the four Orthodox Patriarchs of the East, to the Patriarch-Catholicos of all Armenians and also to the Pope, the Roman Pontific, the head of the Catholic Church, who was at that time Benedict XV. There are the evidences of some several sources of the letter, especially Georgian and European historical documents. The message of the Catholicos-Patriarch to the Pope is that Georgian Orthodox Church is now free from Russian Synodal Church and it was declared as Autocephalous Church; that Kirion II realizes the important place of the Catholics in the history and everyday life of Georgia; that relations between Orthodox and Catholic Christians in Georgia are perfect and will be more better in future.

**ანჯელო რონკალის სამოციქულო ვიზიტი
უმანკო ჩასახების მსახურთა და მხევალთა
ქართულ დაწესებულებებში კონსტანტინოპოლში**

1928 წლის 10 ნოემბერს წმიდა საყდრის პაპის კომისია რუსეთისათვის ანდობდა მოწინიორ ანჯელო რონკალის დავალებას, მოენახულებინა ქართველი ბერ-მონაზვნები კონსტანტინოპოლში.

ანჯელო რონკალი მოადგა ბოსფორის ნაპირებს 18 დეკემბერს; 19-დან 24-მდე გაიარა სულიერი ვარჯიშები სრულებით მარტომ ლაზარისტი მამების სახლში, ბებეკში. შემდეგ 1928 წლის ბოლო დღეებში დაკავდა სამოციქულო დელეგაციის არქივში ქართველებთან დაკავშირებული მრავალრიცხოვანი დოკუმენტების შესწავლით. “ცოტათი ხანგრძლივი, თუმცა ძალზე საინტერესო მასალა”, დააზუსტა მონს. რონკალიმ თავის წერილში კარდინალ სინჩეროსადმი, 1929 წლის 18 იანვარს.

ამით მონს. რონკალი გვიჩვენებს არქივების მნიშვნელობას ეკლესიის ისტორიის შესწავლისა და მისი დაწერის საქმეში.

წმიდა მამა ფრანცისკე თავის კომუნიკეში 2016 წლის 3 თებერვალს ხაზს უსვამდა “ისტორიული ძიებებისთვის ერუდირებული კვლევებისა და არქივების გახსნის მნიშვნელობას, სიმართლის დადგენისა და თანამშრომლობისა და ურთიერთ გაგების ხიდეების მშენებლობის სამსახურში,... ისტორიულ მოვლენათა უკეთ გაგებაზე ერთობლივად მისვლის განზრახვით”.

ამ ინსტრუქციების შუქზე გამოვაქვეყნეთ ნაშრომი სათაურით “Documents pour l’histoire de l’Église Géorgienne, Turquie, 1895-1934”; დოკუმენტები სახელმწიფო სამდივნოს ისტორიული არქივიდან (წმიდა საყდარი), დოკუმენტები თურქეთში ქართული ეკლესიის ისტორიის დასაწერად. პირველი ტომი წარდგენილ იქნა აღმოსავლეთის ეკლესიათა კონგრეგაციაში, კარდინალ ლეონარდო სანდრის მფარველობის ქვეშ 2018 წლის 29 მაისს. შემდგომ დღეს, 30 მაისს, ზაზაძეების ოჯახმა წარუდგინა მის უწმიდესობას, პაპ ფრანცისკეს. წიგნი გამოიცა სიმონ ზაზაძის ოჯახის ეგიდით.

მონს. რონკალი იწყებს სამოციქულო ვიზიტს კონსტანტინოპოლელ ქართველებთან 1929 წლის 2 იანვარს. აქ მოგვყავს

რამოდენიმე ნაწყვეტი ამ ვიზიტის ანგარიშიდან, რომლებიც გვაცნობენ 1861 წელს ახალციხელი ქართველი მღვდლის, პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ კონსტანტინოპოლში დაარსებული უმანკო ჩასახების მსახურთა და მხევალთა ქართული კონგრეგაციების შესახებ; ამ კონგრეგაციების მიზანი იყო “მოემზადებინა მღვდლები ჭეშმარიტი კათოლიკე და სამოციქულო სულისკვეთებით, რომლებიც მიეძღვნებოდნენ საქართველოში სამწყსო მსახურებას და კეთილი პროპაგანდის, სწავლების, ბეჭდვისა და სხვა ფორმების მსარებას, ამ ერში კათოლიკობის განსამტკიცებლად”.

“დედასახლი მდებარეობს ფერიქიოს უბანში. მამები ეწეოდნენ და ეწევიან საკულტო მსახურებასა და რელიგიური დახმარების საქმიანობას, აქვთ ტიპოგრაფია, რომელშიც მრავლად დაიბეჭდა სახალხო და რელიგიური შინაარსის წიგნები ქართულ ენაზე. მათ სამლოცველოში დიდი მონინებითაა დაცული ლურდის ღვთისმშობელი, რომლის ირგვლივაც მუდამ მრავლად არიან კათოლიკეები, მართლმადიდებლები და თვით მუსულმანებიც კი. მრავალი ბერ-მონაზონი მუშაობს საქართველოში, და იქ მყოფ ზოგიერთ ეპარქიულ მღვდელს აღზრდა განათლება მიღებული აქვთ აქ”.

“ფერი კევიში თავიანთი სახლის გვერდით მდებარე ეკლესია, რომელშიც ქართველები მსახურებენ, ერთდროულად ლურდის ნეტარი ქალწულის სანკტუარიუმიცაა და სამრევლო ტაძარიც. დიდი არაფერია: აშენებულია სახელდახელოდ, როგორც ზედმეტი ხელმომჭირნეობისას ხდება ხოლმე, კომპეტენტური სპეციალისტის ჩარევის ნაცვლად თვითნასწავლი ბერის ნახელავთან გვაქვს საქმე. სულ მალე აუცილებელი გახდება სარემონტო სამუშაოები. თუმცა, მთლიანობაში დამაკმაყოფილებელია. გვერდითაა ჯერ კიდევ დამფუძნებლის, პეტრე ხარისჭირაშვილის დროს ჩაყრილი საფუძველი დიდი ბაზილიკისათვის, რომელიც უნდა ყოფილიყო კონსტანტინოპოლის ახალი ლურდი. (...) თუმცა, მომავალი ღვთის ხელთაა და არა მგონია გონივრული იყოს, სამუდამოდ დავასამართო უფრო დიდი ტაძრის შენების გაგრძელებისა და დასრულების შესაძლებლობა. მიმდებარე ტერიტორიაზე მოსახლეობა იზრდება და აქაურობა პერსპექტივაში მნიშვნელოვანი ცენტრი შეიძლება გახდეს”.

“დიდი საჩივრები სამრევლოს წარმართვის ირგვლივ არა მსმენია. სამოციქულო დელეგატმა თქვა, რომ კმაყოფილი იყო. ამჟამინდელი წინამძღვარი (1929), მამა პეტრე ტატალაშვილი, საუკეთესოა ამ ბერებს შორის და ამკარაა, რომ ყველა ღონეს ხმარობს რათა თავაზიანობით ემსახუროს მორწმუნეებს. საჭიროა გვახსოვ-

დეს ისიც, რომ მატერია ყრუა დატვირთულ სამღვდლო მსახურებაზე: ამჟამინდელი პოლიტიკური და ეკონომიკური გარემოებები ძლიერ უშლიან ხელს რელიგიური პრაქტიკის ინტენსიობას. ეს ასე ხდება კონსტანტინოპოლის ცენტრში. ესოდენ დაშორებულ პერიფერიაზე კი, მით უმეტეს. ამას დავურთოთ ერებისა და რიტების ნარევი. ფაქტიურად ქართველი კათოლიკენი აქ ძალზე მცირენი არიან და ისინი არ ცხოვრობენ ფერი ქვეში. მამათა ეკლესიაში დადიან მორწმუნეები უმეტეს წილად ლათინები”.

“წესი, რომელსაც მისდევენ მამები, ლათინურია. მათ შორის მხოლოდ მ. გრიგოლი და სუპერიორი მ. შიო (ამჟამად სოლოვკაშია პატიმრობაში) მისდევენ ქართულ წესს. ყველა დანარჩენი, თითქმის იძულებულნი იყვნენ ხელდასხმა ლათინურ წესზე მიელოთ. განსაკუთრებულ შემთხვევებში – მაგალითად, პატრიოტულ თარიღებში, საქართველოს დიდი მფარველის, წმიდა ნინოს დღესასწაულზე, რომელსაც წელს მეც დავესწარი 17 იანვარს – წმიდა წირვა ქართულად აღევლინება და ყველა თანამემამულე ერთად იკრიბება”.

“თუმცა მამებში შევნიშნე შთამბეჭდავი ერთსულოვნება, რომლითაც ისინი ემხრობიან ქართულ წესს, თუკი კონგრეგაციას ხელახლა დაუდგება აყვავების პერიოდი. მიუხედავად იმისა, რომ მათ უწყიან, თუ რა ბრძოლის გადატანა უწევთ მათ თანამომძიებებს საქართველოში ქართული წესის დასაცავად, სირთულეები ამ ჩანაფიქრის განსახორციელებლად, ყველანი მიდასტურებენ რომ იდეალი, რომელსაც უნდა ვესწრაფოთ, ესაა: აღდგეს ქართული ეროვნული წესი. მ. ბენედიქტეც კი, რომელიც ახლა, მოხუცებული, ვერ მიატოვებდა იოლად აუცილებლობის გამო მიღებულ ლათინურ წესს, ამავე აზრისაა”.

“გვმართებს ვაღიაროთ, რომ უმანკო ჩასახების მსახურთა ქართული კონგრეგაცია ყოველთვის შთაგონებული იყო წმიდა ქართული იდეით, და ამ აზრით – მიუხედავად იმისა, რომ იძულებულია იცხოვროს თითქმის მალულად და თავისი სამოქმედო არეალიდან შორს და სირთულეებმა, რომლებმაც ხელი შეუშალეს ნორმალურ განვითარებაში – მან შეძლო დაემტკიცებინა სიმპათიური ერთობა რომაული კათოლიკობისა და გულწრფელი პატრიოტიზმისა ამ ძლიერ და გონიერ ერში. რელიგიური თუ სამოქალაქო შინაარსის პუბლიკაციებით, მისიონერებით, რომლებიც საქართველოდან გამოდიოდნენ და დრო და დრო საქართველოშივე ბრუნდებოდნენ, მან იქონია მნიშვნელოვანი გავლენა, ერთი მხრივ მართლმადიდებლებზე, პაპისადმი მეტი პატივისცემის ჩანერგვით, მეორე მხრივ კათოლიკეებში, ერთგვარი ეროვნ-

ნული რენესანსის შექმნით. რა თქმა უნდა, მეტსაც შეძლებდნენ, ზემოხსენებული ორი კატეგორიის მღვდლებს ათასი წინააღობა რომ არ შეექმნათ – როგორც დღესაც ხდება – და თავად კონგრეგაციასაც, უკეთ ორგანიზებულს, ლათინური წესის დიდად დაფასებით, რომელიც ზოგიერთ ადგილსა და გარემოებაში აუცილებლობას წარმოადგენდა, თავისი განვითარების საფუძველი რომ ქართულ წესში დაედგინა”.

ქართული ეკლესიის ისტორია თურქეთში ჯერაც არ დაწერილა. ვიმედოვნებთ, რომ წიგნი, რომელიც სულ ახლა გამოვეცით, შეძლებს თავისი წვლილის შეტანას ამ ეკლესიის ისტორიული კვლევის საქმეში, როგორც ფრაგმენტი, რომელიც თავის ადგილს იკავებს ისტორიულ სურათში.

თავის მოხსენებაში მამა ემანუელ ვარდიცხე საუბრისას მონს. რონკალი აზუსტებს, რომ არ უწყის მის ზუსტ ადგილ-სამყოფელს. თბილისის მონახულებისას ჩვენ სიხარულით აღმოვაჩინეთ მისი საფლავი წმიდა პეტრესა და პავლეს ეკლესიის ეზოში. აქ მოგვყავს ამ მღვდლის ბიოგრაფიული ცნობები მონს. რონკალის მოხსენებიდან:

მამა ემანუელ ვარდიცხე: დაბადებული 1886 წელს; ჩადის კონსტანტინოპოლში 1897 წელს; მ. შიოს თანაკლასელი. იმყოფებოდა რომში ორი წლის განმავლობაში წმ. ანსელმის სასწავლებელში. საინტერესოა, რაც მითხრა მის შესახებ ადგილობრივმა უფროსმა მ. ბენედიქტემ, რომელიც ბიძაა მისი. „რომიდან კონსტანტინოპოლში დაბრუნებულს მონს. სარდიმ გამოცდა მოუწყო და გაცემული დარჩა მისი უნარებით და დანიშნა წინამძღვრად ლურდის ღვთისმშობლის ეკლესიაში. შემდგომში არჩეულ იქნა ვიკარად და ნოვიციატის მოძღვრად; გონიერი, უნარიანი, აქტიური, გაბედული უსაზღვროდ, თავმდაბლობაც რომ ჰქონოდა, სასწაული იქნებოდა. მან მიითვისა რეფორმატორის ტიტული და ყველგან ამას ქადაგებდა გენერალური უფროსი მ. პიო, რომლმაც შემდგომში ველარ აღიდგინა თავი: მონამლა 8 პიროვნებისაგან შემდგარი მთელი თაობა, რომლებიც დღეს მღვდლები იქნებოდნენ, ასე კი დაეკარგეთ ისინი; კონგრეგაცია სავალალო დღეში ჩააგდო. როდესაც აღარაფერი ჰქონდა გასაკეთებელი, ატეხილ ომში, გაემგზავრა რუსეთში, სადაც იმსახურა გერმანელთა კოლონიაში, სადაც შეისწავლა გერმანული და პოლონური ენები. რუსეთის რევოლუციის შემდეგ გადავიდა საქართველოში. მ. დელპუჩი კავკასიის ვიზიტაციისას, აქებს მას; მონს. მორიონდო ხოტბას ასხამს მას და ნიშნავს თავის მოადგილედ, ქვეყნიდან გამგზავრების შემდეგ; მონს. სმეცი ტფილისში ჩასვლისას აღფ-

როგანებით საუბრობს მასზე და სამოციქულო ადმინისტრატორად ნიშნავს მას. ბოლო დროებში – ამბობენ, რომთან წინასწარი შეთანხმებით – სცადა გაქცევა. (...) გასული ნოემბრის ბუნდოვანი ამბების თანახმად, იგი გამოჯანმრთელებულა და მრევლის წევრთაგან პროვიზიების იმლებაც შესძლებია; მაგრამ, რაც შეეხება მის ამჟამინდელ ზუსტ ადგილ-სამყოფელსა და საქმიანობას, არაფერია ცნობილი დაზუსტებით. არაჩვეულებრივი ნიჭით დაჯილდოებული: საქმეების გაჩარხვის დიდი ნიჭით; სულთათვის მხურვალეებით; ყოველივე ამას იგი ფლობს მაღალი ხარისხით. მაგრამ ამავე დროს იგია ძალზე ცეცხლოვანი, თამამი, ზღვარგადასული ერთუზიანობით. მისიაზეა 15 წლის განმავლობაში. უნდა ვიგულისხმობთ, რომ ასაკმა იგი მეტად განონასწორებული გახადა. უნარი, დაემორჩილოს მეტ შინაგან დისციპლინას, სასწაულებს მოახდენდა. მაგრამ, ალბათ მას სხვანაირად არ გამოსდის, მხოლოდ თავისებურად“. აქამდე მ. ბენედიქტეს შეფასებაა. ხოლო მ. შალვა, მისი ბიძაშვილი, მასზე სრულებით აღტაცებული საუბრობს, შეუზღუდავად, როგორც მოციქულზე და წამებულზე, ძალზე მხურვალეზე და გულით სავსეზე. მსგავსი შეფასება მოვისმინე სხვებისგანაც, მას რომ იცნობენ.

ამ მოკლე გამოსვლით სიმპოზიუმზე გვსურდა მიგვექცია ყურადღება ლათინური წესის ქართულ ეკლესიაზე თურქეთში; მდიდარი ისტორია, რომელიც ღრმადაა შესასწავლი არქივების შუქზე. სახელმწიფოს სამდივნოს ისტორიული არქივის საქართველოს ეკლესიის ისტორიის დოკუმენტების მეორე ტომი მზადდება, კვლავაც ზაზაძეთა ოჯახის ეგიდით.

არ უნდა დაგვავინწყდეს ქართული კონგრეგაციის მდიდარი არქივი თურქეთში; გამოუქვეყნებელი დოკუმენტებით მდიდარი არქივი, რომლებიც ემსახურება ამ კონგრეგაციის ისტორიის ხელახლა დაწერას. სანუხაროდ, აუცილებელია ამ არქივის დალაგებისა და კატალოგირების ხანგრძლივი სამუშაო.

გვსურს პატივი მივაგოთ ან გარდაცვლილ სიმონ ზაზაძეს, რომელიცაა ამ ინიციატივის სათავეში, თურქეთში ქართული ეკლესიის ისტორიის სამსახურად.

Visita apostolica di Mons. Angelo Roncalli agli istituti Georgiani Dei servi e delle serve della Immacolata Concezione in Costantinopoli

Il 10 novembre 1928 la Pontificia Commissione per la Russia affidava a Mons. Roncalli il compito di visitare i Religiosi e le Religiose Georgiane di Costantinopoli.

Mons. Roncalli giunse sulle rive del Bosforo il 18 dicembre; dal 19 al 24 fece gli esercizi spirituali tutto solo nella villa dei padri Lazzaristi situata a Bebek. Poi occupò gli ultimi giorni dell'anno 1928 nello studio dei numerosi documenti relativi ai Georgiani dell'archivio della Delegazione Apostolica. "Studio un po' lungo, ma molto interessante" specifica Mons. Roncalli nella sua lettera al Cardinale Sincero del 18 gennaio 1929.

Con questo, Mons. Roncalli ci dimostra l'importanza degli archivi nello studio e nella scrittura della storia della Chiesa.

Il Santo Padre Francesco nel Suo comunicato stampa del 3 febbraio 2016 insisteva "sull'importanza delle ricerche erudite e dell'apertura degli archivi alle investigazioni storiche al servizio della verità e della costruzione di ponti di cooperazione e di mutua comprensione, ... con l'intenzione di arrivare congiuntamente ad una migliore comprensione degli eventi storici".

Al lume di queste istruzioni abbiamo pubblicato un volume intitolato "Documents pour l'histoire de l'Église Géorgienne, Turquie, 1895-1934"; tutto documenti dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato [Della Santa Sede], documenti che serviranno alla scrittura della storia della Chiesa Georgiana in Turchia. Il primo volume è stato presentato alla Congregazione per le Chiese Orientali, sotto l'alto Patrocinio del Cardinale Leonardo Sandri il 29 maggio 2018. Il giorno seguente, 30 maggio, il libro era presentato dalla famiglia Zazadze a Sua Santità "Papa Francesco". Il libro è stato pubblicato sotto gli auspici della famiglia Simon Zazadze.

Mons. Roncalli inizia la sua visita apostolica ai Georgiani di Costantinopoli il 2 gennaio 1929. Riprendiamo alcuni passaggi del rapporto di questa visita che ci informano sulla Congregazione georgiana dei servi e delle serve della Immacolata Concezione in Costantinopoli, fondata nel 1861 per opera del prete georgiano

di Akhaltzikhé, Pietro Caristchiaranti, "allo scopo di preparare sacerdoti pieni di vero spirito cattolico ed apostolico che si dedicassero in Georgia al ministero pastorale e a tutte le altre forme di buona propaganda, insegnamento, stampa, ecc., per il rinvigorimento del cattolicesimo in quella nazione".

"La Casa Madre sorge nel quartiere Feriköy della città. I Padri attesero e attendono al culto ed alle opere di assistenza religiosa, tengono una tipografia dalla quale uscirono parecchie pubblicazioni in Georgiano d'indole popolare e religiosa. Nella loro cappella è veneratissima l'Immacolata di Lourdes intorno alla quale è sempre grande il concorso di cattolici, di ortodossi e anche di mussulmani. Parecchi religiosi lavorarono in Georgia, ed alcuni dei sacerdoti secolari che ancora sono colà ricevettero la loro educazione dai Padri".

"La chiesa officiata dai Georgiani accanto alla loro casa di Fery Keui è insieme santuario della Beata Vergine di Lourdes e parrocchiale. Non è gran cosa: fu fabbricata alla buona come sempre quando si vuol fare con troppa economia e invece di persone competenti che vi mette mano è qualche frate senza patente di ingegnere che finisce per riuscire guastamestieri. Presto si imporranno alcuni restauri. Però nel complesso è passabile. Nelle adiacenze ancora ai tempi del fondatore P. Karisciaranti si erano gettate le basi di una grande basilica che avrebbe dovuto essere la nuova Lourdes di Costantinopoli. (...) L'avvenire però è nelle mani del Signore e non mi parve prudente condannare per sempre una possibilità che la fabbrica di un più vasto tempio venga ripresa e condotta a termine. La località circostante va di più in più popolandosi e promette di riuscire un centro notevole".

"Non ho sentito grandi lamenti circa il modo con cui la parrocchia è tenuta. Il Delegato Apostolico si dichiarò contento. Il parroco attuale [1929], Padre Pietro Tatalasvili, è il migliore fra quei religiosi, e certo fa del suo meglio e con molto garbo per il servizio dei fedeli. Conviene pure tener conto che spesso la materia è sorda ad una intensa attività sacerdotale: le circostanze politiche ed economiche attuali compromettono gravemente l'intensità della pratica religiosa. Ciò avviene nel centro di Costantinopoli. Alla periferia così lontana, ancor più. Si aggiunga il miscuglio delle razze e dei riti. Di fatto i Georgiani cattolici sono pochissimi, e non abitano a Fery Keui. Alla chiesa dei Padri convengono fedeli in gran parte Latini".

“Il rito che i Padri seguono è il Latino. Fra di loro solo P. Gregorio ed il Superiore P. Sio – ora relegato a Solowska – sono di rito Georgiano. Tutti gli altri furono pressoché obbligati ad ordinarsi in rito Latino. In date occasioni – per esempio in ricorrenze patriottiche: nella festa della grande protettrice della Georgia, Santa Nina [Nino], festa a cui quest’anno assistetti anch’io il 17 gennaio – si celebra la Santa Messa in Georgiano e tutti i connazionali vi concorrono”.

“Ho rilevato però una unanimità impressionante nei Padri nel desiderio del rito Georgiano per quel giorno in cui la Congregazione ricominciasse a prosperare. Nonostante essi sappiano le lotte sopportate dai loro confratelli per sostenere la causa del rito Georgiano in Georgia, le difficoltà per riuscire nell’intento tutti mi hanno ripetuto che l’ideale a cui bisogna mirare è questo: il ristabilimento del rito nazionale Georgiano. Anche P. Benedetto che ora non saprebbe, vecchio come è, abbandonare se non a malincuore il rito Latino assunto per necessità, è dello stesso avviso”.

“È doveroso il riconoscere che la Congregazione Georgiana dei Servi della Immacolata Concezione ebbe sempre una ispirazione schiettamente Georgiana, e in questo senso – benché costretta a vivere quasi di straforo e lontana dal suo campo di azione e difficoltà che ne impedirono lo sviluppo normale – essa è riuscita una affermazione simpatica di cattolicesimo Romano e di patriottismo sincero in mezzo a quel popolo robusto ed intelligente. Colle sue pubblicazioni di indole religiosa e civile, coi suoi missionari che dalla Georgia partivano e in Georgia di tratto in tratto tornarono, essa esercitò una influenza notevole, da una parte fra gli ortodossi inducendo più vivo il rispetto del Papa, e dall’altra fra i cattolici creando una specie di rinascenza nazionale. Avrebbe certo potuto fare di più, se i preti delle due categorie sopra indicate non avessero suscitato mille ostacoli – come avviene anche ora – e se la Congregazione stessa, meglio organizzata, pur tenendo in gran conto il rito Latino che in alcune località e circostanze fu una necessità, avesse però posto come fondamento al suo sviluppo in rito Georgiano”.

La storia della Chiesa Georgiana di Turchia non è stata ancora scritta. Speriamo che il libro che abbiamo pubblicato recentemente possa contribuire alla ricerca storica di questa

Chiesa, tale frammento puzzle che prende posto nel suo quadro storico.

Nel suo rapporto parlando di p. Emmanuele Vardizé, Mons. Roncalli precisa di non conoscere il posto esatto della sua dimora. Nella nostra recente visita a Tbilisi è con piacere che abbiamo scoperto la sua tomba accanto alla chiesa dei Santi Pietro e Paolo. Riportiamo la notizia biografica di questo prete dal rapporto di Mons. Roncalli:

P. Emmanuele Vardizé, nato nel 1886; arrivato a Costantinopoli nel 1897; condiscipolo di P. Sio. Fu a Roma due anni al Collegio S. Anselmo. È interessante ciò che mi disse di lui il superiore locale P. Benedetto che è suo zio. "Tornato a Costantinopoli da Roma Mons. Sardi gli fece un esame, ne ammirò la capacità e lo nominò parroco di N.S. di Lourdes. Fu in seguito eletto vicario e maestro dei novizi; intelligente, capace, attivo, audace senza limiti, se fosse anche umile, sarebbe un prodigio. Egli si è arrogato il titolo di riformatore e lo predicò dappertutto. H[a] gettato nell'abisso il superiore generale di allora P. Pio che poi non poté più riaversi: ha avvelenato tutta una generazione di 8 soggetti che oggi sarebbero preti e invece si sono perduti; ha condotto la Congregazione in uno stato deplorabile. Non trovando più niente a fare, in piena guerra, si recò in Russia dove fece del ministero fra le colonie tedesche e vi apprese il tedesco e il polacco. Dopo la Rivoluzione russa passò in Georgia. P. Delpuch nella sua visita al Caucaso ne fa elogi; Mons. Moriondo lo esalta e lo nomina suo rimpiazzante quando lascia quel paese; Mons. Smets recatosi a Tiflis ne parla pure con ammirazione e lo fa nominare Amministratore Apostolico. Ultimamente – si dice, intesosi prima con Roma – tentò di fuggire. (...) Le vaghe notizie dello scorso novembre dicono che egli aveva riacquistata la salute e che poteva ricevere le provvigioni dai suoi parrocchiani; ma quanto al luogo esatto della sua dimora attuale e che cosa faccia non si conosce nulla di certo. Talento non comune: grande abilità negli affari; zelo per le anime; tutto ciò egli possiede in alto grado. Ma insieme egli troppo focoso, audace, esaltato. Trovasi in missione da 15 anni. È a ritenersi che l'età lo abbia reso più ponderato. Se la sua capacità fosse sottoposta a miglior disciplina interiore potrebbe compiere prodigi. Ma forse egli non riesce se non col sistema suo personale". Sin qui il giudizio di P. Benedetto. Invece, Padre Salva, suo cugino, ne parla in termini

di assoluta esaltazione, senza restrizioni, come di un apostolo e di un martire, zelantissimo e pieno di cuore. Eguale giudizio ho sentito anche da altri che lo conoscono.

Con questo nostro breve contributo al Colloquio abbiamo tenuto ad attirare l'attenzione sulla fondazione della Chiesa georgiana, rito latino, in Turchia; storia ricca che bisogna approfondire al lume degli archivi. Il secondo volume di documenti dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato sulla storia della Chiesa Georgiana è in preparazione, sempre sotto gli auspici della famiglia Zazadze.

Non bisogna dimenticare il ricco archivio della Congregazione Georgiana di Turchia; archivio ricco di documenti inediti che serviranno a riscrivere la storia di questa Congregazione. Purtroppo un lungo lavoro di ordinamento e di catalogazione di questo archivio s'impone.

Vogliamo rendere omaggio a fu Simon Zazadze che è all'origine di questa iniziativa al servizio della storia della Chiesa Georgiana in Turchia.

სინმინდების მსხვერვის ეპოქაში: ერთი ტრაგიკული ამბავი 1930-იანი წლებიდან

„ვენევეი განდეგილ მამათა
„უმანკო ჩასახვის“ სავანეს.
იქ შავი თოვლივით დამათოვს
ჭვარტლი და ბურუსი თავანის...“,

ნერდა გალაკტიონი 1910-იანი წლების ბოლოს¹... ძნელია და-ბეჯითებით თქმა, იგულისხმება თუ არა აქ სტამბოლის ქართველ მამათა „უმანკო ჩასახვის“ სავანე, თუმც ცხადია, რომ ამ უაღ-რესად მნიშვნელოვანი კულტურული კერის არსებობა კარგად იცოდნენ XIX-XX საუკუნეთა მიჯნის საქართველოში. იგი ქართ-ველ პოლიტიკურ დევნილთა თუ შემოქმედ ადამიანთა თავშესა-ფარსაც კი წარმოადგენდა ცარიზმის დროს, ხოლო 1921 წელს ემიგრაციაში მიმავალ დემოკრატიულ მთავრობას პირდაპირ მშველელად მოევლინა ევროპაში გამგზავრებამდე (რაზეც ქვე-მოთ დაწვრილებით ვისაუბრებთ).

„უმანკო ჩასახვის“ სავანე დღესაც დგას სტამბოლის ცენტ-რში, ოღონდ, როგორც საზღვარგარეთ მდებარე ყველა ძველი ქართული კულტურული კერა, ისიც ქართველთაგან დაცლი-ლია... არადა, ვინ იცის, რამდენ ამბავსა თუ კულტურულ-ლიტე-რატურულ ფაქტს ინახავს...

სტამბოლის გარეუბან ფერიქოიში (თურქ. Peri – ფერია, köy – სოფელი, ანუ „ფერიების სოფელი“, მაშინ იგი ქალაქის გა-ნაპირა რაიონი ყოფილა, დღეს კი უკვე სტამბოლის ცენტრშია მოქცეული) 1861 წელს „ღვთისმშობლის უმანკოდ ჩასახვის“ სა-ხელზე (კათოლიკური რწმენით, ღვთისმშობელიც უმანკოდ იყო ჩასახული) მონასტერი დაუარსებია პეტრე (ლუკა) ხარისჭირაშ-ვილს. აბატი ხარისჭირაშვილის ბიოგრაფიული მონაცემები და

1 ლექსის დათარიღებისას ვეყრდნობით შოთა რუსთაველის ქართული ლი-ტერატურის ინსტიტუტის ახალ აკადემიურ გამოცემას: გალაკტიონ ტა-ბიძე. თხზულებანი თხუთმეტ ტომად. ტომი II, ლექსები 1915-1920, თბ.: 2016, გვ. 53-54.

ამ მონასტრის დაარსების ისტორია დღეს უკვე კარგადაა ცნობილი ქართველი საზოგადოებისათვის².

ახალციხის ძველ ნაწილში, რაბათში, დაბადებული პატარა ლუკა, რომელსაც კარგი განათლება მიუღია ჯერ საქართველოში, შემდეგ კი ალექსანდროპოლის (დღევანდელი გიუმრის) სასულიერო სასწავლებელში, 24 წლის ასაკში, 1842 წელს, უკვე მღვდლად უკურთხებიან. 1845 წლამდე, სანამ რუსეთის ხელისუფლება გამოსცემდა განკარგულებას „საქართველოდან იტალიელი მღვდლების გასახლების შესახებ“, ახალციხეში წირვა-ლოცვა ლათინურ ენაზე მიმდინარეობდა (ქართულ ენაზე პაპისგან ტიპიკონის დამტკიცებას ქართველმა კათოლიკეებმა ვერ მიაღწიეს მრავალგზისი მცდელობის მიუხედავად). ამ აშკარად ანტიქართული ბრძანების ძალაში შესვლის შემდეგ კი სამხრეთ საქართველოში სომხური ღვთისმსახურება დამკვიდრდა. ადრე საქართველოდან მოწყვეტის გამო მესხი ბავშვები სწავლას კონსტანტინეპოლის ან იტალიის სასწავლებლებში აგრძელებდნენ, საიდანაც სომხური წესდებით ნაკურთხ მღვდლებად ბრუნდებოდნენ. ამ მხრივ ვითარება არ შეცვლილა არც 1829 წლის შემდეგ, რაც მესხეთი საქართველოს შემოუერთდა. პეტრეს ერთხანს ახალციხის მაზრის სოფლებში უმსახურია მღვდლად. 1857 წლიდან კი იწყება მისი მოგზაურობანი – იერუსალიმი, კონსტანტინეპოლი, ვენეცია (სადაც წიგნის ბეჭდვის საქმეც შეუსწავლია), რაც საბოლოოდ კონსტანტინეპოლში დამკვიდრებით დასრულდა. პეტრე ხარისჭირაშვილს პირველად იტალიაში დაუარსებია მონასტერი „ივერიის ღვთის მშობელი, უმანკოდ შთასახებისა“, მაგრამ სიშორის გამო კონსტანტინეპოლში გადმოიტანა იგი (მოგვიანებით აქვე დააფუძნა სასწავლებელი და სტამბაც). ამაში მას დახმარებია კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი და რომის პაპის წარმომადგენელი (ბოსტაშვილი 1991: 8-18).

აი, რას წერს ამის შესახებ მისიონერი ევგენი დალევჯიო დ'ალესიო თავის წიგნში „ქართველები კონსტანტინეპოლში“, რო-

2 მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის ცხოვრებასა და ღვაწლზე ვრცლად არის მოთხრობილი შემდეგ კრებულებში: *ევგენი დალევჯიო დ'ალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში*, (ფრანგულიდან) პ. შალვა ვარდიძისა, სტამბოლი, საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა საგანისა, 1921 წ. გვ. 28-29; *ნიკოლეიშვილი ავთანდილ, თურქული დღიურები*, საგამომცემლო ცენტრი ქუთაისი, 2010, გვ. 24-30; *ბოსტაშვილი ნელი, იასე რაჭველის /მეზუზლა/ წერილები თურქეთიდან*, საქ. მეცნ. აკადემია, აკად. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, თბ., მეცნიერება, 1991, გვ. 9-30. ასევე, სხვა ქართველ მკვლევართა – ზაქარია ჭიჭინაძის, შოთა ლომსაძის, გურამ შარაძის, შუმანა ფუტკარაძის – გამოკვლევებში.

მელიც 1921 წელს ფრანგულიდან ქართულად უთარგმნია პადრე შალვა ვარდიძეს, ცნობილ საზოგადო მოღვაწეს, პედაგოგს, შემდეგში ბეირუთის უნივერსიტეტის პროფესორს, და ამავე მონასტრის სტამბაში დაუბეჭდავს: „ყველა იმ ნაშთთა შორის, რაც დღეს კონსტანტინეპოლში საქართველოს და ქართველი ახალშენის მოღვაწეობას თუ კულტურას წარმოგვიდგენს, უდიდესი ადგილი უკავია კათოლიკე ქართველ ბერების სავანეს. ფერი-კვეი, სადაც ქართული სავანე მდებარეობს, დღეს კონსტანტინეპოლის ახალი ნაწილის განაპირა უბანია. ქართველი მღვდლები ცნობილნი არიან მთელ ოსმალეთში და საბერძნეთში. ყოველი გვარის ხალხი და ხშირად სხვა და სხვა სარწმუნოებისაც დაიარება მათ ეკლესიაში, იმდენად სახელ-განთქმული სამლოცველოა იგი ოსმალეთის ძველ იმპერიის ფარგლებში. ...კონსტანტინეპოლის ამ დროის [იგულისხმება მონასტრის დააარსების დრო, ა. ნ.] ეპისკოპოზმა და რომის პაპის ნუნცმა, ე. ი. წარმომადგენელმა, დიდი დახმარება მისცა მამა პეტრე ხარისჭირაშვილს; 7 მაისს 1859 წელშივე რომიდან ნებართვა მოუტანა ქართული სასულიერო საზოგადოების შედგენისა. მამა პეტრე ხარისჭირაშვილმა ფერი-კვეის განაპირას უბრალო საკუთარი ადგილი შეიძინა და 1861-ში საძირკველი ჩაუყარა თავის პატარა ეკლესიას და სავანეს... დღეს მისი დიადი დაწესებულება, მშვენივრად გადაკეთებული და გადიდებული, მოწყობილია თავისი საკუთარი ბაღით, სტამბით და წიგნთსაცავით“ (დ'ალესიო 1921: 27-29).

სტამბოლში ქართული მონასტრის დაარსებას დიდი ეროვნული მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან იქ წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა, რაც მაშინ ჩვენში არსებულ ქართულ კათოლიკურ მონასტრებშიც კი არ ხდებოდა. გარდა ამისა, მან შემოიკრიბა იქ მცხოვრები ქართველები და ჩააბა ისინი მნიშვნელოვან საგანმანათლებლო საქმიანობაში. პეტრეს მიჰყავდა საქართველოდან კათოლიკე ბავშვები, როგორც შეძლებული, ისე ღარიბი ოჯახებიდან, ზრდიდა მათ თავისი ხარჯით და საშუალებას აძლევდა, სწავლა გაეგრძელებინათ ევროპის ქვეყნებში.

1870 წელს მონასტერში პეტრემ დააარსა ქართული სტამბა. დასაწყისში ძირითადად ლათინური, სომხური და ფრანგული ენებიდან ქართულად თარგმნიდნენ სასულიერო ხასიათის წიგნებს. იგი ძალიან წუხდა, რომ ქართულ ენაზე არ იყო კათოლიკური ლიტერატურა და ამით სურდა აღნიშნული ხარვეზის შევსება. იმ პერიოდში სტამბოლში ბევრი ქართველი მოღვაწეობდა. იასე რაჭველი (მენუზლა) წერს: „ყოვლად მონყალე რომის პაპმა ამათ დიდი შემწეობა აღმოუჩინა და აქ, კონსტანტინეპოლში მონასტერი მისცა და ახლა სათათრეთ-

ში ერთი მონასტერია, რომელშიც სამოცამდის კაცი ცხოვრობს, და ოთხი-ხუთი მეტოხიური კელია [იგულისხმება ეკლესიის სენაკი, ა. ნ.] აქვთ, ძალიან კარგად ცხოვრობენ, მეტადრე სასულიერო წოდება და მათი თავი წინამძღვარი ტერ პიერ ხარი ჩარანთი [იგივე პეტრე ხარისჭირაშვილი, ა. ნ.] გახლავთ, ძალზე მოხუცებული კაცი, მჭევრმეტყველი და, როცა საქართველოს ამბავს გაიგონებს, თვალეზზე ცრემლები ღვარივით წამოუვა სიმწუხარის გამო, რომ საქართველო სულიერად დაიკარგაო, ვერ იცნეს ქრისტეს მოადგილე პაპიო... (დეკემბერი 1887 წლისა, პერა)" (ბოსტაშვილი 1991: 75-76).

1890 წლის 28 სექტემბერს ქართული კათოლიკური მონასტრის დამაარსებელი პეტრე ხარისჭირაშვილი გარდაიცვალა (განსხვავებული თარიღი – 1892 წელია აღნიშნული მონასტრის მარმარილოს ფილაზე, რომელზეც წინამძღვრები არიან ჩამოთვლილნი). დაკრძალეს მისივე დაარსებულ მონასტერში, საკურთხეველის წინ. ეს უდიდესი მოღვაწე ამავე სავანეში აღზრდილ მღვდელ ივანე გვარამაძეს ასე დაუტირებია: „ეკალში ვარდი ამოვა, რუსხმულში და წყლის ნაპირებზე შროშანი, მინდორ ველზედა ყვავილი. ჩვენს გალატაკებულ დროშიაც ხომ აღმოგვიჩნდა პეტრე ხარისჭირაშვილი“ (ჭიჭინაძე 1895: 64).

სტამბოლის ქართველ მამათა სავანის რიგით მეექვსე წინამძღვარი იყო მამა შიო ბათმანაშვილი. როგორც ქვის ფილაზეა აღნიშნული, იგი ამ მოვალეობას 1912-1937 წლებში ასრულებდა. ვფიქრობთ, აქ რალაც უზუსტობაა: შიო ბათმანაშვილი წინამძღვრის საქმიანობას 1921 ან 1922 წლიდან უნდა შესდგომოდა. ფილაზეც აღნიშნულია, რომ 1912-1921 წლებში მონასტრის წინამძღვარი შიო ბალიძე ყოფილა და ჩვენ მიერ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში მოძიებული შიო ბათმანაშვილის ჩვენებაც ამგვარ ქრონოლოგიას ადასტურებს. 1922 წელს უჭერს მხარს ერთ-ერთი ინტერნეტსაიტის, რომელიც რუს კათოლიკეთა ენციკლოპედიის მასალებს იყენებს (<http://crusader.org.ru/batmanishvili-shio-grigorevich.html>).

შიო გრიგოლის ძე ბათმანაშვილი დაბადებულა 1885 წლის ოქტომბერში³. ჯერ დაუმთავრებია სასულიერო სემინარია სტამბოლში, შემდეგ კი – სასულიერო აკადემია რომში (სადაც 3 წელი სწავლობდა). 1917 წლამდე ახალციხის რაიონში კათოლიკური ეკლესიის წინამძღვარი ყოფილა, 1922 წლიდან კი სტამბოლის

3 შიო ბათმანაშვილის ბიოგრაფიის ნახვა შესაძლებელია რამდენიმე ინტერნეტსაიტზე: <http://crusader.org.ru/batmanishvili-shio-grigorevich.html>; [https://ru.openlist.wiki/Батманишвили_Шιο_Григорьевич_лагерных](https://ru.openlist.wiki/Батманишвили_Шιο_Григорьевич_лагерных;); <http://visz.nl.ru/person>.

ქართველთა კათოლიკური მონასტრის წინამძღვარია. შიოს ჰყოლია ძმები – ანტონი (პროფესიით მეპურე), სიმონი (პროფესიით ფარმაცევტი) და ერთი და ელიზაბეტი, რომლებიც ცხოვრობდნენ ქუთაისში. 1927 წლის 21 სექტემბერს საქართველოს სახელმწიფო პოლიტიკურმა სამმართველომ (ГПУ – Государственное Политическое Управление) დააპატიმრა შიო ბათმანაშვილი და ბრალი დასდო იმაში, რომ სტამბოლის მონასტერი მენშევიკებს უჭერდა მხარსო (მაშინდელი სისხლის სამართლის კოდექსის 68-ე მუხლი). ამ დროს იგი 42 წლის იყო და ბერმონაზვნის წოდება ჰქონდა.

სისხლის სამართლის საქმეში ნათქვამია⁴:

*„ქართული კათოლიკური მონასტერი კონსტანტინეპოლში.
„უმანკო ჩასახვის“ მონასტერი.*

1. **პეტრე ხარიშაროვი** [იგულისხმება ხარისჭირაშვილი, ა. ნ.] არის მონასტრის დამაარსებელი კათოლიკე მღვდელი, რომელიც გაიქცა საქართველოდან ცარიზმის დევნის გამო. შესაძლოა, ამით აიხსნას ის, რომ მონასტერი ძველად მფარველობდა რევოლუციონერებს, რომლებიც გარბოდნენ საქართველოდან მეფის ხელისუფლებისგან პოლიტიკური დევნის გამო. ამგვარად, 1905 წლის რევოლუციამდე და მის შემდეგ აქ იმალებოდა სოციალ-დემოკრატი ნინოშვილი⁵, ცნობილი ლიტერატორი, ლადო დარჩიაშვილი⁶ 1909 წელს იმალებოდა აქ. ასევე მონასტერში იმალებოდა კამო⁷ 1911 წელს. 1913 წელს რუსული მხარის იძულებით თურქულმა მთავრობამ მონასტრის მიმართ მიიღო რეპრესიული ზომები.

2. **ქართული ემიგრაცია მონასტერში 1921 წელს.** ბოლშევიკურ რუსეთსა და მენშევიკურ საქართველოს შორის ომის დროს, 1921 წელს, მონასტერში შეიფარეს კონსტანტინეპოლში ჩამოსული ქართველი ემიგრანტები – 600 კაცი. თავიდან რამდენიმე დღით აქ გაჩერდნენ ყოფილი მთავრობის წევრები,

4 საქმე ნაწარმოებია რუსულ ენაზე, თარგმანი ჩემია, ა. ნ.

5 სავარაუდოდ, აქ ეგნატე ნინოშვილი იგულისხმება, რომელიც აქ დამალვას 1894 წლამდე თუ შეძლებდა.

6 ლადო დარჩიაშვილი – ცნობილი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე, გარდაიცვალა 1916 წელს გერმანიაში, ტყვეობაში, I მსოფლიო ომის დროს.

7 კამო, იგივე სიმონ არშაკის ძე ტერ-პეტროსიანი – ცნობილი ბოლშევიკი.

სანამ მიღებდნენ გასამგზავრებელ ნებართვას პარიზში. ჯუღელი⁸ და ჩხიკვიშვილი⁹ აქ გაცილებით დიდხანს დარჩნენ, ასევე აქ ცხოვრობდნენ არსენიძე¹⁰ და ნოე ხომერიკი¹¹. სანამ ცალკე ბინას იქირავებდნენ, აქ იყვნენ მენშევიკური საგანგებო რაზმის ხელმძღვანელი კედია¹² და მენშევიკური სისხლის სამართლის მილიციის ხელმძღვანელი ფაჩულია¹³. წინამძღვარმა პიო ბალიძემ გაიგო ამ უკანასკნელთა ამორალური საქციელის შესახებ საქართველოს ტერიტორიაზე და პირადად მათ შესთავაზა, დაეტოვებინათ ქრისტიანული საცხოვრისი მოკლე დროში. ემიგრანტი ხელმძღვანელები საქართველოდან წამოღებული სახსრებით კონსტანტინეპოლში ენეოდნენ ამორალურ ცხოვრებას, კერძოდ, ლოთობდნენ და მეძაგებთან ატარებდნენ დროს. ზოგიერთის უტიფრობა იქამდე მივიდა, რომ მსუბუქი ყოფაქცევის ქალები მათ პირდაპირ მონასტერში აკითხავდნენ. ხოლო დამნაშავე ელემენტები ღამით ქალაქში აწარმოებდნენ ძარცვას და მოქალაქეების დახოცვას. შემდეგ ბრუნდებოდნენ მონასტერში, სადაც იყოფდნენ ღამის ნაშოვარს.

ემიგრანტთა უმრავლესობა შიმშილობდა, სათავეში მყოფი ერთეულები კი ლოთობდნენ და ერთობოდნენ. ბოლოს მონასტრის წინამძღვარი პიო ბალიძე მიხვდა, რომ ემიგრანტულ მთავრობას არ ჰქონდა არანაირი იდეური მიზანდასახულობა, არ უყვარდა ხალხი და არ ჰქონდა სახელმწიფოებრივი ინს-

-
- 8 ვალიკო ჯუღელი – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და სახალხო გვარდიის სარდალი, საქართველოში დაბრუნდა ემიგრაციიდან 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის, რის გამოც დააპატიმრეს და დახვრიტეს.
 - 9 ბენიამინ (ბენია) ჩხიკვიშვილი – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და თბილისის მერი 1919-20 წლებში, ემიგრაციიდან საქართველოში დაბრუნდა 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის, რის გამოც დააპატიმრეს და დახვრიტეს.
 - 10 რაჟდენ არსენიძე – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და დამოუკიდებელი საქართველოს იუსტიციის მინისტრი, გარდაიცვალა საფრანგეთში, ემიგრაციაში, 1965 წელს.
 - 11 ნოე ხომერიკი – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი.
 - 12 მექი კედია – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განსაკუთრებული რაზმის მეთაური.
 - 13 პლატონ ფაჩულია – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განსაკუთრებული რაზმის მეთაურის, მექი კედიას, თანაშემწე.

ტინქტები. სახელმწიფო ქონება, რომელიც საქართველოდან წამოიღეს, უმონყალოდ იფლანგებოდა ავანტიურისტთა ხელში. ერთხელ, კერძო საუბარში, მან მითხრა: „რომ შემეძლოს, ჩემი მღვდლობის მიუხედავად, საკუთარი ხელით დავხვრეტდი მათ ყოველგვარი სიბრალულის გარეშე. მე ახლა დავრწმუნდი, რომ საქართველოდან მენშევიკთა განდევნა ისტორიული სამართლიანობა იყო“. 1921 წლის ბოლოს მან ითხოვა და კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსისაგან მიიღო სანქცია მონასტრიდან ემიგრანტების გასახლების შესახებ.

სტამბა. სტამბა ყოფილი ხელისუფლების ხელში იყო. აქ იბეჭდებოდა ყურნალი „ახალი საქართველო“ არსენიძის რედაქტორობით.

მონასტრის ხელში ჩაგდება უნდოდა ერთ-ერთ კონტრრევოლუციურ ელემენტს ბენედიქტ ვარდიძეს, პადრე ემანუილ ვარდიძის ძმას. ბენედიქტ ვარდიძე გამოირჩეოდა სასტიკი მოპყრობით მონასტრის ბერების მიმართ, მაგალითად, მე არ მომცა ჩემი ბროშურის – „რა არის ჩვენი სიკვდილი და რა – ხსნა“ – დაბეჭდვის ნება. იგი გამოირჩეოდა ამორალური საქციელითაც“ (საარქივო დოკუმენტი 1).

ამ ამონაწერის წაკითხვა ნათელი მაგალითია იმისა, თუ რა მეტოდებით მუშაობდა საქართველოს საგანგებო კომისია (ჩეკა ЧК – *Чрезвычайная комиссия*). შიო ბათმანაშვილის ჩვენებას ნათლად ეტყობა ჩეკას დამუშავების კვალი. დღეს ჩვენთვის უკვე აღარაა გასაკვირი, რატომ აღიარებდნენ დაპატიმრებულები, რომ ენოდნენ კონტრრევოლუციურ მოღვაწეობას, მაგნებლურ საქმიანობას ლიტერატურისა და კულტურის სფეროში, იყვნენ უცხო ქვეყნის ჯაშუშები, სახელმწიფოს საიდუმლო ცნობებს აწვდიდნენ სხვა ქვეყნების სპეცსამსახურებს და ა. შ. ყველა ასეთი ჩვენება ჩეკას ხელწერიტაა შესრულებული. ასეთივე შთაბეჭდილებას ტოვებს შიო ბათმანაშვილის ჩვენებაც, ყოველ შემთხვევაში, თუ მთლიანად არა, მისი გარკვეული ნაწილი მაინც დამუშავებული პატიმრის ფანტაზიის ნაყოფია ან სულაც სპეცსამსახურის თანამშრომლის მიერაა დაწერილი, რაზეც იძულებით მოაწერინეს ხელი ბრალდებულს (ეს მიღებული და აპრობირებული პრაქტიკა იყო 20-30-იან წლებში). ამგვარი ეჭვის საფუძველს ბევრი დეტალი ბადებს, კერძოდ: შ. ბათმანაშვილის საუბარი ყოფილი წინამძღვრის, ბენედიქტ ვარდიძის სისასტიკესა და ამორალურ საქციელზე; ეს უკანასკნელი 1905-12 წლებში იყო სტამბოლის ქართველთა სავანის წინამძღვარი და ამ პატივით შემდეგში, 1937-42 წლებშიც სარგებლობდა. გარ-

და ამისა, შიო ბათმანაშვილი ასეთ სიტყვებს მიაწერს მონასტრის იმდროინდელ წინამძღვარ პიო ბალიძეს, როცა მან საქართველოდან დევნილი ემიგრანტული მთავრობა შეიფარა: „რომ შემეძლოს, ჩემი მღვდლობის მიუხედავად, საკუთარი ხელით დავხვერტდი მათ ყოველგვარი სიბრალულის გარეშე. მე ახლა დავრწმუნდი, რომ საქართველოდან მენშევიკთა განდევნა ისტორიული სამართლიანობა იყო“. და ეს სიტყვები მიეწერება იმ პიროვნებას, რომლის შესახებაც ევგენი დალეჯიო დალესიო ზემოდასახელებულ წიგნში ამბობს: „დამფუძნებელის შემდეგ, ამ სავანის მეოთხე წინამძღვარი დღეს მამა პიო ბალიძე არის, რომელიც განსაკუთრებულ მამულის სიყვარულითაა გამსჭვალული. ...ეს საზოგადოება დასაბამიდან დღემდის თავისი არსებობით უცხოეთში, ცოცხალი პროტესტის ნიშანი იყო რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის წინააღმდეგ“ (დალესიო 1921: 29). ნაწყვეტიდან კარგად ჩანს სტამბოლის ქართველთა სავანის მოღვაწეთა დამოკიდებულება რუსული მმართველობისადმი. ამიტომ სავარაუდოა, მონასტრის წინამძღვარი აიძულეს, დაეთხოვა იქ შეფარებული ემიგრანტები და ამის მიზეზად დაესახელებინა საფრთხე, რომელსაც მათი ამორალური საქციელი უქმნიდა სამონასტრო ცხოვრებას (თუ ეს ყველაფერი ისევ სიცრუე და ჩეკას ინტრიგები არ იყო). ერთიც უნდა შევნიშნოთ: შესაძლოა, იმ 600 კაცში (ზოგი ცნობით, 750-ში) ყველა წესიერად არ იქცეოდა და გარკვეული კანონდარღვევა მართლაც ახლდა მათ იქ ყოფნას, მაგრამ მონასტრიდან მათი დათხოვნის მიზეზები ნამდვილად ბადებს ეჭვს. ასე იყო თუ ისე, სისხლით მოსულმა ხელისუფლებამ თავისი ბინძური ხერხებით უცხო მინაზეც აგემა სიმწარე სამშობლოდან დევნილ მთავრობას.

შიო ბათმანაშვილის დაკითხვის ოქმი 1927 წლის 28 სექტემბრითაა დათარიღებული. როგორც ჩანს, მათ სურდათ, ისეთი ჩვენება მიეღოთ მისგან, რომლითაც მენშევიკურ მთავრობასაც ჩირქს მოსცხებდნენ და თავად დაპატიმრებულსაც დამნაშავედ გამოიყვანდნენ.

ამონაწერი შიო გრიგოლის ძე ბათმანაშვილის დაკითხვის ოქმიდან:

*კითხვა: – ვინ შეგხვედრიათ კონსტანტინეპოლში ემიგრანტებიდან?
პასუხი: – გვარჯალაძე¹⁴ – მენშევიკური მთავრობის წარმომადგენელი, არსენიძე – იუსტიციის მინისტრი, ასევე გენერა-*

14 კონსტანტინე გვარჯალაძე – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი, საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე.

ლი ოდიშელიძე და კვინიტაძე¹⁵, სხვებიც შემხვედრია, მაგრამ მათი სახელები არ ვიცი.

კითხვა: –სარგებლობდნენ თუ არა ისინი სტამბით?

პასუხი: –დიახ, მონასტრის სტამბა მათ განკარგულებაში იყო და ბეჭდავდნენ ყველაფერს ყოველგვარი ცენზურის გარეშე. ასოთამწყობებადაც ორი ემიგრანტი მუშაობდა.

კითხვა: –ახლა მიმდინარეობს თუ არა ბეჭდვა თქვენს სტამბაში?

პასუხი: –ახლა იქ მუშაობენ მხოლოდ მონასტრის ბერები. ისინი ახლა ბეჭდავენ საბა ორბელიანის „მოგ ზაურობას“ და „ალმოსავლური წესის ქართულ ლიტურგიას“.

კითხვა: –რომელი წლიდან აღარ სარგებლობენ ისინი თქვენი სტამბით?

პასუხი: –1923 წლიდან.

კითხვა: –რატომ აუკრძალეთ ბეჭდვა?

პასუხი: –მათი საქმიანობა იყო პოლიტიკური და ეწინააღმდეგებოდა სამონასტრო კანონებს. სტამბა ჩამოიტანა საქართველოს ძველმა მთავრობამ, ემიგრაციამდე. მათ დაამყარეს წესრიგი და სარგებლობდნენ მისით. იმ დღეებში აქ დაიბეჭდა სამეცნიერო წიგნი „საქართველოს საზღვრები“, რომელიც დაწერა ინგოროყვამ“ [იგულისხმება პავლე, ა. ნ.] (საარქივო დოკუმენტი 1).

მონასტრის სტამბაში რომ მართლაც მნიშვნელოვანი ქართული წიგნები იბეჭდებოდა, ეს ფაქტი ქალბატონი შუშანა ფუტკარაძის ინფორმაციითაც დასტურდება, რომელმაც სტამბოლში სამეცნიერო მივლინების დროს აღწერა იქ დაცული ქართული წიგნები. მისი თქმით, დღეს სავანის საცავში 83 000 ერთეული დოკუმენტია, მათ შორის 80% კი ქართულია. ცნობილი ქართველი მეცნიერი ალ. მანველიშვილი, რომელიც 1930 წელს ცხოვრობდა სტამბოლის ქართულ სავანეში, ასეთ რამეს წერს: მათ ჰქონდათ საბას „ლექსიკონი“, „მოგ ზაურობა ევროპაში“ და ვახტანგის „ვეფხისტყაოსანიც“. ხსენებულ გამოკვლევაში სხვა ქართული წიგნებიცაა ჩამოთვლილი, მათ შორის, ნიკოლო მინიშვილის ლექსების კრებულიც „შავი ვარსკვლავი“ (სავარაუდოდ, 1923 წ.) (ნიკოლეიშვილი 2010: 12).

მიიღო რა სასურველი ჩვენება, 1927 წლის 21 სექტემბერს დაპატიმრებულ შიო ბათმანაშვილს განაჩენი მალევე გამოუტანა საქართველოს საგანგებო კომისიამ. ერთი თვის თავზე, 1927 წლის

15 ილია ოდიშელიძე და გიორგი კვინიტაძე – ქართველი გენერლები.

31 ოქტომბერს, მას 3 წლით გადასახლება მიესაჯა ერთ-ერთ საკონცენტრაციო ბანაკში. მაგრამ საქმე ამით არ დამთავრებულა. 1928 წლის 16 იანვარს საქმე გადაისინჯა და ბრალდებულ შიო ბათმანაშვილს სასჯელი 10 წლამდე გაუზარდეს ამნისტიის უფლების გარეშე.

შიო ბათმანაშვილი სოლოვკის საკონცენტრაციო ბანაკში მოათავსეს. საქმეში არსებული ცნობებით, მას საკმაოდ დადებითად ახასიათებენ: „თავაზიანი, ზრდილი, კარგად იცის ფრანგული, ბუნებრივად არის დიპლომატი, გაურბის პოლიტიკურ თემებზე საუბარს“ (საარქივო დოკუმენტი 1). როგორც ჩანს, მოწოდებით სასულიერო პირისთვის ძნელი აღმოჩნდა ახალ პირობებთან და ცხოვრების სხვაგვარ წესთან შეგუება, რაც ერთმა, საკონცენტრაციო ბანაკისათვის ფრიად უჩვეულო მოვლენამ ცხადყო. სისხლის სამართლის საქმეში ვკითხულობთ:

„1928 წლის 24-25 დეკემბრის ღამეს, შობის დღესასწაულზე, სოლოვკის საკონცენტრაციო ბანაკში, მე-4 ასეულში, სამ კამერაში სამმა პიროვნებამ ჩაატარა საშობაო მესა, ამათგან ერთ-ერთი იყო შ. ბათმანაშვილი. წირვა ჩატარდა საზეიმოდ. რის შემდეგაც კამერაში გაიმართა საერთო ტრაპეზი. 12 იანვარს 1929 წელს კიდევ ჩაუტარებიათ ღვთისმსახურება. ბათმანაშვილი ძალზე ცუდად ფლობდა რუსულს, ღვთისმსახურება მან ჩაატარა ლათინურ ენაზე“ (საარქივო დოკუმენტი 1).

თუმც არც ეს იყო შიო ბათმანაშვილის უბედურებათა დასასრული. როგორც სხვა უამრავი 20-იან წლებს გადარჩენილი ადამიანი, 1937-ში ისიც ხელახლა მოჰყვა საბჭოთა რეპრესიული მანქანის მუხლუხებქვეშ.

„ამონაწერი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის სამმართველოს (УНКВД – Управление Народного Комисариата Внутренних Дел) განსაკუთრებული სამეულის სხდომის ოქმიდან #85: 1937 წლის 14 ოქტომბერს შიო ბათმანაშვილს მიესაჯა სასჯელის უმაღლესი ზომა დახვრეტა“ (საარქივო დოკუმენტი 1).

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში წავანყდით შიო ბათმანაშვილთან ირიბად დაკავშირებულ სხვა ცნობასაც. კერძოდ, 1930 წლის 12 თებერვალს თბილისში დაუპატიმრებიათ კათოლიკე მღვდელი გაბრიელ იოსების ძე ასლანიშვილი ბრალდებით: ჯაშუშობისთვის ხელისშეწყობა, კავშირი ემიგრაციასთან, შპიონაჟი უცხო სახელმწიფოების სასარგებლოდ, საზღვარგარეთ ხალხის არაღეგალურად გაგზავნა, საომარი საშუალებების შენახვა და მევახშეობა. მას უმაღლესი სასულიერო განათლება ჰქონდა მიღებული კონსტანტინეპოლში და 1926

ნლამდე ბათუმის რომის კათოლიკური ეკლესიის წინამძღვარიც ყოფილა. დაკითხვისას 1930 წლის 24 მაისს სულ სხვა მიზეზით დაპატიმრებულ გ. ასლანიშვილს სხვათა შორის ეკითხებიან შიო ბათმანაშვილის დიშვილის, სადათიერაშვილის შესახებაც, რაზეც იგი თავის ჩვენებაში ამბობს: „სადათიერაშვილი არის შიო ბათმანაშვილის დისშვილი, ალიზარდა ხარიშაროვის მონასტერში კონსტანტინეპოლში. არის ეროვნულ-დემოკრატი, შესანიშნავად იცის ფრანგული. ერთ წერილში დედისადმი, რომელიც ცხოვრობს ძმასთან, სიმონ ბათმანაშვილთან, ქუთაისში, სადათიერაშვილი წერს: უკანასკნელ ხანს ეროვნულ-დემოკრატებსა (სპირიდონ კედიას ჯგუფი) და მენშევიკებს შორის ცხარე კამათია. ამ კამათში სადათიერაშვილი ეროვნულ-დემოკრატების მხარესაა. რაზეა კამათი, მე არ ვიცი“ (საარქივო დოკუმენტი 2). ამ ნაწყვეტიდან ცხადი ხდება, როგორი იქნებოდა შიო ბათმანაშვილის (და ზოგადად მონასტრის წევრთა) პოლიტიკური ორიენტაცია, რადგან დიშვილი სწორედ მას აღუზრდია სტამბოლის ქართველთა სავანეში. ეს დეტალი, რა თქმა უნდა, არ გამოეპარებოდა არც ჩეკას ყოვლისმხილველ თვალსა და ყოვლისმსმენელ ყურს. ასე რომ, შიო ბათმანაშვილის ის უმკაცრესი სასჯელი მხოლოდ იმ ჩვენების „წყალობა“ როდია, რომელიც მის სისხლის სამართლის საქმეშია, აქ მის პოლიტიკურ სიმპათიასაც უთუოდ ექნებოდა გადამწყვეტი როლი (რაც შეეხება ასლანიშვილის ბედს: ძიების შედეგად მას მოუხსნეს წაყენებული ბრალი, მაგრამ საქმე გაგრძელდა ახალი ბრალდებით: 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობა, რაც დასტურდება ეკლესიაში შენახული იარაღით. ბრალი დასდეს საქ. სსკ-ის 58.2, 58.5, 58.6, 58.25 და 192 მუხლებით. 1930 წლის 15 ივლისს საქართველოს გპუ-მ გამოუტანა სასჯელის უმაღლესი ზომა დახვრეტა, რაც 1930 წლის 14 აგვისტოს დაამტკიცა ამიერკავკასიის გპუ-მ).

სტამბოლის სავანე ჯერ კიდევ ცარიზმის დროიდან იყო დევნილ ქართველთა თავშესაფარი, რასაც შიო ბათმანაშვილიც ადასტურებს თავის ჩვენებაში. გარდა ამისა, როგორც ა. ნიკოლეიშვილი წერს, აქ თავს აფარებდა 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა დიდი ნაწილი, ხოლო ბოლშევიკური რეპრესიების დროს ქართველთა რიცხვმა თურქეთში ხუთი ათასს მიაღწია (ნიკოლეიშვილი 2010: 61-62). რაც შეეხება სტამბოლის ქართველთა კათოლიკური მონასტრის საგანმანათლებლო-კულტურულ საქმიანობას (სხვადასხვა დროს სკოლა, სტამბა, ბიბლიოთეკა, ქართული კლუბი, სადაც ქართულ ენასა და ისტორიას ასწავლიდნენ და ა. შ.), იგი XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან ნელ-ნელა

მინელდა. 1914 წლის შემდეგ მონასტერს საქართველოდან აღარანაირი დახმარება არ მიუღია. ამას ჯერ პირველმა მსოფლიო ომმა, შემდეგ კი რუსეთის იმპერიაში დატრიალებულმა მოვლენებმა შეუწყო ხელი. 1949 წელს მონასტრის მამინდელი წინამძღვარი პიო ბალიძე თბილისში გამოგზავნილ მოხსენებით ბარათში საქართველოს მთავრობას სთხოვდა: „ვართ უცხო ქვეყანაში უპატრონოდ დარჩენილნი. ჩვენ ვართ განწირულნი ერისთვისა და სამშობლოსათვის. ნიკოლოზმა სახლის კარი გადაგვირჩა; მენშევიკებმა ბამბით ყურები დაიცვეს; ნუთუ საბჭოთა მთავრობაც დაგვივინყებს?!..“ (ფუტკარაძე 2005). სამწუხაროდ, საბჭოთა მთავრობას საზღვარგარეთ არსებული ქართული კულტურის კერებისა და იქ მყოფი ქართველების ბედი არც 40-იან წლებამდე ადარდებდა და არც შემდეგ. შეუძლებელია, ეს არ სცოდნოდა პიო ბალიძეს. ასე რომ, წინამძღვრის ეს თხოვნა-წერილიც, ალბათ, იმ კონტექსტში უნდა მოვიხაზროთ, ყველა ღონის მოსინჯვა რომ ჰქვია. სამწუხაროა, რომ მონასტერს არც საქართველოდან და არც საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველებისგან რაიმე ქმედითი მხარდაჭერა არ მიუღია, რისი შედეგიც იყო ის, რომ 1961 წელს, როდესაც სავანის ბოლო წინამძღვარი პეტრე ტატალაშვილი გარდაცვალა, „ქართული კულტურის ამ კერამ, ფაქტობრივად, არსებობა შეწყვიტა“.

სტამბოლის ქართველთა სავანე დღესაც უმოქმედო და მიტოვებულია, თავისი უმდიდრესი საცავით, სადაც, არავინ იცის, რა აღმოჩნდება, თუკი ოდესმე რომელიმე სამეცნიერო ექსპედიცია სრულად გამოიკვლევს და შეისწავლის იქ არსებულ მასალას. ამ ძეგლის მნიშვნელობას ჩვენი ისტორიისა და კულტურისათვის იტალიელი მისიონერი ევგენი დალეჯიო დ'ალესიო ჯერ კიდევ საუკუნის წინათ ხვდებოდა და აფასებდა, ამიტომაც მოუწოდებდა ყველა დროის ქართველს:

„უცხოეთში გადმოტყორცნილო ქართველო რა რწმენისა და მისწრაფებისაც გინდა იყო, მოდი ამ სავანეში და აქ ნახავ შენ თანამემამულეთა ძმურ, შინაურ და ზრდილობიან დახვედრას; მალე იგრძნობ, თვალთ ნახავ არა მარტო შიგ მცხოვრებ ქართველების სახეზე შენი ქვეყნის და შენი ერის დიდებას, მწუხარებას, არამედ ამას კედლებიც მეტყველებენ. აი, აქ არის სულ უბრალოდ დახატული ქართველ წმინდანთა და მეფეთა ხატები და სამეფო გვარის ღერბი. საპატიო ადგილასაა თამარ მეფე, გამომხატველი ქართველი ერის სიძლიერე-აღორძინებისა და დიადი კულტურისა და მის გვერდით დავით მეფე, სურათი წარსული დიდებისა. აქვეა მგოსანი მესხი შოთა რუსთაველი, მისნი მიმდევარნი და გიორ-

გი სააკაძე. ერთი შეხედვით, ესენიც გიმეტყველებენ და გინვევენ სამშობლოსა და ქართველი ერის საკეთილდღეოდ: პირველნი განვითარებისკენ და უკანასკნელი სასტიკი ბრძოლისაკენ. ამათთან ერთად ამ სავანის დამაარსებლის და მის მოწაფეთა სურათებიც გვიკარნახებენ ზნეობას, მოვალეობის ასრულებას, სარწმუნოებას და ღრმა რწმენას მომავალი აღორძინებისა და დიდებისა.

შევიართ ეკლესიაშიც და დავაცქერდეთ ღვთისმშობლის საკურთხეველს; მალა სწერია: „მარიამ ქართველთა მსხნელი“ და ძირს წმინდა საკურთხევის ქვაზე – „მარიამ ღვთისმშობელო, ივერიის მოციქულო, მეოხ მეყავნ ჩვენ ცოდვილთა ქართველთა“. მალა სდგას უსიტყვოდ ქალწული ნინო და თავის ვაზის ჯვართ გვაძლევს ზეციურ კურთხევას და ნუგეშსა. სულით განახლებული წადი ქართველო და ჩაები ცხოვრების ტალღებში... შენ თუ არა, შენი შვილი ან შვილის-შვილი მაინც ნახავს ბრწყინვალე ხანას საქართველოსას და ქართველი ხალხისას“ (დ'ალესიო 1921: 31-32).

ბიბლიოგრაფია:

ბოსტაშვილი 1991: ბოსტაშვილი ნ. იასე რაჭველის /მეხუზლა/ წერილები თურქეთიდან. საქ. მეცნ. აკადემია, აკად. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი. თბ.: მეცნიერება.

დ'ალესიო 1921: დ'ალესიო ე. დ. ქართველები კონსტანტინეპოლში. (ფრანგულიდან) პ. შალვა ვარდიძისა. სტამბოლი: საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა სავანისა.

ნიკოლეიშვილი 2010: ნიკოლეიშვილი ა. თურქული დღიურები. ქუთაისი: საგამომცემლო ცენტრი „ქუთაისი“.

საარქივო დოკუმენტი 1: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო, ფონდი N6, საარქივო N27321, ტომი N2, ბათმანაშვილი შ. გ.

საარქივო დოკუმენტი 2: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო, ფონდი N6, საარქივო N30417, ასლანიშვილი გ. ი.

ფუტყარაძე 2005: ფუტყარაძე შ. თურქეთში, ანგელოზთა სოფელში, სადაც მხრებგაშლილი დგას ქართველთა სავანე. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2005, 22 მაისი, N120.

ჭიჭინაძე 1895: ჭიჭინაძე ზ. აბატი ხარისჭირაშვილი. ტფილისი.

**In the Epoch of Demolishing of the Sacred:
A Tragic Story from 1930s**

Article consists of the publication and the historical research of the archive documents on Georgian Catholic monastery in Istanbul. These documents were recovered last time. The special interest was turned to the arrest of the Catholic priest Shio Batmanishili by NKVD – the interior ministry of the Soveet Union. Batmanishvi was that time the Apostolic Administrator of the Catholics in Georgia.

საქართველოს დამოუკიდებლობის 100 წელი და კათოლიკე ეკლესია თვალის ერთი გადავლებით

2018 წელს, აღმოსავლეთ ევროპის მრავალ სხვა სახელმწიფოს-თან ერთად, საქართველომაც, დიდი ზეიმით აღნიშნა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის ასი წლისთავი. პირველი მსოფლიო ომის დასრულებამ და რუსეთის, პრუსიის, ავსტრო-უნგრეთის, ოსმალეთის იმპერიების რღვევამ, დამოუკიდებლობა მოუტანა ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის ერებს. მათ შორის ერთ-ერთი უპირველესი ვინც სახელმწიფო დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და ახალი დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა დაიწყო, სწორედ საქართველო გახლდათ. დემოკრატიულ საქართველოში, თავის განვითარების ახალი ხანა დაუდგათ კონფესიურ თემებს, რომლებიც რუსეთის ცარიზმის ბატონობის დროს სხვადასხვა სახის შეზღუდვებსა და ჩაგვრას განიცდიდნენ. განსაკუთრებით მძიმე იყო რუსეთის თვითმპყრობელობის ეთნო-კონფესიური აკრძალვები ქართველი კათოლიკეებისათვის, რომელთაც თითქმის შვიდი ათწლეულის მანძილზე, მშობლიურ ენაზე მსახურებას უკრძალავდნენ.

ქართველი კათოლიკეები 1917 წლიდანვე, აქტიურად გამოდიოდნენ მშობლიურ ენაზე მსახურების აღდგენის მოთხოვნით. ბათუმში სრულიად საქართველოს კათოლიკეთა ყრილობაც კი ჩაატარეს და სახელმწიფო დამოუკიდებლობის გამოცხადებასაც საკმაოდ დარაზმულები შეხვდნენ. როგორც ახალგაზრდა ქართული სახელმწიფოსათვის, ასევე მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიისათვისაც, რომელმაც რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდგომ ავტოკეფალია აღადგინა, საერთაშორისო აღიარებისა და მხარდაჭერის თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანი იყო წმინდა საყდრის თანადგომა. მითუმეტეს, რომ ეს თანამშრომლობა უხსოვარი დროიდან მრავალი ისტორიული ფაქტით იყო დადასტურებული და კათოლიკურ სამყაროსთან ურთიერთობა, შუა საუკუნეების საქართველოსათვის, ევროინტეგრაციის თვალსაჩინო მაგალითი გახლდათ.

მართლაც, საქართველოს ურთიერთობას წმინდა საყდართან მრავალსაუკუნოვანი და მდიდარი ისტორია გააჩნია. საქართვე-

ლოს მეფე-მთავრებს რომის პაპებთან, ურთიერთნდობაზე აგებული მჭიდრო თანამშრომლობა გააჩნდათ. ასე იყო ყოველთვის და ეს ისტორიული ფაქტებით არის დასაბუთებული. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსია-ოკუპაციამ ზუსტად ისევე დააზარალა და გააუქმა საქართველოში კათოლიკე ეკლესია, როგორც სახელმწიფო და მართლმადიდებლური საეკლესიო ინსტიტუტები. თუმცა, ქართველი კათოლიკეების ერთმა ნაწილმა, შესძლო ეროვნული და რელიგიური თვითმყოფადობის შესანარჩუნებლად ემიგრაციაში გაეგრძელებინა საქმიანობა. სტამბოლის ქართულმა სავანემ, რომლის დაარსების 160 წლისთავს მალე ვიზიუმებთ, მისი დამაარსებლების ეროვნული და ამდროულად ზოგადსაკაცობრიო მსოფლმხედველობის წყალობით, შექმნეს სულიერებისა და კულტურის ცენტრი, რომლის ირგვლივაც თავს იყრიდნენ როგორც კათოლიკეები, ასევე მართლმადიდებელი და მუსლიმი ქართველები, სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები. ამ სავანის მთავარი ტაძრის საკურთხეველიც, რომელსაც სვეტიცხოვლისა და წმ. პეტრეს კათოლიკური ბაზილიკის გამოსახულებები ამშვენებს, სიმბოლურად აღმოსავლური და დასავლური ეკლესიების ერთიანობას წარმოგვიჩენს.

ქრისტიანული ერთიანობის ამ გამოხატულებით, ქართველმა კათოლიკეებმა ზუსტად ერთი საუკუნით გაუსწრეს ვატიკანის მეორე მსოფლიო კრების სულისკვეთებას. სტამბოლის კულტურის სავანე, თავისი განსაკუთრებული სტატუსითა და ცხოვრების წესით, ეროვნულ განმანთავისუფლებელი მოძრაობის მედროშედ, უცხოეთში არსებულ პატარა საქართველოდ იქცა.

იტალიელი დიპლომატი ევგენიო დ'ალეჯიო თავის წიგნში „ქართველები კონსტანტინოპოლში“ წერს: „სტამბოლის სავანე არის არამარტო სასულიერო დაწესებულება, არამედ ამასთან ერთად არის პოლიტიკურიც, რამდენადაც სარწმუნოება და პოლიტიკა ერთიმეორეს შეკავშირებული არიან. ამ სავანის მღვდლები დასაწყისიდან დღემდე არ დაერიდნენ თავიანთი საზოგადოების არსებობის განსაცდელში ჩაგდებას და განმსჭვალულებმა დიდებულ მომავლის რწმენით, საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში პირნათლად შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა, მათ ეს სავანე გადააქციეს ეროვნულ კერად“.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებიდანვე, საქართველოში მოქმედი პოლიტიკური პარტიები ცდილობდნენ განესაზღვრად დამოკიდებულება ომის შემდგომი საგარეო პოლიტიკისადმი. მემარჯვენე ეროვნულ პარტიების ლიდერებმა რომლებიც ემიგრაციაში იმყოფებოდნენ, 1914 წელსვე ყენევაში ჩამოაყალიბეს „საქართველოს და-

მოუკიდებლობის კომიტეტი“, რომელიც ჯერ ბერლინში, ხოლო შემდგომ სტამბოლში აგრძელებს საქმიანობას. სწორედ „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ ლიდერების ერთ-ერთ შტაბბინად იქცა სტამბოლის კათოლიკური სავანე. აქვე დაიდო ბინა „ქართული ლეგიონის კომიტეტმაც“. განუული დახმარებისათვის „ქართულმა ლეგიონმა“, თამარ მეფის ორდენით დააჯილდოვა ტაძრის წინამძღვარი პიო ბალიძე და მღვდელი შალვა ვარდიძე.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციამ ბიძგი მისცა საქართველოში კათოლიკური სამრევლოების ეროვნული პოზიციის აღდგენა-გამტკიცებას. ქართველმა კათოლიკეებმა ჯერ კიდევ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, ა აღადგინეს ცარიზმის მიერ 1844 წელს ჩამორთმეული დამოუკიდებლობა. წმინდა საყდარმა გაითვალისწინა საქართველოს კათოლიკეების ეს მოთხოვნა და აქტიურად დაიწყო საქართველოს კათოლიკური ადმინისტრაციის იურიდიულად გაფორმების პროცესი. რომელიც სამწუხაროდ საბჭოთა ოკუპაციამ შეაჩერა და მისი ოფიციალური აღდგენა მხოლოდ 1992 წელს, ვატიკანსა და საქართველოს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარების შემდგომ განხორციელდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის დროს, კათოლიკური აღმსარებლობის მიმდევრები, იმთავითვე ჩაებნენ დამოუკიდებელი საქართველოს აღმშენებლობის პროცესში, მსახურობდნენ შეიარაღებულ ძალებში, აქტიურად იყვნენ ჩართულები ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებაში. 1918-19 წლებში სამხრეთ საქართველოში პროოსმალურად განწყობილი ბეგ-აღალარების ნაწილმა შეიარაღებული აქციები წამოიწყო, მუსლიმური საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნით. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო ნაწილების ჩასვლამდე, ქართველი და სომეხი კათოლიკეები იარაღით ხელში აქტიურად ჩაებნენ ქვეყნის ტერიტორიული ერთიანობის დაცვისათვის ბრძოლაში და რეგულარული ჯარების მოსვლამდე შეინარჩუნეს ქალაქი ახალციხე.

კათოლიკეთა თემი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნებაში. საქართველოში ხომ მრეწველთა უდიდესი ნაწილი, სწორედ კათოლიკური თემის წევრი გახლდათ და მათ საუკუნეების მანძილზე ფართო ეკონომიკური კავშირები გააჩნდათ ევროპისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების მრეწველებთან. კათოლიკე მრეწველებს – რაფიელ დანიბეგაშვილს და ზუბალაშვილების დინასტიის წარმომადგენლებს, არაერთი გამოკვლევა და წიგნი მიეძღვნა.

ქართველი კათოლიკეები გამორჩეულნი იყვნენ მეცნიერების, განათლებისა და ხელოვნების სფეროშიც. დამოუკიდებელი საქართველოს და გასაბჭოების შემდგომ, საბჭოთა საქართველოს ისტორიაშიც, კათოლიკეებმა თავისი გამორჩეული როლი ითამაშეს. კათოლიკეები იყვნენ: პეტრე მელიქიშვილი – თბილისის პირველი უნივერსიტეტის რექტორი, იოსებ ოცხელი – ქუთაისის ქართული გიმნაზიისა და ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტის დამარსებელი, ქართული საკომპოზიტორო სკოლის ფუძემდებელი, ზაქარია ფალიაშვილი, პეტრე ოცხელი – ქართული სცენოგრაფიული სკოლის დამარსებელი, მხატვარი რომელმაც ათწლეულებით გაასწრო თავის ეპოქას, კათოლიკე იყო პროფესორი სიმონ ყაუხჩიშვილი – საქართველოში კლასიკური ფილოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ქართული ბიზანტინოლოგიური სკოლის დამარსებელი, კათოლიკე გახლდათ ცნობილი ქიმიკოსი ვიქტორ კოკოჩაშვილი. კათოლიკური მრევლის აქტიური წევრი ცნობილი ინჟინერი, საქართველოს პირველი შრომის გმირი – გიორგი თუმანიშვილი.

ქართველი კათოლიკეები წარმატებით მოღვაწეობდნენ უცხოეთშიც და თავიანთი საქმიანობით სახელი გაუთქვეს საქართველოს. დიდი აღიარება მოიპოვა ევროპაში მოღვაწე მხატვარმა ფელიქს ვარლამიშვილმა და მეცნიერ-მკვლევარმა მამა მიხეილ თარხნიშვილმა, მისი სამეცნიერო დამსახურებებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქართული ლიტურგიული ტექსტების დამუშავება და გამოცემა, იტალიის ნიგნთსაცავებში დაცული ქართული წყაროების აღმოჩენა და გამოქვეყნება, ძველი ქართული ლიტურატიურის ძეგლების თარგმნა და გამოქვეყნება. განსაკუთრებით გამოსაყოფია მისი გამოკვლევა პალესტინაში V საუკუნის სამონასტრო კომპლექსის ქართული ნაწარების შესახებ, რომელიც იტალიელმა არქეოლოგმა და იეზუიტმა მღვდელმა ვირჯილიო კორბომ აღმოაჩინა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ დასავლეთ გერმანიაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციას ეწეოდა ნიკოლოზ ჯანელიძე. საქართველო-გერმანიის მეგობრობაში შეტანილი წვლილისათვის 1983 წელს ნიკოლოზ ჯანელიძე, პირველი ქართველთა შორის, ალბერტ შვეიცერის სახელობის მშვიდობის მედლის ლაურეატი გახდა.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 1921 წელს, ემიგრაციაში გახიზნული საქართველოს მთავრობა (თავის ოჯახებთან და თანმხლებ პირებთან ერთად დაახლოებით 600 კაცი), ასევე მთელი ქართული საგანძური, სტამბოლის კათოლიკურმა სავანემ შეიფარა. სავანის მამები ეხმარებოდნენ საქართველოდან დევნილებს საჭირო დოკუმენტებისა და საფრანგეთის ვიზების გაფორმებაში. უცხოეთში ემიგრირებული ქართველი პოლიტიკოსები საკუთარი

ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, ცდილობდნენ გამოეყენებინათ კათოლიკე ეკლესიის დიდი ავტორიტეტი. ლტოლვილი მთავრობის წევრები, ემიგრაციაში ყოფნისას, წმინდა საყდართან ურთიერთობას განაგრძობდნენ და კათოლიკე ეკლესიის მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდნენ, რაც ევროპის სახელმწიფოთა დახმარების მტკიცე გარანტიად მიაჩნდათ. საქართველოს არქივში დაცულია მენშევიკური მთავრობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელის, ყოფილი თავდაცვის მინისტრის ნოე რამიშვილის მიერ საქართველოში არალეგალურად მოქმედი მენშევიკური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისადმი გამოგზავნილი დირექტივა, საიდანაც ირკვევა, რომ პარიზში მყოფი მენშევიკი ლიდერები, ვატიკანთან მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული და რომში საკუთარი წარმომადგენელიც კი ჰყოლიათ. ამავე საარქივო მასალიდან ირკვევა, რომ „ნ. რამიშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართული ეკლესიის მეთაურები ფიქრობდნენ რომთან კავშირზე. იგი თხოულობდა ყოველნაირი ცნობის მიწოდებას, რაც ეკლესიას შეეხებოდა და მიიჩნევდა, რომ ევროპაში ამას მეტად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა”.¹

გასაბჭოების შემდგომ, წმინდა საყდრის სამოციქულო ადმინისტრატორის მაღალი ფუნქცია მღვდელ იმანუელ ვარდიძეს დაეკისრა, რომელიც წმ. პეტრე და წმ. პავლე მოციქულების სახელობის თბილისის ტაძრის წინამძღვარი გახლდათ. საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ „ვარდიძე მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ამერიკის, გერმანიის და იტალიის საკონსულოებთან თბილისში. მათი დახმარებით მან შესძლო საქველმოქმედო საქმიანობის გაშლა, სკოლების, ბავშვთა სახლებისა და უსახლკაროთა თავშესაფრების გახსნა”. საბჭოთა რეჟიმის მიერ მღვდელი ე. ვარდიძე 6-ჯერ იყო დაპატიმრებული სხვადასხვა ვადით.²

კიდევ ერთი საგულისხმო ფაქტი, 1924 წელს მიხაკო წერეთელი ლონდონში ასრულებს თავის „გილგამეშაინის“ თარგმანს და მას სტამბოლის კათოლიკური სავანის სტამბაში ბეჭდავს.

საბჭოთა ოკუპაციის შემდგომ, განსაკუთრებით კი 30-იან წლებში, კათოლიკურმა ეკლესიამ უდიდესი ზარალი ნახა. ყველა სასულიერო პირი იქნა რეპრესირებული, დახვრეტას გადაურჩნენ ისინი, ვინც 20-იან წლებში იყვნენ დაპატიმრებულები და მღვდლობა შეჩერებულები. აიკრძალა ასირო-ქალდეული და სომხურ-კათოლიკური

1 კვესელავა ი. XX საუკუნის 20-იანი წლების საქართველოს ისტორიის ფურცლები, თბ.: მეცნიერება, 1990, გვ. 96.

2 იქვე, გვ. 98.

ნესის საკრებულოები, ბერ-მონაზვნული ორდენები და კონგრეგაციები, ერთის გარდა, დაიხურა ყველა მოქმედი ტაძარი.

მეორე მსოფლიო ომის დროს კათოლიკეები, პირნათლად იხდიდნენ მოქალაქეობრივ ვალს სახელმწიფოს წინაშე, იბრძოდნენ ომის ფრონტებზე და თავდაუზოგავად შრომობდნენ ზურგში. სამცხე-ჯავახეთის მკაცრი კლიმატის მიუხედავად წლის განმავლობაში სამოსავალს იღებდნენ. ღამ-ღამობით კი ფარულად ასრულებდნენ სავარდის ლოცვებს კოლმეურნეობის სანყობებად გადაქცეულ ტაძრებში.

ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე, მთელს კავკასიაში ერთად-ერთი მოქმედი – თბილისის წმინდა პეტრე და პავლე მოციქულთა ტაძარი – რჩებოდა იმედისა და სულიერების კერად, ათეულობით ათასი ქართველი, სომეხი, პოლონელი, გერმანელი, უკრაინელი, ასირიელი კათოლიკე მორწმუნისათვის.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ნელ-ნელა გამოცოცხლებას იწყებს ურთიერთობა წმინდა საყდართან, 1980 წლის 5-6 ივნისს საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი ილია II ეწვია უწმიდესი პაპს იოანე-პავლე II-ს, ამ ვიზიტმა ხელი შეუწყო ეკლესიათშორისი თანამშრომლობის პერსპექტივებს. 1987 წელს, როდესაც თურქულ პრესაში გაჟონა ინფორმაციამ, სტამბოლის ქართული კათოლიკური სავანის პრობლემების შესახებ, საქართველოს ხელისუფლება თხოვნით მიმართავს თბილისის კათოლიკური ტაძრის წინამძღვარს მამა იან სნეჟინსკის, რათა მას დახმარების აღმოჩენის მიზნით, ეშუამდგომლა სტამბოლის კათოლიკურ მისიასთან.

1989 წელს, ივნისში დამოუკიდებლობის გზაზე მყოფი საქართველოსათვის საერთაშორისო თანადგომის აღმოჩენის მისიით, თბილისს ესტუმრა ნობელის პრემიის ლაურეატი, მოწყალეების ორდენის დამარსებელი დედა ტერეზა კალკუტელი. დედა ტერეზა დაესწრო მსახურებას სიონის ტაძარში, შეხვდა ეროვნული მოძრაობის ლიდერებს ზვიად გამსახურდიასა და მერაბ კოსტავას. 1991 წელს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ თბილისს ესტუმრა და დამოუკიდებლობის გზაზე მდგარი საქართველოს მხარდაჭერა გამოხატა ვატიკანის სახელმწიფო მდივანმა კარდინალმა აგოსტინო ვაზაროლიმ.

ალბათ, ერთ-ერთი მძიმე პერიოდი საქართველოს კათოლიკეებისათვის 80-იან 90-იანი წლების მიჯნაა, როდესაც გარდამავალი პერიოდისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური ქაოსის დროს, ისტორიულად კათოლიკური ხუთი ტაძარი: ქუთაისში, გორში, ბათუმში, სოფელ უდესა და ივლიტაში (რომლებიც მართალია 1937 წლიდან, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ჩამორთმეული იყო, მაგრამ გასული საუკუნის 80-წლებიდან, კათოლიკე მორწმუნეები სახელმწიფო დო-

ნეზე ითხოვდნენ მათ დაბრუნებას), ფარულად გადაცემულ იქნა დომინანტი ეკლესიისათვის. სამწუხაროდ ქუთაისსა და გორში არა ყოფილი ტაძრების დაბრუნებას, არამედ სანაცვლოდ ახალი ტაძრების აგების ნებართვასაც არ აძლევენ ადგილობრივ კათოლიკე მრევლს.³

უნდა აღინიშნოს, რომ 1988-90 წლებში, საბჭოთა კავშირის რელიგიების საბჭომ, სახელმწიფო რეგისტრაციაში გაატარა რომის კათოლიკე რელიგიური გაერთიანებები ახალქალაქის რაიონის სოფელ ტურცხში, ასპინძის რაიონის სოფელ ხიზაბავრაში, ადიგენის რაიონის სოფელ არალში, ახალციხის რაიონის სოფლებში: ვალე, წყალთბილა და ივლიტა. ამ რელიგიურ გაერთიანებებს ასევე მუდმივად და უსასყიდლოდ გადაეცათ ამავე სოფლებში მდგარი კათოლიკური სატაძრო ნაგებობები. თუმცა 1991 წელს, ადგილობრი ხელისუფლების მხარდაჭერით, სოფელ ივლიტაში ტაძარი ადგილობრივმა მართლმადიდებელებმა დაიკავეს.⁴

1992 წელს, ვატიკანი იყო რიგით მერვე სახელმწიფო რომელმაც აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და აღიარებიდან სულ მალე დააფუძნა თბილისში თავისი სადესპანო და რომელიც იურისდიქციით მთელ სამხრეთ კავკასიას მოიცავს. ამავე პერიოდიდან კათოლიკური საქველმოქმედო ორგანიზაცია „კარიტასი“ ფართო მასშტაბის საქველმოქმედო საქმიანობას შლის საქართველოში. გასული საუკუნის 90-იან წლებში „კარიტასისა“ და სხვა კათოლიკური ორგანიზაციების მიერ გამოგზავნილი ასეულობით ტონა ჰუმანიტარული ტვირთი, სამოქალაქო ომისა და ეკონომიკური კრიზისის გამო უმძიმეს ვითარებაში ჩავარდნილი მოსახლეობისათვის ჰაერით აუცილებელი იყო.

საქართველოს მთავრობის თხოვნით, 1996 წლიდან კი თბილისის ნაძალადევის რაიონში, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობისათვის ამოქმედდა წმინდა კამილოს ორდენის სამედიცინო პოლიამბულატორია. წმინდა საყდრის სადესპანოს დაფინანსებით ათეულობით ახალგაზრდა გაიგზავნა სასწავლებლად უცხოეთის უნივერსიტეტებში. ქართულ ენაზე ითარგმნა და გამოიცა სამეცნიერო და სასწავლო ლიტერატურა. „საქართველოს კარიტასი“ წლების მანძილზე ზრუნავს უსახლკარო ბავშვების რეაბილიტაციისათვის. ვინაიდან ბენეფიციარების უდიდესი ნაწილი მართლმადიდებელია, მათთვის „კარიტასის“ დაფინანსებით ნაძალადევის რაიონში აიგო და საქარ-

3 ნ. ბარდაველიძე, არ ინდომო შენი თვისტომის სახლი, ჟურ. „სოლიდარობა“, N3 (12) 07, 2007, გვ. 36.

4 შემდგომ მიღწეული კომპრომისული შეთანხმებით, ივლიტას ტაძარში კათოლიკე მორწმუნეებს მისცეს ნება სასულიერო პირის გარეშე ჩაატარონ ლოცვები.

თველოს საპატრიარქოს საჩუქრად გადაეცა სატაძრო ნაგებობა. წლებია „საქართველო კარიტასი“ ეზოში აგებულ ტაძარში, მართლმადიდებელი მღვდელი ასრულებს საღვთო ლიტურგიას და ბენეფიციარებსა და უბნის მკვიდრ მორწმუნე მართლმადიდებლებს საშუალება აქვთ ახლად აგებულ კოხტა ტაძარში დაესწრონ მსახურებას.

ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქალაქში, კათოლიკე ეკლესიის მიერ ქართველ ემიგრანტთა მართლმადიდებელ საკრებულოებს უსასყიდლოდ გადაეცათ კათოლიკური სატაძრო ნაგებობები, სადაც წლებია ქართულ ენაზე მართლმადიდებლური ლიტურგიები აღესრულება და სამშობლოდან მოშორებულ ასეულობით ემიგრანტს საშუალება აქვს ზიარებაც მიიღოს და უქმე დღეებში შეხვდეს თანამემამულეებს, იურთიერთოს მათთან. კათოლიკეთა მიერ გადმოცემული ტაძრები, წმინდა რელიგიურ დაწინაურებასთან ერთად, ერთგვარი ქართული კლუბის ფუნქციასაც ითავსებენ და საშუალებას აძლევენ, წლობით ოჯახებს მონყვეტილ ადამიანებს, ცოტა ხნით მაინც, მშობლიურ გარემოში იგრძნონ თავი.

ქართველი ემიგრანტების დახმარებისა და თანადგომისათვის ყოველთვის ღიაა ტრაპიზონის კათოლიკური მონასტრის კარი. ეს ერთად-ერთი მოქმედი ქრისტიანული ტაძარია მთელს ამ რეგიონში და მისი მღვდელმსახურები საკუთარი სიცოცხლის ფასადაც კი დახმარებას უწევენ სხვადასხვა ყოფითი პრობლემების წინაშე აღმოჩენილ ქართველ ემიგრანტებს.

საქართველოს და განსაკუთრებით მესხეთის მიმართ თავისი უანგარო დახმარებით გამოირჩეოდა სტამბოლში მცხოვრებ კათოლიკეთა თემის თავკაცი სიმონ ზაზაძე. დღეს ამ ტრადიციას აგრძელებენ მისი შვილები: ნატალი, პაოლინა და პოლ (პავლე) ზაზაძეები, მათი ფინანსური დახმარებით მიმდინარე წელს, პირველად გამოიცა უცხოეთში დაცული და მეცნიერთათვის უცნობი, ქართველ კათოლიკეთა მოღვაწეობის ამსახველი ისტორიული დოკუმენტები. ზაზაძეების ოჯახის დამსახურებაა, რომ ბოლო წლებში სტამბოლის მერია ისევე ზრუნავს და იცავს ქართული კათოლიკურ სავანეს, როგორც სხვადასხვა კონფესიის ისტორიულ ნაგებობებს.⁵

სტამბოლის კათოლიკური ტაძარი, ქრისტიანული ეკლესიათმორისო ურთიერთობის კიდევ ერთ თვალსაჩინო მაგალითს გვაჩვენებს. წლებია ტაძარი და მისი კომპლექსის ნაწილი ეთმობა სტამბოლელ

5 სიმონ ზაზაძის მეცენატობით გარემონტდა და კეთილმოეწყო სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეორე კორპუსი, სადაც არსებულ მთავრ საკონფერენციო დარბაზს, მესხეთში დაბადებული და შემდგომ, წლების მანძილზე სტამბოლის კათოლიკური სავანის სამრევლო საბჭოს ხელმძღვანელის, პავლე ზაზაძის სახელი მიენიჭა.

ქართველ პროტესტანტებს, ყოველ კვირა ტარდება პროტესტანტული მსახურება ქართველი ემიგრანტებისათვის, მოქმედებს ბავშვთა ცენტრი, სადაც კონფესიის მიუხედავად ყველა ემიგრანტის შვილებს, რომელთათვისაც როგორც თურქეთის არამოქალაქეებისათვის, უფასო სწავლების პროგრამა არ ვრცელდება, ჰქონდეთ საშუალება ქართულ ენაზე განათლების მინიმუმის მიღებისა.

უახლესი საქართველოს ისტორიაში, ქართველ კათოლიკეთა მოღვაწეობის კიდევ ერთი მხარე, რომელიც შედარებით ნაკლებად არის შესწავლილი, ქვეყნის თავდაცვის სფეროა. გასული საუკუნის 90-იან წლებში, საქართველოს ტერიტორიული ერთიანობისათვის წარმოებულ ბრძოლებში, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონში, მრავალმა კათოლიკე სამხედრო მოსამსახურემ გამოიჩინა თავი. რიგითებთან ერთად ათეულობით ოფიცერი ეწეოდა სამხედრო სამსახურს და მათ შორის ორს გენერლის მაღალი ნოდება მიენიჭა. საქართველოს სამხედრო ძალების ახალციხის მოტომსროლელ ბრიგადაში, წლების განმავლობაში პირადი შემადგენლობის საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ნაწილი კათოლიკეებს შეადგენდა. გასული საუკუნის 90-იან წლებში, თავდაცვის სამინისტროში მაღალი პოსტები ეკავათ კათოლიკე აღმსარებლობის სამხედრო მოსამსახურეებს, რომლებიც მოკრძალებულად და პირნათლად ასრულებდნენ თავიანთ სამსახურებრივ მოვალეობებს.

2008 წლის აგვისტოს ომის დაწყებისთანავე, რომის პაპი ბენედიქტე XVI მკაცრად აკრიტიკებდა რუსეთის აგრესიას და მოუწოდებდა მათ მთავრობას შეეწყვიტა აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ. 2008 წლის აგვისტოში, პაპმა სამი მიმართვა გააკეთა საქართველოში მშვიდობის დასაცავად და ლტოლვილთა დასაბრუნებლად. მარტო აგვისტოს თვეში, მხოლოდ იტალიის ეპისკოპოსებმა მილიონი ევროს შემოწირულობა გამოგზავნეს გორის რეგიონში ლტოლვილთა დასახმარებლად. ჰუმანიტარულმა დახმარებებმა შემდგომ უფრო ფართო მასშტაბი მიიღო.

აგვისტოს თვიდანვე, საქართველოში წმინდა საყდრის ნუნციუსი, უშუალოდ იყო ჩართული მატერიალური დახმარების მოძიებისა და ლტოლვილთათვის განაწილების პროცესში. საბრძოლო მოქმედებების დასრულებისთანავე არქივისკოპოსი კლავდიო გუჯეროტი იტალიაში გაემგზავრა, რათა უშუალოდ მიენვდინა ხმა წმინდა საყდრისა და კათოლიკე მწყემსმთავრებისთვის, საქართველოში დატრიალებული ომის საშინელებების შესახებ.

2008 წლის სექტემბრის დასაწყისიდან კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებული საქველმოქმედო ორგანიზაცია „საქართველოს კარიტასი“, სხვადასხვა ქვეყნების „კარიტასების“ მატერიალური და

ფინანსური მხარდაჭერით, აქტიურად ჩაება რუსეთის ოკუპაციას გამოქცეული ლტოლვილების დახმარების საქმეში.

პაპ ბენედიქტეს დამსახურებად უნდა იქნეს მიჩნეული, რომ 2010 წლიდან, ლათინური ამერიკის სახელმწიფოებმა, რუსეთის ზენოლის მიუხედავად, აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკების არალიარების პოლიტიკას დაუჭირეს მხარი. რომის პაპების ბენედიქტე XVI-სა და შემდგომ ფრანცისკე მიერ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და ჩვენი ქვეყნისადმი სოლიდარობის გამოხატვისათვის, თავისი მაღლიერება საჯარო განცხადებებში არაერთგზის განცხადეს საქართველოს მესამე და მეოთხე პრეზიდენტებმა.

საქართველოსადმი საერთაშორისო მხარდაჭერისა და სოლიდარობის აქტად უნდა ჩაითვალოს რომის პაპების ვიზიტები საქართველოში 1999 და 2016 წლებში. ეს ვიზიტები ისტორიული მნიშვნელობისაა, რადგან ორივე პაპისთვის ეს იყო პირველი სტუმრობა პოსტსაბჭოთა სივრცეში და ხელს უწყობდა ჩვენი ქვეყნის საერთაშორისო ცნობადობის ამაღლებას.

წერილი მსურს დავასრულო 2016 წლის 30 ოქტომბერს, პაპ ფრანცისკეს მიერ საქართველოს პრეზიდენტთან შეხვედრის დროს წარმოთქმული სიტყვებით: „საქართველოში კათოლიკე ეკლესიას საუკუნეების მანძილზე შეჰქონდა თავისი დიდი წვლილი საზოგადოების განვითარების ყველა სფეროში. ვიმედოვნებ, რომ იგი კვლავაც შეიტანს თავის ბუნებრივ წვლილს ქართული საზოგადოების ზრდაში, ჩვენი საერთო ქრისტიანული ტრადიციების დამონმების, უპოვართა სასიკეთოდ განეული ძალისხმევის გზით და უძველეს ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და ქვეყნის სხვა რელიგიურ საკრებულოებთან განახლებული დიალოგისა და განმტკიცებული ურთიერთობების მეშვეობით“.⁶

Nugzar Bardavelidze

Catholic Church and 100 Years of Declaring Independence of Georgia

From the very beginning of the First World War, political parties in Georgia were trying to define the post-war foreign policy. One of the headquarters of the “Independence Committee of Georgia”

6 პაპის ვიზიტი საქართველოში, ჟურ. „საბა“, N10 (250), 2016, გვ.6.

was located in the Catholic Cathedral of Istanbul. There was also a flat "Georgian Legion Committee". „Georgian Legion" awarded for help The priests Pio Balidze and Shalva Vardidze, with the Order of Queen Tamara.

During the existence of the Democratic Republic of Georgia, Catholics participated in the process of restoration of Georgia's independence, serving in the armed forces, and actively participated in maintaining territorial integrity of the country. The largest part of the industrialists in Georgia was a member of the Catholic community, and they have had extensive economic ties with the Europeans for centuries. Georgian Catholics were outstanding in science, education and arts. After Independent Georgia and Sovietization, Catholics played a distinct role in the history of Georgia.

It is noteworthy that in 1921, the Georgian government, which emigrated to emigrate (about 600 people, along with their families and accompanying persons), as well as the whole Georgian treasure, was buried in Istanbul's Catholic cathedral. The Savannah fathers helped them with the necessary documents and French visas. During the Soviet regime, for half a century, St. Peter and St. Paul Church was the only Catholic Church in the whole Caucasus, which remained a refuge of hope and spirituality, tens of thousands of Georgians, Armenian, Polish, German, Ukrainian and Assyrian Catholics.

From the 80s of the last century, the relationship began to slowly begin with the Holy See. On June 5-6, 1980, Catholicos- Patriarch of Georgia Ilia II visited the Pope John Paul II, this visit helped the prospects of inter-sectarian cooperation. In 1989, in Tbilisi, with the mission of detection of international support for Georgia, Mother Teresa Calculus visited Tbilisi. Mother Teresa attended the service in the Sioni Cathedral, met with leaders of the national movement Zviad Gamsakhurdia and Merab Kostava. After announcing independence in 1991 he visited Tbilisi and expressed support for Georgia, Vatican Secretary of State Cardinal Agostino Casaroli.

In 1992, the Vatican was the eighth state that recognized Georgia's independence and soon recognized its embassy in Tbilisi, which encompasses the entire South Caucasus through jurisdiction.

From the same period, the Catholic charity organization "Caritas" removes a wide range of charitable activities in Georgia. Since 1996, the medical polyambulator of the Holy Camille Order has been activated for socially vulnerable population in Nadzaladevi district.

And another area that is less commonly studied. In the 90s, many Catholic military servicemen in Abkhazia and Tskhinvali region have demonstrated their battles for territorial integrity of Georgia. Together with the rank of dozens of officers were engaged in military service. They were awarded the rank of general.

As soon as the August 2008 war broke out, Pope Benedict XVI strictly criticized Russia's aggression and urged their government to stop aggression against Georgia. In August, the Pope made three addresses to protect peace in Georgia and to return refugees. In August alone, only Italian bishops sent a million euro donations to help refugees in the Gori region. Pope Benedict's merit should be considered that since 2010, Latin American states, regardless of Russia's pressure, are in Abkhazia and so-called South Ossetia's non-recognition policy was supported.

The Pope's visit to Georgia in 1999 and 2016 should be considered as an international support and solidarity act to Georgia. These visits are of historic importance, because it was the first visit to both the Pope in the post-Soviet space and helped to increase the international awareness of our country.

წმინდა იოსების კათოლიკური ეკლესია სოფელ არალში

სოფელი არალი სამცხე-ჯავახეთში მდებარეობს და დღეს ადიგენის მუნიციპალიტეტის შემადგენლობაშია. სოფელს საინტერესო და დიდი ისტორია აქვს. ამას მის ტერიტორიაზე დღემდე შემორჩენილი არაერთი ისტორიული ძეგლი, მათ შორის, სალოცავები მეტყველებს. სოფელი არალი ისტორიულ წყაროებში უკვე XVI საუკუნიდან იხსენიება, კერძოდ, „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“.

დღეისათვის სოფელში ოთხი ეკლესია და ეკლესიის ნანგრევია შემორჩენილი. აქედან ორი კათოლიკური სალოცავი ყოფილა. ესენია შუა სერზე მდებარე პავლე მოციქულის სახელობის ეკლესიის ნანგრევები და სოფლის ცენტრში მდგარი წმინდა იოსების სახელობის ეკლესია, სადაც წირვა-ლოცვა ეკლესიის დახურვამდე სომხური ტიპიკონით სრულდებოდა. ეკლესიის სამრეკლოზე არსებული წარწერა გვამცნობს, რომ სამრეკლო 1861 წელს გაკეთდა. ამ მონაცემზე დაყრდნობით, ისტორიკოსები ვარაუდობენ, რომ ეკლესიის მშენებლობაც 1861 წელს უნდა დასრულებულიყო.

ზაქარია ჭიჭინიძის გადმოცემით, ქართველმა კათოლიკეებმა ახალი ეკლესია XVIII საუკუნის ბოლოს დანგრეული ეკლესიის ქვებითა და სხვა მასალით ააგეს, მაგრამ ის კარგად გაკეთებული არ აღმოჩნდა და მალევე გამოუსადეგარი გახდა.

მრევლი იძულებული გახდა, ახალი ეკლესიის მშენებლობაზე ეფიქრა. ეკლესიის ასაგები ადგილი ვინმე ფირალიშვილისაგან შეიძინეს და ეკლესიის მშენებლობა 1857 წელს დაიწყო. ეკლესიის ასაშენებლად ღელედან ამოტანილი ქვები, ძველი ირემას ეკლესიის და მის გარშემო არსებული საფლავის ქვები გამოიყენეს. ეკლესიის მშენებლობა 1861 წელს დასრულდა. მის აღმოსავლეთ სარკმელზე იყო წარწერა ქართულად „მამაო იოსებ, შეგვენიე“. სამწუხაროდ, წარწერა დღეს აღარ იკითხება. სამრეკლოს მშენებლობა ვინმე ბაღდოშვილი ქალის ფულადი დახმარებით 1864 წელს დასრულდა.

ირემას ეკლესია, რომლის კედლის ქვები და მის გარშემო არსებული საფლავის ქვები ახალი ეკლესიის მშენებლობისას გამო-

იყენეს, ადრეულ ეპოქაში იყო აგებული. მის ქოშაში ჩატანებული ძველი ქართული – ნუსხა-ხუცურით შესრულებული წარწერიანი ქვა, მკვლევართა აზრით, VII საუკუნით თარიღდება.

წმიდა იოსების ეკლესიის ზარის შესახებ საინტერესო გადმოცემა არსებობს. ამ გადმოცემის მიხედვით, გოდერძის უღელტეხილზე ყოფილა ზარი. ვინმე იქაურს უთქვამს ამ ზარის არსებობის შესახებ და მისივე დახმარებით ჩუმად გადმოიტანეს და სამრეკლოზე დაკიდეს.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, როგორც ყველგან, წმ. იოსების ეკლესიის ზარიც ჩამოხსნეს და გადაადნეს.

ეკლესიის ეზოში ხუთი საფლავის ქვა არის წარწერებით.

პირველ ქვაზე ვკითხულობთ: „განსვენება საუკუნე მიაწიქე უფალო პეტრე მარტიროზის ძეს აპატრალიოზის სულსა. შობ. 1847 წ. გან. 1874 წ.“.

მეორე საფლავის ქვის წარწერაა: „საფლავსა ამასა შინა განისვენებს სოფ. ვარგაველი მღვდელი პავლე ლაზარაშვილი. წამკითხველნო, გთხოვთ შენდობა ბრძანოთ. დაიბადა 1829 წ. გარდაცვალა 1894 წ.“.

მესამე წარწერა ტერპოლოს ბალიხოვს ეკუთვნის: „საფლავსა ამასა შინა განისვენებს მღვდელი ტერპოლოს ი. ბალიხოვი. პატივცემულო წამკითხველნო, გთხოვთ უმორჩილესად, უფალს შემავედროთ“.

მეოთხე საფლავის ქვის წარწერაა: „შენ გესავ, უფალო, არა შეგრცხვეს უკუნისამდე“, ხოლო მეხუთე საფლავის ქვა ადგილობრივ ვინმე ანტონ პეტრეს ძეს აკოფაშვილს ეკუთვნის (1831-1919 წწ), რომლის საფლავიც დღეს, ეკლესიის რესტავრაციის შემდეგ მის შიდა სივრცეშია მოქცეული.

ზ. ჭიჭინაძის მოწმობით, XIX საუკუნის ბოლოს „ეკლესიას ძველი ხატები, ნივთები, კონდაკი ანუ ხელით ნაწერი წიგნები ქართული, თვინიერ დაბეჭდილების გარდა, სხვა არაფერი აქვს. ეკლესიას დღეს განაგებს სომხის გვარის და სომხის კათოლიკის ტიპიკონზევე მდგარი მოძღვარი. წირვა-ლოცვა, მცირე რამ ქართულის ლოცვების გარდა, მთლად სომხურად სწარმოებს, თვით ქადაგებაც კი“.

საქართველოში ბოლშევიკური ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ყველა კათოლიკური სალოცავი, გარდა თბილისში არსებული წმიდა პეტრესა და პავლეს კათოლიკური ტაძარისა, დაიხურა. შედარებით მყარად ნაგები ეკლესიები საწყობებად გამოიყენეს და მეტ-ნაკლებად ყურადღებას აქცევდნენ. მიტოვებული ეკლესიების დიდი ნაწილი დაინგრა. სოფელ არლის

ცენტრში მდებარე წმინდა იოსების ეკლესია, როგორც მყარად ნაგები, საწყობად აქციეს, სადაც სათესლე მარცვალს ინახავდნენ. რაც შეეხება პეტრე მოციქულის სახელობის ეკლესიას, ის უყურადღებობის გამო ჩამოიქცა. მოგვიანებით, მეოცე საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან ეს ეკლესია სახელდახელოდ მარტივად გადახურა სოფლის მოსახლეობამ და ჩუმად იქ დადიოდნენ სალოცავად.

გასული საუკუნის 80-იან წლებში სოფლის მოსახლეობამ თხოვნით მიმართა რომის საყდარს, რომ ეკლესიაში წირვა-ლოცვა აღმდგარიყო და ამისათვის მოძღვარი გამოეგზავნათ. 1989 წლამდე სოფელ სხვილისიდან კათოლიკე სომეხი მღვდელი ამოდიოდა და კვირაში ერთხელ ატარებდა წირვას. 1992 წლიდან კი წმინდა იოსების სახელობის კათოლიკურ ეკლესიაში წირვა ქართულ ტიპიკონზე აღევლინება.

ტაძარს დღესდღეობით დაკარგული აქვს პირვანდელი სახე, რადგან 2011 წელს მოხდა მისი სრული რესტავრაცია. სწორედ ამ პერიოდში ჩამოიტანა იმ დროისთვის იქ მოღვაწე მოძღვარმა, მიხეილ სურმაჯამ იტალიიდან წმინდა მარიამის ქანდაკება, რომელიც ტაძრის ეზოში დააბრძანა.

1992 წლიდან სოფელს საკუთარი მოძღვარი ჰყავს. პირველი მღვდელი იყო ბერნარდინე სვიტერსკი, რომელიც 2003 წლამდე მოღვაწეობდა. 2003-2008 წლებში იგი შეცვალა მამა იეჟი შიმეროვსკიმ; 2008-2015 წლებში მსახურობდა მიხეილ სურმაჯამ, 2013 წლიდან კი – დარიუმ კომადოვსკი, 2015 წლიდან აქ მოძღვარი იყო მამა ზურაბ კაკაჩიშვილი, ბოლო ხანს კი – ადგილობრივი მღვდელი მამა მერაბ ტატალაშვილი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. დ. ბერძენიშვილი, ჯავახეთი, თბ., 1998.
2. გ. ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, თბ., 1992.
3. ზ. ჭიჭნაძე, კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში, თბ., 1904.

St. Joseph's Catholic Church of in the village of Arali

The village has very interesting history. It can be concluded from many historical monuments still preserved in the village including the religious shrines.

Today there are four churches and ruins of the church in the village. It seems that two of them were catholic chapels. One of them in ruins, Apostle Poul's Church, stands in the hill and another one St. Joseph's Church is situated in the centre of the village.

Nowadays the church has lost its original face, as it was totally restored in 2011. It was the period when Mikhael Surmava, who was working there, brought the statue of Saint Mary from Italy and placed it in the Church Yard.

Since 1992 the village has its own priest. The first priest was Bernardine Svitsky, who worked there till 2003, In 2003-2008 there was priest Ieji Shimerovski, In 2008-20015- Mikheil Surmava and since 2013 Darium Komadovski. At present Georgian Catholic priests Zurab Kakachishvili and Merab Tatalashvili act here.

ქართველ კათოლიკეთა ცხოვრების ფურცლები

კათოლიკე მისიონერები იმერეთის სამეფო კარზე დიდი ყურადღებითა და თანადგომით სარგებლობდნენ. იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-მ საეკლესიო მსახურებისათვის ქრისტიეფორე კასტელს (1644-1646 წწ) წმინდა სოფიის ეკლესია მისცა. ამასთან დაკავშირებით მიქელ თამარაშვილი აღნიშნავდა: „პატრმა (ქრისტიეფორე კასტელმა) სთხოვა მეფეს, სამეფო ქალაქ ქუთაისში დაემკვიდრებინა თავისი ბინა. მეფემაც საბუთის ქალაღლით მისცა დიდათ შესანიშნავი წმინდა სოფიის ეკლესია და რამდენიმე სახლი თავის პალატთან ახლოს. რა დაისაკუთრა მშვენიერი ეკლესია, მორთო იგი ლათინურ წესზედ, დაიწყო ქადაგება და საეკლესიო წესების აღსრულება“ (მითითებულია წიგნიდან: კვარაცხელია 1999:88).

კათოლიკობის გავრცელების ერთ-ერთ ხელისშემწყობ პირობად მეფის თანადგომასთან ერთად მიჩნეული იყო იმერელთა შემწყნარებლური ხასიათი ამ სარწმუნოების მიმართ. პ. გნილოსაროვი მიუთითებდა, რომ „იმერელთა საუკეთესო თვისებებს უნდა მიენეროს აგრეთვე რელიგიური შემწყნარებლობა და უცხოელებისადმი ფანატიზმის უქონლობა. თავიანთი რელიგიური რწმენის სიმტკიცის მიუხედავად, მათ არასოდეს არ უდევნიათ სხვა რწმენისანი. პირიქით, XVII საუკუნის დასაწყისში ტეათინელთა ორდენის კათოლიკე ბერებმა უფლება მიიღეს დასახლებულიყვნენ იმერეთში და ხალხი კათოლიკურ რწმენაზე მოექციათ“ (მითითებულია წიგნიდან: კვარაცხელია 1999:88).

რწმენის თავისუფლებაზე გაზეთ „ჩვენი ქვეყანა“-ს ფურცლებზე დაბეჭდილი ინფორმაციაც მიუთითებს: „ქუთაისის გუბერნატორის წინაშე შუამდგომლობა აღძრეს ქუთაისის მცხოვრებმა სალომია ჩიქოვანმა და მარიამ ინაკავაძემ, რათა მათ ნება დართონ მიიღონ პირველმა კათოლიკეთა, ხოლო მეორემ გრიგორიანთა სარწმუნოება“ („ჩვენი ქვეყანა“ 1908).

XVII საუკუნის 60-იანი წლებიდან იმერეთში ჩამოვიდნენ კაპუცინები, რომლებიც აქტიურად ჩაებნენ საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ საქმიანობაში. ყურადსაღებია „ქართველ კათოლიკეთა დელეგატებისა და დროებით აღმასრულებელ კომიტეტის ნევრთა კრების“ გადანყვეტილება: „აპრილის 27 ქართველ კათოლიკეთათვის ისტორიულ დღეთ ჩაითვლება. ამ დღეს ქართ-

ველ კათოლიკეთა დელეგატებმა დიდი საეკლესიო საკითხი გადასწყვიტეს. ეკლესიის გალავანში თავი მოიყარეს საქართველოს სხვა და სხვა კუთხიდან მოსულმა დელეგატებმა. სულ მოგროვდა 49 დელეგატი, დროებითი აღმასრულებელი კომიტეტი და დიდძალი ხალხი. საქმე ვედრებით დაიწყო. წირვას დაესწრნენ საქართველოს კათალიკოსის მოსაყდრე ყოვლად უსალმდებლოესი ლეონიდე და ეპისკოპოსნი ანტონი და პიროსი... განსახილველია საკითხები: 1) აღდგენა საეპისკოპოსო კათედრისა თბილისში, 2) დასახელება კანდიდატებისა ეპისკოპოსის კათედრაზე და 3) შემუშავება ტიპიკონისა. ამ ქართველ ტიპიკონის შესახებ დელეგატებმა საქართველოს ყველა კუთხის მრევლთაგან წარმოადგინეს ოქმები, ყველამ გადაჭრით მოითხოვა, იქნას ლათინური ტიპიკონი ქართულად ნათარგმნი“ („ჩვენი ქვეყანა“ 1908).

ამ ინფორმაციით ირკვევა, რომ ქართველი კათოლიკეები, რომლებიც უკანონოდ ემორჩილებოდნენ ტერ-აბრამიანს, დიდი ხანია ცდილობენ ლათინურ წესზე გადასვლას. ქართველი კათოლიკენი აღარ დაემორჩილებიან მას და არც სურთ გრიგორიანთა მმართველობაში ყოფნა. ამასთან დაკავშირებით კრებამ დაადგინა, რომ პაპის დეკრეტის თანახმად ქართველი კათოლიკენი სარატოვის ეპისკოპოსის კესლერის დაქვემდებარებაში გადაიყვანონ.

ზაქარია ჭიჭინაძის გადმოცემით: „ლათინის პატრები ვისაც კი დაუკავშირებდნენ კათოლიკურ სარწმუნოებას, მერე მასზედ მეცადინეობდნენ ყოველნაირ მხრივ, რომ თავის მორწმუნე სხვა სახითაც დაენიანაურებინათ, იგი ქართველებზედ (იგულისხმება მართლმადიდებლები) და სომხებზედ წინ მდგარიყო, რომ მერე მის საშუალებით უფრო კაი მაგალითი დათესილიყო“ (მითითებულია წიგნიდან: კვარაცხელია 1999:88).

ყოველთვის გამოირჩეოდნენ ქუთაისელი კათოლიკე ქართველები: უპირველესად, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების თავმჯდომარე, ქუთაისის თავად-აზნაურთა გიმნაზიის დირექტორი იოსებ ოცხელი. ასევე, ქართველ მეცნიერ-ბიზანტინოლოგი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა სიმონ ყაუხჩიშვილი; ქართული ეროვნული საკომპოზიტორო სკოლის ფუძემდებელი, ქართველი კომპოზიტორი, დირიჟორი, საქართველოს სახალხო არტისტი ზაქარია ფალიაშვილი; თეატრის ცნობილი მხატვარი პეტრე ოცხელი; კინოთეატრ „რადიუმის“ დამაარსებელი პავლე მეფისაშვილი; ცნობილი მედიკოსები: პროფესორი სიმონ ხეჩინაშვილი, ივანე და პეტრე კოკოჩაშვილები; მიხეილ და სტეფანე ბეთანოვები და სხვა.

კათოლიკე მისიონერებისა და ქართველ კათოლიკეთა ერთ-ერთ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს იმერეთში სამკურნალო საქმის დანერგვა და მისი განვითარება, სააფთიაქო საქმის აღორძინება, მცირე სანარმო-ფაბრიკების დანერგვა და უცხოეთის ქვეყნებთან სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარება. ქუთაისელი კათოლიკეები, ასევე, გამოირჩეოდნენ ქალაქის კულტურულ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში თავისი აქტიურობით.

ქუთაისელ ქართველ კათოლიკეთა შორის უნდა გამოვყოთ მარიამ ყაუხჩიშვილი, რომელიც სიახლის მაძიებელი პედაგოგი გახლდათ. მისი მიზანი იყო იაკობ გოგებაშვილის ტრადიციებისათვის შეერწყა ევრო-ამერიკული ტიპის სკოლამდელი და სკოლის შემდგომი სასწავლო-სააღმზრდელო სწავლების პროგრამები, რათა მომავალი თაობისათვის ჩაენერგა მოვალეობისადმი ისეთი დამოკიდებულება, რომ გულწრფელად მომსახურებოდნენ თავიანთ სამშობლოს, საზოგადოებას.

მარიამ ყაუხჩიშვილი პეტერბურგში გაეცნო საბავშვო ბაღების მუშაობას და 1908 წელს ქუთაისში დაარსა პირველი სკოლამდელი დაწესებულება, რომელიც ცნობილი გერმანელი პედაგოგის ფრიდრიხ ფრებელის სისტემის მიხედვით მოაწყო. ხოლო ჟენევის უნივერსიტეტის პედაგოგიური კურსების წარმატებით დამთავრების შემდეგ საგანმანათლებლო სისტემაში მეორე დიდი რეფორმაც განახორციელა.

ეს იყო ისეთი ტიპის სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემის დანერგვა ქუთაისის სკოლაში, როგორც არსებობდა ამერიკის შეერთებული შტატების სკოლებში. ამ პროგრამას იგი ჯერ კიდევ ყოველთვიურ სამეცნიერო, პედაგოგიური და სალიტერატურო ჟურნალ „განათლების“ ფურცლებზე გაეცნო. სტატიაში „ქალ-ვაჟთა ერთად სწავლება“ ამერიკის შეერთებულ შტატებში იგი წერდა: „coeducation“ თავდაპირველად წარმოიშვა „თავისუფალ ამერიკაში“ მის „თავისუფალ ბავშვებისათვის“. ხალხის განათლების ყოველ საფეხურზე ქალ-ვაჟთა ერთად სწავლება არის დამახასიათებელი თვისება ჩრდილო ამერიკის შეერთებულ შტატებისა. ამერიკელები ორივე სქესის წარმომადგენლების ერთად სწავლებას უყურებენ არა როგორც შემთხვევით ფაქტს, რომელიც გამოწვეულია ხელ-მოკლეობის გამო, არამედ, როგორც აღზრდისა და განათლების ერთ ძირითად პრინციპს. მათ ეკუთვნის ამ საკითხის, როგორც თეორიულად გამოკვლევის თაოსნობა, აგრეთვე მისი პრაქტიკულად განხორციელება“.

1908 წელს ქალ-ვაჟის ერთად სწავლების შემოღება, ამ შეხედულებათა ხმამაღლა გამოხატვა და მისი პრაქტიკულად განხორციელება მეტად თამამი ნაბიჯი იყო.

მარიამ ყაუხჩიშვილი ასევე მზრუნველობდა ქუთაისის ახლო სოფლებიდან ჩამოსულ ახალგაზრდებზეც, რომლებსაც სწავლის ქირიდან ათავისუფლებდა. ღარიბ მოსწავლეთა უფასოდ სწავლა-განათლების მიღების საქმეში მან ქუთაისის ფართო საზოგადოებაც ჩააბა. ამ მიზნით და მისი უშუალო ინიციატივით ქუთაისში იმართებოდა საქველმოქმედო საღამოები ღარიბ მოსწავლეთა დასახმარებლად, რაც გიმნაზიას საშუალებას აძლევდა სასწავლებლად მეტი მოსწავლე უფასოდ მიეღო.

„ქუთაისის ქალთა კერძო გიმნაზია ისეთივე ყურადღების ღირსია ჩვენი საზოგადოების მხრით, როგორც სააზნაურო გიმნაზია, – წერდა 1911 წლის 1 ივლისს მ. ყაუხჩიშვილზე გაზეთი „კოლხიდა“. და სტატიის ავტორი აქვე აღნიშნავდა: „ამ სასწავლებელში ქართული ენა შემოღებულია სავალდებულო სასწავლო საგნათ ყოველ ქართველ მოსწავლე ქალისათვის და აქვს დათმობილი სამი საათი ყოველ კლასში. ქართულის მასწავლებლებს ევალებათ აგრეთვე საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის სწავლება. სკოლას აქვს გვარიანი ბიბლიოთეკა... ეს იმის მაჩვენებელია თუ რაოდენი პატივისცემითა და სიყვარულით ყოფილა აღჭურვილი თავის ერისადმი სკოლის გამგე. საზოგადოების მოვალეობაა ხელი შეუწყოს და დაეხმაროს ნივთიერათ თუ ზნეობრივათ სკოლის მმართველს, რომელიც მარტო ეწევა სკოლის საქმის წარმოების ჭაპანს.“

ქალთა უფლებებისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლი მ. ყაუხჩიშვილი 1911 წელს ქუთაისში ჩამოყალიბებულ ქალთა საზოგადოების თავმჯდომარედ აირჩიეს. საზოგადოების მიზანი იყო ქალთა შორის საგანმანათლებლო მუშაობის გაჩაღება და მათი აქტიურად ჩაბმა საზოგადოების ფერხულში. მ. ყაუხჩიშვილი სისტემურად გამოდიოდა მოხსენებებით ქალთა კრებებზე, სადაც საუბრობდა მის მიერ გატარებულ რეფორმაზე ქალ-ვაჟთა ერთად სწავლების შესახებ.

მარიამ ყაუხჩიშვილი თავის ლექციებში აღნიშნავდა იმასაც, რომ სკოლასა და ოჯახს უნდა აღეზარდა ბავშვი კანონმორჩილი, რაც სამოქალაქო ცნობიერების ერთ-ერთი ნიშანი გახლდათ. მას დამაჯერებლად მოჰქონდა ილიასეული გაგება ქალებთან თავისუფლებისა და, აგრეთვე, თანასწორობის შესახებ, რომელიც კანონმორჩილების პრინციპს ეყრდნობოდა: „თავისუფლება იგი ყოფა-მდგომარეობაა ადამიანისა... საცა ეგ არ არის, იქ მარტო ძალმომრეობაა, ერთმანეთის თელვაა, ერთმანეთის ჩაგვრა და ძარცვა-გლეჯა. მაშინ ყოფა ადამიანისა ნადირთ ყოფაა და ადამიანი, ეგ კერძი ღვთისა, ნადირად გადაქცეულია“.

საგანმანათლებლო სისტემაში მოღვაწეობასთან ერთად კათოლიკური აღმსარებლობის პედაგოგი აქტიურად იყო ჩაბმული

ქართული დრამატურგიის განვითარებისათვის, თეატრის ცხოვრებათან დაახლოებისათვის, მისი რეალისტური პრინციპების დანერგვისათვის.

მარიამ ყაუხჩიშვილმა ქუთაისში 1885 წლიდან 1894 წლამდე კოტე მესხის რეჟისორობით არაერთი როლი ითამაშა, რითაც იმ პერიოდის ქალებმა ქართულ თეატრში მოღვაწეობით კიდევ ერთხელ დაამტკიცეს საზოგადოებრივ ასპარეზზე ქალთა თავისუფალი მოქმედების შეუზღუდველი უფლება.

მარიამ ყაუხჩიშვილი მიეკუთვნება XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ლირსეულ ქალთა იმ პლეადას, რომელთაც შეძლეს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში აქტიური ჩაბმით საქვეყნოდ სასარგებლო საქმეების კეთება. რაც თავისთავად ქართველი ქალების მაღალ კულტურასა და შეგნებაზე მეტყველებდა.

კიდევ ერთი ფაქტი ქართველ კათოლიკეთა ცხოვრებიდან:

კათოლიკე მისიონერები ასევე დიდ როლს თამაშობდნენ მეორე მსოფლიო ომში ტყვედ ჩავარდნილთა მფარველობის საქმეში. ამ მხრივ ყურადსაღებია ემიგრანტ ნიკოლოზ ჯანელიძის ცხოვრების ფურცლები, რომელიც ვატიკანს უკავშირდება.

1942 წელს ქერჩთან ტყვედ ჩავარდნილი სამტრედიელი ნიკოლოზ ჯანელიძე პატრ მიქელ თარხნიშვილთან მოხვდა, რომელსაც განზრახული ჰქონდა ექვსი ახალგაზრდა ქართველის სასულიერო მოღვაწეობისათვის მომზადება. ამ განძრახვის კეთილშობილება ორი მიზნით განისაზღვრებოდა: ერთი, ქართველი ტყვეების ქვეყნისათვის სასარგებლო საქმეში ჩაბმა და, მეორე, კიდევ ერთი მონასტრის დაარსება. რომში ჩასულ ტყვედ ჩავარდნილ ახალგაზრდებს პირველად ქართველი კათოლიკე ვასო ცათადერაშვილი შეხვდა და ისინი პატრ მიქელ თარხნიშვილს წარუდგინა. მათგან მხოლოდ ნიკოლოზ ჯანელიძე დარჩა რომში. „მამა მიქელი გულზე ატარებდა ქართულ ჯვარს, გულში კი საქართველოს კულტურის სიყვარულს“.

სულიერი მოძღვრის კურთხევით ნიკოლოზ ჯანელიძემ რომში კათოლიკური აღმსარებლობა მიიღო. მ. თარხნიშვილის ხელმძღვანელობით მან დაამთავრა ასპირანტურაც, რითაც ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებში ქართული ენის მასწავლებლობის უფლება მოიპოვა.

მიხეილ თარხნიშვილისადმი პატივისცემა და შეუფასებელი მადლიერების გრძნობა ბოლომდე გაჰყვა ნიკოლოზ ჯანელიძეს. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ მისი პირველი წიგნი „წმინდა ნინოს“ ცხოვრების შესახებ სწორედ მამა მიქელს მიუძღვნა. „ნინო მოციქული“ 1961 წელს

კიტა ჩხენკელის გამომცემლობა „ამირანში“ დაიბეჭდა. ამ მოთხრობილია წმინდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის ანუ გაქრისტიანების ამბავი. წიგნის ანოტაციით ირკვევა, რომ მას გერმანულ თარგმანში ეხმარებოდა პროფესორი მიქელ თარხნიშვილი.

ვატიკანიდან წამოსვლის შემდეგ ნიკოლოზ ჯანელიძე ქართულ ენას ჰამბურგისა და კილის უნივერსიტეტებში ასწავლიდა. იგი კითხულობდა მოხსენებებს და წარმართავდა ქართული ენის შემსწავლელ კურსებს ყველგან, სადაც კი ამის შესაძლებლობა მიეცემოდა. ნიკოლოზ ჯანელიძის თარგმანთა ნუსხაში შედის „ქართული ზღაპრების“, „ქართული სამზარეულოს“, გოგებაშვილის „დედა-ენა“ გერმანელი ბავშვებისათვის, ილიასა და ვაჟას პატარა მოთხრობების თარგმნა და „ვეფხისტყაოსნის“ პროზაული თარგმანი. გერმანული პრესა დიდად აფასებდა ქართველი მოღვაწის კეთილშობილურ საქმიანობას ერთა კულტურული კონტაქტების განმტკიცებაში.

ალსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ შემოკლებული თარგმანი ნიკოლოზ ჯანელიძემ საჩუქრად რომის პაპს მიართვა. პასუხად მადლობის ბარათიც მიიღო: „რომის პაპმა მადლობის წერილიც მოგვწერა. რომის პაპს ვთხოვეთ, საშობაო და სააღდგომო დღესასწაულებზე მისალმების დროს ქართულ ენაზეც მისალმებოდა ქრისტეს მორწმუნეებს. რომის პაპმა სურვილი შეგვისრულა და ქართულ ენაზეც ესალმება ვატიკანიდან ქრისტიანებს.“

რომის პაპის სახელით ვატიკანის სახელმწიფო სამდივნოს მადლობის წერილი მინაწერებთა და პაპის სურათით გადმოსცეს ნიკოლოზ ჯანელიძეს:

„სახელმწიფოს სამდივნო ვატიკანიდან, 19 ივნისი, 1984 წელი.

დიდად პატივცემულო ბატონო ჯანელიძე, სახელმწიფო სამდივნო ადასტურებს თქვენი საყურადღებო წერილისა და მასთან ერთად გამოგზავნილ „ვეფხისტყაოსნის“ პატარა ტომის მიღებას. წმინდა მამა გულითად მადლობას გიძღვნით ამ კავშირისა და პატივისცემისათვის და გულწრფელად გთავაზობთ ღვთის მფარველობასა და მის ბრძნულ წინამძღვრობას თქვენი ცხოვრების მომავალ გზაზე“ („თბილისი“ 1990:5).

ნიკოლოზ ჯანელიძე იყო პირველი ქართველი, რომელმაც ალბერტ შევაიცერის სახელობის პრემია მიიღო. მედლის გადასაცემად იტციპოეში ჩავიდა რომის პაპის წარმომადგენელი, ჯილდო პირადად გადასცა და მიულოცა.

ქართული კულტურის პოპულარიზაციისათვის ნიკოლოზ ჯანელიძე ატარებდა ლექციებს, შეხვედრებს, ეწეოდა ეროვნული მუსიკის პროპაგანდას. გერმანელ ბავშვთა შორის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ჯანესის ქართული ზღაპრების საათი.

ნიკოლოზ ჯანელიძე ქართველი ერის სულიერ ღირსებებს წარმოაჩენდა არამარტო ლიტერატურულ-მეცნიერულ კვლევებში, არამედ საერთაშორისო ხასიათის კონფერენციებშიც. 1986 წელს ჰამბურგში ჩატარებულ აზიისა და აფრიკის ქვეყნების XXXII ინტერნაციონალური კონგრესის სხდომაზე მან მიმოიხილა რა ქართული საეკლესიო ლიტერატურა, საზგასმით აღნიშნა შემდეგი: „მე მაგონდება ერთი ქართველი სწავლულისა და ჟურნალისტის გიორგი ქარსელაძის სტატია. თურმე ბერლინში მას ერთმა პროფესორმა უთხრა: „ქართველებზე რომ ბევრს ლაპარაკობთ მათი რიცხვი მცირდება და ეს დასავლეთ თუ აღმოსავლეთი ევროპისათვის დიდი დანაკლისი არ უნდა იყოს“. გიორგის ასეთი პასუხი გაუცია: „დღეს შეიძლება მტერსა და უმეცარს ასე ეგონოს, მაგრამ იყო დრო, როცა ქართველი აჩერებდა ევროპის ასაკლებად წამოსულ ურდოებს, იცავდა საქრისტიანოს მუსულმანთაგან“. მართლაც, პატარა საქართველო აკავებდა სპარსთა და მონღოლთა ლაშქარს“ („ერი“ 1991:16).

კონგრესზე წაკითხულ მოხსენებაში ნიკოლოზ ჯანელიძეს ისიც აღუნიშნავს, რომ თვითონ ქრისტიანული ქვეყანა საქართველო: „არავითარ შეფერხებას არ უქმნის აქ არსებულ სინაგოგებს, მეჩეთებს, სომეხთა გრეგორიანულ ეკლესიებს. მათ მფარველობდა დიდი დავით აღმაშენებელი და ეს ტრადიცია დღემდე გრძელდება“ („ერი“ 1991:16).

ნიკოლოზ ჯანელიძის დამსახურებასა და აღიარებას ნათლად მოწმობს აგრეთვე მისი დაბადების 65 წლისთავზე ჰამბურგის უნივერსიტეტის პრეზიდენტის პროფესორ ფიშერ-აპელის მიერ 1986 წლის 31 იანვარს გაგზავნილი მისალოცი ადრესი: „გულითადად გილოცავთ აკადემიური სენატისა და პირადად ჩემი სახელით დაბადების 65 წლისთავს. ვსარგებლობ ამ შემთხვევით და უნივერსიტეტის სახელით მადლობას გიცხადებთ თქვენი მრავალწლიანი მუშაობისა და კვლევისათვის, რომელმაც თვალსაჩინო სარგებლობა მოუტანა სტუდენტებსა და საერთოდ, მეცნიერებას, ხალხთა მეგობრობის დიდი საქმეს“ („ნიგნის სამყარო“ 1984:10).

ამრიგად, ამ ორი ქართველი კათოლიკის მარიამ ყაუხჩიშვილისა და ნიკოლოზ ჯანელიძის ცხოვრება-მოღვაწეობა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ისინი, სამშობლოსა თუ უცხოეთში თავიანთი ღვაწლით სიცოცხლეშივე დგამდნენ უკვდავების ძეგლებს, რადგან მუდამ ცოცხლობდნენ საქართველოთი და საქართველოსთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბუხნიკაშვილი გ. (1976). „თეატრალური ქუთაისი“, თბილისი.
2. გაზეთი „ჩვენი ქვეყანა“ (1908, N2). ახალი ამბები, თბილისი.
3. გელოვანი ა. (1990, მარტი 27). მადლის სიკეთე. თბილისი.
4. გელოვანი ა. (1991, ივნისი 5). ქართული საეკლესიო ლიტერატურა. ერი.
5. თურნავა ს.(1984, დეკემბერი 26). ნიკოლოზ ჯანელიძე. წიგნის სამყარო.
6. ლილუაშვილი კ. (1973). „მარიამ ყაუხჩიშვილი“, თბილისი.
7. მარჯანიშვილი მ. (2016). „ჯანესი – ქართველი ემიგრანტი“, თბილისი.
8. ჟურნალი „განათლება“, (1908). №2, ტფილისი.
9. „საქ.“ (1908, N2). „ქართველ კათოლიკეთა დელეგატებისა და დროებით აღმასრულებელ კომიტეტის წევრთა კრება“. ჩვენი ქვეყანა.
10. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, (1999). XI, ქუთაისი.
11. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, (2010). XX, ქუთაისი.
12. Polcuch V.(1983, oktober 12). Dann gingen sie gemeinsam bruderlich ihres Weges. Die Welt.

Mariam Marjanishvili

From the Life of Georgian Catholics

The Georgians have always been tolerant to their catholic compatriots. Generally, Catholic Christians settled down in Imereti. Among the great catholic Christians who were born, worked and made their names in this region were Academician Simon Kauhchishvili, the great composer and conductor Zakaria Paliashvili, the artist Petre Otskheli, Professor Simon Khechinashvili, the greatly respected teacher, the principal of Kutaisi noble Georgian Gymnasium Ioseb Otskheli and many others.

Among Catholic Christian women we can distinguish Mariam Kauhchishvili, who made great reforms in Georgian educational system of that period.

One of the greatest representatives of Georgian cultural activity was Nikoloz Janelidze from Samtredia, who was taken hostage during the World War II. With the blessing from Pater Michael Tarkhnishvili he began translating the life of "Saint Nino" into German.

With his translating activity and teaching the Georgian language at Hamburg and Kiel Universities, Nikoloz Japaridze made a significant contribution in strengthening friendly links between Georgian and German peoples.

He was the first Georgian who became the laureate of Albert Schweitzer Prize.

პოლონელი მხატვრები საქართველოში

აღმოსავლეთისა და დასავლეთის გზების გადაკვეთაზე მყოფი საქართველო გამოირჩეოდა თავის განუმეორებელი კულტურის თავისებურებით.

საქართველოს თვითმყოფადი კულტურა საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა. ძველთაგანვე მის განვითარებაში დიდ როლს თამაშობდა გამორჩეული სილამაზის ბუნება, ისტორიული ძეგლები, ხალხის ყოფა-ცხოვრება და სტუმართმოყვარეობა საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მიმზიდველ ქვეყნად აქცევდა.

პოლონეთისა და საქართველოს კავშირების შესახებ ცნობებს ვხედავთ ქართველი მეფის ვახტანგ VI (1675-1737 წ.წ.) „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც შემდგომში გადაამუშავა და 1745 წელს ნიგნად გამოსცა მისმა ვაჟმა, ისტორიკოსმა ვახუშტი ბაგრატიონმა, საქართველოს გეოგრაფიული აღწერილობისა და საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიის ავტორმა.

კავკასიაში მოგზაურობის შემდეგ დიუბუა დე მონპერემ (1798-1850), ჟან შარდენმა (1643-1713), ბარონ აუგუსტ ფონ გაკსტგაუზენმა (1792-1866), ალექსანდრე დიუმამ (1802-1870) დაგვიტოვეს შრომები, რომელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ღირებულება ძალიან დიდია.

XVIII საუკუნის 90-იან წლებში ცნობილმა პოლონელმა მწერალმა, მეცნიერმა და მხატვარმა იან პოტოცკიმ, ავტორმა "სარაგოსაში ნაპოვნი ხელნაწერებისა" იმოგზაურა კავკასიაში. საქართველოში ვერ მოხვდა, მაგრამ აღწერა ქართველებთან შეხვედრები, რომელთაგანაც მან მოიპოვა ცნობები ამ ქვეყნის შესახებ, ის იცნობდა მღვდელმთავარ დავით ერისთავს და ქართველი მეფის ერეკლე მეორეს შვილს, რუსული არმიის გენერალ-მაიორს, მირიან ბაგრატიონს. თავის ნიგნში „Voyage dans les steppes d'Astakhar et du Caucase“- მათ განათლებულ და ნიჭიერ ადამიანებად მოიხსენიებს.

ცნობილი მეცნიერ-ორიენტალისტი იულიუს ჰაინრიხ ფონ კლაპროტი (1783-1835 წ.წ) – 1807 წლიდან რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ექსტრაორდინალურ წევრად იყო მონვეული.

1807-1808 წლებში მან კავკასიაში ჩაატარა ეთნოგრაფიული, ისტორიული და ფილოლოგიური გამოკვლევები და კვლევის შედეგები გამოაქვეყნა წიგნად "მოგზაურობა კავკასიაში და საქართველოში". 1814 წელს მან შეისწავლა საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონი, დასახლებები არაგვის, იორის, მტკვრის ხეობებში, მთიანეთი და თბილისი. იულიუს კლაპროთის მრავალწლიანი შრომის შემდეგი – ქართულ-ფრანგული და ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი 1842 წელს გამოიცა.

ავსტრიის, პრუსიისა და რუსეთის შორის დანაწილებული და დანაწევრებული პოლონეთი დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდა. ამ ბრძოლას განსაკუთრებით მკაცრად ახშობდა რუსეთის იმპერია.

რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შემდეგ კავკასია გახდა გადასახლებების ადგილი, ე.წ. "თბილი ციმბირი".

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში ცხოვრობდა მრავალი პოლონელი. 80-90-ათასიანი მოსახლეობის თბილისში დაახლოებით ხუთი ათასი პოლონელი ცხოვრობდა. ისინი იყვნენ ძირითადად 1831 და 1863 წლების აჯანყებების შემდეგ გადასახლებულნი.

კავკასიაში გადასახლებული პოლონელი ინტელიგენცია მჭიდრო ურთიერთობაში იყო ქართული კულტურის მოღვაწეებთან. აქ მიმდინარეობდა ახალი უდიდესი სასახლეების ინტენსიური მშენებლობა, ფართოვდებოდა წიგნების საგამომცემლო ქსელი, იხსნებოდა თეატრები, ყალიბდებოდა სხვადასხვა საზოგადოება: მუსიკალური (1871), მხატვართა (1873), თეატრალური (1879). 1880 წელს შეიქმნა "ნატიფი ხელოვნების ნახალისების კავკასიის საზოგადოება". ამ საზოგადოების მრავალ გამოფენაში მონაწილეობდნენ პოლონელი მხატვრები: ჰენრიკ ჰრინევსკი, იან პაიევსკი, ზიგმუნტ ვალიშევსკი, სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი, ვლადისლავ სტახოვსკი, კირილ ზდანიევიჩი და სხვა.

ჰენრიკ ჰრინევსკი

1869 წლის 10 ოქტომბერს ქუთაისში გადმოსახლებულ პოლონელებს ფიოდორ ჰრინევსკის (ქუთაისის მაზრის მმართველი) და მის მეუღლეს ლეონიდა მალევსკას, შეეძინათ ვაჟი ჰენრიკი, შემდგომში გამოჩენილი მხატვარი, არქიტექტორი, საზოგადო მოღვაწე, ხუროთმოძღვრების მკვლევარი.

მამის გარდაცვალების შემდეგ დედამ იგი ევროპაში წაიყვანა, სადაც ჰრინევსკიმ საშუალო და უმაღლესი განათლება მიიღო:

ფლორენციაში დაამთავრა სამხატვრო აკადემია, ორი წელი სწავლობდა არქიტექტურის ფაკულტეტზე გერმანიაში, კარლსრუეში.

1898 წელს ჰენრიკ ჰრინევესკი საქართველოში დაბრუნდა. იგი მუდმივად ცხოვრობდა თბილისში, სადაც აქტიურ შემოქმედებით მუშაობას ეწეოდა, მონაწილეობდა ყველა გამოფენაში, რომელსაც „ნატიფი ხელოვნების წახალისების კავკასიის საზოგადოება“ (Кавказское Общество Поощрения Изящных Искусств) აწყობდა. 1904 წლიდან ის ამ საზოგადოების მდივნად აირჩიეს, 1907 წლიდან კი მისი მუდმივი წევრი გახდა. ჰენრიკ ჰრინევესკი ამავე საზოგადოებასთან არსებულ სამხატვრო სკოლაში ხატვასაც ასწავლიდა. საკუთარი შენობა არც საზოგადოებას გააჩნდა და არც სკოლას და როდესაც 1902 წელს მათ გრიბოედოვის 22 ნომერში, დღევანდელი სამხატვრო აკადემიის შენობა, ფართი გამოეყოთ, ეს ფაქტი განსაკუთრებული ზარ-ზეიმით იქნა აღნიშნული. სკოლა ფერწერისა და ქანდაკების სკოლად გადაკეთდა და პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიას დაექვემდებარა. 1918 წელს მის დირექტორად დაინიშნა ჰენრიკ ჰრინევესკი, რომელიც ამ თანამდებობაზე რჩებოდა 1921 წლამდე, როდესაც სკოლა თბილისის სამხატვრო აკადემიად გადაკეთდა. 1921 წელს ჰენრიკ ჰრინევესკის სახალხო განათლების მთავარ სამხატვრო კომიტეტში განყოფილების გამგის თანამდებობა უკავია და აქტიურად მონაწილეობს სამხატვრო აკადემიის ჩამოყალიბებაში.

ჰენრიკ ჰრინევესკი ხატვას და პერსპექტივას ასწავლიდა ასევე სამშენებლო ტექნიკუმში. 1922 წელს სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ იგი არქიტექტურული ხატვის პედაგოგად აირჩია პოლიტექნიკურ ფაკულტეტზე, რომელიც შემდეგ ინდუსტრიულ ინსტიტუტად გადაკეთდა (დღევანდელი პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი).

1905-1910 წლებში ჰრინევესკი თანამშრომლობდა გაზეთებში „ცნობის ფურცელი“ და „კვალი“, სადაც აქვეყნებდა ჩანახატებს ნატურიდან, როგორიცაა, მაგალითად, „მოქალაქეთა ჩხრეკა ქუჩაში“, 1906 წ. №375, „სომხებისა და თათრების შეჯახება თბილისში“, 1906 წ. №309 და სხვა.

„ნატიფი ხელოვნების წახალისების კავკასიის საზოგადოებაში“ ჰენრიკ ჰრინევესკი საქართველოს ძველ არქიტექტურასა და ფერწერას იკვლევდა. მონაწილეობდა სამეცნიერო-მხატვრულ მივლინებებში ძველი ფრესკების, ორნამენტების, რელიეფებისა და სხვა ნიმუშების ასაზომად და ნატურიდან ჩანახატების გასაკეთებლად. შეგროვილი მასალის საფუძველზე მან დაწერა მეცნიერული ნაშრომი „ქართული ორნამენტის ანალიზი“ და ჩანახა-

ტებისა და აკვარელებისაგან შექმნა ალბომი „ძველი ქართული არქიტექტურა“. გამოსცა სახელმძღვანელო – „მხაზველობითი პერსპექტივა და ჩრდილების თეორია“. 1910 წელს ახლადაშენებული ქვაშვეთის ეკლესიისათვის შექმნა კანკელი

იმავე 1910 წელს ჰრინევსკი საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობდა. 1915 წელს შექმნა ილუსტრაციების ციკლი ნიგნისათვის „კურინსკის პოლკის ისტორია“, რომელიც გამოსაცემად მზადდებოდა. ჰრინევსკი მუშაობდა აგრეთვე თბილისის „კუსტართა“ კომიტეტში ქართული ხალხური რენვის (ხალიჩების, კერამიკისა და ა.შ.) აღდგენაზე. 1921 წელს იგი შეყვანილ იქნა კომისიაში, რომელიც ყოფილ კავკასიის მუზეუმში დაცული ნივთების სამეცნიერო და მხატვრული ღირებულების შეფასებას აწარმოებდა. 1916 წელს არქიტექტორ ანატოლი კალგინთან ერთად მონაწილეობა მიიღო საქართველოს პანთონის პროექტირების კონკურსში. პროექტს პირველი პრემია მიეკუთვნა.

ჰრინევსკის სახელოსნოში მისი აქტიური მონაწილეობით მიმდინარეობდა ილია ჭავჭავაძის საფლავის ძეგლის საკონკურსო პროექტების განხილვა (1908 წ.). იგი აქტიურად მონაწილეობდა აგრეთვე წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში ყველა მხატვრულ-არქიტექტურული საკითხის განხილვისას. ჰრინევსკი მუშაობდა სცენოგრაფიაშიც, მხატვრულად გააფორმა ოპერის თეატრის რამდენიმე სპექტაკლი. აღსანიშნავია მისი მეუღლის, ნარსულში ცნობილი იტალიელი ბალერინის, მარია პერინის დამსახურებაც ქართული კულტურის წინაშე, რომელმაც საბალეტო სტუდია დააარსა თბილისში. მისი მოსწავლეები იყვნენ შემდგომში ქართული ბალეტის გამორჩენილი ოსტატები: ვახტანგ ჭაბუკიანი, ლილი გვარამაძე, ირინა ალექსიძე, ვერა ნიგნაძე, იანა ლენინსკა, მარია ბაუერი და სხვები.

1912 წელს სპეციალურმა კომისიამ ივანე ჯავახიშვილის თავმჯდომარეობით ჰრინევსკის ქართული ლიტერატურის კლასიკოსის ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებთა კრებულისათვის ილუსტრაციების შექმნა დაავალა. ნიგნი 1914 წელს დაიბეჭდა მიხეილ გედევანიშვილის გამოცემით და დიდ მოვლენად იქცა საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში. ჰრინევსკის მიერ მთიანი პეიზაჟის ფონზე დიდი სიყვარულითა და სითბოთი დახატული ლამაზი ქართველი ქალის გამოსახულება – „ქართველის დედა“ – საქართველოს სიმბოლოდ იქცა, იგი მრავალგზის დაიბეჭდა სახელმძღვანელოებში და მრავალი ლექსის მთავარი თემა გახდა. ჰრინევსკის ილუსტრაციები მისთვის ჩვეული მაღალი პროფესიონალიზმით

არის შესრულებული, გვერდების განშლა კომპოზიციურად არის მოფიქრებული, ილუსტრაცია, ჩანართი თუ დაბოლოება, მთავრული ასოები, კომპოზიციურად ერთ მთლიანობაშია შეკრული. ძველი ქართული ძეგლების აზომვის დროს მიღებული გამოცდილება მას ამ ილუსტრაციებზე მუშაობისას გამოადგა. წიგნში არის რამდენიმე ფერადი ილუსტრაცია ნაწარმოებებისათვის: „განდეგილი“, „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, „კაკო ყაჩალი“, „კაცია ადამიანი?!“, „გლახის ნაამბობი“, „ოთარანთ ქვრივი“. ეს მხატვრული ილუსტრაციები ვირტუოზულად არის შესრულებული აკვარელით. ამ ტექნიკის დაუფლებით ჰრინევსკი ნამუშევრების არაჩვეულებრივ გამჭვირვალობას, ჰაეროვნებას, პოეტურობას აღწევს. ილია ჭავჭავაძის თხზულებები ჰრინევსკის ილუსტრაციებით ქართული ოჯახების სამაგიდო წიგნად იქცა.

ასეთივე პასუხისმგებლობით მუშაობდა ხელოვანი სათავადაზნაურო ბანკის შენობის პროექტის ქართულ სტილში გადანყვევებაზე. პროექტი არქიტექტორ ანატოლი კალგინთან თანამშრომლობით განახორციელა 1914 წელს და პირველი პრემია დაიმსახურა. დღეს ამ შენობაში ე. წ. საჯარო ბიბლიოთეკაა განთავსებული. შენობის ინტერიერი ჰრინევსკის ესკიზების მიხედვითაა მოხატული და ქართულ სტილში შესრულებულ ორნამენტულ კომპოზიციებს წარმოადგენს. პროფესორი ვახტანგ ბერიძე წერდა: „სწორედ დემოკრატიული თავისუფალი აზროვნება წარმოადგენს ჰრინევსკის ღირსებას. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ბანკის – ახლანდელი საჯარო ბიბლიოთეკის შენობა ეროვნული ხუროთმოძღვრული მემკვიდრეობის ახლებური ინტერპრეტაციის, ახლანდელი სიტყვით რომ ვთქვათ, „შემოქმედებითი ათვისების“ საუკეთესო ნიმუშია თბილისში. „ქართულ ბანკს“ საპატიო ადგილი უჭირავს ახალი ქართული ხელოვნების ისტორიაში და აქ ჰრინევსკის ღვაწლი ძალიან მნიშვნელოვანია“.

1922 წელს თბილისის სამხატვრო აკადემიის ჩამოყალიბების დღიდან ჰრინევსკი არქიტექტურის ფაკულტეტზე ასწავლიდა პერსპექტივას და არქიტექტურულ მხატვრობას. ის პროფესორად და ამ ფაკულტეტის დეკანად იყო არჩეული, ხოლო 1927 წლიდან აკადემიის პრორექტორი იყო.

1927 წელს ჰრინევსკი მოითხოვდა, სამხატვრო აკადემიაში გაეხსნათ ახალი ფაკულტეტები: თეატრალურ-დეკორატიული ხელოვნების, ფრესკული ფერწერის, კედლის მოხატვის, კინოხელოვნების, მასიური დღესასწაულების გაფორმების, პლაკატის, ქსოვილების, ხალიჩების და სხვა. მანვე შეიმუშავა „საქართველოს სამხატვრო აკადემიის დებულება“, სადაც ჩამოყალიბებული იყო

აკადემიის მიზნები, მართვის ორგანოთა სტრუქტურა, მუშაობის პრინციპები და საშუალებები. დებულება შეიცავდა მნიშვნელოვან კონკრეტულ წინადადებას – სახელოსნოში სწავლების პირველი წელი ჩათვლილიყო საცდელად, ხოლო საცდელი წლის შემდეგ ხელმძღვანელისათვის მოსწავლის სახელოსნოდან გარიცხვის უფლება მიეცათ. ჰრინევსკის მიერ შემუშავებული დებულების ძირითადი პრინციპები შენარჩუნებულ იქნა აკადემიის შემდგომ მუშაობაშიც. 20-იანი წლების ბოლოს დაისვა საკითხი არქიტექტურული ფაკულტეტის ლიკვიდაციის ან მისი სახელმწიფო უნივერსიტეტში გადატანის შესახებ. ჰრინევსკი ამის წინააღმდეგი იყო და წერდა: „არქიტექტურა, როგორც ხელოვნება, ისე მჭიდროდაა დაკავშირებული ქანდაკებასა და ფერწერასთან, რომ მათი გახლეჩა შეუძლებელია სახვითი ხელოვნების ერთობლიობის ჰარმონიის დაუშლელად“. ჰრინევსკის მხარი დაუჭირეს პროფესორებმა დავით კაკაბაძემ, იაკობ ნიკოლაძემ, გიორგი ჩუბინაშვილმა.

1935 წელს ჰრინევსკი თავის ყოფილ მოსწავლე არჩილ ქურდიანთან ერთად მონაწილეობდა თბილისის „დინამოს“ სტადიონის პროექტირებაზე. ამავე პერიოდს ეკუთვნის ჰრინევსკის პროექტით აშენებული ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს შენობა ქ. თბილისში.

1937 წელს ჰრინევსკი პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლი შეიქნა. იგი დასმენის საფუძველზე დააპატიმრეს. მისი სახელოსნო გააპარტახეს, სახელოსნოში არსებული ნამუშევრები კი გაანადგურეს. მისი დაპატიმრებისთანავე სამხატვრო აკადემიის 1937 წლის 15 დეკემბრის – 460 ბრძანებით ჰრინევსკი სამუშაოდან გაათავისუფლეს, თანაც არა როგორც პროფესორი, არამედ როგორც პერსპექტივის მასწავლებელი. მისი გვარი ფიგურირებს რეპრესიების დროს დახვრეტილთა 1938 წლის თებერვლის სიაში.

ჰრინევსკისთან ერთად სამხატვრო აკადემიაში ასწავლიდა მოქანდაკე და პროფესორი გრაციან ხმელევსკი, მაგრამ მან აკადემიაში მხოლოდ ერთი წელი იმუშავა.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი

დაიბადა 1902 წელს ქუთაისში, გარდაიცვალა 1997 წელს გდანსკში, პოლონეთი.

საქართველოსთანაა დაკავშირებული პოლონელი მხატვრის სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკის შემოქმედებითი ცხოვრება. მისი

პაპა 1863 წლის პოლონეთის აჯანყების შემდეგ პოლონეთიდან გადაასახლეს. მამა, იუზეფ პოპლავსკი, რუსული არმიის შტაბს-კაპიტანი იყო, მსახურობდა

კურინსკის პოლკში. დედა, ზოფია ჰორნოვსკა, კი საგუბერნიო ექიმის ქალიშვილი გახლდათ. მოგვიანებით სტანისლავმა დედისა და მამის გვარები შეაერთა და ჰორნო-პოპლავსკად დაინერა.

პაპა დიდ ყურადღებას აქცევდა შვილიშვილის აღზრდას, დაპყავდა გელათში, ბაგრატის ტაძარში, საფიჩხიაში, ძველ ეკლესიებში, უყვებოდა უძველეს მითებს. მოუთხრობდა ქუთაისთან ახლოს მალალ მთაზე მიჯაჭვულ პრომეთეზე (ამირანი). მისგან შეიტყო, რომ ქუთაისი ოდესღაც ძველი კოლხეთის დედაქალაქი იყო, სადაც ძველი ბერძნები „ოქროს სანმისს“ ეძებდნენ. ქართული კულტურის თავისებურებამ მოხიბლა ბავშვი. ის აღფრთოვანებული იყო მშვენიერი ბუნებით, ტემპერამენტული ცეკვებით, უსმენდა მუსიკას და უმზერდა მთებს. პაპა ბევრს უყვებოდა პოლონეთზეც, მის ისტორიაზე, ტრადიციებზე. ბავშვობის მოგონებები ღრმად ჩაიბეჭდა მომავალი მხატვრის მეხსიერებაში.

ოჯახი ცდილობდა, პოლონეთში, ვილნოში, დაბრუნებულიყო, სადაც ქალაქთან ახლოს მათი საგვარეულო მამული იყო. მაგრამ ეს მათ დიდხანს ვერ მოახერხეს. ჯერ იყო მოსკოვი, სადაც სტანისლავი თავის ძმასთან, ჰენრიკთან, ერთად კადეტთა კორპუსში სწავლობდა, პარალელურად ხატვის ხელოვნებასაც ეუფლებოდა კერძო მასწავლებელთან. 1918 წელს, კადეტთა კორპუსის დამთავრების შემდეგ, სტანისლავი მოსკოვის ფერწერის, ქანდაკებისა და არქიტექტურის უმაღლეს სკოლაში შევიდა, სწავლობდა ფერმწერ სერგეი მალიუტინის სახელოსნოში.

სკოლაში ის დაუღალავად ხატავდა ნატურას, მრავალრიცხოვან მუზეუმებსა და გალერეებში ახალ ფრანგულ ხელოვნებას ეცნობოდა: ვან-გოგის, სეზანის, გოგენის, მატისის, მონესა და სხვა მხატვრების შემოქმედებას.

1921 წელს პოპლავსკების ოჯახი ვილნოში გადასახლდა. იქ სტანისლავი გარკვეულ ხანს სტეფან ბატორის სახელობის უნივერსიტეტის სახვითი ხელოვნების ფაკულტეტზე ფერდინანდ რუშიცთან სწავლობდა.

1923-1931 წლებში იგი ვარშავის სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა ორ ფაკულტეტზე: ჯერ ფერწერას შეისწავლიდა პროფესორ თადეუშ პრუშკოვსკისთან, ხოლო შემდეგ – ქანდაკებას პროფესორ თადეუშ ბრეიერის სახელოსნოში. საბოლოოდ მან უპირატესობა ქანდაკებას მიანიჭა. სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში მონაწილეობდა გამოფე-

ნებში და კონკურსებში. 1929 წელს კონკურსზე „ბიუსტები დამსახურებულ პოლონელებს“ მის მიერ შესრულებულმა გენერალ დომბროვსკის ბიუსტმა მეოთხე ადგილი მოიპოვა, 1931 წელს გენერალ სოვინსკის ძეგლის პროექტმა კი მესამე ადგილი და ჯილდო დაიმსახურა. 1932 წელს, აკადემიის დამთავრების შემდეგ (დიპლომი 1933 წელს მიიღო), სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ვილნოში დაბრუნდა და სტიფან ბატორის სახელობის უნივერსიტეტში სახვითი ხელოვნების ფაკულტეტზე დაიწყო მუშაობა პედაგოგად. 1931-1936 წლებში სწავლის გასაგრძელებლად საფრანგეთსა და იტალიაში გაემგზავრა. მას საშუალება მიეცა, ევროპის სახელგანთქმულ გალერეებსა და მუზეუმებში თანამედროვე და ძველი ხელოვნება შეესწავლა. მას იზიდავდა არისტიდ ბურდელის და ოგიუსტ როდენის ქანდაკებები, მოხიბლული იყო ძველი ეგვიპტური ქანდაკებით. 1936 წლამდე პერიოდულად მოგზაურობდა ევროპაში. აქტიურ შემოქმედებით მოღვაწეობას ეწეოდა ვილნოში, მონაწილეობდა გამოფენებში, კონკურსებში. ამ პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო ზამთრის სალონში IPS წარმოდგენილმა პროფესორ ბრეიერის ბიუსტმა. 1937 წელს მისი პერსონალური გამოფენა გაიმართა. შემდგომში ის მუშაობდა მარშალ პილსუდსკის ორ ძეგლზე: ერთი იყო ცხენზე ამხედრებული მარშლის ფიგურა კონკურსისათვის ვილნოში (მეოთხე პრემია), ხოლო მეორე – მთელი ტანით გამოყვანილი ფიგურა კონკურსისათვის ვარშავაში. მაგრამ დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი. სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ომის პირველივე დღეებიდან მებრძოლთა რიგებში იყო. ერთ-ერთი ბრძოლის დროს ის ტყვედ ჩავარდა და ხუთი წელი გაატარა ვოლდენბერგის სამხედრო ტყვეთა ბანაკში ეკლიან მავთულებს მიღმა. 1945 წელს, გათავისუფლების შემდეგ, ვილნოში გაემგზავრა კარმიდამოს გასაყიდად და მასთან საბოლოოდ გამოსათხოვებლად, ვინაიდან ვილნო პოლონეთის ქალაქი უკვე აღარ იყო.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ბელოსტოკში დასახლდა, სადაც ქანდაკებას ასწავლიდა ხელოვნების ლიცეუმში. 1946-1949 წლებში მიწვეული იყო ქანდაკების პედაგოგად ქალაქ ტორუნის უნივერსიტეტის სახვითი ხელოვნების განყოფილებაზე. 1949 წლიდან გდანსკის სახვითი ხელოვნების უმაღლესი სკოლის პროფესორი და დეკანი იყო.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ყოველთვის ბევრს და ნაყოფიერად მუშაობდა, მონაწილეობდა ევროპასა და აზიაში გამართულ პოლონური ხელოვნების თითქმის ყველა გამოფენაში. მას მრავალი პერსონალური გამოფენა ჰქონდა პოლონეთში და პოლონე-

თის ფარგლებს გარეთ, მათ შორის ქანდაკებების ორი გამოფენა მოენყო თბილისში 1967 და 1978 წელს.

მხოლოდ მრავალი წლის შემდეგ შეძლო სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკიმ, მოენახულებინა ის ადგილები, სადაც დაიბადა და გაატარა ბავშვობის წლები, ენახა მშობლიური სახლი ქუთაისში. სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკის ქანდაკებების თემატიკა გვიჩვენებს, რომ მის გულში სამუდამოდ დარჩა უხილავი კავშირი საქართველოსთან. მისი „მოგონებები სოხუმზე“, „შოთა რუსთაველი“, „ნიკო ფიროსმანი“, „დონარა“ (მოლოდინი), „ქვეები“, „ტეხურა“, „რუსთაველი“ და სხვა ნამუშევრები ამის დადასტურებაა. ყველა ნაშრომი ქვაში, ძირითადად გრანიტშია შესრულებული. „ვერ ვიტან თაბაშირს, – ამბობდა იგი, – არ მიყვარს მისი მკვდარი სითეთრე, ნახეთ რამდენი ფერია ქვაში! რამდენი თბილი ტონია. ოდესღაც ეს აღმომაჩენინა კავკასიის უმშვენიერესმა ქვებმა“. ერთხელ მან თქვა: „კავკასიის მთები დამეხმარა, გავმხდარიყავი მოქანდაკე. მე შეძრული ვარ კავკასიონის მთებით“. ბავშვობის შთაბეჭდილება, როცა კავკასიონის მაღალი მთების გარემოცვაში მათი სიდიადით ტკებოდა, მის მეხსიერებაში მუდმივ ფონად შემორჩა, რომელზეც მოქანდაკის შემოქმედებით ფანტაზიას მხატვრული სახეები გამოჰყავდა ქვების ბუნებრივ სილამაზეში. ის თვითონ არჩევდა გრანიტის ლოდებს, ეს ხან ბალტიის ზღვის სანაპიროზე გამყინვარების პერიოდიდან შემორჩენილი მორენები იყო, ხანაც – ფინური გრანიტი ან ტატრების ქვები. ბუნებრივი ქვის უტყვი, შეკრული სივრცე დამახასიათებელი ფერითა და ფერთა ნიუანსებით, ფილაქნის ქანის ბრჭყვიალება თვითონ იზიდავდა მხატვარს. ხშირად თვითონ ქვა კარნახობდა სიუჟეტს, მოქანდაკე კი მხოლოდ „ზედმეტს აშორებდა“. ასე შეიქმნა „ტეხურა“ – მდინარე ტეხურის დასახლებაში მცხოვრები გოგონას გრანიტში გამოკვეთილი თავი. გრანიტი სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკის ხელში რბილდებოდა, თბილი და ლირიკული ხდებოდა.

ხელოვანს აინტერესებდა კავკასიის, უპირველესად, საქართველოს კულტურა, ადგილები, სადაც თავმოყრილი იყო „სხვადასხვა ხალხები და რელიგიები, სადაც იგრძნობოდა საბერძნეთის, ბიზანტიის, დასავლეთ ევროპის, ისლამისა და შორეული აღმოსავლეთის კულტურების გავლენა. ეს უძველესი ცივილიზაცია სტიმულს აძლევდა მხატვრის შემოქმედებით პროცესს“.

მისი შთაგონების კიდევ ერთი წყარო გახდა შოთა რუსთაველი – მეთორმეტე საუკუნის პოეტი, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი და მშვენიერი თამარ მეფის კარის მგოსანი.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი კარგად იცნობდა რუსთაველის პოემას. შემორჩენილია მისი ნახატი-ილუსტრაციაც, მაგრამ მისი უფრო მნიშვნელოვანი ნაშრომია გრანიტიში გამოკვეთილი რუსთაველის პორტრეტი. ნაგრძელებული სახე და ცხვირი, სულშიჩამწვდომი ყოვლისსმცოდნე თვალების გამოხედვა იესო ქრისტეს შუასაუკუნეების ასკეტურ გამოსახულებას მოგვაგონებს. რუსთაველის პორტრეტში გრანიტი გულმოდგინედ არის დამუშავებული. განსხვავებულად არის წარმოდგენილი მსოფლიოში აღიარებული თვითნასწავლი მხატვრის ნიკო ფიროსმანაშვილის პორტრეტი. ამ ტორსზე მუშაობის დროს ის ხალხური ხელოვნების ძეგლებს და არქაულ სკულპტურებს ეყრდნობოდა. ნიკო ფიროსმანაშვილს მან შეგნებულად გაუკეთა ვინრო მხრები, მათზე დადგმული მოზრდილი თავი და მასიური კისერი უფრო დიდად გვეჩვენება, ხოლო გატეხილი ცხვირი და თვალების გამოხედვა მის ღრმა სულიერ ტკივილზე მიგვანიშნებს. ამ ქანდაკებამ 1974 წელს სოპოტში გამართულ სრულიად პოლონეთის პლასტიკური ხელოვნების ფესტივალზე ოქროს მედალი დაიმსახურა. ქვის ფორმამ ჰორნო-პოპლავსკის ახალი სიუჟეტი უკარნახა: ფეხმძიმე ქალი, მოლოდინი უსაზღვრო, როგორც თავად სამყარო. მან ამ ქანდაკებას „დონარა“ უწოდა (დონარა ფარულავა მისი თბილისელი მეგობრის მეუღლე გახლდათ).

„გრანიტი მაჯადოებს ფორმის ფარული დინამიზმით, ხორკლიანი ფაქტურით, ფერების რიტმით. მე ვინყებ ცოცხალი იმპულსით. ხშირად ქვის სანყისი ფუძე წინასწარ თავადვე წყვეტს გამოსახულების დაბადებას, იდეა მას თითქოს თავის თავში აქვს დამალული. აი რატომ ვამუშავებ ქვას მე თვითონ და ვცდილობ მას მისი ბუნებრივი მომხიბვლელობა, მისი სული შევუნარჩუნო.“

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკის მრავალი პროექტი განხორციელდა. მის მიერ შექმნილი ძეგლები დადგმულია პოლონეთის ქალაქების ქუჩებსა და მოედნებზე. ეს ძეგლებია: ადამ მიცკევიჩი (დადგმულია ვარშავაში მეცნიერებისა და კულტურის სასახლის წინ), სტეფან ჟერომსკი (ქალაქ როზევში), ჰენრიკ სენკევიჩი (ბიდგომში), იულიუს მარხლევსკი (ვლოცლავეკში), მარია კონოპნიცკაია (კალიშიში), იუ. კილინსკი და კარლ შიმანოვსკი (სლუჰსკში), ქანდაკებები ბელოსტოკის საქალაქო პარკში, სოპოტში, ოლივამში, ბალუჟიხაში და სხვაგან.

1969 წელს ფლორენციაში XIX ბინალეზე სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკი ოქროს მედლით დაჯილდოვდა. მისი ნამუშევრები ინახება პოლონეთის, საფრანგეთის, გერმანიის, რუსეთის, საქართველოს და სხვა ქვეყნების მუზეუმებში.

ნაყოფიერი შემოქმედებითი მოღვაწეობისათვის იგი არაერთხელ იყო დაჯილდოვებული პოლონეთის ორდენებითა და მედლებით. უკანასკნელი ჯილდო – გდანსკის სამხატვრო აკადემიის საპატიო დოქტორის წოდება- მას 1997 წელს მიენიჭა.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკიმ თითქმის მთელი საუკუნე იცხოვრა, მჩქეფარე მოვლენებით დატვირთულ მეოცე საუკუნეში მისი ცხოვრება აღსავსე იყო შემოქმედებითი ძიებით. ის გატაცებული იყო პალეოლითის, კელტური, კრეტა-მიკენის, ასირიული, აფრიკული, აღდგომის კუნძულის ხელოვნებით. მას იზიდავდა ხალხური და პრიმიტიული ხელოვნება. ამ გატაცებებმა გარკვეული კვალი დატოვა მის შემოქმედებაზე, თუმცა ის ყოველთვის თვითმყოფად მხატვრად რჩებოდა. მისი ქანდაკებები ლაპიდარული და მონუმენტურია, დაზგურიც კი ინარჩუნებს მონუმენტურობას. ოსტატის ხელმა იცოდა, როგორ მიენიჭებინა ქვისაგან შექმნილი პორტრეტებისათვის ინდივიდუალობა („რუსთაველი“, „ფიროსმანი“, „კოლხეთი“). მისი ქანდაკებათა ციკლები – „ქვის ნაკადი“, „ქვის სიზმარი“ – ეს არის მოქანდაკის დიალოგი ქვასთან, მისტიკური ფიქრები და მედიტაცია ქვაში. მის ნამუშევრებზე ამბობდნენ: „ეს არის ფერადი ქვებით შესრულებული ფერწერა“.

სტანისლავ ჰორნო-პოპლავსკის შემოქმედებას დამსახურებული ადგილი უკავია მეოცე საუკუნის ქანდაკებაში.

იან პაევსკი

დაბადების წელი უცნობია, გარდაიცვალა 1933/34 წწ. ქუთაისში.

მხატვარ იან (ივან) პაევსკის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები სამწუხაროდ არ მოგვეპოვება. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ 1890-იან წლებში მისი გვარი გამოფენების მონაწილეთა შორის გამოჩნდა.

იან (ივან) პაევსკი სწავლობდა პარიზის სამხატვრო აკადემიაში, პროფესორ ფერდინანდ კორმონის სტუდიაში. სწავლის პერიოდში, 1895 წელს, მონაწილეობა მიიღო გამოფენაში და დაჯილდოვდა კიდეც მედლით.

გაზეთ „კვალის“ 1896 წლის 50-ე ნომერი იუწყებოდა: „დღეს, სამხედრო მუზეუმის დარბაზებში გაიხსნება პარიზის აკადემიიდან ჩამოსული მხატვრის იან (ივან) პაევსკის სურათების გამოფენა“. იქვე ვკითხულობთ: „რამდენადაც ჩვენი ბუნება მდიდარ

მასალას აძლევს მხატვრებს, ისინი უყურადღებოდ არ ტოვებენ კავკასიას. გამოფენილი იქნება მხატვრის მიერ პარიზში, ყირიმსა და კავკასიაში შესრულებული 50 სურათი. თბილისში დიდი ხანია არ ყოფილა სურათების გამოფენა და ჩვენ გვჯერა, რომ ჩვენი საზოგადოება უყურადღებოდ არ დატოვებს მას, მით უფრო, რომ მთელი შემოსული თანხის ნახევარი გადაეცემა მასწავლებელ ქალთა საზოგადოებას“. ერთი წლის

შემდეგ იმავე გაზეთში „კვალი“ (1897, 3) გამოქვეყნებული იყო პავესკის საკმაოდ ოსტატურად შესრულებული ნახატი „შლაპიანი ბიჭი სიგარით“, ხოლო იმავე წლის 15-ში გამოქვეყნდა მისი ნახატი „მთავარმართებელ თავად გოლიცინის ჩამოსვლა თბილისში“, რომელსაც ამჟამად მხოლოდ დოკუმენტურ-ქრონიკალური მნიშვნელობა აქვს.

1905 წელს შეიქმნა „კავკასიის მხატვართა ურთიერთდახმარების საზოგადოება“ (Кавказское Общество Взаимопомощи Художников), რომლის ერთ-ერთი დამფუძნებელიც იყო პავესკი. იგი, შესაბამისად, ამ საზოგადოების მიერ 1907 და 1909 წელს მოწყობილ გამოფენებშიც მონაწილეობდა.

„კავკასიის კალენდრის“ მასალების მიხედვით, იან (ივან) პავესკი 1913 წლიდან ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიასა და ქუთაისის ეპარქიის სასწავლებელში ასწავლიდა. მონაწილეობდა „ნატიფი ხელოვნების ნახალისების კავკასიის საზოგადოების“ (Кавказское Общество Поощрения Изыщных Искусств) გამოფენებში 1899, 1907, 1909 წლებში. ქუთაისში გაიმართა მისი ორი პერსონალური გამოფენა 1908 და 1914 წელს.

1911 წელს იან პავესკიმ ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიასთან ხატვისა და ფერწერის კურსები გახსნა ტექნიკურ ინსტიტუტში ჩაბარების მსურველთა მომზადების მიზნით.

გაზეთ „ერის“ 1914 წლის პირველ ნომერში მოთავსებული იყო რეცენზია „პავესკის გამოფენაზე“, სადაც აღნიშნულია: „როდესაც 1908 წელს მხატვარმა პავესკიმ მოაწყო გამოფენა, მისი სურათები აღწერდნენ სრულიად სხვა ცხოვრებას, სხვა ხალხს და მნახველები იმ გამოფენის შემდეგ დაუკმაყოფილებელი დარჩნენ. გავიდა 5 წელი. ის ასწავლის ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში და მის სურათებში იგრძნობა, თუ რა ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე ქუთაისის ხელებმა და ხალხმა. გამოფენამ დიდი ყურადღება მიიპყრო. პავესკიმ გადაიტანა ბევრი გაუგებრობა, რაც გამოწვეული იყო სხვა ხალხის ცხოვრების შესწავლის პროცესით. ის ძალიან ყურადღებიანი მხატვარია და ეს ნათლად ჩანს მისი სურათებიდან: „დღესასწაული ქუთაისის მიდამოებში“, „ბაგრა-

ტის ტაძარი და მისი მიდამოები“, „საფიჩხია“. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მისი სურათი „იმერელი მოხუცი სავაჭრო მოედანზე“. მოხუცს ხელში მამალი უჭირავს და მის სახეზე აღბეჭდილია მხოლოდ ერთი სურვილი, ერთი იმედი – სასწრაფოდ გაყიდოს მამალი. თუკი ასე მოკლე დროში პაევსკიმ შექმნა ამდენი ახალი ნამუშევარი, ჩვენ გვჯერა, რომ ის კიდევ მრავალ ახალ სიუჟეტს დახატავს ჩვენი ცხოვრებიდან“.

პაევსკის იმ სურათებიდან, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია, აღსანიშნავია „მოხუცის პორტრეტი“ და „ფულის დამხურდავებელი“. ამ სურათებში ღრმად და დანვრილებითაა გადმოცემული თითოეული პერსონაჟის ხასიათი, სახის განუმეორებელი ნაკვთები, შინაგანი ბუნება. პორტრეტები შესრულებულია მაღალ პროფესიულ დონეზე, რეალისტურ მანერაში.

ჩვენამდე მოღწეული ნამუშევრებიდან ერთ-ერთ საუკეთესოდ შეიძლება ჩაითვალოს პატარა სურათი – „მთიელი ქალი ცხენზე“. ეს ნახატი შესრულებულია მსუბუქად, ნათელ, ცოცხალ ფერებში. ტილოზე ფუნჯის სხარტი მოსმით გამოყვანილი იასამნისფერი, მწვანე და მოყვითალო საღებავების ლაქები მას დეკორატიულობას სძენენ, მხედარი ქალი ბავშვით ხელში კარგად არის ჩაბატული.

პაევსკი ილუსტრაციებსაც ქმნიდა. შემორჩენილია 1913 წელს ქუთაისში გამოცემული ეკატერინე გაბაშვილის „მაგდანას ლურჯა“ პაევსკის ილუსტრაციებით.

1917 წლიდან პაევსკი ხატვას ასწავლის სოხუმის სამასწავლებლო სემინარიაში. პაევსკის ერთ-ერთი ბოლო სურათი, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, დათარიღებულია 1922 წლით და მისი სოხუმში ცხოვრების პერიოდს განეკუთვნება. სურათის უკანა მხარეს მხატვრის ხელით მიწერილია სურათის სათაური: „სოხუმი, ინტელიგენცია ბაზარში, რევოლუცია აფხაზეთში“. სურათის არსს თვით მისი სახელწოდება გადმოგვცემს. ეს არის პერიოდი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან ერთი წლის შემდეგ: ნგრევა, შიმშილი, ინფლაცია, უმეშევრობა. ინტელიგენტი, განათლებული ადამიანები ბაზარში ნავთქურებს შემოსხდომიან და რალაცას წვავენ სავაჭროდ და ლუკმა-პურის საშოვნელად მოსულნი. შეიძლება მხატვარი თავადაც ამ მდგომარეობაში იყო და ამიტომაც აღიქვამდა ამ თემას ასე მძაფრად. სიუჟეტის მიუხედავად, ნამუშევარი მხატვრული ღირებულებებისაა, შესრულებულია კოლორიტულ, თბილ, მოყავისფრო-ოხრისფერ გამაში. ლურჯი ფერი ნავთქურასთან მჯდომი ადამიანების ტანსაცმელზე კონტრასტს ქმნის ოხრის ფერთან, ხოლო მინაზე

მოფენილი თეთრი ქსოვილის ნაჭრები და თეთრი ლაქები ტანსაცმელზე აცოცხლებენ და გარკვეულ რიტმულობას მატებენ კომპოზიციას.

ჩვენთვის უცნობია, თუ როგორ წარიმართა მხატვარ პავესკის შემდგომი ცხოვრება. უფროსი თაობის ქუთაისელების გადმოცემით პავესკი XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლომდე ცხოვრობდა ქუთაისში.

Henrietta Justinskaya

The Polish Painters in Georgia

The article studies the life and creative work of three Polish painters in Georgia during last centuries.

ილუსტრირებული წიგნი „კათოლიკე ეკლესია საქართველოში“

არაერთი წელია, რაც მკვლევარი მანანა ქუთათელაძე საქართველოს ტერიტორიაზე და მის საზღვრებს გარეთ განთავსებულ ისტორიული და თანამედროვე ეკლესია-მონასტრების საინფორმაციო ბაზის შედგენაზე მუშაობს.

სულ ცოტა ხნის წინ, თანაავტორთან ერთად, მან გამოსცა ოთხტომეულის პირველი ტომი „ძველი თბილისის ტაძრები და რელიგიური ნაგებობები“, სადაც თბილისის საზღვრებში მოქცეული 164 რელიგიური ნაგებობაა აღწერილი, მათ შორის, ძველი თბილისის ტერიტორიაზე არსებული 9 კათოლიკური ტაძარი.

ამ წიგნის კვლევის შედეგებმა, ავტორი და შემდეგ, უკვე მის მიერ მოწვეული სარედაქციო ჯგუფის მკვლევრებიც, ახალი წიგნის შექმნამდე მიგვიყვანა.

კულტურული მემკვიდრეობის სფეროში ქვეყნის ერთიანი პოლიტიკის შემუშავება, ყოველ ისტორიულ ეპოქაში შექმნილი კულტურული და შემოქმედებითი მოღვაწეობის თუ სხვა კულტურულ ღირებულებათა აღრიცხვა, დაცვა, შენარჩუნება და პოპულარიზაცია ამ პოლიტიკის გატარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიზანია.

დრომ მოიტანა მოთხოვნა, რომ საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის, განსაკუთრებით კონფესიური კუთხით, ისეთი ერთიანი საინფორმაციო სისტემა და მონაცემთა ბაზა შექმნილიყო, რომელიც ხელს შეუწყობს მასზე ფართო საზოგადოების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას, სახელმწიფოთაშორისი კულტურული და მომლოცველი მარშრუტების განვითარებას და საქართველოს ჩართვას ამ პროცესებში, ასევე, ჩვენ ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებას. ამ მიმართულებით, რამდენიმე მსგავსი პროექტი წარმატებით განხორციელდა.

ავტორთან ერთად, წიგნის შექმნაში მონაწილეობა იღებს საქართველოში კათოლიკე ეკლესიის სასულიერო პირები და ამ დარგის ექსპერტები. დღეისათვის დაგროვილ არსებულ მასალა თითქმის თავმოყრილია და მცირე დამატების შემდეგ, საჭიროებს ბეჭდური სახით გამოცემას.

ვფიქრობ, რომ ილუსტრირებული წიგნი „კათოლიკე ეკლესია საქართველოში“ მნიშვნელოვანი გახდება არა მარტო მცირე დაინტერესებული აუდიტორიისათვის, არამედ ფართო საზოგადოებისათვის.

წიგნის ავტორის მიზანია ისტორიული, ტრადიციული და ახალი საკულტო არქიტექტურის, კათოლიკური ეკლესიების გამოვლენის, შესწავლისა და აღწერის გზით რამდენიმე მიმართულების პრობლემათიკის მოგვარება.

- შესაბამისი რეალური ინფორმაციის შემდგომი თაობებისთვის გადაცემა;
- კულტურის სფეროში ტურიზმის განვითარებისათვის მხარდაჭერა;
- საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებზე ერთიანი ინფორმაციის შემუშავებისა და გავრცელების გზით;
- საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობის შესახებ და მისი სიცოცხლისუნარიანობის გაზრდისთვის საჭირო ქმედებების განხორციელება, საზოგადოებასთან აქტიური თანამშრომლობის გზით;

ამ წიგნის დიდი მნიშვნელობაა „საქართველოს რეგიონების, თბილისის ისტორიული და თანამედროვე ეკლესია-მონასტრების ყველა ობიექტის ექსპერტიზა, აღრიცხვა, პასპორტიზაცია, კულტურული მემკვიდრეობის ერთიანი მონაცემთა ილუსტრირებული გზამკვლევის ტიპის ბაზის შექმნა (რომელიც სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ადამიანთა ჯგუფებმა განსხვავებული მიზნებით შექმნეს), ძეგლთა კომპლექსების, ურბანული ძეგლების დამცავი ზონების დადგენა-დამტკიცება უმნიშვნელოვანესია კულტურის რესურსების სწორი მართვისა და მისი პოპულარიზაციისათვის. კულტურის რესურსები, დღევანდელი გადასახედიდან, „...ისტორიულ კულტურულ შესაძლებლობებს წარმოადგენს“ [სანადირაძე 2015:178], რომლებიც მთლიანად, სინთეზში მოიცავს მატერიალური და არამატერიალური კულტურის ძეგლებს, ნიმუშებს, ეროვნულ მონაპოვარს მთელი თავისი ტრადიციებით, არტეფაქტებით, კულტურის სფეროს სხვადასხვა ტიპის მომხმარებელთან და მონაწილესთან ერთად.

კულტურის რესურსებიდან წარმოებული კულტურის პროდუქტების თავისებურებები, როგორც ნ. სანადირაძე აღნიშნავს, ისევ ღირებულებათა სისტემაშია საძიებელი და რომ, მათი გამოყენება იზრდება, ვითარდება. კულტურის რესურსების სწორ მართვას შეუძლია ეკონომიკის სფეროში შემოქმედებითობა და ინოვაციებიც გაზარდოს [სანადირაძე 2015:179].

ნარსულში კულტურული მეპინგი ზოგიერთი პროფესიონალის მიერ „სათემო განვითარების“ სექტორში გამოყენებული იყო, როგორც საზოგადოებრივი აქტივების (რესურსების აღწერის) „მეპინგის“ გზა. თუ როგორ განხორციელდებოდა ის, დიდწილად დამოკიდებული იყო იმაზე – თუ ვინ და რატომ აკეთებდა. ყველაზე ხშირად ის გამოყენებული იყო როგორც თემების რესურსების იდენტიფიცირების საშუალება და იხსენიებოდა როგორც „სათემო მეპინგი.“ თუ გვკითხვენ, რა არის კულტურული მეპინგი, პირველ რიგში ჩვენ უნდა ვთქვათ, რომ ის მოიცავს კულტურის ფასეულობათა მეპინგს, თუ ვინ ხარ შენ, იქნება ეს ერი, ორგანიზაცია, საზოგადოება, ჯგუფი, სკოლა, ასოციაცია, ბიზნესი თუ ინდივიდი – თქვენი უნიკალური რესურსების განსაზღვრებისათვის.

კულტურის განვითარებისათვის კულტურული რესურსების მეპინგი ერთ-ერთი ეფექტური ინსტრუმენტია. მისი დახმარებით შესაძლებელია ინფორმაციის მოპოვება არსებული კულტურული რესურსების შესახებ და განსაკუთრებით ეფექტურია კულტურისა და ეკოტურიზმის, კულტურული ინდუსტრიის განვითარებისათვის“ [ახობაძე 2018: 75-89].

ჩვენს მიდგომა განსხვავდება უკვე განხორციელებული პროექტებისაგან. მინდა ხაზგასმით აღვნიშნო, რომ წიგნი არ არის მეცნიერული ნაშრომი. ის ატარებს საგანმანათლებლო-ენციკლოპედიურ ხასიათს, სადაც ავტორის და მასთან ერთად მომუშავე დარგის მკვლევრების მიზანი იყო, რომ წიგნით წინ წამოგვეწია არა კონფესიურობა, არამედ საქართველოს მოსახლეობის თანამოქალაქეობა. რადგან ვერ უარვყოფთ, რომ საუკუნეების განმავლობაში, სხვადასხვა კონფესიის ადამიანები ერთად თანაცხოვრობდა ჩვენს ქვეყანაში.

დღევანდელმა რთულმა პოლიტიკურ-ეკონომიკურ-სოციალურმა პირობებმა კიდევ ერთხელ დაგვანახა ამ წიგნის შექმნის აუცილებლობა. და უპირველესად ის, რომ არსებული პრობლემები, აღმსარებლობებს შორის უნდობლობა, კავშირი-უკუკავშირის დარღვევა, დისბალანსი და ბევრი სხვა რამ – საკუთარი ისტორიის არცოდნას ეფუძნება და რაოდენ დასანანია, რომ ეს ეხება – ერსაც და ბერსაც...

როგორც უკვე აღვნიშნე, წიგნის ავტორია მანანა ქუთათელაძე. პროექტის ხელმძღვანელია მამა მიხეილ სურმავა; სარედაქციო კოლეგიის წევრებია: მამა აკაკი ჭელიძე, მამა გაბრიელე ბრატანტინი, მანანა ანდრიაძე, ქეთევან ახობაძე. წიგნის სამეცნიერო კონსულტანტებია: ნატო ყრუაშვილი, მანანა ჯავახიშვილი, ნუგზარ ბარდაველიძე. რეცენზენტი – მამა გაბრიელე ბრატანტინი.

ნიგნი ილუსტრირებულია და, ავტორის მიერ გადაღებული ფოტოების გარდა, არქივიდან გამოყენებულია დიმიტრი ერმაკოვის, ალექსანდრე როინაშვილის ფოტოები. ნიგნის მხარდასაჭერად ფოტოები გადმოგვცა სერგო ფიდანიაძემ.

ვიდრე ნიგნის სტრუქტურას განვიხილავ, უნდა აღვნიშნო, რომ ნიგნში არ არის შესული 1980-იანი წლების შემდეგ აგებული რელიგიური ნაგებობები.

ნიგნის სტრუქტურა ავტორს იმგვარად აქვს აგებული, რომ მის მიერ შესწავლილი ისტორიული წყაროების საფუძველზე – კათოლიკე ეკლესიის **ისტორიული რელიგიური ნაგებობების** განლაგების შემდეგი (სტატისტიკური თვალსაზრისით) სურათი გამოიკვეთა:

თბილისი – 12 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა. როგორც ისტორიული წყაროებით ჩანს, თბილისში მისიონის მუშაობა 1125 წლიდან იწყება.

სამეგრელო:

დასტურდება 3 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა: მოქვეში (დღეს არ არსებობს, სად იდგა – მასალების კვლევის პროცესში ვართ), 2 ეკლესია ყოფილა სოფელ წიფურიაში – წმ. გიორგის და წმ. ქალწულის.

გურია:

მისია მუშაობა ჯერ სამეგრელოში იწყება, შემდეგ გადადის გურიაში და იქ ფუძნდება. აქ მოღვაწე მისიონერების უდიდესი ღვაწლის შედეგი იყო, რომ აიკრძალა „ტყვეთა სყიდვა“. მათ სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ გურიის მთავრებისგან ისინი თავად ყიდულობდნენ ტყვედ გასაყიდად გამზადებულ ბავშვებს, ზრდიდნენ, განათლებას აძლევდნენ, განსაკუთრებით საექიმო განხრით.

ოზურგეთი – 1 რელიგიური ნაგებობა ყოფილა, რომელმაც 1960 წლამდე იარსება, დღეს მის ადგილზე კერძი სახლი დგას.

იმერეთი:

ქუთაისი: 1664 წელს იხსნება მისია ქუთაისში. იმერეთის მეფე ალექსანდრე III მეფე სამეგრელოს თავადს კასტელის პიროვნებას სთხოვს იმერეთში დახმარებისათვის, რომელიც იქ 2 წლის განმავლობაში მოღვაწეობს და ისევ სამეგრელოში ბრუნდება. სწორედ მეფე ჩუქნის კასტელს წმ. სოფიოს ტაძარს (ხის) მიწებით, სადაც მისიონერი „სასწიულეს აშენებს და მოსახლეობას უფასოდ მკურნალობს“. ისტორიულად სად იდგა ეს ტაძარი, ჯერ ვერ დავადგინეთ. წყაროებიდან ჩანს, რომ მისიონის გახსნის შემდეგ 5 ტაძარი აუგიათ: 1. მწვანეყვავილა, 2. დღევანდელი ქუთაისის ტაძარის (წართმეული) მიმდებარე ტერიტორიაზე, რიონის ნაპირზე, 3. კათოლიკეთა უბანში; 4. საფიჩხის კათოლიკეთა სასაფლაოს ტერიტორიაზე – მამა

გაბრიელ ასლანიშვილის მიერ აგებული; 5. მწვანეყავილა, პანთეონის ტერიტორიაზე.

ხონი: სოფ. ახალშენი – 1 რელიგიური ნაგებობა.

ჩვენს მიერ მოძიებული იოანე ხუცესის დღიურების მიხედვით სამრევლოები ნაპოვნია: ოფუჩხეთში, ჩხარში, ზარათში ჩიხორში, ხონში და ა.შ. (მოპოვებული მასალები კვლევის პროცესშია).

შიდა ქართლი:

გორი – 7 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა (იგულისხმება ტაძარიც და სამლოცველოც).

ნიგნის ავტორი კასტელის ნახატის მიხედვით ვარაუდობს, რომ სოფელ მერეთში არსებულია 1 ეკლესია, რომლის მასალებიც კვლევის პროცესშია.

სოფ. ახალხიზა – 1 რელიგიური ნაგებობა;

ცხინვალი – მოძიებულია 1 რელიგიური ნაგებობა.

რაჭა:

1 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა – როსტომ ერისთავის და მისი ძმის – კათალიკოს ბესარიონის მონვევით, XVII ს-ის 70-იან წლებში, ონში რაჭის მისიონი დაარსდა, მაგრამ გაუთავებელი შიდა დაძაბული პოლიტიკური მდგომარეობის გამო, დიდხანს ვერ იარსებდა, თანაც სოლომონ I-მა რაჭის საერისთავო გააუქმა.

კახეთი:

შაჰ-აბას I ხელს უწყობდა კათოლიკე მისიონერების საქმობას კახეთში. ერთი მისიონი ყალიბდება თელავში, სადაც ეკლესია იდგა, ხოლო მეორე – გრემში (გრემის ალორძინების მიზნით, რაც მეფის სურვილი იყო. ეკლესიის არსებობა ჯერ არ დასტურდება).

აჭარა:

აჭარაში კათოლიკე მრევლი ბათუმში ფუძნდებდა. 2 ისტორიული ნაგებობა იყო (ერთ-ერთი, ზუბალაშვილების მხარდაჭერით აგებული, დღეს ნართმეულია).

სამცხე-ჯავახეთი:

ახალციხე – 3 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა (1 არ არსებობს, ერთი – ნანგრევებია, 1 – აღდგენილია);

სოფ. ივლიტა – 1 რელიგიური ნაგებობა, ნართმეულია.

ვალე – 9 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა; 1 – საძირკველია შემორჩენილი, 8 – აღარ არსებობს.

ადიგენი: სოფ. არალი – 8 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა (კვლევის პროცესშია);

სოფ. შუა ფარეხი – 1 მოქმედი;

სოფ. ბუზმარეთი – 1 მოქმედი, ნართმეული;

სოფ.უდე – 7 ისტორიული რელიგიური ნაგებობა, მხოლოდ 1 ნანგრევები;

აბასთუმანი: 2 ეკლესიიდან არც ერთი არ არსებობს;

ასპინძა: 1 დანგრეული ეკლესია;

სოფ. ხიზაბავრა – 1 ნანგრევები, 1 მოქმედი;

სოფ. ვარგავი – 1 ნანგრევები;

სოფ. ბნელა – ვერ დგინდება გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა წყაროებზე დაყრდნობით (დადგენის და კვლევის პროცესშია).

ახალქალაქი – წყაროებზე დაყრდნობით, 5 ლათინური ტიპიკონის ქართული ეკლესია ყოფილა.

რუსეთის მეფე, პავლე I-ის 18 იანვრის მანიფესტით (1801), რომელმაც ბრძანა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება, მაგრამ მოკლეს და ვერ აღასრულა. სამაგიეროდ, იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა, 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი გამოსცა (ამოქმედდა 1802 წლის მაისში), რომლის მიხედვითაც, ქართლ-კახეთის სამეფო საბოლოოდ გააუქმა და რუსეთის იმპერიას მიუერთა. ამის შემდეგ, საქართველოში რუსეთის არმიის სამხედრო ნაწილები შემოდის, რომელიც ძირითადად, არა რუსი ჯარისკაცისა და მაღალჩინოსანი სამხედრო პირისაგან არის შემდგარი. ტრადიციულად, ამ სამხედრო დასახლებებში მართლმადიდებლურ ეკლესიების გვერდით **სამხედრო კათოლიკური ტაძრებიც შენდება**. ჩვენს მიერ მოძიებულ წყაროებში მითითებულია **სამი ასეთი ტაძარი – მანგლისში (ერთი), თეთრიწყარო (ერთი), ლაგოდეხი (ერთი)** (დღეს, ეს რელიგიური ნაგებობები სხვადასხვა დანიშნულებისათვისაა გამოყენებული).

ავტორის მიერ წიგნში შესულია საქართველოს საზღვრებს გარეთ არსებული ისტორიული რელიგიური ნაგებობებიც.

საფრანგეთი – მონტობანი, 1 მამათა მონასტერი.

თურქეთი – აქ ორი მიმართულება იკვეთება: სტამბოლი – სადაც არსებობს 3 მონასტერი და მეორე მიმართულება: თურქეთის ტერიტორიაზე (შავშეთი, ლაზეთი) დარჩენილი ძეგლები, რომელიც საგანგებოდ საკვლევი.

დღესდღეობით, ნაგებობებისა და ეკლესიის საქმიანობის შესახებ, სხვადასხვა მიზეზის და სირთულის გამო გაძნელდა. დიდი გეოგრაფიული არეალისა და ფაქტების სიმცირის გამო, კათოლიკე ეკლესიის მიერ დღევანდელი მოქმედი რელიგიური ნაგებობების შესახებ ინფორმაციას (1980-იანი წლებიდან დღემდე) შეგროვება გართულებულია, რომელსაც თვით კეთოლიკე ეკლესიის მესვეურებისაგან ველოდებით და იმედი გვაქვს მათი დახმარებისა და მხარდაჭერის, რადგან მიგვაჩნია, რომ ყველა ერთად, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის გარკვეული ფურცლების შესავსებად, მნიშვნელოვან საქმეს ვასრულებთ.

გამოყენებული ლიტერატურა და ინტერნეტ-რესურსი:

1. ნ. ხაზარაძე, ხ. თოდაძე, მ. ქუთათელაძე, ნ. ჯორჯიკია, *საქართველოს ისტორია*, სტუ, 2009.
2. ნ. სანადირაძე, *კულტურის სფეროს მენეჯმენტი და დაგეგმარება*, თბ., 2011.
3. ნ. სანადირაძე, *კულტურა, კულტურის რესურსები და კულტურის პრიორიტეტები*. დიმიტრი თუმანიშვილის 65 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია, თბილისის სამხატვრო აკადემია, 2015, 11-12 ივნისი.
4. Cultural Mapping Project | St Thomas stthomas.ca>content/cultural-mapping-project <http://www.culturalmapping.com/index.html>
5. <http://culturepolicy.ge/getfile/8254bf9b-6606-49d2-9279-b5a61879e576.aspx> სიღნაღი კულტურისათვის – მუნიციპალიტეტის კულტურის რესურსები და კულტურის პოლიტიკის რეკომენდაციები; გვ 186. პუბლიკაცია მომზადდა და გამოიცა სათემო განვითარების ცენტრის (CDC), სათემო კავშირი „ნუკრიანის“ (CUN) და კონსულტაციისა და ტრენინგის ცენტრის (CTC) ერთობლივი პროექტის „სიღნაღი კულტურისათვის“ ფარგლებში, აღმოსავლეთ-დასავლეთის მართვის ინსტიტუტის (EWMI) პროგრამის „საქართველოში საჯარო პოლიტიკის, ადვოკატირებისა და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება“ (G-PAC) მხარდაჭერითა და ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) დაფინანსებით.
6. ქ. ახოზაძე, *სახელმწიფო და კულტურის პოლიტიკა*, თბ.: უნივერსალი, 2018.

Ketevan Akhobadze

Illustrated Book “Catholic Church in Georgia”

Soon will be published the book on the history and contemporary life of the Catholics in Georgia - “Catholic Church in Georgia”, by editor in chief Manana Kutateladze. The article shows the process of preparing of the illustrated book, the structure and the content of text and illustrations.

